

Mieli skaitytojai!

Esame karo pašonėje, jis spaudžia kiekvieną Lietuvos pilietį, net ir nenorintį to matyti ar žinoti. Deja, patenkame į galimo karo zoną, todėl mūsų kuklus indėlis būtų priminti, kad nesame apsaugoti ir turėtumėme permąstyti savo požiūrį į tarpvalstybinių Lietuvos ir Rusijos santykių istorijos vertinimą, kuris dažniausiai nepalankus lietuvių tautai ir Lietuvos valstybei. To nepavyks padaryti greitai, tačiau mūsų pareiga pateikti drąsias publikacijas ir supažindinti skaitytojus su naujomis, dar mažai žinomomis istorijos interpretacijomis...

Birželis primena tragiškus istorijos įvykius – 1940–1941 m. okupaciją, masinį trėmimą, tačiau žymi ir Lietuvos sąjūdžio, šiemet mininio 35-metį, gimimą. Šia proga siūlome paskaityti Trakų sąjūdininko Kazimiero Šliužo užrašytą Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nario Gintaro Songailos pasakojimą. Sąjūdininkų prisiminimus reikia skubiai užrašinėti ir viešinti, nes laikas lekia greitai ir ateis metas, kai nebeliks Sąjūdį kūrusiųjų, jame dalyvavusiųjų, o drauge ir prisidėjusiųjų prie Lietuvos valstybingumo atkūrimo.

Gudų kultūros draugijos Lietuvoje pirmininkas dr. Aleksandras Adamkavičius taip pat primins Sąjūdžio atsiradimo laikus ir papasakos apie Gudijos liaudies fronto lyderį Zianoną Pazniaką, viešėjusį Vilniuje ir susitikusį su Lietuvos socialdemokratų partijos atstovais Seime bei sostinės gudų bendruomene. Skaitant rašinį atgyja nesena ir tragiška gudų tautos istorija. Gudija dalyvauja Rusijos kare prieš Ukrainą, todėl labai svarbu žinoti, kas buvo kas ir yra šioje šalyje, kurie veikėjai palankūs Lietuvai ir lietuviams, kokių kelių pasuks ši valstybė pasibaigus Rusijos karui prieš Ukrainą.

Dėl Lenkijos sprendimo pakeisti Kaliningrado miesto pavadinimą į senąjį Karaliaučiaus vardą kyla sujudimas ir Lietuvoje. Verda daug diskusijų, o vieną iš jų pristato žurnalistas Česlovas Iškauskas savo straipsnyje „Kada sugrąžinsime baltiškuosius pavadinimus?“ Verta perskaityti, nes autorius pateikia, iš esmės, visos Prūsijos krašto istorijos santrauką. Gal ir Lietuvos Respublikos Seimas paseks Lenkijos pavyzdžiu?..

Mažąją Lietuvą primena dr. Martynas Purvinas savo straipsnyje „Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio

istorijos“, kurio spausdinama jau dešimtoji dalis. Tai – puikus istorijos pasakojimas, malonus skaitymas, įdomiausia mūsų valstybės praeitis. Vien šis daugiadalio pasakojimas galėtų tapti puikia knyga.

Sulaukėme gerų naujienų iš Bitėnų (Pagėgių sav.) – Martyno Jankaus tėviškės. M. Jankaus muziejaus vadovė Liudvika Burzdžiuvienė pasakoja apie M. Jankaus sodybos atgimimą. Mat, Jankų klojimas buvo atpirktas iš privačių rankų, tapo sodybos dalimi ir bus restauruotas. Šių darbų ilgai laukta, ypač to laukė a. a. Eva Milda Jankutė-Gerola, M. Jankaus vaikaitė, filantropė ir nuoširdi Mažosios Lietuvos patriotė, atgulusi amžino poilsio Bitėnų–Šilėnų kapinėse ant Nemuno kranto.

Nuolat savo tyrinėjimais ir publikacijomis su „Voruta“ besidalijantis gyd. Viktoras Jencius-Butautas šįkart atverčia Alovės dvaro (Alytaus r.) savininko kunigaikščio Jokūbo Kęstučio-Gedimino, 1805–1811 m. buvusio Trakų pavieta žemės teismo teisėju, gyvenimo istorijos puslapius. Kaip rašo autorius, „... vietos gyventojai žino, kad jis buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino palikuonis ir kad jis pastatė Alovės bažnyčią, kurios dviejų aukštų rūsiuose yra palaidotas su žmona ir kitais giminaičiais, iš viso per 20 asmenų“. Straipsnyje daug įdomių žinių apie Trakų apskrities dvarų ir jų savininkų istorijas.

Žurnalo priede „Tėviškės aušra“ gausu naujienų iš Rytų Lietuvos mokyklų. Pabradės ir Turgelių lietuviškos gimnazijos gana plačiai žinomos dėl savo tautinės veiklos, skleidžiant lietuviybę, telkiant jaunimą į lietuviškas mokyklas, todėl jų vadovai nusipelnė didelės pagarbos.

Būtina paminėti, kad Stanislovo Rapolionio premija šiemet paskirta dr. Nijolei Vaišnytei-Tuomieni, savo veikla praturtinusiai ir išgarsinusiai lietuvių etnines žemes, labai laukiančias kiekvieno lietuvių dėmesio ir atminties.

Žurnalo viršelyje šįsyk – atstatyta Trakų bernardinų bažnyčia. Kol kas tai tik vizija, tačiau Trakų istorinio nacionalinio parko direkcijos vadovas Gintaras Abaravičius, prikėlęs iš griuvėsių Užutrakio dvaro sodybą, teikia vilčių ir šiuo atveju. Ar patikėsite, kad Trakuose gali atgimti ne tik Salos ir Pusiasalio pilys, bet ir bernardinų vienuolynas? Nelengvas bus tas atgimimas, tačiau tikrai galimas ir visuotinai būtinas.

Juozas VERCINKEVIČIUS,
vyriausiasis redaktorius

Pilietinis pasipriešinimas

Habil. dr. Vytautas LANDSBERGIS,

Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos-Atkuriamojo Seimo
Pirmininkas, Vilnius

Visuomenei rimtai susirūpinus dėl pasirengimo pilietinei savigynai spragų, atrodo, ir pusketvirtų metų senumo mintys gali būti aktualios.

Pirmas pavojus yra abejonė: ar tikrai reikia gintis? Gal tai sukels tik didesnę pavojų? Priešas visada sako, kad kas ginasi, tas yra provokatorius, besiginąs provokuoja puolimą.

Čia niekad nedera suklysti – priešas yra priešas, gynyba yra gynyba. Ir gynyba niekada nėra provokacija.

Turi veikti ne tik supratimas, kad gintis reikia ir būtina, bet būtina labai konkrečiai gintis, kai esi užpultas. Būni užpultas ne tikta ginklu ir ne tik tada, kai kokie nors atpažįstami ar neatpažįstami tipai per-eina sieną. Ta invazija yra ir dvasinė, ir ideologinė, ir ekonominė, ir įtakojimai. Tą invaziją reikia suprasti labai plačioje skalėje. Ir gynyba nuo jos yra būtina. Gynyba turi būti ne tik ginkluota – ekonominė gynyba taip pat būtina.

O piliečių dvasia ir įsitikinimas yra labai galingi ginklai. Juos reikia turėti, puoselėti, tobulinti.

Jeigu neturi tų ginklų, tai jau esi pusiau beginklis. Net pats savo silpnumu provokuoji agresorių: „Ai, jie ten nepasiruošę, jie nenusiteikę gintis, mes juos lengvai patvarkysim.“

Tie galingi ginklai yra tokie, į kuriuos reikia ir verta investuoti. Pradėti tektų nuo švietimo politikos – investuoti ne tik į jaunimo, bet ir visuomenės švietimą. Lėšų investuoti būtina, nes kitaip maitinsi svetimą kariuomenę (mokydavo klasikais). Tuo tarpu šiandien mes investuojam nepakankamai.

Suomiai 1939 m. buvo investavę ir įsitikinę būtinybe gintis. Čia ypatingą įtaką darė maršalas C. G. E. Mannerheimas, kuris neturėjo jokių abejonių, kad Suomija bus puolama, ir, kol ji dar turi laiko, kol gali tapti agresyviai užpulta valstybe, ji turi pasirengti. Ir tai buvo daroma. Todėl suomiai ne tik techniškai pasirengę, bet ir moraliai. Ir todėl apsigynė, kas būtų neįtikėtina, pagalvojus apie jėgų santykį.

Per Lietuvos televiziją reikėtų nuolat rodyti suomių filmą „Žiemos karas“. Jeigu turėčiau kokį autoritetą, tai reikalaučiau, kad jis būtų rodomas Lietuvos televizijoje ne vieną kartą, ir mokyklų programose kad būtų. Jeigu reikia mokėti už autorines teises, tai reikia mokėti. Už gynybą reikia mokėti. O čia yra ginklas, kuris turi būti sąmonėje – aktualus, nušlifluotas ir veiklus.

Tame filme gerai matoma, kad suomiai, paprasti kaimo gyventojai, ypač pasienio regionuose, žino, koks iššūkis laukia, tuo labiau, kad agresyvi kaimynė jau ultimatumais, spaudimais anonsuoja savo reikalavimus ir demonstruoja jėgą: „Jūs privalot paklusti arba mes turėsime teisę panaudoti jėgą.“

Savanoriai, šauliai yra suomių kaimo žmonės, kurie dalyvauja pratybose, kurie kiekvienas turi ginklą, valo, ruošia jį ir žino, kad įtampa labai didelė. Derybos kažkokios vyksta tarp Helsinkio ir Maskvos, bet, matyt, nieko labai gero ir nebus. Teks susiremti. Ir tie vyrai labai ramiai ruošiasi. Jie žino, kad turi būti pasiruošę, jie laukia ir sutinka priešą būtent pasirengę. Moralčiai jie yra pasirengę. Jie nežino valandos, kada reikės paimti šautuvą, atsigulti už kokios nors aptvaros ir šaudyti į tuos smailiomis kepurėlėmis, kurie pradės eiti per sieną į jų žemę. Kai svetimi kareiviai pradės eiti, tai neturės būti jokių klausimų – ar jau šauti, ar dar nešauti?

Piliečių sąmonės ugdymas yra toks pat būtinas ginklas, kaip šautuvas, „boxeris“ ar dronas. Tačiau ar gynybos biudžete yra planuojami pinigai būtent sąmonės stiprinimui? Sąmonės ginklams? Ar tikrai technikai? Mokymams? Yra ir kasdienis tokio pobūdžio mokymas – per sąmonę.

Vyriausybė ir KAM turėtų skaičiuoti, kiek reikia pinigų psichologiniam, dvasiniam, patriotiniam lavinimui. Paskaičiuokim, pasakykim – ar čia tokie dideli pinigai? Ar tiesiog tingumas ir užpakalio nejudinimas? Galbūt galima turėti ir keliais šarvuočiais mažiau, bet turėti visuomenę, bent jau jaunąją kartą, labai aiškiai orientuotą į galimą iššūkį, jei reikės atsisoti ir ginti.

Karo siaubiama Ukraina. LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTO KANCELIARIJOS (ROBERTO DAČKAUS) NUOTR.

Čia pirmoji pasipriešinimo linija – žinojimas ir matymas, jog pasirengta priešintis. Nuo to prasideda sulaikymo politika – ne tik nuo biudžeto ginklams pirkti ir apmokėti etatams, pareigūnams, struktūroms; į sąmonės parengimą irgi reikia investuoti. Ir jeigu reikia pinigų, tai reikia, nes tokia yra priešio sulaikymo politika.

Mes taip pat turime milžinišką kapitalą – partizanų karo tikrovę ir legendą. Net jeigu ne visai aišku, kaip ten buvo, bet yra legenda, ypač agresyviuose rytuose: čia gali vėl būti partizanų karas, „jeigu mes ten įlįsim. Nebus taip, kad atėjom, užėmėm keletą įstaigų, paskelbėm naują sovietinę valdžią, kaip Burokevičiaus ar kokio nors Jarmalavičiaus, ir visi patenkinti“. Kad taip nebus. Neapsigaukit. Turi sklisti ta žinia, ir ji turi būti aiški, mes ją esam pasiuntę ne vieną kartą.

Verta prisiminti ir politinėse konferencijose analizuoti 1939–1940 m. istoriją. Ar 1939 metais Lietuva buvo pasirengusi iššūkiui, kuris ateina? Lietuva nepasirengusi, ir nepasirengusi pirmiausia Lietuvos vadovybė. Nepaisant to, kad buvo investuota nemažai. Gal ir daug, ir į kariuomenės ginkluotę, ir į patriotinės dvasios ugdymą, bet kad imam ginklą ir priešinamės bolševikams, to nebuvo.

Tarpukario Lietuvoje egzistavo galinga šaulių organizacija, buvo kariuomenės nusiteikimas priešintis, taip pat instrukcija, kuri gulėjo štabuose: agresijos atveju reikėjo voką atplėšti – ten buvo įsakymas, ką veikti.

Bet jie negavo nurodymo atidaryti vokus, tik tai sunaikinti tą instrukciją. Vadinasi, išdavystė buvo aukščiausio lygio. Ką žinojo kareiviai, kad kariuomenės vadas yra senas NKVD agentas ir išdavikas?

Prisimenu, kad jau mūsų išsivadavimo laikotarpiu gavau signalą iš JAV, kai kažkas, tarnavęs pas

V. Vitkauską, pasakojo, kaip tas pergyveno – „bolševikai mus apgavo“. Labai tikslus buvo S. Lozoraičio komentaras: „Generolas nesiskundžia, kad jį apgavo, generolas paima ginklą ir nusišauna.“

Ugdant pilietinį sąmoningumą, Lietuva gali prisiminti ir 1919 m. partizaninį karą prieš bermontininkus, o iš 1940 m. patirties, prasidėjusio bolševikų teroro, trėmimų ir egzekucijų, turime temą „Sukilimai ir pasipriešinimas kaip nuolatinis, pasikartojantis reiškinys Lietuvoje“.

Šiandien derėtų paklausti savęs, kokia tų sukilimų vieta tautos sąmonėje? Žinotume, kad net pačiu blogiausiu atveju Lietuva vis tiek sukils ir vėl sukils. Ir tegul priešas tai žino. Tegul neturi iliuzijų, kad jeigu jam pavyktų nusiaubti šitą šalį, užvaldyti ją, kad taip ramiai ir gyvens, kaip tikėjosi Sovietų Sąjungoje. Ir nebuvo jiems ramybės, ir sugriuvo pati Sąjunga.

Vargu ar įsivaizduotina, kad Lenkijoje būtų smerkiamas, pašiepiamas Varšuvos sukilimas? Neįsivaizduojama. O Lietuvoje – taip, galima. Galima tyčiotis iš Lietuvos sukilimo. Mūsų politikai varžosi ar net bijo pagerbti Birželio sukilimą. O jeigu kas nors pasiūlytų pastatyti paminklą Birželio sukilimui, ar įsivaizduojat, koks kiltų triukšmelis? Kaip neteisinga, kaip nereikalinga, koks jis prieštaringas, tas sukilimas! Jie sukilo prieš sovietus! Tad mūsų sąmonėje dar yra labai daug skylių.

Svarbu vienas nuolatinis klausimas: ar visi Lietuvos gyventojai yra piliečiai ir kur yra riba tarp piliečio ir gyventojų? Piliečiui neturėtų kilti abejonių dėl visuotinės gynybos ir dėl to, kad jis turi pareigą. Tai gyventojas svarsto: o gal man neapsimoka? Gal ta gynyba yra beprasmė, beviltiška? O mūsų istorija mums gali parodyti: kad net jeigu daug žmonių žūsta ir jie negali iškovoti Lietuvos laisvės, tai lieka atminty kaip ginklas ateičiai. Jeigu anie ėjo ir žuvo, tai kodėl mes negalim? Tą dar atsimenam kaip nusistatymą Aukščiausiosios Tarybos sąjūdininkų: žūsim? Na, ir kas, kad žūsim. O kaip anie ėjo ir žuvo. Jeigu anie galėjo, tai kodėl mes dabar prastesni? Bailesni? Mes irgi turim atlikti savo pareigą.

Tas supratimas turi būti ugdomas. Reikia pasiekti, kad Lietuvoje piliečių sąmonės brandos procentas būtų didesnis negu šiaip gyventojų.

*Parengta pagal pranešimą konferencijoje „Piliečio galimybės gintis ir ginti valstybę“;
LR Seimas, 2019-11-13*

Kresų muziejus ar Lietuvių menė?

Irena GASPERAVIČIŪTĖ,

Lenkijos lietuvių dvisavaitinio žurnalo „Aušra“ redaktorė,
Punskas, Lenkija

Lietuvių menė

Seinuose lietuvių kultūros ir istorijos paveldo itin gausu. Neatsitiktinai š. m. balandžio 19 d. čia viešėjęs Lietuvos istorijos instituto direktorius prof. habil. dr. Alvydas Nikžentaitis Seinus pavadino mažuoju Vilniumi. Tačiau iki šiol tas paveldas nėra tinkamai išeksponuotas. Ypač didelė spraga – Seinų kunigų seminarijos istorija, jos didžiulis indėlis į lietuvių kultūrą. Pačiame Seinų miestelyje niekur nerasi jokio ženklo, kad čia, pavyzdžiui, mokėsi Vincas Mykolaitis-Putinas, Mykolas Krupavičius, Lietuvos žemės reformos autorius, vėliau Pasaulio lietuvių bendruomenės įkūrėjas, ar kun. Juozas Montvila, iki paskutinės minutės klausęs žmonių išpažinčių ir paskendęs kartu su „Titaniku“.

2016 m. gimė idėja šią spragą užpildyti ir Seinų kunigų seminarijoje įkurti Lietuvių menę. Lietuvos Respublikos (toliau – LR) konsulatui tarpininkaujant, Seinų parapijos klebonui Zbignevui Bzdakui (Zbigniew Bzdak) užmezgus ryšį su Trakų istorijos muziejaus vadovybe, LR Vyriausybei skyrus lėšų buvusios Seinų kunigų seminarijos patalpų remontui, 2018 m., švenčiant Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, dalyvaujant a. a. prel. Edmundui Putrimui, tuometiniam Trakų istorijos muziejaus direktoriui Virgilijui Poviliūnui, kitiems garbingiems svečiams, buvo pasirašyta sutartis tarp Seinų Švč. Mergelės Marijos parapijos klebono Z. Bzdako ir Trakų istorijos muziejaus direktoriaus V. Poviliūno, kad minėtos patalpos perduodamos Trakų istorijos muziejui nemokamai naudoti. Sutarties signatarai taip pat buvo Vysk. Antano Baranausko fondo valdybos pirmininkė Danutė Valukonytė ir tuo metu seminarijos patalpomis besinaudojusio Seinijos žemių muziejaus direktorius R. Kliučnikas (R. Klucznik). Menės pašventinimo metu Vysk. Antano Baranausko fondo valdybos pirmininkei D. Valukonytei buvo įteiktas simbolinis raktas. Sutartyje nurodytas susitarimo tikslas: minėtoji „Lietuvių menė stiprins dialogą tarp lenkų ir lietuvių visuomenių, skatins kaimynišką bendradarbiavimą, skleis informaciją apie Seinų krašto istoriją, ypač apie Seinų vyskupijos ir Seinų kunigų seminarijos istoriją ir jų indėlį sielovados plėtrai, kultūrai ir švietimui“.

Menė buvo pašventinta ir atidaryta būtent 2018 m. vasario 16 d. Nuo to laiko į ją galima buvo įeiti nemokamai, susitarus su fondo valdyba. Suremontuotoje menėje buvo surengta Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 30-mečiui skirta ekspozicija, vyko „Poezijos pavasario“ renginys. Po to atėjo pandemijos laikotarpis ir viskas užsidarė, dar vėliau seminarijos pastate vyko restauravimo darbai, Seinų parapija gavo apie 20 mln. zł Kresų muziejui įkurti. Įeiti į seminarijos patalpas vėl nebuvo įmanoma.

Kresų muziejus

Š. m. gegužės 12 d. planuotas iškilmingas Kresų muziejaus atidarymas buvusiose Seinų kunigų seminarijos patalpose. Kas slypi po pavadinimu „Kresai“ – įdomu, nes pats žodis gali turėti daug interpretacijų. Balandžio 19-ąją klebonas Z. Bzdakas susitikime Seinų klebonijoje su Lietuvos istorijos instituto delegacija ir jo direktoriumi prof. habil. dr. A. Nikžentaičiu, LR konsulu Genadijumi Mackeliu, vietos lietuvių atstovais ir iš Varšuvos atvykusiu istoriku, muziejininku Michalu Kopčinskiu (Michał Kopczyński) aiškino, kad „Kresai“ – tai buvusios Abiejų Tautų Respublikos pakraštys, tai ir žemės, kurios po padalijimų arba kitų istorinių įvykių negrįžo į Lenkijos sudėtį. Svečiai iš Lietuvos stebėjosi, kodėl Kresų muziejus būtent Seinuose. Lankant patį muziejų paaiškėjo, kad tai Seinų krašto muziejus, beje, bent kol kas (ekspozicijos dar nebaigtos rengti) neatspindintis visos Seinų istorijos. Pvz., paties Seinų kunigų seminarijos veiklos laikotarpio beveik išvis nėra, o lietuvių vaizduojanti ekspozicija, anot prof. habil. dr. A. Nikžentaičio, iškrenta iš viso muziejaus konteksto, ir atrodo, kad lietuviai čia atsiradę tik po pandemijos...

Tikiuosi, [...] koks nors istorikas parašys išsamesnį straipsnį apie paties muziejaus ekspozicijas.

Lietuvių menė – Kresų muziejaus dalis

Dar prieš muziejaus lankymą klebonijoje klebonas Z. Bzdakas informavo, kad atskiros Lietuvių menės nebeliko, ji tapo integralia Kresų muziejaus dalimi. Klebonas atsimeinęs Lietuvių menės atidarymą ir su Trakų muziejumi pasirašytą bendradarbiavimo susitarimą, tačiau pasikeitus muziejaus vadovybei, sakęs, neturįs kontakto su juo. Sutarta, kad kontaktą parūpins svečiai iš Vilniaus ir bandys atkurti bendradarbiavimą.

[...] Muziejuje ekspozicijos skirtos žydams, sentikiams, totoriams ir karaimams, tačiau lietuvių bendruomenę vaizduojančios nuotraukos – tik šių laikų, atspindinčios vien pastarųjų laikų jų kultūrinį gyvenimą. Ar bus kuo papildyta, kol kas neaišku.

Minėjau apie Seinų klebono ir Trakų istorijos muziejaus sutartį dėl Lietuvių menės įkūrimo. Ji lyg ir nustoja egzistuoti, o menė tampa Kresų muziejaus dalimi. Kyla klausimas, ar Lietuvos valstybė, skirdama paramą patalpų remontui Seinų kunigų seminarijoje, žinojo, kad tos patalpos bus panaudotos Kresų muziejaus reikmėms. Ar šeiminkai informuos lankytojus, kad prie remonto nemaža dalimi prisidėjo ir Lietuvos Respublika?

Šaltinis – <<http://e-ausra.pl/>>

Sąjūdžiui anksti į užmarštį

Birželio 3 d. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS, Sąjūdžio) 35-mečiui skirtos mokslinės konferencijos „Sąjūdžio istorija ir patirtis“ beveik kiekviename pranešime buvo minimas buvusio LPS iniciatyvinės grupės nario Gintaro Songailos vardas. Gintaras tada visada buvo ant kojų, paskendęs reikaluose, ryte, išlėkęs „dešimčiai minučių“, grįždavo po pietų arba tik pavakary. Vis kažką organizuodavo, ieškodavo patalpų renginiui, konferencijai.

Jis, kaip buvęs pirmasis „Talkos“ klubo prezidentas, savo pranešime konferencijoje pasakojo, kad Sąjūdžio sukūrimo išvakarėse „Talka“ buvo „katilo“, kurį sudarė neformalios, niekur neregistruotos, nesankcionuotos grupės, viduryje. Iš pradžių „Talkos“ klubas, susibūręs 1983 m., veikė daugiausia Vilniuje, o jo šaknys – etnografiniame, folkloriniame judėjime, kuris buvo labai aktyvus kaip alternatyvaus gyvenimo būdo reiškiny.

Pasak G. Songailos, klubas daug rėmėsi specialistais, ekspertais, rūpinosi Vilniaus senamiesčio problemomis ir apskritai kultūros paveldu, lietuvių kalba, Rytų Lietuvos reikalais. Vienas iš pagrindinių „Talkos“ tikslų buvo Vilniaus kultūros paveldo apsauga, o konkrečiai – Žemutinės pilies tyrimo ir atkūrimo idėja, protestas prieš Kernavės užarimą planuotai autostrados statybai. Paskui prisijungė istorikai, archeologai, kultūros paveldo darbuotojai, „Žygeivių“ klubas. Tris kartus per savaitę susirinkimuose būdavo keliamos Vilniaus Žemutinės pilies tyrimo ir atstatymo, piliakalnių konservavimo ir panašios iniciatyvos. „Per „Talkos“ klubą, kaip „burbuliuojantį“ reiškinį, praėjo turbūt dauguma būsimos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių. Vykdamo konferencijos, kuriose jie dalyvaudavo. Jau nekalbu apie jaunimą, jaunuosius mokslininkus, menininkus, kurių buvo labai daug. Taip susikūrė neformalių organizacijų tinklas, kai kurios netgi konkuravo. Galų gale visi šie klubai labai pasitarnavo Sąjūdžio įsikūrimui“, – pasakojo G. Songaila.

Pasak jo, po to, kai 1988 m. gegužės 27 d. Arvydo Juozaičio ir Kazimieros Prunskienės iniciatyva su Lietuvos neformalių organizacijų atstovais buvo atvykę estai, jau sukūrė savo

judėjimą „Rahvarinne“, labai greitai, per savaitę, buvo nuspręsta kurti liaudies frontą ir Lietuvoje. „Talkos“ klubo nariai pasidalijo darbais, susitiko su Dailininkų, Rašytojų sąjungų nariais, jiems viską išaiškino, ir galų gale Mokslų akademijos salėje buvo išrinkta būsimo LPS iniciatyvinė grupė. Į ją buvo deleguoti mokslo darbuotojai, kūrybinių sąjungų, neformalių judėjimų atstovai.

„Sukūrė judėjimo stuburą, greitai pamatėme Tautos jėgą ir ryžtą eiti į laisvę, kurti savo ateitį“, – pasakojo G. Songaila savo pranešime.

*Gintaras Songaila, 2023 m.
birželio 3 d.
KAZIMIERO ŠLIUŽO NUOTR.*

Gintaras SONGAILA – buvęs Sąjūdžio iniciatyvinės narys, vėliau sveikatos apsaugos ministro padėjėjas, savaitraščio „Kovo 11“ redaktoriaus pavaduotojas, Rytų Lietuvos televizijos direktoriaus pavaduotojas, Baltijos televizijos direktorius, „Žinių radijo“ steigėjas ir direktorius, Lietuvos radijo ir televizijos asociacijos prezidentas, Tarptautinės reklamos asociacijos Lietuvos skyriaus prezidentas, vienas iš UAB „Litevita“ savininkų, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos pirmininkas, įmonės „Ateities centras“ bendraturtis ir direktorius, LR Seimo narys, UAB „Be tabu ir Ko“ projektų vadovas, o dabar – Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondo direktorius. Per mokslinės konferencijos pertraukėlę jis iškart maloniai sutiko atsakyti į keletą „Vorutos“ klausimų.

Nelabai gudru klausti, kas Jums buvo ir galbūt tebėra Sąjūdis. Bandykime pažvelgti į jį iš 35-erių metų perspektyvos. Ar Lietuvoje dar gyvos Sąjūdžio idėjos?

Man Sąjūdis yra atsakingo žmogaus reiškinys. Mes buvome liudininkai ir dalyviai vyksmo, kai labai daug žmonių pasijuto istorinio proceso savo šalyje

šeimininkais. Kone kiekvienas jautė atsakomybę, kad jeigu ne jis, tai šis pasaulis sugrius, kad viskas nuo jo priklauso. Vienas inžinierius tada teigė: „Jeigu manai, kad nuo tavęs niekas nepriklauso, tai ir esi niekas.“

Buvo tokia dvasia, kad žmonės patys ėmėsi iniciatyvos. Juk niekas neliepė jiems nešti vėliavų arba dalyvauti mitinguose. Į juos važiavo iš visos Lietuvos. Tai buvo bendra dvasia, kuri rėmėsi atsakomybe, viltimi. Tai buvo labai gražu. Visi vieningai gynė tą, kurį užpuldavo, pavyzdžiui, valdžios veikėjai. Visa tai iš karto viešinta, buvo didžiulis visuotinis solidarumas, žmonių santalka. Jei tada būtume matavę Lietuvos gyventojų pilietinės galios indeksą, tai jis buvo nepaprastai aukštas. Dabar, deja, tas indeksas nepalyginamai žemesnis, nes valdantieji daug nuveikė, kad piliečių pasitikėjimas ir savijauta būtų prislėgta – esą niekas nuo tavęs nepriklauso, niekas nepasikeis, o tada žmonių požiūris buvo visiškai priešingas. Dabar didžiausia mūsų ligų bėda yra atskirtis, nes ši valstybė jau lyg ne piliečių, o valdžios, tarsi skatinamas nepasitikėjimas demokratija, nes vis tiek polittechnologai viską „sulipdys“; dalis žmonių neateis į mitingus ar protesto akcijas, kiti bus apgauti, nes vis tiek laimės treči – siaurų interesų žmogeliai. Deja, pilnutinė demokratija pas mus taip ir nesusikūrė, nors tam buvo visos prielaidos.

Viršų uzurpavo materialumas ir politinis egoizmas.

Mus tada laikė uždarytus, prispaustus, bet energija kaupėsi. Sąjūdis – tai tiesos, žmogaus orumo pasireiškimas. Iš tikrųjų Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, tam tikrus politikus nešė Tauta. Žinoma, negalima atimti to, kad aktyviai veikė ir Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, vėliau Tarybos nariai. Jie jautė visą aplinką. Viskas buvo atvira, visi rinkdavosi į tarybos posėdžius, veikė Sąjūdžio tinklas visoje Lietuvoje.

Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas, įvykęs 1988 m. spalio 22–23 d., buvo labai emociingas, su didžiulėmis ovacijomis atsistojant po kiekvieno lakesnio žodžio iš tribūnos. Tai buvo tikra išsilaisvinimo fiesta, kurioje tada tik keli kalbėtojai užsiminė apie tai, kad būtina siekti valstybės nepriklausomybės, tačiau jau mažiau kaip po pusantrų metų, 1990-ųjų kovo 11 d., beveik visi į tuometę Aukščiausiąją Tarybą išsirinkti deputatai tapo Lietuvos nepriklausomybės atstatymo akto signatarais. Žinoma, iki tol dar buvo įvairių žygių, roko maršų, kitų masinių renginių – visa tai smarkiai prisidėjo prie Sąjūdžio pagrindiniu tikslu tapusios valstybės nepriklausomybės paskelbimo.

Tas lūžis vyko iki Sąjūdžio suvažiavimo, o suvažiavimas jau buvo kulminacija.

Deja, viską užmarštin stumianti elementari gyvenimo realija – kartų kaita. Juk ir mums jaunystėje juoda skylė buvo prieš 2–3 dešimtmečius pasibaigęs Antrasis pasaulinis karas, netgi Sibiro tremtis. Dabar anaip tol ne visas jaunimas, jau gimęs Nepriklausomybės

metais, jau ką nors žino ir apie Sąjūdį. Tai jau vadinamoji istorinė atmintis, o tiksliau – užmarštis. Kodėl?

Yra apskaičiuota, kad Lietuvoje kartos pasikeičia per 17 metų. Tai trumpas, bet ir ganėtinai ilgas laikotarpis, per kurį gali daug pasikeisti. Viršų greitai paėmė godumas, susvetimėjimas. Anksčiau buvę vieningi kaip kumštis žmonės užsidarė kas sau su savo siaurais, savanaudiškais intereseliais. Jau ne visada ir tos pačios laiptinės kaimynai pasilabina.

Iš tikrųjų – kas yra Sąjūdis jaunuoliui, gimusiam jau Nepriklausomoje Lietuvoje? Ši mokslinė konferencija istorinėje Mokslų akademijos salėje yra skirta tam, kad Sąjūdis neišeitų užmarštin ir jo istorija liktų ateities kartoms.

Latviai įkūrė savo Tautos fronto – tuo pat metu veikusio analogiško Sąjūdžiui judėjimo – muziejų, kiekvienais metais išleidžia daug solidžių knygų, publikacijų, atlieka įvairius tyrinėjimus. Matyti rimtas latvių požiūris į savo istoriją. O kas Lietuvoje? Beveik nieko. Pavieniai asmenys, pavienės organizacijos kartais parašinėja apie tai, bet valstybės paramos jie neturi. Reikia prispausti valdančiuosius, kad būtų atitinkama valstybės programa 1988–1989 m. valstybės atstatymo istorijai įamžinti.

Teisus Alvydas Medalinskas sakydamas, kad birželio 3-ioji turi būti pripažinta valstybine švente – Sąjūdžio diena, lygiaverte Vasario 16 ar Kovo 11, nes būtent ši diena buvo tikroji nepriklausomos valstybės atgavimo šventė, kurios svarbą sunku pervertinti.

Buvo ir per Sąjūdžio 30 metų sukaktį priimta rezoliucija, ir kitų svarbių dokumentų. Reikia tokius dalykus įtraukti į valstybės politinę programą – darome ką ar nedarome, ar viską paliekame lietuvius jau užvaldančiam užmaršumui ir egoizmo sindromui? Viską, kas Lietuvoje buvo, įvyko, dabar tarsi reikia pažeminti, nuniekinti.

Jei ne putinistinės Rusijos karas prieš Ukrainą, jau gal nebūtų jokios vilties. Ukraina parodė, kad istorinė atmintis reikalinga. Ir kalba, ir etnografija, kaip buvo reikalinga Sąjūdžio metais, dabar jau vėl atrodo reikalinga. Ukrainiečiai tokius dalykus gina savo gyvybės kaina ir tarsi žadina mus iš letargo. Kita vertus, ir valdantieji gali vieną savo veidą rodyti Ukrainai, o kitaip elgtis Lietuvoje. Bet juk ne Orvelo gyvulių ūkyje gyvename.

Iš tikrųjų tai, kas buvo prasidėję 1988 m., anksčiau ar vėliau vyko beveik visoje Europoje. Tai buvo ne tik sovietijos sugriovimas. Tai buvo didžiulis visos Tautos žygis, atgaivinęs žmogaus orumo jausmą.

Ačiū už pokalbį.

Kalbėjosi Kazimieras ŠLIUŽAS

Viena nauja raidė savivaldos rinkimuose

Dr. Laima KALĖDIENĖ,
kalbininkė, Vilnius

Kokiais dokumentais remiantis perrašomos pavardės nelietuviškais rašmenimis?

Skaitant savivaldos rinkimų kandidatų sąrašus, man dingtelėjo mintis, kad dabar ne tik aš, bet jau niekas Lietuvoje nebegali iš klausos užrašyti panašiai į lenkišką skambančios pavardės. Juk kas gali žinoti, ar tas asmuo nori, kad jo pavardė būtų užrašyta nelietuviškai, ar jis tikrai ne lietuvių tautybės ir ar gali tai įrodyti dokumentais. Ar jis yra pasinaudojęs Seimo pernai jam suteikta teise užrašyti savo asmenvardį pagal nelietuviškos rašybos taisyklės, ar ne? Gali būti nelabai patogiu, pavyzdžiui, registruojant tokią pavardę poliklinikoje, tvarkant reikalus policijoje, norint žmogų paminėti žiniasklaidoje ar sudarinėjant kokius nors namo gyventojų sąrašus.

Kad radosi užrašymų įvairovė, įsitikinau skaitydama LLRA-KŠS partijos kandidatų į Vilniaus rajono savivaldybės tarybą ir merus sąrašą. Štai tik keletas būdingesnių pavyzdžių: Waldemar Urban, Mirosław Voitiulevič, Iwona Kzakiewicz, Robert Rackiewicz, Stanisław Adamaitis, Tadeusz Andrzejewski, Karolina Petrusėvič, Ana Miliuškevič, Anton Feliks Stankevič, Edyta Klimaszewska, Stanisław Zajankovski, Zigmunt Ždanovič, Viktor Bojarovič, Halina Olenkovič, Zbignev Sinkevič, Bogdan Antonovič, Eva Jackeivič, Danuta Radulevič, Tomáš Pileckas, Valdemar Dudoit, Tomáš Stanisław Razvadovski, Valdemar Koženevski, Oleg Shilko, Robert Poliakovski, Marijan Dzvinel, Feliks Dzisevič, Andrzej Żabielowicz, Tadeuš Aškelianec, Edmund Szot ir kt.

Nors tas įstatymas vadinamas trijų raidžių – w, x ir q – įstatymu, praktiškai šiame sąrašė įvairavo tik v ir w užrašymai: ir Voitiulevič, ir Kzakiewicz; ir Zajankovski, ir Żabielowicz... Ką gi, remiamasi 2022 m. Seimo priimtu asmenvardžių rašymo dokumentuose įstatymu: „3. Ne lietuvių tautybės Lietuvos Respublikos piliečio prašymu jo ir jo vaikų vardai ir pavardės Lietuvos Respublikos piliečio asmens tapatybę patvirtinančiuose dokumentuose ir civilinės būklės aktų įrašuose rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis (be diakritinių ženklų)“.

Iš kandidatų į Vilniaus rajono savivaldybės tarybą sąrašų matyti, kad rašoma ir su š, ir su sz, ir net su sh: Aškelianec, Klimaszewska, Szot, Shilko... Taip pat ir su ž, ir su rz: ir Koženevski, ir Andrzejewski... Tokia logika vadovaujantis tikriausiai bus siekiama įstatymiškai įsivesti ir daugiau lenkiško raidyno raidžių, taip pat su diakritiniais ženklais, tada jau jas užrašant teks perjunginėti klaviatūrą į kitas kalbas

(kaip tik dėl to Lenkijoje praktiškai ir nesinaudojama analogiško įstatymo teisėmis)... Tiesa, dėl kirilicos abėcėlės transliteravimo taisyklių tokio užrašymo pavyzdžių kaip Shilko apstu Rusijoje ir Baltarusijoje.

Įdomu, kad tarp tos pačios LLRA-KŠS partijos kandidatų į Šalčininkų rajono savivaldybę radau tik vieną pavardę, užrašytą ne įprastomis lietuviškos abėcėlės raidėmis, o pagal lenkiškos rašybos taisyklės – tai Krzysztof Gotowiecki, kitų pavardės rašomos senoviškai, pvz.: Zdisław Palevič (beje, perrinktas meru), Valdemar Sliževski, Gžegoż Jurgo, Jaroslav Voitechovič, Tadeuš Romanovski, Andžej Kulevičius, Anton Bandalevič, Edgar Obločinski, Henrik Tomaševič ir kt.

Tiek į šiuos rinkiminius sąrašus įtrauktiems asmenims, tiek ir kitiems panorus yra galimybė pasinaudoti minėtu įstatymu numatytais sąlygomis, kurias atitikusiems Lietuvos piliečiams leidžiama pasikeisti savo pavardės rašybą dokumentuose: 1) pilietis registre turi deklaruoti, kad yra ne lietuvių tautybės, 2) pagrįsti, kad jis arba jo vienas iš tėvų, senelių, prosenelių ar kitų pagal tiesiąją giminystės liniją protėvių turėjo ar turi kitos valstybės pilietybę ir vardas ir (ar) pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje, 3) jo tėvų ar vieno iš tėvų pavardę dokumento šaltinyje įrašyti ne lietuviškais rašmenimis.

Kaip ir visų įstatymų, taip ir aptariamo „Asmens vardo ir pavardės rašymo asmens dokumentuose įstatymo“ įgyvendinimo eiga reglamentuojama Vyriausybės nutarimų. Man neaišku, kaip registruojant naująsias pavardžių formas sugebama laikytis Vyriausybės 2022-04-27 nutarimo Nr. 424, kurio 19 punkte nurodyta, kad perrašant pavardes negali būti remiamasi tėvų ir senelių dokumentais, išduotais arba sudarytais ne lietuvių kalba dabartinėje Lietuvos teritorijoje iki 1990 m. kovo 11 d. Jau kas ne kas, o dabartiniai lenkų tautybės Lietuvos piliečiai tikrai didžiudamiesi pabrėžia, kad jų giminės nuo seno čia, Lietuvoje, gyveno. Ir niekas tuo neabejoja, seni žmonės net vietiniais, „tuteišiais“ save vadindavo. Tai tada kokiais dokumentais remiantis išduodami leidimai perrašyti pavardes nelietuviškais rašmenimis? Lenkijos? Kai ji 1920–1939 m. buvo okupavusi mūsų sostinę ir dalį Rytų Lietuvos? Kažkaip nesitiki, kad tiek daug svetimšalių būtų tarp mūsų lenkakalbių piliečių... Juk sovietmečio dokumentais remtis negalima. Įdomu būtų sužinoti, kokiais dokumentais remiamasi iš tikrųjų? Gal skiriasi Vilniaus ir Šalčininkų rajonų raštininkų reikalavimai?

Šaltinis – <www.propatria.lt>

Zianonas Pazniakas: „Tik kartu su Ukraina galime sunaikinti rytų žudiką“

Dr. Aleksandras ADAMKAVIČIUS,
Vilnius

Kovo 27–29 dienomis Vilniuje lankėsi baltarusių pasipriešinimo legenda Zianonas Pazniakas. Seime jis susitiko su Lietuvos socialdemokratų partija, vyko susitikimai ir su Lietuvos sostinės baltarusių visuomene. Z. Pazniakas pasisakė už Baltarusijos nepriklausomybę, aktyviai rėmė Lietuvą. Šiemet Seimui jis atsiuntė sveikinimą Vasario 16-osios proga, kuris dėl nežinomų priežasčių liko nepastebėtas tarp Lietuvos politikų.

Skelbiame visą sveikinimo tekstą.

*Lietuvos Respublikos Seimo nariams
2023 m. vasario 15 d.*

Mieli ponios ir ponai, mūsų brangūs kaimynai.

Nacionalinio išsivadavimo sąjūdžio „Laisva Baltarusija“ vardu sveikinu Jus ir visą Lietuvos tautą su didžiaja Lietuvos Respublikos valstybės nepriklausomybės 1918 m. vasario 16 d. atkūrimo švente.

Lemiamu momentu jūsų ir mūsų laisvei 1980-ųjų ir 1990-ųjų sandūroje mes, Baltarusijos liaudies frontas „Atgimimas“ ir Lietuvos „Sąjūdis“, kartu suvienijome savo pastangas ir kovojome už savo šalių nepriklausomybę nuo SSRS. Nepriklausomybė buvo pasiekta, nepaisant Maskvos pasipriešinimo ir provokacijų. Pavyzdžiui, 1990 m. kovo 29 d. po Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos paskelbimo apie Lietuvos valstybingumo atkūrimą, įvykusį 1990 m. kovo 11 d., BSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas, spaudžiamas Maskvos, pareikalavo, kad Vilnius ir Vilniaus kraštas būtų grąžinti Baltarusijai. Tai buvo Maskvos provokacija, kurios tikslas – nutraukti solidarumą ir sukelti Sąjūdžio ir Baltarusijos liaudies fronto susidūrimą.

Kovo 3 dieną Baltarusijos liaudies frontas BSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pareiškimą įvertino kaip „politinį šantažą“. Balandžio viduryje Vilniuje susitiko BSSR Aukščiausiosios Tarybos liaudies deputatų delegacija, atstovaujanti Baltarusijos liaudies frontui, ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Liaudies deputatų delegacija. Jie 1990 m. balandžio 23 d. priėmė bendrą pareiškimą, kuriame pabrėžė, kad „bandymai blokuoti apsisprendimo teisės įgyvendinimą yra nukreipti prieš visų SSRS tautų teises ir gyvybinius interesus“, kad „tiek buvusios Lietuvos TSR, tiek Baltarusijos TSR komunistinė vadovybė ne tik neišsprendė specifinių Vilniaus krašto etnolingvistinių, socialinių-ekonominių ir kitų problemų, bet ir pagilino jas“, kad problemų sprendimo garantijas „visiškai gali suteikti tik suverenios ir demokratinės Lietuvos ir Baltarusijos valstybės“.

Baltarusijos deputatų pareiškimą pasirašiau aš, BLF parlamentinės opozicijos vadovas, A. Trusovas, V. Golubevas ir kt., iš Lietuvos deputatų – V. Pavilionis, G. Ilgūnas, A. Šimėnas ir kt.

Priėmus ir paskelbus šį bendrą pareiškimą (1990 m. balandžio 23 d.), Maskvos provokacija buvo sustabdyta. Nacionalinio–demokratinio Sąjūdžio judėjimo ir Baltarusijos liaudies fronto kova už nepriklausomybę bei laisvę tęsėsi ir vedė į pergalę. Būtent Baltarusijoje 1991 m. buvo pradėta SSRS egzistavimo griūtis.

Tokių bendros Sąjūdžio ir BLF kovos už savo regionų nepriklausomybę pavyzdžių buvo daug. Kai kurie BLF deputatai už pagalbą laisvės kovoje buvo apdovanoti net LR Vyriausybės apdovanojimais.

Dabar, kai Rusijos agresorius, padedamas Lukašenkos išdavystės, okupavo Baltarusiją, užpuolė Ukrainą ir iš tikrųjų kelia grėsmę visai Rytų Europai, mūsų tautų solidarumas, kaip ir 90-aisiais, turėtų būti pasipriešinimo Maskvos agresijai pagrindas, nepriklausomybės, demokratijos ir laisvės garantija.

Sveikiname su Lietuvos Nepriklausomybe!

Sveikiname su Nepriklausomybės diena!

2023 m. vasario 15 d. Varšuva

ZIANON PAZNIAK, Nacionalinis išsivadavimo judėjimas „Laisva Baltarusija“

Apie Zianoną Pazniaką

Zenonas Pazniakas (baltarusiškai *Зянон Пазняк*) – Baltarusijos politikas ir visuomenės veikėjas, disidentas, fotografas, archeologas, meno kritikas, poetas ir prozininkas.

Vienas iš „Baltarusijos martirologo“ (1988) ir Baltarusijos liaudies fronto įkūrėjų, Konservatorių krikščionių partijos-BLF vadovas. BLF opozicijos frakcijos 12-ojo šaukimo Baltarusijos Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje vadovas. Nuo 1996 m. balandžio mėn. yra tremtyje.

Gimė 1944 m. balandžio 24 d. katalikų šeimoje Subotnikų kaime, Vijos rajone, Gardino srityje, Baltarusijos TSR, katalikas. Užaugo be tėvo (tėvas dingo 1944 m. gruodį). Gimtajame kaime lankė vidurinę mokyklą.

Pazniakas taip prisimena savo vaikystę:

„Vaikystėje turėjau viską: motinišką meilę, gerą aplinką ir autoritetą. Didžiausias autoritetas buvo tėvas – mama tai pasiekė. Ji visada rodydavo tėvą kaip pavyzdį: ką jis darytų, koks būtų laimingas, jei tai padaryčiau... Namuose vyravo Jo dvasia.

Viskas buvo sava – kur beeitum, sutiksi saviškį. Jaunimas tada nevyko į miestus, kaimas (Subotnikų miestelis, Vijos rajonas, Gardino sritis) buvo perpildytas, turėjo savo tradicijas. Nebuvo svetimų žmonių. Atėjūnai pasirodė vėliau, šeštajame dešimtmetyje. Tai buvo žmonės iš Rytų, ir jie buvo visiškai skirtingi – nėjo į bažnyčią, gėrė degtinę, keikėsi. Mes jų nesupratome ir nesuvokėme tokio gyvenimo“.

Baltarusijos tautinio paveldo apsaugos veikla

Nuo septintojo dešimtmečio Zianonas Pazniakas aktyviai kovojo už Minsko istorinės ir architektūrinės aplinkos, kuri buvo sunaikinta socialistinio urbanistinio planavimo procese (istorinių pastatų vietoje iškilo nauji Stalino imperijos stiliaus pastatai), išsaugojimą. 1969 m., bendradarbiaudamas su dailininku Levonu Borozna, Maskvos laikraštyje „Pravda“ paskelbė straipsnį šia tema. Straipsnis pasirodė laikraštyje „Pravda“, padedant poetui Genadijui Buravkinui, tuometiniam šio leidinio korespondentui Baltarusijoje. Būsimas politikas sugalvojo originalų žingsnį: Kupalovskio teatre, kurį taip pat ketinta nugriauti, vyko sovietų kongresai, kuriuose pasisakydavo bolševikų lyderiai. Todėl, jo teigimu, pastatas turi istorinę vertę. Tokie argumentai komunistams pasirodė suprantami, Kupalovskį – kaip ir Aukštutinį miestą bei Troecko priemiestį – pavyko išgelbėti, istorinio centro griovimas kurį laiką sulėtėjo, tačiau Nemigos rajonas galiausiai buvo sunaikintas.

Vėliau jis pradėjo spausdinti samizdatą. Norėdamas tai padaryti, paprašė savo draugo nupirkti rašomąją mašinėlę iš KGB komisijos, kur jos buvo parduodamos, nes pats nenorėjo ten pasirodyti. 1974 m., slapyvardžiu Heinrichas Rakutovičius, parašė analitinį įrašą rusų kalba „Padėtis Baltarusijoje“. Šiame įrašė, išplatintame samizdate, Pazniakas pažymėjo:

„Smurto ir melo politika Baltarusijoje buvo vykdoma beveik nepaliaujamai nuo 1930-ųjų. Vadinaimosios „chruščioviškos demokratijos“ laikais mums nepavyko visiškai reabilituoti daugumos mūsų šalies politikų, rašytojų ir poetų. Smurtas ir melas sukūrė labai specifinę situaciją mūsų respublikoje. Mes iki kaklo vis dar esame 1930-ųjų kraujyje. Fiziniai ir moraliniai nuostoliai buvo tokie dideli, kad mūsų karta juos nuolat jaučia.“

Kurapatų atidarymas

Pazniakas buvo vienas iš pirmųjų, išsiaiškinusių Kurapatų stalinistinių žudynių vietą ir pateikęs ją visuomenei. Mokydamasis aspirantūroje, Pazniakas gyveno Kolcovos gatvėje Minske. Netoliese buvo kaimai: Tsna-Yodkovo, Drozdovo ir Zeleny Lug. Vietos gyventojai pasakojo Pazniakui apie šiose vietose Stalino laikais įvykdytas egzekucijas. Tačiau stagnacijos laikais buvo neįmanoma skelbti šios informacijos: nusikaltimo vieta galėjo būti tiesiog sunaikinta. Pazniakas nusprendė tylėti ir su šiomis žiniomis gyveno pusantro dešimtmečio. 1988 m. birželio 3 d. laikraštyje „Litaratura i Mastatsva“ kartu su inžinieriumi Jevgenijumi Šmygalevu, padedant rašytojui Vasiliui Bykovui, išspausdintas straipsnis

„Kurapatai – mirties kelias“ apie tūkstančiams civilių mirties bausmių įvykdymą Lietuvos priemiesčiuose. Minskas Stalino laikais. Autoriai pasakojo, kaip 70-ųjų pradžioje Zeleny Lug kaime jie atsitiktinai išgirdo iš senbuvų apie žmonių egzekucijas, įvykdytas gretimame miške. Po savaitės BSSR prokuroras Georgijus Tarnavskis iškėlė baudžiamąją bylą – pirmąją šalyje dėl prieš pusę amžiaus NKVD įvykdytų kruvinių nusikaltimų faktų. Buvo pradėtas tyrimas, sudaryta vyriausybinių komisija, kurioje dalyvavo rašytojai Vasilis Bykovas ir Ivanas Čigrinovas, SSRS liaudies artistas Michailas Savickis, buvusi pagrindinio kovotoja Sovietų Sąjungos didvyrė Marija Osipova, Teisingumo ministerijos ir Vidaus reikalų ministerijos vadovai. BSSR reikalai, Aukščiausiasis Teismas, KGB, mokslininkai, visuomeninių organizacijų atstovai. Komisijai vadovavo Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoja Nina Mazai, tyrimui – BSSR Generalinės prokuratūros ypač svarbių bylų tyrėjas Yazepas Brolishas. Kasinėjimai trakte, dalyvaujant Zianonui Pazniakui, prasidėjo 1988 m. liepos 6 d. Tyrimo duomenimis, tirtuose kapuose rasti 356 žmonių palaikai. Dar 35 žmonių palaikus aptiko statybininkai ir studentai. Apibendrinami kasinėjimų rezultatus, Pazniakas ir Šmygalevas apskaičiavo, kad visame trakte palaidotų žmonių skaičius yra daugiau nei 100 tūkst. Iš viso, anot Pazniako, Baltarusija praėjusio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje neteko apie 2 milijonų žmonių.

1988 m. spalio 30 d. masinę demonstraciją stalinizmo aukų atminimui („Dzyady-88“), kuri pirmą kartą įvyko SSRS teritorijoje, surengta sustiprėjus antisovietinėms nuotaikoms Baltarusijoje, valdžia išvaikė lazdomis ir ašarinėmis dujomis. Laidojimo klausimas sukėlė nemažų ginčų. Kai kurie publicistai teigė, kad fašistinio genocido aukų laidojimo vietos iš tikrųjų buvo atrastos, o ankstesnių tyrimų rezultatai suklustoti. Tuo pat metu Baltarusijos generalinės prokuratūros atlikti tyrimai patvirtino faktą, kad egzekucijas vykdė NKVD.

1997 m. kovo 25 d. Kultūros ir švietimo draugijos „Spadchyna“ Pazniakas buvo apdovanotas Gonar Aičyny ordinu už jo darbą. 2009 metais už didžiulį indėlį, įamžinant stalininių represijų aukų atminimą, jam įteikta Baltarusijos savanoriškos istorijos ir kultūros paminklų apsaugos draugijos skirta Franciszeko Olechnovičiaus premija.

Politinė veikla

Baltarusijos liaudies fronto sukūrimas

1988 m. spalio 19 d. Pazniako iniciatyva Minsko Kino namuose (dabar – Raudonoji bažnyčia) buvo surengtas susirinkimas, kurio metu įsteigtas edukacinis ir socialinis-istorinis judėjimas

„Baltarusijos martyrologas“, iškėlęs užduotį dėl dokumentų apie Stalino represijas rinkimo. Tą pačią dieną buvo įkurtas Baltarusijos liaudies fronto „Renaissance“ organizacinis komitetas, į kurį pateko Pazniakas. Steigiamajame suvažiavime buvo įkurtas Baltarusijos liaudies fronto kūrimo organizacinis komitetas. Vietos valdžia uždraudė BNF suvažiavimą Minske – delegatai turėjo vykti į Vilnių. To meto dvasia organizacija gavo pavadinimą „už perestroiką“, kurio buvo atsisakyta tik po dvejų metų. Socialinė-politinė organizacija Baltarusijos liaudies frontas, kilus ekonominei ir politinei SSRS krizei, sugalvojo demokratizacijos, komunistų partijos galių ribojimo, tautinio atgimimo šūkius ir tapo populiarūs gyventojų tarpe.

Baltarusijos liaudies frontas tuomet palaikė didžiąją dalį demokratinio judėjimo Baltarusijoje. 1989 metais organizacija „Dinamo“ stadione subūrė 40 000 žmonių, o kitais metais – didžiulį rinkimų mitingą prie Vyriausybės rūmų. Minia susirinko prie respublikinės televizijos pastato, reikalaujama suteikti eterio laiką judėjimo lyderiams. Pazniakas tai gavo – Frontas tapo jėga, su kuria valdžiai vis dažniau tekdavo skaitytis.

Kurį laiką net Lukašenka buvo jos rėmėjas. Aleksandras Lukašenka savo knygoje sakė apie „politinį portretą“, kaip rašė politologas Valerijus Karbalevičius, 1990 m. jis dalijosi ir išreiškė idėjas, kurios tuo metu buvo laikomos naujomis ir populiariomis visuomenėje. Jo požiūris į pagrindinius politinius klausimus, kaip taisyklė, sutapo su Baltarusijos liaudies fronto opozicijos platforma. Tais metais Lukašenka kalbėjosi su Pazniaku viename iš mitingų, vykusių Mogiliove. Šklovo politikas ragino palaikyti nacionaldemokratų pretenzijas valdžiai. Bet paaiškęjus, kad Baltarusijos liaudies frontas netinkamas reklamuoti Lukašenkai, jis pasitraukė iš fronto rėmimo ir pradėjo kurti savo karjerą.

Emigracija

Dalyvavimas Černobylio kelyje 1996 m.

1996 metais į darbotvarkę pateko integracijos klausimas. Tada atrodė, kad Baltarusija gali tapti Rusijos dalimi. Todėl gandai apie Sąjungos sutarties pasirašymą ir realią nepriklausomybės praradimo grėsmę išvedė į gatves tūkstančius jaunuolių – tų, kurie anksčiau akcijose nedalyvavo.

Daugybė mitingų įėjo į istoriją kaip „Minsko pavasaris“, kurio pagrindinis variklis buvo Baltarusijos liaudies frontas. Jie pasiekė savo tikslą – Baltarusija nebuvo prijungta prie Rusijos, tačiau Pazniakas buvo priverstas palikti šalį. Naktį iš kovo 26 į 27 dieną jo kolega Naumčikas per Rusiją išvyko į Kijevą. Pazniakas pasislėpė saugiame name ir po kelių dienų prisijungė prie jo. Abiejų ieškojo policija ir bandė

patraukti baudžiamojon atsakomybėn už mitingų organizavimą.

Naumčikas liko užsienyje, o Pazniakas balandžio 26 dieną grįžo į Minską dalyvauti Černobylio kelyje, kuriame dalyvavo apie 50 tūkst. Mitinge jis netikėtai paprašė tylos minute pagerbti prieš penkias dienas žuvusį Čėčėnijos prezidentą Džocharą Dudajevą. Baltarusiai dar nežinojo apie Grozno šturmo pasekmes (miestas buvo beveik visiškai sunaikintas) ir dviprasmiškas pareiškimas rimtai smogė politikų reputacijai.

Po mitingo Pazniakas spėjo atvykti į Baltarusijos liaudies fronto būstinę. Vakare prie jos privažiavo du autobusai juodomis kaukėmis, automatais ginkluotų vyrų ir įsiveržė į kambarį. Visi buvę viduje buvo sulaikyti, tačiau Zianonas Pazniakas kartu su keliais žmonėmis sugebėjo pabėgti pro kitas duris. Kitą dieną Lukašenka apkaltino KGB vadovą ir vidaus reikalų viceministrą už tai, kad jie nesulaikė Pazniako. Po to visuose Baltarusijos pasienio postuose pasirodė įsakymas sulaikyti Pazniaką ir Naumčiką.

Gegužės pradžioje politikas amžiams paliko šalį ir prisijungė prie Naumčiko. Pirmiausia jie vyko į Europą. Liepos mėnesį išskrido į JAV, kur paprašė politinio prieglobsčio. Baltarusijos užsienio reikalų ministerija pareiškė, kad „nėra pagrindo teigti, kad gresia politinis ar fizinis Pazniako ir Naumčiko persekiojimas“. Parlamentarai pateikė oficialų prašymą prokuratūrai: ar panaikintas įsakymas sulaikyti du politikus kertant sieną. Tačiau jie niekada negavo atsakymo.

1996 m. rugpjūtį Pazniakui ir Naumčikui buvo suteiktas politinis prieglobstis Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tai buvo pirmas kartas po SSRS žlugimo, kai posovietinės erdvės piliečiai tokį statusą gavo dėl politinių priežasčių. Padėtis Baltarusijoje akimirksniu atsидūrė Amerikos žiniasklaidos dėmesio centre. Tai turėjo įtakos tam, kad JAV ir Europos Sąjunga nepripažino 1996 m. referendumo rezultatų.

Tolesnė veikla tremtyje

Kurį laiką gyveno Čekijoje, Ukrainoje, Lenkijoje, Didžiojoje Britanijoje, buvo pakviestas į JAV dalyvauti daugelyje politinių renginių. Dėl Baltarusijos valdžios persekiojimo jis gavo politinį prieglobstį JAV. Kartu su Pazniaku į tremtį išvyko jo žmona Galina ir jos įvaikinta dukra Nadežda. Dabar jis su šeima gyvena Varšuvoje. Išlaikė Baltarusijos pilietybę.

1997 m. birželio mėn. dėl Pazniako pasisakymų spaudoje apie Rusiją ir Rusijos valdžios politiką, kuriais, tyrimo duomenimis, siekiama kurstyti etninę neapykantą, menkinti Rusijos žmonių garbę ir orumą,

iškelta baudžiamoji byla. Buvo pradėtas tyrimas pagal Baltarusijos Respublikos baudžiamojo kodekso 71 straipsnį.

Jis yra KKP-BLF partijos, įkurtos po Baltarusijos liaudies fronto žlugimo 1999 metais, pirmininkas. Tremtyje jis ir toliau užsiima politika, susitinka su visuomene, politikais ir žurnalistais, rašo mokslinius, politinius ir kultūrinius straipsnius, išleido apie ke-
liolika knygų ir brošiūrų.

Tremtyje Pazniakas pradėjo daugiau dėmesio skirti kūrybai: išleido publicistikos, eilėraščių ir fotografijų knygą, parašė atsiminimų apie nepriklausomybės paskelbimą.

Liaudies programa „Laisva Baltarusija“, kurią parengė Z. Pazniako vadovaujama politikų ir ekspertų grupė, ir 2017 m. pavasarį išleista atskira knyga (autorių teigimu, tai „naujos Baltarusijos projektas“, skirtas naudoti „būsimos laikinosios ar pereinamojo laikotarpio vyriausybės ar kitos politinės politikos, prieš tautą nukreipto režimo panaikinimas prisiims atsakomybę už Baltarusijos Respublikos likimą ir ateitį“), sukėlė prieštaringus atsakymus.

Pavyzdžiui, politologas Wolfas Rubiničikas, pažymėdamas, kad „Pazniako ir bendrovės programoje yra nemažai svarių pageidavimų“, manė, kad Pazniakas, „prisiimdamas atsakomybę už šią programą, tarsi pasirašė, kad jau nėra aktyvus politikas: sulaukęs 73 metų, jis perėjo į „suolą“, ekspertų kategorijoje.

Zianonas Pazniakas atsakė: „Klaidinga nuomonė, kad dabar elgiuosi labiau kaip ekspertas. Nors išvykau į tremtį, likau ir iki šiol esu Konservatorių krikščionių partijos-BPF lyderis, atlieku organizacinį darbą. Daug kas to, ką daro partija, neviešinama, slepiama, nes situacija šalyje tokia, bet mūsų veiklos rezultatas yra.“

2017 m. birželį Zianonas Pazniakas dar kartą buvo perrinktas į KKP-BLF pirmininko postą.

2020 m. prezidento rinkimuose agitavo už boikotą.

Pazniakas sistemingai kritikuoja daugelį Baltarusijos opozicijos veikėjų, kaltindamas juos ryšiais su KGB. Jis sakė: „Esu įsitikinęs, kad su Rusijos ir Briuselio dotacijomis Baltarusijoje pasiekti demokratijos ir sukurti laisvos Baltarusijos neįmanoma.

Politika turi savo taisykles. Jei paimsite rusiškus pinigus, būsite priversti siekti jų interesų. Jei imsite Briuselio pinigus, vykdysite jų interesus. Joks nacionalinis judėjimas niekada nebuvo paremtas kitų žmonių pinigais. Turime pasikliauti savo interesais.“

Zianonas Pazniakas mano: jei Baltarusija taps Rusijos dalimi, tai bus didelė geopolitinė katastrofa, galinti sukelti karą, nes istoriškai, jei 2 antagonistinės šalys turi bendras sienas, tai labai padidina karo riziką.

Mažosios Lietuvos šiaurinio pasienio istorijos (x)

Dr. Martynas PURVINAS,
Kaunas

1422 m. Melno taikos sutartimi suderėtoji riba tarp Ordino (vėliau – Prūsijos) valstybės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) valdų turėjo kirsti Agluonos aukštupį ir jos intakus, eiti tais gana lėkštais ir drėgnais plotais. Minėtoji upė sausino tas apylinkes, nuvesdama paviršinį vandenį į pačią Miniją, gelbėdama ruožą nuo pelkynų įsigalėjimo.

Ten ilgai nebūta kokių žymesnių centrų, gamtinių aukštumų galingiems piliakalniams įrengti, senovinių kelių link kokių reikšmingų vietų ir t. t. Amžiams plotai tarp Minijos kairiojo kranto ir Aisės su Veiviržu liko kaimiški, retai tepastebimi, stokoje įžymybių, ryškesnių orientyrų ir pan.

Antai, po užsitęsusių kovų su kryžiuočiais vėl apgyvendinant ištuštėjusį ir nusiaubtą kraštą, XV–XVI a. naujakurių sodybos (gal padrikai išsimėčiusios nemažame ruože) dažniau vadintos vietos upių vardais – matyt, paliktais senųjų baltų. Taip radosi Aisės, Minijos, Agluonos kaimai, iš kurių vėliau kūrėsi nemažai smulkesnių kaimelių, dažniau vadintų savo pirmtakų vardais.

Jau teko minėti XVI a. viduryje Agluonoje (t. y. kažkur ties Agluonos upe) gyvenusį Gediminą Gelžinį, veikusiai, vėlesnio Gelžinių kaimo pradininką. Taip vėlesniais laikais minėtas Margių kaimas gal sietinas su XVI a. viduryje gyvenusiu Petru Marge. Šis ūkininkas tada laikęs 2 arklius, 4 jaučius, 4 melžiamas karves su prieaugliu, 7 avis, 3 ožkas, 6 kiaules (iš viso apie 30 gyvulių).

Beje, iš Gedimino Gelžinio ar jo bendravardžių palikuonių vėliau kūrėsi ir Gedminų kaimas Minijos upės kairiajame krante. Išlikusių senųjų dokumentų studijos dar leis aptikti ir daugiau krašto senosios istorijos momentų.

Galėtume grįžti ir į daug senesnius laikus. XX a. archeologiniai tyrimai išgarsino Baičių (Baitų) senovinį kapinyną, liudijantį, kad Minijos pakrantėse gyventa tūkstantmečius, upėje žvejojant, apylinkėse turint ir kitokių pragyvenimo šaltinių.

Atskirai būtų galima prisiminti kuršių epochą, kai pajūryje klestėjo tos genties žemės, tik vėliau ten įsitvirtinus žemaičiams. Kada nors kas nors gal bandys apčiuopti ir daug senesnius laikus: pirmuosius poledynmečio žmones, Didįjį tvaną, besikeitusias pajūrio kultūras, kalbas ir daug ką kitą. Čia apsiribojame Mažosios Lietuvos epocha, kurioje tebelieka nemažai paslapčių.

Ilgai neturėjus savojo rašto ir didesnio būrio raštingų žmonių, šimtmečius neturėta savų metraštininkų. Antai, senovėje neužrašinėti anuometiniai vietovardžiai, nieko nežinome apie tūkstančius ir milijonus kažkada gyvenusių žmonių. Ir Mažosios Lietuvos laikais daug senųjų dokumentų rengdavo svetimšaliai raštininkai, nesuprasdavę vietinių šnektų, vienaip ar kitaip kraipę nugirstus žodžius. Po 1923 m. puolus lietuvininti krašto vardų, ne visada tai daryta išmaniai ir rūpestingai, kaip ir naujaisiais laikais. Mažajai Lietuvai būdingas vietovardžių formas stengėsi atkurti prof. Vilius Pėteraitis, dėl daug ko tebesiginčijama. Šiuose straipsniuose nebandoma pateikti kokių neginčijamų vietovardžių variantų, kiek lietuvininti įvairiais laikais nevienodai užrašinėti vardai.

XVII a. Mažoji Lietuva tebebuvo gan retai apgyventas kraštas. Ten įsikūrę lietuvininkai ir vis nauji ateiviai iš kitų lietuviškų žemių tuo nesiskundė – būdavo patogu slapčiomis pasinaudoti niekieno plotais – nuginti gyvulius į menkai teprižiūrėtus ir sulaukėjusius vadinamosios Dykros valdiškus plotus, iš ten nemačiomis parsigabenti malkų ar kokį geresnį rąstgalį ir t. t. Vis tik Prūsijos valdovo dvare nerimauta – tuometiniai šviesuoliai suvokė, kad Naujųjų amžių valstybės galia

Pasienio ruožas tarp Minijos ir Agluonos upių iki Didžiojo maro epidemijos. XVIII a. pradžios žemėlapių fragmentas iš GERHARDO LEPOS RINKINIO

priklauso nuo jos pavaldinių (mokesčių mokėtojų) skaičiaus, kad iš jų gaunamos pastovios pajamos gali užtikrinti šalies ekonominį pastovumą. Kaip visada valdovas ir jo aplinka skųsdavosi, kad nuolatos stinga lėšų svarbiems užmojams, o sunkiai surinktas pajamas tenka išdalyti visokiausiems smulkiems reikalams.

Galop radosi visokių žinovų aptarinėta ir svarbiam veikėjui priskirta idėja: reikia spartinti šiaurinių valdų (Mažosios Lietuvos) apgyvendinimą, naujakuriams suteikiant žymesnių privilegijų ir galimybių. Tai turėjo atsipirkti – *šatulininkų* statusą gavę *nausėdai* mokesčius mokėdavo tiesiogiai Prūsijos valdovui, o ne kokiems tarpininkams. Taip turėjo plaukti lėšos ambicingiems projektams ir skubiems reikalams.

Naujoviškas teises gaudavo ne visi – kandidatai atrinkinėti ir pan. Pažymėtina, kad *šatulininkais* tapdavo ir nemažai lietuvininkų (kaip kad visiems žinomo Kristijono Donelaičio senelis). Anuometinės pastangos dažnai atsipirkdavo –antai, Donelaičių gauta *šatulinė* žemės valda galop tapo Lazdynėlių dvareliu, daug tos giminės palikuonių galėjo užsimokėti už mokslus, tapo žemvaldžiais, verslininkais ir pan.

Šatulininkų teisės suteiktos ne vieną šimtmetį. Jų radosi ir aptariamame pasienio ruože. Antai, tokie privilegijuoti naujakuriai kūrėsi ties Grabštais, Kojeliais, Piktožiais, Poškais. Atrodo, kad dauguma tokių *nausėdų* buvo baltiškos kilmės – gal atvykėlių iš tolimų kraštų neviliojo nuošalus pasienis, gan vidutiniškos tenykštės dirvos ir atšiauroki lietuviško pajūrio orai.

Toji Prūsijos valdžios iniciatyva padėjo paspartinti nuošalios vietovės įsisavinimą – daug naujakurių pradėjo kultūrinti jiems paskirtus plotus, buvusios dykvietės ir sengirų kirtimai pamažėl tapdavo įdirbtais laukais ar tvarkingomis ganyklomis. Tai buvo svarbu sunkiai įžengiamose Agluonos aukštupio šlapynėse, nederlingose smėlėtose pakilumose.

Klostėsi ir neišvengiama socialinė nelygybė. Sėkmingesnės šeimos (nesiskųsdavusios įgimtomis negaliomis ir pan.), sugebėjusios gauti papildomų privilegijų, susilaukti daug sveikų ir energingų palikuonių ir t. t., galop tapdavo tvirtesnių giminių pradininkais. Pamažėl radosi stambių ūkininkų, nepajėgusieji išsilaikyti tapdavo *kampininkais* – menką sklypelį su trobele turėjusiais vargetomis, besiversdavusiais visokiais menkesniais darbais (talkinimas turtingesniems, valdiški uždarbiai miškuose, kelių tiesime ar pan.). Taip klostėsi nevienalytė Mažosios Lietuvos kaimų visuomenė, cementuojama senųjų papročių ir protėvių kalbos. Jau vėliau ryškėjo naujos karjeros galimybės – gerai išmokę vokiečių kalbos, kirtę rimtesnių mokslų galėjo pretenduoti į kokias valdiškas pareigas, apsirūpinti sotesniu ir pastovesniu gyvenimu.

Baigiantis permainingam XVII a. su Švedijos kariuomenių žygiais, Abiejų Tautų Respublikos (ATR) talkininkų įsiveržimais į Prūsijos valdas, krašto niokojimais, nederlių metais ir kitomis nelaimėmis, aptariamame pasienio ruože teberuseno lietuviškasis gyvenimas.

Tuomet palei sieną su Žemaitijos kunigaikštyste (ar seniūnija) minėti Livernų, Grigalių kaimai (pastarasis stovėjęs ties Gulbinės upeliu), Piktožiai. Dar nurodyti Gedminų, Margių, Jurgių, Poškų ir kiti to ruožo kaimai. Nepastebėta kažkokių svetimų vietovardžių – bene visur vyravę lietuviški vardai (tiesa, kartais užrašinėti labai iškraipytais formomis). Tai liudija, kad čia ir toliau tebevyravo lietuvininkai, o svetimšaliai į šį nuošalų pakraštį nesiskubino vykti.

Anot tų laikų dokumentų, ruožas buvo ganėtinai apgyventas: didesnių girių nebebuvo likę, jų kirtimuose plytėjo ganyklos ir dirbami laukai. Tarp Piktožių ir Poškų, tarp Jurgių ir Margių plytėjo drėgni ruožai. Anuomet tai nebuvo didelė bėda – sausringesniais metais pabaliuose likdavo neblogos ganyklos. Miškelių ruožai minėti palei Agluonos aukštupį, nedidelių želdynų plotų būta ir kitur. Matyt, jie ne itin gausiems kaimiečiams netrukdė – ten buvo galima (dažnai ir nelegaliai) pamalkauti ar pan.

Tais laikais neminėti kokie svarbesni pasienio vieškeliai, tad pasienio žmonės galėdavo gyventi gan ramiai, nesulaukdami kokių kontrolierių ir pan., vengusių tokių nuošalių pakraščių.

Po skaudžių XVIII a. pradžios nelaimių (nederlingų metų, Didžiojo maro epidemijos ir kitko) pamažėl gyvenimas Mažojoje Lietuvoje vėl atsikūrė. Mėgstama šnekėti apie tuometinę vokiškąją kolonizaciją, bet toji ateivių banga nuošalių pasienio ruožų lyg nepasiekė – dešimtmečiais tebeminėti senieji lietuviškieji vietovardžiai, prie Agluonos aukštupio nežinomi kokie svetimšalių naujakurių kaimai.

Pasienio ruožo būklė apie 1725 m. ŽEMĖLAPIO FRAGMENTAS IŠ ROMUALDO DELTUVO RINKINIO

Pasibaigus epidemijai, pasienio ruože tarp Agluonos ir Minijos upių minėti lietuviški Piktožių, Šniaukštų, Griškų kaimai. Tolėliau nuo valstybės sienos tada nurodyti Poškų, Liliškių, Gelžinių, Grabštų, Margių, Stučių, Jurgių, Gedminų, Baičių, Griškų ir kiti kaimai. Ten vyravo ganyklų ir pievų plotai, nedideli arimai supo pačius kaimus. Didesni miškeliai tebebuvo Agluonos ir Minijos pakrantėse. Tuštesni plotai tada vadinti tiesiog „dykviete“, laukinėmis vietomis, kurių dar nepajėgta įsisavinti.

Tais laikais didesnio klestėjimo nebūta ir Žemaitijos pusėje – tarp likusių girių plotų ten driekėsi krūmynai (buvusių kirtimų sulaukėjusios vietos). Gyveno Veiviržėnų bažnytkaimis. Įdomu, kad greta jo svarbų dvarą valdė vokiečiai Šilingas.

Jau minėtas ir svarbesnis tarpvalstybinis susisiektimas: iš Klaipėdos per Budelkiemį, Šernus, Kisinius, Margius ir Gelžinius ėjo vieškelis į Veiviržėnus ir tolyn į Žemaitiją. Tokių viešelių anuomet nebuvo gausu, tad ši trasa į uostamiestį buvusi gan reikšminga. Atrodo, kad, silpstant ATR jėgoms, žymesnių kliūčių valstybės sienos kirtimui nebūta.

XVIII a. susiklostė ilgai gyvavęs ir dalinai iki mūsų dienų išlikęs ruožo kaimų tinklas.

Minijos kairiajame krante, pačiame pasienyje buvo įsitaisęs Lyvernų kaimas (beveik lietuviškas su kitapus valstybės sienos besidriekusiems Gargždais). Pasroviui palei upę, jos slėnio krante, stovėjo Griškų sodybų grupė, dar toliau – Baitai, už jų – Gedminai. Taip paupiu driekėsi keturių kaimų virtinė, įsikūrusi potvynių nepasiekiamose aukštesnėse vietose.

Piečiau Minijos palei valstybės sieną stovėjo Šniaukštų sodybos su gretimais viensėdžiais. Dar toliau pasienyje buvo įsikūrę Piktožiai (jų kaimynu Žemaitijos pusėje buvo Šiūparių kaimas). Dar toliau į pietvakarius tęsėsi Liliškių vienkiemis juosta.

Nuo Minijos pietų link tęsėsi senovinis slėnis – šlapynės, uždurpėję plotai ir pan. Tame ilgame rėžyje nebandyta apsigyventi, ilgam paliekant drėgnų ganyklų ir krūmynų plotus. Atokiau nuo valstybės sienos kilo ledynmečio paliktas pakilimų ruožas, kuriame drąsiau kūrėsi senų laikų žmonės. XVIII a. piečiau Gedminų pakilesnėje vietoje stovėjo Jurgių sodybų grupelė, į pietryčius nuo jų – Stučių sodybų juosta. Piečiau buvo išsimėtę Grabštų vienkiemiai, už jų – Kojelių sodybos. Tolesnes vietas buvo užėmę Poškai.

Išsimėčiusius kaimus jungė menkų kelių voratinklis, sunkiau buvo kirsti minėtąją šlapynių ruožą. Dar nebuvo ryškesnių ir patogesnių traktų, pasienio kaimus jungusių su didesniais keliais ir Klaipėdos uostamiesčiu. Aukštumomis būdavo patogiau keliauti į Priekulę, gal nevengta ir netolimų Gargždų.

Baigiantis XVIII a., Baičiai buvo apibūdinti kaip karališkasis kaimas prie Minijos upės su 8 *ugniakurais* (gyvenamomis sodybomis), priklausęs Įsruties žemei, Klaipėdos juridinei apygardai, Klemiškės valsčiui, Klaipėdos evangelikų liuteronų parapijai. Įdomus tuometiniuose vokiškuose dokumentuose iškraipytai užrašytas antrasis kaimo vardas *Praussel-Szamba-Peter*. Jame nesunku įžvelgti visai baltišką apibūdinimą „Prūsėlis Petras Žambė“; matyt, sietiną su labiau įsiminusiu vietos gyventoju.

Savo antrąjį vardą buvo gavę ir Grigšai – mišrus kaimas prie Minijos su vėjo malūnu ir 7 *ugniakurais*, priklausęs tiems patiems centrams. Kaimas dar vadintas *Wetzkepalen-Jakob*. Sandas „Wetz“ greičiausiai gautas iš kuršių, „kepalai“ žinomi bene visiems baltams; vietovardis, veikiausiai, primena kažkokį Jokubą Senkepalį – gal kuršių ir kitų palikuonis.

Gedminai tada buvo karališkasis kaimas prie Minijos su 6 *ugniakurais*, priklausęs Klaipėdos valsčiui ir Priekulės evangelikų liuteronų parapijai. Ir ten užrašytas antrasis kaimo vardas *Gedmin-Gelbeth*, kur įžvelgiamas žodis „gelbėtis“. Galėtume pafantazuoti, kad anais laikais kažkuris Gediminas / Gedminas pagarsėjo gretimoje Minijos upėje išgelbėjęs kokius nelaimėlius.

Karališkųjų valstiečių kaimelis Grabštai su 4 *ugniakurais* priklausė Priekulės valsčiui ir parapijai. Jis dar vadintas *Grabsten-Gerge* (Jurgis Grabštas). Lyg netoliese dar buvęs *šatulinkų* kaimelis su 2 *ugniakurais* vadintas *Grabsten-Nauseeden* (Nausėdų – Naujakurių Grabštai).

Jurgiai buvo karališkųjų valstiečių kaimelis su 4 *ugniakurais*, priklausęs Klaipėdos valsčiui ir Priekulės parapijai. Jis dar vadintas Jurgių Nausėdais (*Nauseeden-Gerge*).

Karališkasis valstiečių kaimas Kojeliai su 6 *ugniakurais* priklausė Priekulės valsčiui ir parapijai. Jis tada vadintas *Kajehlen-Peter* (Petras Kojelis). Gal

netoliese buvęs naujesnis *šatulininkų* kaimas su 3 *ugniakurais*, vadintas *Kojehlen-Nausseeden* (Kojelių Nausėdai).

Karališkasis Margių kaimas su 6 *ugniakurais* priklausė Priekulės valsčiui ir parapijai. Jis vadintas *Margen-Peter* (Petras Margis).

Karališkasis Lyvernų (*Liewern*) kaimas buvo prie Minijos ir „Lenkijos“ (ATR) sienos. Ten buvę 5 *ugniakurai*. Priklausyta atokios Klemiškės valsčiui ir Klaipėdos parapijai. Įdomus antrasis to kaimo vardas *Kiaunoden-Peter*, kuriame galime įžvelgti baltišką „kiaunę“. Dar galima priminti, kad anksčiau aprašytasis Dvylių kaimas dar vadintas *Kiaunaden-Matz*. Panašių vietovardžių (gal sietinų su baltiškąja senove) krašte būta ir daugiau.

Karališkasis Liliškių kaimelis su 4 *ugniakurais* priklausė Klaipėdos valsčiui ir parapijai. Jis dar vadintas *Tiedter-Jahn*, gal kokio vokiečio kolonisto vardu.

Karališkasis Piktožių kaimas buvęs ties Agluonos upe ir „Lenkijos“ siena. Ten buvę 8 *ugniakurai*. Priklausyta Priekulės valsčiui ir parapijai. Kaimas dar vadintas *Picktaszen Bendig* (Bendikų Piktožiai). Tuometinis apibūdinimas „karališkasis“ terodė, kad kaimas ir jo žmonės priklausė valstybei (karaliui), o ne kokiam privačiam dvarininkui.

Dar buvęs naujesnis *šatulininkų* kaimas ties siena su „Lenkija“, kur buvę 5 *ugniakurai*. Jis vadintas *Picktaszen Nausseeden* (Piktožių Nausėdai).

Tais laikais buvę net trys Poškų / Paškių kaimeliai. Karališkųjų valstiečių kaimas su 7 *ugniakurais*, priklausęs Priekulės valsčiui ir parapijai, vadintas *Paaszken-Grütz*. Atskira gyvenamąja vieta buvo karališkosios *karčemos* sodyba, dar vadinta Bruknyne (*Paaszken-Krug, Brucknin*). Vėlesnis *šatulininkų* kaimas buvęs prie Agluonos upės. Ten aptikti 8 *ugniakurai*. Vietovardis užrašytas kaip *Paaszken-Nauseeden*, nurodant ten įsikūrusius naujakurius.

Karališkųjų valstiečių kaimas Stučiai turėjo 10 *ugniakurų*, priklausė Klaipėdos valsčiui ir Priekulės parapijai. Vietovardis užrašytas kaip *Stutten-Gerge* (Jurgis Stutys).

Karališkųjų valstiečių kaimas Šniaukštai stovėjo prie „Lenkijos“ sienos, ten buvę 7 *ugniakurai*, priklausę Priekulės valsčiui ir parapijai. Vietovardis užrašytas kaip *Schnaugsten-Andres* (Andrius Šniaukšta).

To laikotarpio žinios rodo, kad pasienio ruože tarp Minijos ir Agluonos upių buvo išsibarstę net 18 nedidelių kaimelių, kuriuose tebuvo vos po kelias sodybas. Tai primena, kad vietovėje nebuvę išskirtinių dalykų – kokio judraus trakto, svarbios prekyvietės ar kitko, kas būtų skatinę kurtis stambesnes prekyvietes, gyvenvietes ar kitką. Ne itin derlingi plotai taip pat nemasino didesnio žemdirbių antplūdžio. Drėgnoki senųjų kirtimų plotai labiau tiko gan ekstensyviai gyvulininkystei – dykvietėse gal ganytos nemažos gyvulių bandos, nepajėgiant sukultūrinti didesnių

plotų, ten sukuriant intensyvesnės žemdirbystės centrus. Dar primintinas neabejotinas to nemažo ploto lietuviškumas, veikiausiai, ten vyravusios senosios baltiškos tradicijos.

XIX a. prasidėjo naujomis nelaimėmis. Čia pat už gan simbolinės valstybinės sienos atsirado agresyviosios Rusijos imperijos valdos – permainingai gyvavusi Žemaitija tapo beveidžio Šiaurės Vakarų krašto menku pakraščiu. Tuo didžiosios permainos nesibaigė – imperatoriumi pasiskelbęs Napoleonas Bonapartas didžiuliais šuoliais plėtė savas valdas. Pagal 1807 m. Tilžės taikos sutartį Prancūzijos imperijai atiteko beveik visa Prūsijos karalystė iki paties Nemuno, sutriuškintos valstybės valdovams simboliškai tebuvo paliktas menkas prieglobstis Klaipėdos apylinkėse, į kurį teko persikelti karališkajai šeimai. Taip visai netoli nuo čia aprašomų kuklių kaimų bene vienintelį kartą atsirado beveik simboliinių valdovų rezidencija, daugelio garbintoji karalienė Luizė su šeima. Ją galėdavo pamatyti ir į turgavietę nuvykdavę pasienio kaimiečiai.

Anuomet Europos galingųjų keiktas Napoleonas kai ką reikšmingo nuveikė ir užimtiems kraštams. Tebesitęsiant Didžiosios Prancūzijos revoliucijos idėjų sklaidai, iš ten atėjo garsusis Napoleono kodeksas – daugelio gyvenimus pakeitęs naujoviškas teisynas, užmarštin stūmęs visokius viduramžiškus papročius. Plito modernios mintys apie krašto administravimą ir pan.

To negalėjo nepajusti ir Klaipėdoje prisiglaudusi Prūsijos diduomenės grupelė, kur radosi beveik revoliucinių nuotaikų. Nebeturint ko prarasti, gal keli šviesiausi protai sumastė esmines žlugusios valstybės reformas, kurias kai kas lygina su nesena gorbačiovine pertvarka. Susivokta išlaisvinti valstiečius, daugiau teisių duoti miestams, sudaryti tinkamesnę valstybės teritorinę administracinę sąrangą ir t. t.

Taip 1807 m. nutarta Prūsijos karalystėje panaikinti baudžiavą – atgyvenusią ir daugelį pavaldinių varginusią sistemą. Tiesa, realūs veiksmai užtruko – tebesitęsė napoleonmetis ir buvusių Prūsijos valdų prancūziškoji okupacija.

Dar turėjo įvykti Didžiosios armijos 1812 m. žygis į Maskvą, tenykštė katastrofa ir vėlesnis chaosas. Antai, iš Rusijos besitraukęs Prūsijos (kaip Napoleono laikinos sąjungininkės) generolas Jorkas ties Taurage sudarė separatistinę taiką su Rusijos laiminčiu vadu, sulaukdamas kaltinimų išdavyste ir pan. Vis tik pavergtoje Prūsijoje kilo savasis išsivadavimo judėjimas. Vėliau jau Didžiosios Britanijos ir kitų pusėje prūsų kariškiai dalyvavo Tautų mūšyje ties Leipcigu ir didžiosiose Vaterlo kautynėse. Ištremus Napoleoną, 1815 m. Vienos kongresui teliko surikiuoti būsimąją tvarką Europoje ir kitur.

Išsilaisvinusioje Prūsijoje sumanytosios reformos buvo pamažėl įgyvendinamos – valstiečiai gavo

laisvę, galėjo tapti žemės sklypų savininkais ir t. t. Visa tai smarkiai pastūmėjo tuometinės ekonominės ir socialinės santvarkos vežimą spartesnės pažangos link. Deja, Rusijos okupuotoje Didžiojoje Lietuvoje tebesitęsė „ledynmetis“ – ne vienas tenykštis jaunuolis perbėgdavo į Prūsijos valdas, gelbėdamasis nuo baudžiavos jungo ar *rekrūto* likimo. Taip Mažoji Lietuva ne vienam tapo viltingu prieglobsčiu. Tiesa, ir anuomet netrūko aršios propagandos – daug kam rūpėjo lietuvininkų kraštą pavaizduoti kuo juodesnėmis spalvomis.

O ten gyventa savaip, pamažėl prasigyvenant. Antai, nuo 1815 m. pertvarkant Klaipėdos apskritį, tenykštei Klaipėdos lietuvininkų parapijai priklausę Baičiai (*Prauslen Szambra Peter*) turėjo 8 sodybas su 30 valstiečių, mišrus Grygšų kaimas – 4 su 20, Lyvernai – 8 su 23, Liliškiai – 4 su 19.

Priekulės parapijai priklausę Grabštai turėjo 8 sodybas su 43 gyventojais, Jurgiai – 4 su 17, Kojeliai – 7 su 31, abu Margių kaimeliai – 9 su 48, Piktožiai – 13 su 50, Poškai – 20 su 78, Stučiai – 12 su 48, Šniaukštai – 7 su 34.

XIX a. viduryje Baičiuose aptiktos 9 sodybos su 85 gyventojais lietuvininkais (tarp jų buvo 8 katalikai). Grygšuose buvo 7 sodybos su 58 gyventojais lietuvininkais (2 katalikais). Grabštuose užrašytos 9 sodybos su 75 gyventojais (vokiečiai sudarė jų mažumą). Gedminuose buvo 9 sodybos su 78 gyventojais lietuvininkais (12 katalikų). Jurgiuose buvo 4 sodybos su 43 gyventojais (2 katalikais; vokiečių buvo mažuma). Kojeliuose buvo 9 sodybos su 99 gyventojais lietuvininkais (5 katalikais). Lyvernuose surašytos 9 sodybos su 72 gyventojais (16 katalikų; vokiečių buvo mažuma). Lyliškiuose (*Tiedteren*) buvo 4 sodybos su 37 gyventojais lietuvininkais. Piktožiuose surašyta 13 sodybų su 109 gyventojais lietuvininkais (3 katalikai). Poškuose buvo 32 sodybos su 221 gyventoju (10 katalikų; vokiečių buvo mažuma). Stučiuose buvo 14 sodybų su 116 gyventojų (11 katalikų; vokiečių buvo mažuma). Šniaukštuose buvo 19 sodybų su 136 gyventojais (9 katalikai; vokiečių buvo mažuma). Margiuose buvo 15 sodybų su 117 gyventojų (22 katalikai; vokiečių buvo mažuma).

Iš šių trylikos kaimų tik septyniuose užrašyti gyventojai vokiečiai, kurie visur sudarė tenykščių mažumą. Tai primena, kad XIX a. viduryje šis Mažosios Lietuvos pasienio ruožas tebebuvo lietuviškas kaip ir ankstesniais šimtmečiais.

Nors sodybų (ūkių) skaičius augo lėtai, nuo XIX a. pradžios sparčiau pagausėjo gyventojų (ypač Baičiuose, Poškuose, Šniaukštuose ir kitur). Jų skaičius per pusę šimtmečio padidėjo net 2,4 karto (sodybų skaičius – tik 1,4 karto). Manoma, kad kaimiečių šeimos didėjo augant pragyvenimo lygiui, mažėjant vaikų mirtingumui ir pan. Tą galima sieti su baudžiavos panaikinimu, atsivėrusiomis naujomis

galimybėmis, geresne ekonomine konjunktūra krašte ir valstybėje. Taip pamažėl augo vietos lietuvininkų gerovė. Galima priminti, kad Rusijos okupuotoje gretimoje Žemaitijoje vis dar gyventa senoviškai, daug gėrybių perimant dvarininkams ir kitiems.

1864 m. buvo pastatyta mokykla Stučiuose. Jai buvo priskirti Gedminai, Jurgiai, Kisiniai, Šniaukštai, Šernų kaimas ir dvaras, tenykštis palivarkas. Vėliau radosi naujų mokyklų. Įkūrus mokyklą Šniaukštuose, jai buvo priskirti gretimi kaimai. Atokesni Šernai buvo priskirti Ketvergių mokyklai.

Tais laikais jau buvo nutiestas rimtesnis plentas nuo Klaipėdos iki Dvilų. Nuo uostamiesčio link Pėžaičių ir Aisėnų ėjęs vadinamasis muitinės vieškelis aptariamąjį ruožą apjuosė pietvakarinio pakraščiu. Pačiame ruože jau būta geresnių vieškelio, ėjusių per svarbesnius kaimus.

Savą indėlį įnešė carinė Rusija, palei pat valstybės sienos liniją nutiesusi pasienio kelią su gausiomis pasieniečių būstinėmis. Taip buvo atkirstas praeityje beveik netrukdomas praėjimas į Žemaitijos plotus, suvaržyta ankstesnė pasienio žmonių laisvė.

Apylinkės ūkininkai pamažėl sausino savo žemes, kasdami griovius, kai kur susijungusius į sudėtingesnius tinklus. Gausios šlapynės verstos tinkamesnėmis ganyklomis, kai kur plėsti arimų plotai. Mažėjo nenaudingų plotų – krūmynų, dykviečių.

Įdomiu vietovės raidos ženklu tapo gausios duobės – nedideli karjerai, kur kastas molis trobesiams statyti ar puodams gaminti, smėlis ar žvyras keliams tiesti ir pan. Tai priminė apie ruože glūdinčius žemės išteklius, vėliau pakeitusius tas apylinkes.

XIX a. II pusėje ryškėjo Prūsijos industrializacijos pasekmės. Vis svarbesniais tapo Vakarų pramonės centrai. Plėtota kalnakasyba – reikėjo geležies ir kitokių rūdų, svarbiu ištekliu tapo akmens anglis. Toms pramonės šakoms reikėjo vis daugiau darbo rankų, į jas darbininkai vilioti kiek didesniais atlyginimais ir kt., kas buvo patrauklu kaimiečiams.

1871 m. įkūrus Vokietijos imperiją, tuomet atliktas ir jos gyventojų surašymas, užfiksavęs anuometinę padėtį. Tada Baičių kaime aptikta 13 sodybų su 21 šeiminiu butu ir dar 7 vienišų būstais. 1867 m. ten gyveno 113 žmonių, o 1871 m. jau 122 (58 vyrai ir 64 moterys), iš kurių 59 buvę *vietiniai* (gimę ten pat), o kiti atsikėlę susituokdami, įgydami ūkius ir pan. Be daugumos evangelikų liuteronų dar aptikti 3 katalikai. Augo 34 vaikai (iki 10 metų amžiaus). 58 vyresni žmonės buvo raštingi, o 30 pripažinti beraščiais. Du kaimiečiai buvo išvykę uždarbiauti ar pan.

Tada Gedminuose buvo 15 sodybų su 19 šeiminių butų. 1867 m. ten buvo 107 gyventojai, 1871 m. teliko 102 (46 vyrai ir 56 moterys). *Vietiniais* buvęs 51 žmogus. Visi kaimiečiai buvo evangelikai. Augo 27 vaikai. 54 vyresnieji buvo raštingi, o 21 – beraštis.

Gausių kelių ir sausinimo griovių išraižytas pasienio ruožas XX a. pradžioje tuometinio žemėlapių fragmente. Buvo pažymėti „švedų pylimai“, mokyklos, vėjo malūnai, siaurojo geležinkelio stotelės. Teritorija buvo gan tankiai apgyventa – kaimuose stovėjo dešimtys sodybų

Kaime glaudėsi vienas neįgalusis.

Grabštuose buvo 17 sodybų su 21 šeiminiu butu ir 2 vienišių būstais. 1867 m. ten buvę 133 gyventojai, o 1871 m. jų telikę 96 (45 vyrai ir 51 moteris). *Vietiniais* užrašyti 49 žmonės. Visi kaimiečiai buvo evangelikai. Augo 23 vaikai. 54 vyresnieji buvo raštingi, o 19 – beraščiai.

Jurgiuose buvo 6 sodybos su 8 šeiminiais butais. 1867 m. ten gyveno 41 žmogus, 1871 m. jų pagausėjo iki 48 (21 vyras ir 27 moterys). *Vietiniais* užrašytas 21 kaimietis. Be daugumos evangelikų dar gyvenęs vienas katalikas. Augo 13 vaikų. 22 vyresnieji buvo raštingi, o 13 – beraščiai.

Kojeliuose buvo 14 sodybų su 27 šeiminiais butais ir 3 vienišių būstais. Aptikti 108 gyventojai (56 vyrai ir 52 moterys). *Vietiniais* užrašyti tik 32 kaimiečiai. Gyveno vienas katalikas. Augo 29 vaikai. 26 vyresnieji buvo raštingi, du nebuvo baigę mokslų, o net 51 pripažintas beraščiu. Vienas kaimietis buvo išvykęs uždarbiauti.

Lyvernuose buvo 12 sodybų su 14 šeiminių butų. Iš viso aptikti 75 gyventojai (37 vyrai ir 38 moterys). *Vietiniais* užrašyti 29. Kaime gyveno vienas žmogus, neturėjęs Prūsijos pilietybės (gal persikėlėlis iš Didžiosios Lietuvos). Aptikti 6 katalikai. Augo 20 vaikų. 34 vyresnieji buvo raštingi, vienas nebaigęs mokslų, o 20 pripažinti beraščiais. Vienas kaimietis buvo išvykęs uždarbiauti.

Liliškiuose (*Tiedtern-Jahn*) buvo 8 sodybos su 10 šeiminių butų. 1867 m. ten gyveno 43 žmonės, o 1871 m. jau 55 (28 vyrai ir 27 moterys). Tik 16 kaimiečių buvo užrašyti kaip *vietiniai*. Gyveno vienas katalikas. Augo 16 vaikų. 18 vyresniųjų buvo raštingi, o 21 pripažintas beraščiu. Vienas kaimietis buvo išvykęs uždarbiauti.

Margiuose buvo 18 sodybų su 27 šeiminiais butais ir 4 vienišių būstais. Užrašyti 122 gyventojai (60 vyrų ir 62 moterys). 81 žmogus užrašytas kaip *vietinis*. Augo 33 vaikai. 67 vyresnieji buvo raštingi,

du nebaigę mokslų, 20 neraštingi. Vienas kaimietis buvo išvykęs uždarbiauti.

Paškai buvo surašyti kartu su Lidiškiais (šiuose buvo 18 sodybų su 119 gyventojų; Paškuose – 19 su 149). Iš viso ten buvo 47 šeiminiai butai ir vienišiaus būstas. 1867 m. gyveno 241 žmogus, 1871 m. jau 268 (120 vyrų ir 148 moterys). *Vietiniais* buvo surašyti 122 žmonės. Aptiktas 71 vaikas. 64 kaimiečiai buvo raštingi, 58 nebaigę mokslų, 75 beraščiai. Kaime glaudėsi vienas kurčnebylis.

Piktožiuose buvo 12 sodybų su 25 šeiminiais butais ir vienišiaus būstu. 1867 m. gyveno 115 žmonių, 1871 m. – 116 (59 vyrai ir 57 moterys). 54 kaimiečiai užrašyti *vietiniais*. Gyveno vienas katalikas ir 4 žydai (gal laikę vietos užėigą). Augo 28 vaikai, 35 vyresnieji buvo raštingi, 53 pripažinti beraščiais. Kaime glaudėsi vienas kurčnebylis.

Stučiuose buvo 17 sodybų su 29 šeiminiais butais. 1867 m. ten gyveno 159 žmonės, 1871 m. jų teliko 144 (70 vyrų ir 74 moterys). Tik 59 kaimiečiai buvo užrašyti kaip *vietiniai*. Gyveno vienas katalikas. Augo 32 vaikai. 74 vyresnieji buvo raštingi, 38 raštingi, 38 pripažinti beraščiais. Glaudėsi vienas neregys ir vienas kurčnebylis.

Šniaukštuose buvo 20 sodybų su 28 šeiminiais butais ir vienišiaus būstu. 1867 m. gyveno 155 žmonės, 1871 m. teliko 139 (68 vyrai ir 71 moteris). 60 kaimiečių užrašyti kaip *vietiniai*. Kaime gyveno du asmenys, neturėję Prūsijos pilietybės. Aptikti 3 katalikai. Augo 28 vaikai. 63 vyresnieji buvo raštingi, vienas nebaigęs mokslų, 47 pripažinti beraščiais. 3 kaimiečiai buvo išvykę uždarbiauti ar kitur.

Tie duomenys rodo, kad 1871 m. aptariamame ruože stovėjo 199 sodybos su 1 432 gyventojais. Maždaug per vieną šimtmetį ten radosi dvigubai daugiau sodybų, o nuo 1817 m. gyventojų pagausėjo apie 3,3 karto. Tai liudija, kad plotai tarp Minijos ir Agluonos upių galėjo išmaitinti nemažai kaimiečių, kad per šimtmečius ten susiklostė sukultūrintas ir neblogam vietos žmonių gyvenimui tinkamas ruožas, pakeitęs senovines dykvietes.

Šiandien teigiama, kad XIX a. II pusėje–XX a. pradžioje tęsėsi Mažosios Lietuvos didesnės ekonominės gerovės laikai. Gyvenimą nuošalesnėse vietovėse (kaip kad aptariamame pasienio ruože) lengvino krašto valdžios investicijos į kelių tiesimą ir kt. Įvairiapusė technologinė pažanga pasiekdavo ir regiono kaimus. Deja, materialinę gerovę lydėjo ir kitokie dalykai – Vokietijos imperijoje pradėta oficialios germanizacijos politika, pakeitusi palankumo tautinėms mažumoms ir lietuvių kalbai (bei kitoms nevoliškoms kalboms) tradicijas. Spartesnė ūkinė bei socialinė raida taip pat skatino lietuvininkų nutautėjimą: jaunuoliai vokiečių kalbą perimdavo tarnaudami Prūsijos kariuomenėje, siekdami įsitvirtinti aukštesniuose socialiniuose

sluoksniuose ir pan.

Baigiantis XIX a., Prūsijos karalystės gyventojai vėl surašinėti. Tuomet Baičių kaimas valdė 338 ha žemės (83 ha vidutinių arimų, 66 ha prastų pievų). Priklausyta Dvilų valsčiui ir registracijos apylinkei, Priekulės evangelikų liuteronų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Aptikta 15 sodybų su 21 būstu. Gyveno 123 žmonės (59 vyrai ir 64 moterys). Dauguma buvo evangelikai, buvo 3 katalikai.

Grikšų kaimas valdė 220 ha žemės (34 ha vidutinių arimų, 56 ha prastų pievų, 29 ha menkų želdynų). Priklausyta tiems patiems vietiniams centrums. Buvo 13 sodybų su tiek pat butų. Gyveno 80 žmonių (po 40 vyrų ir moterų). Buvo 8 katalikai.

Gedminių kaimas valdė 282 ha žemės (82 ha vidutinių arimų, 51 ha prastų pievų, 21 ha menkų želdynų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dvilų evangelikų parapijai. Buvo 15 sodybų su 18 būstų. Gyveno 106 žmonės (52 vyrai ir 54 moterys). Visi gyventojai buvo evangelikai. Stovėjo 9 sodybos su 12 būstų.

Grabštų kaimas valdė 375 ha žemės (121 ha prastų arimų, 107 ha blogų pievų, 3 ha geresnių medynų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Priekulės evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Buvo 21 sodyba su 24 būstais. Gyveno 119 žmonių (59 vyrai ir 60 moterų). Be daugumos evangelikų buvo 10 katalikų.

Jurgių kaimas valdė 150 ha žemės (67 ha vidutinių arimų, 28 ha menkesnių pievų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dvilų evangelikų parapijai. Buvo 9 sodybos su 12 būstų. Gyveno 69 žmonės (34 vyrai ir 35 moterys), visi jie buvo evangelikai. Kojelių kaimas valdė 286 ha žemės (99 ha prastų arimų, 98 ha menkų pievų, 3 ha geresnių želdynų). Priklausyta tiems patiems vietiniams centrums kaip Jurgių atveju. Gyveno 93 žmonės (42 vyrai ir 51 moteris). Be daugumos evangelikų dar buvo 4 žydai (jie gal laikė vietinę užėigą). Aptikta 17 sodybų su 20 gyvenamų būstų.

Lyvernų kaimas valdė 229 ha žemės (68 ha vidutinių arimų, 13 ha pusėtinų pievų). Priklausyta Dvilų valsčiui ir registracijos apylinkei, Priekulės evangelikų parapijai. Stovėjo 11 sodybų su 14 gyvenamų būstų. Gyveno 87 žmonės (43 vyrai ir 44 moterys). Be daugumos evangelikų dar gyveno 7 žydai (jie, matyt, laikė pasienio užėigą).

Lyliškių kaimas (*Tietern-Jahn*) valdė 123 ha žemės (61 ha gerų arimų, 39 ha neblogų pievų). Priklausyta Dvilų valsčiui, registracijos apylinkei, evangelikų parapijai. Buvo 9 sodybos su 11 gyvenamų būstų. Gyveno 63 žmonės (30 vyrų ir 33 moterys), visi jie buvo evangelikai.

Margių kaimas valdė 355 ha žemės (66 ha prastų arimų, 78 ha vidutinių pievų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dvilų evangelikų

parapijai. Buvo 28 sodybos su 36 būstais. Gyveno 164 žmonės (79 vyrai ir 85 moterys), visi jie buvo evangelikai.

Paškai valdė net 673 ha žemės (196 ha prastų arimų, 186 ha blogų pievų, 20 ha geresnių želdinių). Priklausyta Agluonėnų valsčiui, Sakučių registracijos apylinkei, Priekulės evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Buvo 43 sodybos su 56 gyvenamais būstais (skaičiuojant kartu su Lyliškiais, kuriuose buvo 23 sodybos su 119 gyventojų). Iš viso surašyti 254 gyventojai (124 vyrai ir 130 moterų). Be daugumos evangelikų dar buvo 5 katalikai ir 12 kitos krikščioniškos konfesijos išpažinėjų.

Piktožių kaimas valdė 468 ha žemės (112 ha vidutinių arimų, 188 ha prastų pievų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dvilų evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Buvo 18 sodybų su tiek pat būstų. Gyveno 137 žmonės (66 vyrai ir 71 moteris). Be daugumos evangelikų buvo vienas katalikas ir net 17 žydų (ten buvo apylinkėse didžiausia jų bendruomenė).

Stučių kaimas valdė 335 ha žemės (139 ha vidutinių arimų, 101 ha prastų pievų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dvilų evangelikų parapijai. Stovėjo 19 sodybų su 21 būstu. Gyveno 140 žmonių (po 70 vyrų ir moterų), visi jie buvo evangelikai.

Šniaukštų kaimas valdė 358 ha žemės (107 ha vidutinių arimų, 110 ha neblogų pievų). Priklausyta Gelžinių valsčiui ir registracijos apylinkei, Dvilų evangelikų ir Klaipėdos katalikų parapijoms. Stovėjo 23 sodybos su 29 gyvenamais būstais. Gyveno 169 žmonės (80 vyrų ir 89 moterys). Be daugumos evangelikų buvo 8 katalikai ir 10 žydų.

Nuo seno Mažosios Lietuvos gyvenvietėse (kitai nei Žemaitijoje) žydų beveik nebūta. Jų pagausėjo XIX a., carinės Rusijos valdose kurstant antisemitizmą ir *pogromus* – žydų užpuolimus, neretus nužudymus, turto niokojimą ir pan. Tada nemažai žydų iš Rusijos bėgo į Prūsijos valdas, kur nepatirta agresyvių persekiojimų. Neretai žydų šeimos kūrėsi pasienio gyvenvietėse, palaikydamos visokius ryšius su Žemaitijoje likusiais giminaičiais. Klostėsi patikimi kontrabandos gabenimo, pabėgėlių nelegalaus pervedimo per valstybės sieną tinklai, iš kurių užsidirbdavo abipus sienos apsigyvenę žydai (darbavęsi kaip vedliai, priglausdavę nelegalus savose sodybose). Anuomet daug pabėgėlių taikėsi į Klaipėdos uostamiestį, iš kur laivais plaukta Vakarų link. Taip per aptariamus pasienio ruožus išvykdavo būsimeji JAV kalnakasiai, Vakarų pramonės įmonių darbininkai ir kiti, sunkiai uždirbtus pinigus vėliau parsiveždavę į gimtinę ir ten įsikurdavę kaip pasiturintys „amerikonai“. Ne viena tokio sėkmingo praturtėjimo istorija buvo prasidėjusi nuo pavykusio prasmukimo per valstybės sieną, neįkliūnant Rusijos

1940 m. Raudonosios armijos generalinio štabo išleisto karinio žemėlapių fragmentas – pasienio kaimų padėtis pagal sovietinės valstybės surinktus duomenis

žandarams (kartais nuo jų atsiperkant kyšiu). Žinoma, kad link Klaipėdos vien XIX a. prasigaudavo tūkstančiai nelegalų, daliai jų pavykdavo pasiekti tolimus kraštus, aptikti geriau apmokamų (dažnai labai sunkių) darbų. Taip platesnį pasaulį pamatė daugybė žemaičių, aukštaičių ir kitų, iki tol ilgai kalintų carinės Rusijos „tautų kalėjime“. Iki 1861 m. (o faktiškai ilgiau) daugybę kaimiečių ten varžė baudžiavinė sistema, įmantri carinės imperijos kontrolės sistema, iš tų valdų leisdavusi išvykti tik išrinktiesiems, gavusiems nelengvai pasiekiamus kelionės dokumentus ir pan.

XIX a. II pusėje – europinės pramoninės revoliucijos laikais, vis daugiau Mažosios Lietuvos kaimiečių išvykdavo uždarbiauti į didmiesčius ir augančius Vakarų pramonės centrus, kur galėdavo užsidirbti daugiau, išvengdami sekinančio darbo savame žemės sklypelyje. Kaip ir mūsų dienomis krašto kaimai tuštėjo, dauguma jaunimo dairydavosi į Vakarus, ten vildamiesi ne vien pelningesnio, bet ir įdomesnio gyvenimo.

Kitaip būta aptariamame pasienio ruože: beveik visuose kaimuose sodybų pagausėjo kaip ir tenykščių gyventojų. Primintina, kad žemės nepasižymėjo derlingumu, daug naudos iš jų negauta. Daugumoje kaimų žemdirbystei tenaudota dalis žemės valdų, o kitos laikytos netinkamomis ūkininkauti (už tokias nereikėjo mokėti didesnių mokesčių). Vienam gyventojui tekdavo po trečdalį ar kiek daugiau hektarų arimų, iš kurių negauta daug derliaus. Vešlumu nepasižymėjo ir pievos, tad gyvulininkystei sąlygos nebuvo tinkamiausios.

Manoma, kad ruožo privalumu buvo netolimas Klaipėdos uostamiestis – tenykščiai miestiečiai mieliai supirkdavo ten vežamus maisto produktus. Veikiausiai prisidurta pajamų iš nelegalių verslų pasienyje, tad

su šia vietoje daug kas neskubėjo skirtis. Tam tikras nuošalumas (ilgai nebuvo reikšmingų kelių ir pan.) taip pat buvo parankus šėšėliniams verslams. Spartesnė Klaipėdos plėtra skatino vietinius verslus apylinkėse. Naujoms miestiešioms statyboms reikėjo vis daugiau plytų, tad apsimokėjo steigti vis naujas plytines prie žinomų molio telkinių. Pradėtas vertinti žvyras ir smėlis, reikalingi atnaujinamiems ir naujai tiesiamiems kaimo keliams. Šiame pasienio ruože verslinio miško plotelių nebuvo daug, mažiau plėtoti medienos apdirbimo verslai.

XX a. pradžioje, surašinėjant Prūsijos gyventojus, buvo užfiksuota anuometinė padėtis krašto kaimuose. Pvz., Baičiai valdė 357 ha prastų žemių. Ten buvo 19 sodybų su 25 gyvenamais būstais. Gyveno 169 žmonės (iš jų 69 vyrai). Iš 128 evangelikų 108 kalbėjo lietuviškai, 20 – vokiškai. Iš 5 katalikų 3 kalbėjo lietuviškai. Priklausyta Dovilų valsčiui, registracijos apylinkei ir evangelikų liuteronų parapijai, Klaipėdos katalikų parapijai.

Gedminai valdė 258 ha prastos žemės. Buvo 14 sodybų su 15 šeiminių būstų. Gyveno 98 žmonės (iš jų 52 vyrai). Iš 92 evangelikų 86 kalbėjo lietuviškai, kaip ir kaimo katalikai (dar du katalikai kalbėjo kitaip). Priklausyta tiems patiems centrams.

Grabštai valdė 219 ha labai prastos žemės. Buvo 15 sodybų su 21 šeiminiu butu ir 3 vienišų būstais. Gyveno 115 žmonių (44 vyrai). Iš 105 evangelikų 58 kalbėjo lietuviškai, kaip ir visi 7 katalikai. Dar buvo 3 žydai. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dovilų registracijos apylinkei ir evangelikų parapijai, Klaipėdos katalikų parapijai.

Grikšai valdė 171 ha prastos žemės. Buvo 14 sodybų su tiek pat šeiminių butų. Gyveno 61 žmogus (29 vyrai). Visi 52 evangelikai kalbėjo lietuviškai kaip ir visi 9 katalikai. Priklausyta Dovilų valsčiui, registracijos apylinkei ir evangelikų parapijai, Klaipėdos katalikų parapijai.

Jurgiai valdė 119 ha prastos žemės. Buvo 7 sodybos su 7 šeiminingais butais ir vienišiaus būstu. Gyveno 37 žmonės (16 vyrų). Visi jie buvo evangelikai, kalbėjo lietuviškai. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dovilų registracijos apylinkei ir evangelikų parapijai.

Kojeliai valdė 307 ha labai prastos žemės. Buvo 18 sodybų, vienoje tegyveno vienišas žmogus. Gyveno 93 žmonės (46 vyrai). Iš 92 evangelikų 70 kalbėjo lietuviškai, kaip ir vienintelis katalikas. Priklausyta tiems patiems centrams kaip ir Jurgių atveju.

Lyvernai valdė per 247 ha prastos žemės. Buvo 10 sodybų su 13 šeiminių butų. Gyveno 64 žmonės (32 vyrai). Iš 54 evangelikų 51 kalbėjo lietuviškai, kaip ir visi 10 katalikų. Priklausyta Dovilų valsčiui, registracijos apylinkei, evangelikų parapijai ir Klaipėdos katalikų parapijai.

Margiai valdė 340 ha prastos žemės. Buvo 26 sodybos su 29 šeiminingais butais ir vienišiaus būstu. Gyveno 163 žmonės (79 vyrai). Iš 156 evangelikų

86 kalbėjo lietuviškai, kaip ir visi 7 kaimo katalikai. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dovilų registracijos apylinkei ir evangelikų parapijai, Klaipėdos katalikų parapijai.

Paškiai valdė 796 ha prastos žemės. Buvo 47 gyvenamos sodybos su 65 šeiminiiais butais, 2 vienišių būstais, dar vienas gyvenamas statinys. Gyveno 285 žmonės (131 vyras). Visi jie buvo evangelikai, iš kurių 239 kalbėjo lietuviškai. Priklausyta Agluonėnų valsčiui, Vanagų registracijos apylinkei ir evangelikų parapijai.

Piktožiai valdė 521 ha kiek geresnės žemės. Buvo 21 sodyba su 25 šeiminiiais butais. Gyveno 129 žmonės (62 vyrai). Iš 123 evangelikų 103 kalbėjo lietuviškai, kaip ir visi 4 katalikai. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dovilų registracijos apylinkei ir evangelikų parapijai, Klaipėdos katalikų parapijai.

Stučiai valdė 384 ha gan prastos žemės. Buvo 18 sodybų su 20 šeiminių butų. Gyveno 116 žmonių (56 vyrai). Iš 110 evangelikų 104 kalbėjo lietuviškai, kaip ir 3 iš 6 katalikų. Priklausyta tiems patiems centrums kaip ir Piktožių atveju.

Šniaukštai valdė 439 ha kiek geresnės žemės. Buvo 31 sodyba su 35 šeiminiiais butais ir 3 vienišių būstais. Gyveno 180 žmonių (81 vyras). Iš 172 evangelikų 149 kalbėjo lietuviškai, kaip ir visi 8 katalikai. Priklausyta tiems patiems centrums kaip ir Piktožių atveju.

XIX–XX a. sąvartoje ruožo kaimai jau buvo įžengę į naują savo gyvavimo laikotarpį. Žymiau paaugo tik Baičių, Paškių, Šniaukštų kaimai, o kai kurie pastebimai sumenko. Matyt, Klaipėdos ir kitų miestų trauka, Vakaruose besitęsęs pramoninis bumas ir ten vis dar gausios darbo vietos gerokai veikė krašto kaimiečius. Antai, Baičių kaime absoliučiai įsivyravo moterys – veikiausiai daug tenykščių vyrų išvyko uždarbiauti svetur.

Primintina, kad aptariamasis ruožas nebuvo palankus kaimiškajam gyvenimui – anuometiniuose dokumentuose pabrėžiama, kad tenykštės žemės buvusios prastos. Žemdirbiams ten reikėjo paaukoti daugiau triūso, norint išgyventi ir išlaikyti savąsias sodybas.

Įdomus aptariamojo ruožo lietuviškumas. Primintina, kad nuo 1871 m. Vokietijos imperijoje vykdyta gan agresyvios germanizacijos politika: anksčiau bažnyčiose ir mokyklose globota lietuvių kalba privalėjo iš ten trauktis. Vis tik pasikeitus vienai gyventojų kartai – prabėgus daugiau nei trisdešimtmečiui aprašomuose pasienio kaimuose dauguma gyventojų tebekalbėjo lietuviškai, veikiausiai išlaikydami ir nemažai senųjų baltiškųjų tradicijų. Tai liudija, kad Mažoji Lietuva, kaip savitas etnokultūrinis regionas, tebegyvavo ir XX a. pradžioje, nepaisant vis spartėjusio gyvenimo posūkių ir duobių, nepalankių mažosioms tautoms ir etninėms grupėms.

Galima pasidžiaugti, kad pasienio ruožas galop sulaukė ir mokslininkų dėmesio. Antai, XX a.

pradžioje žymusis prof. A. Becenbergeris paskelbė žinių apie savo tirtą senovinį Baičių kapinyną ir gynybinius įtvirtinimus ties Piktožiais.

Dar XIX a. pramoninei revoliucijai labiau išjudinant kraštą, to amžiaus pabaigoje atsiradus naujoms plėtros galimybėms, vis ryškiau kito ir buvęs nuošalus pasienio ruožas. Ankstesnis vieškelis Klaipėda (Budelkiemis)–Šernai–Pėžaičiai buvo ištiesintas ir sustiprintas, paverstas naujovišku plentu, kuris palietė pietrytinę ruožo dalį, eidamas per Grabštus, Kojelius, Paškius.

Ankstesnieji mėgėjiški kasinėjimai, išgaunant molį, žvyrą, smėlį, naujoje epochoje tapo vietinės pramonės objektu. Ties Divilais statytos plytinės ir pan. Žaliavoms tiekti rytų link iki pat valstybės sienos nutiesta siaurojo geležinkelio linija. Išlošė ir apylinkių ūkininkai, XX a. pradžioje nutiesus tokį geležinkelį nuo Klaipėdos iki Pėžaičių. Šis nekartojo minėtojo vieškelio trasos, o ėjo per Divilus. Ties Baičiais per Minijos upę buvo pastatytas tiltas, kuriuo naudojosi traukinukai, arkliniai vežimai ir gausėję automobiliai. Nuo ten geležinkelio trasa ėjo per Stučius, Margius. Ties Grabštais iki Pėžaičių ėjo paplente, taip taupant žemę ir lėšas.

Per ankstesnes šlapynes ir pakilumas buvo nutiesti patikimi žvyrkeliai. Vienas jų ėjo nuo Grabštų per Gelžinius iki Piktožių ir pačios sienos. Atsvara rusiškajam pasienio keliui tapo Prūsijos pusėje nuo Pozingių iki Piktožių palei pat sieną nutiestas savas vieškelis. Geras vieškelis nuo Paškių pro kalvę ėjo iki Šniaukštų. Savas vieškelis nuo Baičių vedė pro Grikšus iki Lyvernų. Nuo Šniaukštų atnaujintas kelias ėjo iki Gedminų, nuo šių – link Jurgių. Taip buvusį menkų šuntakių voratinklį pakeitė patogių vieškelių tinklas, labai padėjęs vietos ūkininkams, kaip ir išplėtotą sausinimo griovių sistema. Į anksčiau vargingai pasiekiamus nuošalesnius sklypelius buvo galima nuvažiuoti per sausesnes žemes, pasinaudojant pagerintų kelių atkarpomis, neklimpstant sunkesniems padargams.

Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse Prūsijoje dar buvo surašinėjami valstiečių ūkiai. Tuomet Baičiai valdė 357 ha žemės, ten buvo 18 produktyvių ūkių (auginusių gyvulius ir pan.). Laikyti 44 arkliai (iš jų 31 suaugęs), 92 galvijai (iš jų 47 melžiamos karvės ir telyčios), 65 avys, 122 kiaulės ir paršai, 10 ožkų. Auginta 17 žąsų, 5 antys, 159 vištos su gaidžiais, 7 kalakutai. Turėtas 21 bičių avilys (iš jų 3 naujoviški). Augo 94 obelys, 45 kriaušės, 24 slyvos, 2 vyšnios.

Gedminai valdė 261 ha žemės, ten buvo 18 produktyvių ūkių. Laikyti 43 arkliai (29 suaugę), 87 galvijai (41 karvė), 47 avys, 152 kiaulės, 9 ožkos. Augintos 68 žąsų, 10 ančių, 219 vištų. Turėti 24 senesni bičių aviliai. Augo 87 obelys, 21 kriaušė, 57 slyvos, 19 vyšnių.

Grabštai valdė 219 ha žemės, ten buvo 10

produktyvių ūkių. Laikyti 40 arklių (26 suaugę), 85 galvijai (42 karvės), 38 avys, 159 kiaulės, 3 ožkos. Augintos 25 žąsys, 3 antys, 251 višta. Turėta 14 senesnių avilių. Augo 128 obelys, 53 kriaušės, 43 slyvos, 76 vyšnios.

Grikšai valdė 171 ha žemės, ten buvo 18 produktyvių ūkių. Laikyti 32 arkliai (24 suaugę), 50 galvijų (27 karvės), 31 avis, 109 kiaulės, 5 ožkos. Auginta 50 žąsų, 210 vištų, 2 kalakutai. Turėti 5 senesni aviliai. Augo 121 obelis, 22 kriaušės, 84 slyvos, 76 vyšnios.

Jurgiai valdė 123 ha žemės, ten buvo 8 produktyvūs ūkiai. Laikyta 19 arklių (suaugusių), 39 galvijai (17 karvių), 22 avys, 57 kiaulės, 3 ožkos. Auginta 17 žąsų, 6 antys, 86 vištos. Turėti 3 aviliai (2 naujesni). Augo 28 obelys, 8 kriaušės, 5 slyvos.

Kojeliai valdė 307 ha žemės, ten buvo 18 produktyvių ūkių. Laikyti 48 arkliai (33 suaugę), 78 galvijai (48 karvės), 36 avys, 123 kiaulės, 7 ožkos. Augintos 65 žąsys, 276 vištos. Turėta 11 senesnių avilių. Augo 112 obelių, 53 kriaušės, 31 slyva, 98 vyšnios, 5 abrikosai, 2 riešutmedžiai.

Lyvernai valdė 247 ha žemės, buvo 13 produktyvių ūkių. Laikyti 37 arkliai (27 suaugę), 71 galvijai (37 karvės), 51 avis, 107 kiaulės, 3 ožkos. Augintos 79 žąsys, 179 vištos. Turėta 19 naujoviškų avilių. Augo 85 obelys, 28 kriaušės, 45 slyvos, 47 vyšnios.

Paškiai valdė 796 ha žemės, buvo 60 produktyvių ūkių. Laikyta 112 arklių (84 suaugę), 248 galvijai (128 karvės), 59 avys, 379 kiaulės, 3 ožkos. Augintos 206 žąsys, 7 antys, 731 višta. Turėti 23 aviliai (10 naujesnių). Augo 395 obelys, 123 kriaušės, 95 slyvos, 181 vyšnia, 2 abrikosai, 15 riešutmedžių.

Piktožiai valdė 521 ha žemės, buvo 20 produktyvių ūkių. Laikyti 75 arkliai (49 suaugę), 140 galvijų (76 karvės), 86 avys, 239 kiaulės. Augintos 109 žąsys, 15 ančių, 403 vištos, 18 kalakutų. Turėta 15 senesnių avilių. Augo 191 obelis, 59 kriaušės, 37 slyvos, 77 vyšnios.

Stučiai valdė 384 ha žemės, buvo 18 produktyvių ūkių. Laikyti 57 arkliai (38 suaugę), 121 galvijai (58 karvės), 79 avys, 187 kiaulės, 3 ožkos. Auginta 115 žąsų, 10 ančių, 325 vištos, vienas kalakutas. Turėta 18 avilių (15 naujesnių). Augo 260 obelių, 79 kriaušės, 55 slyvos, 111 vyšnių.

Šniaukštai valdė 431 ha žemės, buvo 27 produktyvūs ūkiai. Laikyti 63 arkliai (50 suaugusių), 112 galvijų (57 karvės), 47 avys, 201 kiaulė. Auginta 90 žąsų, 2 antys, 377 vištos, 14 kalakutų. Turėtas 31 avilys (9 naujesni). Augo 165 obelys, 65 kriaušės, 58 slyvos, 200 vyšnių.

Šiame ruože tada auginta santykinai daug avių (kitose krašto vietovėse jų laikyta mažiau). Tą galėjo lemti gan dideli nederbamų dykvielių nederlingi plotai. Dar primintina uostamiesčio įtaka – žinoma, kad jūreiviai ir žvejai mielai pirkdavo vilnones

Nykstantis tradicinis dailiai drožinėtas medinis antkapinis kryželis Gelžinių kaimo kapinėse, 2004 m. VASARA
DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

kojines ir kitus šiltus dirbinius iš pasienio avių vilnos. Veikiausiai Klaipėdos miestiečiams buvo skirti ir išplėtoti sodai – į turgavietes vežti parduoti sunokę obuoliai ir kriaušės, daugelio mėgtos slyvos ir vyšnios. Matyt, miestui tiekta ir veršiena bei kauliena, žąsys, kalakutai, vištų kiaušiniai, pieno produktai ir kt.

Šiandien besišvalgant į nuo 1944 m. niokotus ir labai sulaukėjusius plotus tarp Minijos ir Agluonos upių, sunku įsivaizduoti kad šiandieninėse dykvietėse ir sąžalynuose prieš šimtmetį ganėsi gausybė gyvulių: beveik pusė tūkstančio arklių, per tūkstantį galvijų, 600 avių. Tvirtuose kriuksėjo daugiau nei 1 800 kaulių, prie sodybų klegėjo 4 000 naminių paukščių (nuo žąsų iki kalakutų). Soduose žaliavo net 3 660 vaismedžių.

Primintina, kad tose gan prastose žemėse per kelis šimtmečius lietuvinkai ir jų palikuonys plėšė velėnas, kirto menkaverčius krūmynus, rovė jų šaknis, daugybę kartų trėšė savo laukus ir daržus, kad juose susilauktų neblogo derliaus. Antai, XX a. pradžioje 237 produktyviuose vietos ūkiuose darbavosi šimtai ūkininkų ir jų šeimų narių, jiems talkindavo ir gerai uždirbdavę samdiniai iš Žemaitijos. Buvusios šlapynės ir smiltynai buvo paversti naudingos žemės sklypais.

Per šimtmečius susiklosčiusios nederlingų plotų

ūkinio įsisavinimo tradicijos, veikiausiai, palaikė ir senoviškesnį gyvenimo būdą. Išlikę senieji dokumentai nerodo kokių žymesnių svetimšalių antplūdžių, kelis amžius šiame ruože pirmiausiai minėti lietuviški asmenvardžiai. Galima spėti, kad ten būta tam tikro uždaro – kokiems naujiems atvykėliams nebuvo lengva įsiterpti į nepalankių gyvenimo sąlygų užgrūdintų senbuvų bendruomenes, perimti nuo seno besiklosčiusius ūkininkavimo įgūdžius. Spartėjant regiono germanizacijai, šis nuošalus plotas ilgai tebegyvavo kaip kokia „lietuviška salelė“.

Galėtume pasidžiaugti, kad prastos sąlygos nuo pat Ordino laikų čia neviliojo kokių žymesnių žemvaldžių ir pan. Čia nebuvo kuriami dvarai – stambesnės žemės valdos, kurie kitose vietovėse tapdavo ryškesniais germanizacijos židiniais, kitokios (neparemtos baltiškėmis tradicijomis) gyvensenos pavyzdžiais ir pan.

Praslinkus Pirmajam pasauliniam karui, sugriovusiam daug ankstesnio gyvenimo atramų, tęsėsi alinanti pokarinė krizė. Be viso kito 1920 m. pradžioje radosi Klaipėdos kraštas – nauja tikrovė, prie kurios reikėjo prisitaikyti.

Nestabdomai smunkant Vokietijos markės (daugeliui krašto gyventojų – patikimiausios valiutos) vertei, nemažai apylinkių žmonių įsisuko į pragaištingą prekybą žemės sklypais, už juos gaudami, regis, gerą kainą ir pluoštus markių, netrukus nuėjusių perniek. Pvz., 1921 m. rudenį ūkininkas iš Stučių 1,15 ha sklypą pardavė už 4 000 markių panelei Urtei Tašiūtei iš Kantvainių. Netrukus ūkininkas Martynas Ašmonas iš Piktožių savo valdą už 42 000 markių pardavė ūkininkui Kristupui Ašmonui. Grabštų *kampininko* žmona Urtė Kėnienė 6,46 ha sklypą už 18 800 markių pardavė Nausėdų ūkininko sūnui. Griškų ūkininkas Martinas Kupšius 10 ha sklypą už 40 000 markių pardavė kaimynui Martinui Birškui. Grabštų ūkininkas Jurgis Jakumaitis šešis savo sklypus Grabštuose ir Juodikiuose (iš viso 26 ha ploto) už 102 500 markių pardavė gal saviškei Katrynei Jakumaitytei. Stučių ūkininko našlė Katrynė Biržvilkienė savo sklypą už 6 000 markių pardavė vietos siuvėjui Joniui Bladauskiui (gal nesenam ateiviui iš Žemaitijos).

Sklypų pardavinėjimai nerimo ir 1922 m. Antai, Šniaukštų ūkininkas Mikelis Purvinas 0,47 ha žemės rėžį už 1 000 markių pardavė kaimynui ūkininkui Jurgiui Kalviui. Du sklypus Paškiuose (0,7 ir 1,3 ha) *kampininkas* Jokūbas pardavė *kampininko* dukrai Anai Preikšaitytei. Grabštų ūkininkas Martinas 1 ha už 3 000 markių pardavė kaimynui *kampininkui* Jokūbui Baičiui.

Gali būti, kad pagyvenę kaimiečiai ilgokai nesuvokė, kad visos kainos Vokietijos markėmis nepaliaujamai kyla, kad jie realias vertybes (žemės sklypus) parduodavo už „senų laikų“ kainas. Vis tik vėliau ir šiame pasienyje žemės kainos staigiai išaugo.

Antai, Kojelių ūkininkienė Marinkė Jaudžinytė-Pozingienė 14,8 ha sklypą pardavė vietos ūkininko dukrai Anei Skrandytei jau už 96 000 markių. Paškių ūkininkas du sklypus (7,5 ir 3,2 ha ploto) pardavė ūkininkui J. Armoniui iš Vanagų už 103 500 markių. 1922 m. pavasarį gal 5 ha sklypas Paškiuose parduotas už 64 050 markių, o du sklypus Grabštuose (19,1 ha ploto) ūkininkas V. Keraitis pardavė ūkininkui iš Šilmeizių už 280 500 markių.

Gyvenimas tęsėsi ir suirutės laikais. Antai, Margių *kampininko* sūnus Jokūbas Kuršius susituokė su darbininke iš Smeltės Maryte Jakšyte. Įkliūdavo bandę pasipelnyti – antai, 1921 m. už dokumentų klastojimą teisti: Grabštų ūkininko sūnus J. Pėžius, Kojelių ūkininkas Martinas Brinkys ir pats bendruomenės vadovas Kristupas Tendys. Ūkininkas Juraška iš Gedminių pardavinėjo jautį, Margių ūkininkas M. Strangulys – ožką, Keras iš Jurgių – *rosverkį* su kitais padargais. Kojelių kalvis Kasparaitis ieškojo padėjėjo. Minėti ūkininkai Mikelis Pozingis iš Paškių, Jonis ir Mikelis Pėžiai iš Grabštų. Ūkininkas Janis Krežys iš Stučių buvo išrinktas vietos teismo tarėju. Ūkininkai Tendžiai iš Paškių ir Kojelių aiškinosi dėl mirusio giminaičio palikimo.

Ir tais laikais visokiuose dokumentuose mirgėte mirgėjo lietuviški asmenvardžiai – beveik visur pasienyje tebegyveno senbuviai ir jų palikuoniai. Aplinkinių kaimų kapinėse tebebuvo statomi senoviškai drožinėti mediniai kryželiai, kuriuos gamino vietiniai kryždirbiai.

1923 m. Lietuvos Respublikai susijungus su Klaipėdos kraštu, ten ilgai tęsėsi suirutės laikais suvešėję dalykai, neatsisakyta pelningiausio verslo – kontrabandos. Pasakota apie pagarsėjusius brolius kontrabandininkus iš Gelžinių kaimo, kurie 1924 m. nušovė juos persekiojusį policininką.

Dešimtmečiais pasienio kaimuose tebevyravo lietuvininkai ir jų palikuoniai. Pvz., Baičiuose minėti Skystimai, Gedminiuose – Skvirbliai, Grabštuose – Kalveliai, Griškuose – Birškai, Budriai (antai, tenykštė Marytė Budrytė išėivijoje sulaukė savo šimtmečio). Kojeliuose prisiminti Kaušai, Svarai, Pilkūnai; Margiuose – Sprogiai, Klimkaičiai, Stranguliai, gal kuršininkas Janis Bertė. Piktožiuose nurodyti Naujokai, Paškiuose – Geruliai, Juraškos; Stučiuose – Kunkiai, Kupšiai, Krežiai, Jonelaičiai, Vilenai, Bendikai, Kalviai; Šniaukštuose – Klovai, Karaliai, Bakšiai, Mačakai, Laurai ir kt. Praeities tyrėjams tie gausūs lietuviški asmenvardžiai liudija apie Mažojoje Lietuvoje ilgai išsaugotas senąsias tradicijas. Deja, sovietinės okupacijos laikais tie žmonės buvo pravarđžiuojami „vokiškaisiais fašistais“ ir pan., pagal šią dieną Rusijoje žinomus metodus slepiant ir naikinant nepageidaujamą praeitį.

Tarp daugybės vietos lietuvininkų būta iškilesnių žmonių. Antai, Gedminiuose ir kitur mokytojo

G. Kuršaitis, savo dienas 1978 m. baigęs išeivijoje. Iš Jurgių buvo kilęs žymus lietuvininkų veikėjas Jurgis Reisgys, dar talkinęs „Mažosios Lietuvos enciklopedijai“. Minėtas tenykštis fotografas ir kraštotyrininkas V. Pauparas. Senąsias tradicijas palaikė nemažas būrys *surinkimininkų* ir jų vadovų (*sakytojų*), laikęsi savitesnio krikščionybės išpažinimo būdo.

1925 m. surašinėjant krašto gyvenamąsias vietas, Baitų kaimas su 153 gyventojais valdė 357 ha žemės. Jis priklausė Dvilų valsčiui, pašto skyriui, evangelikų parapijai. Dviluose buvo *policijos stotis* ir mokykla. Valsčiaus teismas veikė Klaipėdoje – apskrities centre.

Gedminai su 96 gyventojais valdė 261 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų parapijai ir pašto skyriui, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. Mokykla veikė Stučiuose, *policijos stotis* Šernuose.

Grikšai su 63 gyventojais valdė 171 ha žemės. Priklausyta Dvilų valsčiui, pašto skyriui, parapijai, *policijos stočiai*, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. Mokykla veikė Šniaukštuose.

Grobštai su 100 gyventojų valdė 219 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Agluonėnų pašto skyriui, Priekulės valsčiaus teismo apygardai, Dvilų parapijai. *Policijos stotis* veikė Agluonėnuose, mokykla Grobštuose.

Jurgiai su 45 gyventojais valdė 123 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų pašto skyriui ir parapijai, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. *Policijos stotis* veikė Šernuose, mokykla ir siaurojo geležinkelio stotelė – Stučiuose.

Kojeliai su 104 gyventojais valdė 308 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų parapijai, Agluonėnų pašto skyriui ir *policijos stočiai*, Priekulės valsčiaus teismo apygardai. Mokykla ir siaurojo geležinkelio stotelė buvo Grobštuose.

Jurgiai su 45 gyventojais valdė 123 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų pašto skyriui ir parapijai, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. *Policijos stotis* veikė Šernuose, mokykla ir siaurojo geležinkelio stotelė Stučiuose.

Kojeliai su 104 gyventojais valdė 308 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų parapijai, Agluonėnų pašto skyriui ir *policijos stočiai*, Priekulės valsčiaus teismo apygardai. Mokykla ir siaurojo geležinkelio stotelė buvo Grabštuose.

Lyveriai su 74 gyventojais valdė 247 ha žemės. Priklausyta Dvilų valsčiui, parapijai, pašto skyriui, *policijos stočiai*, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. Mokykla buvo Šniaukštuose, siaurojo geležinkelio stotelė – Baituose.

Margiai su 138 gyventojais valdė 340 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui ir mokyklai, Dvilų parapijai, Agluonėnų pašto skyriui ir *policijos stočiai*, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. Kaime buvo siaurojo geležinkelio stotelė.

Piktožiai su 121 gyventojų valdė 521 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų parapijai, Agluonėnų pašto skyriui ir *policijos stočiai*, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. Mokykla buvo Gelžiniuose, siaurojo geležinkelio stotelė Baituose.

Poškai su 282 gyventojais valdė 796 ha žemės. Priklausyta Agluonėnų valsčiui, pašto skyriui, *policijos stočiai*, Vanagų evangelikų parapijai, Priekulės valsčiaus teismo apygardai. Siaurojo geležinkelio stotelė buvo Agluonėnuose, mokykla Poškuose.

Stučiai su 104 gyventojais valdė 384 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų parapijai ir pašto skyriui, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai, Šernų *policijos stočiai*. Mokykla ir siaurojo geležinkelio stotelė buvo ten pat.

Šniaukštai su 193 gyventojais valdė 431 ha žemės. Priklausyta Gelžinių valsčiui, Dvilų parapijai, pašto skyriui, *policijos stočiai*, Klaipėdos valsčiaus teismo apygardai. Siaurojo geležinkelio stotelė buvo Dviluose, mokykla Šniaukštuose.

Tuomet aptariamojo ruožo kaimuose suskaičiuoti 1 473 gyventojai. Įdomu, kad jų skaičius nedaug tepakito nuo 1871 m. ar XX a. pradžios. Daugiau gyventojų (1 604 žmonės) tebuvo aptikta XIX a. pabaigoje. Tai liudija, kad gyvenimas šiose apylinkėse ilgai buvo gana stabilus – daliai žmonių išvykstant kitur, jų vieton užaugdavo kiti. Nebūta žymaus augimo, bet nefiksuotas ir „sodybų tuštėjimo metas“. Visa tai reiškia, kad šiame ruože pakako pragyvenimo šaltinių – ūkininkų produkciją siauruoju geležinkeliu ir plenta buvo patogų nuvežti į Klaipėdos prekyvietes, kai kuriuos gal viliojo šešėlinės veiklos pasienyje galimybės. Tad šio kaimiškojo pasienio gyvenimo ilgai nepajėgė nurungti netoliese augęs uostamiestis ar tolimesni traukos centrai.

Tarpukariu dažniau gyventa pagal senuosius papročius. Antai, Grabštų apylinkėse tebegyvavo *surinkimininkai* – savaip krikščionybę išpažinę žmonės. Žymesni jų veikėjai buvo J. Klimkaitis, Jokūbas Mikalauskis. Išsiskyrė *sakytai* (pamokslininkai) Križys, Sprogys (šis sovietmečiu tapo evangelikų kunigu).

Grabštų mokykla stovėjo prie siaurojo geležinkelio stotelės ir plento į Klaipėdą. Ten buvusios 2 klasės, darbavosi du mokytojai: A. Lukošius, Peteraitis ir kt.

Raudonplytėje Stučių mokykloje darbavosi žinomas lietuvininkas Stiklorius, Bajoraitis. Vėliau, paskyrus mokytoją vokiečių, prasidėjo tautiniai konfliktai – šis vietoje Lietuvos Respublikos žemėlapiu pakabino Vokietijos žemėlapi – esą svarbiau žinoti, kur Hamburgas, o ne Plungė su Telšiais.

Grabštų apylinkėse darbavosi račius Pareigis, kalvis E. Kasperaitis. Linų *jaują* (jų apdorojimui) turėjo A. Vygracas. Durpinguose ruožuose ties Agluona ir Kisupe su mašina kastos durpės. Juodikiuose stovėjo J. Šaknio vėjo malūnas (jame

vėliau įrengtas ir motoras). Grabštų *karčemą* laikė H. Einaras. Stučiuose veikė Kynkio vėjo malūnas, Kripso kalvė.

Toliau kasti sausinimo grioviai, gerinant sąlygas žemdirbystei. Įsigyjant naujus padargus, ūkininkauta kiek naujoviškiau. Grabštų apylinkėse stambus ūkininkas turėjęs 200 margų (50 ha), daugelis – po 50–80 margų. Vargingi *kampininkai* turėjo gal po 8 margus (2 ha).

Dešimtyje Grabštų sodybų buvo mūriniai pastatai, o 7 gyvenamieji namai – mediniai. Gal trečdalis namų buvo dengti čerpėmis, likusieji šiaudais. Daržinės buvo medinės. Kaime dar buvo ir molinių trobesių (molis tokioms statyboms kastas netoliese).

Baičiuose prieškarį tebuvo 10 ūkių, kuriuose darbavosi Katrynė Karolienė, Babys, Keršys, Jaudžius, Skistimas, Šležys, G. Kavolis, M. Genys, G. Meižys ir Lemas. Valdų dydis svyravo nuo 16 iki 330 margų (83 ha). Du kaimo namai buvę mūriniai, likusieji mediniai, vyravo šiaudiniai stogai. Senoviškumu išsiskyrė Keršio namas. Valdyti 4 miško ploteliai (po 6 ir 4 margus). Pamiškėje stovėjo *jauja* linams apdoroti. Gal trys ūkininkai savo sodybose dar turėjo namelius samdinams. Užsiimta akmenų skaldymu – papildomu verslu. Žinotas *sakytos* Krežys.

Grikšuose gyveno 5 stambesni ir 6 smulkesni ūkininkai. Stambiausias buvo Dovilas, smulkiausias – Teperys. Darbavosi siuvėjai Šlyžys, Jokūbas Klimkaitis, kalvis Jeckus, puodžius Juozaitis, dailidė Teperys, mūrininkas Ruslys. Kalvys su J. Klimkaičiu valdė miško plotelį. Žinota pribuvėja Katrynė Šlyžienė. F. Silkaitis tapo paskutiniu kaimo *burmistru*. Veikė *surinkimininkai*, kur žinoti Birškus ir Dovilas. Prie šio namų augo didelis senas ąžuolas. Kaime vyravo mūriniai namai su čerpių stogais, tris namus dar dengė šiaudiniai stogai. Minijoje kaimiečiai tik meškeriodavę, turėtos 2–3 valtytės. Žvyrkeliu keliauta iki plento Klaipėda–Baičiai: juo vykta į uostamiesčio ar Gargždų turgus.

Vidutinis Poškų ūkininkas Jurgaitis valdė 120 margų (30 ha) žemės: 38 margus pievų, 54 arimų, 28 miško. Laikyti 5–6 arkliai, 5–6 melžiamos karvės, 2–3 motininės kiaulės ir 4–5 tokios avys, apie 60 naminių paukščių. Sodyboje stovėjo 14 m ilgio ir 8 m pločio namas, daržinė, tvartas, padargų pastogė, svirnas, rūsys. Sutuoktiniai turėjo 8 vaikus. 1934 m. mirus šeimininkui, jo ūkį perėmė sūnus Mikelis (išlikęs savo namuose ir pokariu, numiręs 1955 m; vėliau jo našlė išvyko į Vokietijos Federacinę Respubliką (VFR).

1939 m. pavasarį Klaipėdos kraštą užėmęs nacistinės Vokietijos režimas pagal savo standartus ėmė pertvarkyti vietas ir tenyktį gyvenimą. Pvz., kairiajame Minijos upės krante buvo įsteigtas naujas Grabštų valsčius, jam priskiriant buvusius Dovilų valsčiaus plotus. Įvedant visuotinę politinę ir administracinę kontrolę, sukurtos naujos valdymo

struktūros. Antai, valstiečiai nebegalėjo gyventi senoviškai – pavieniui, savo galva sprendami išylančius dalykus. Visi jie buvo sujungti į vietines sąjungas, kur jose prižiūrėjo paskirtieji viršininkai. Pvz., Grabštų apylinkės valstiečių vadovu buvo paskirtas A. Wiegartz, kontroliavęs ūkininkų gyvenimą, nurodytų mokesčių ir kt. pristatymą. Pačiuose Grabštuose valstiečiams vadovavo A. Meižys. Dar buvo vietinės nacionalsocialistų partijos kuopelės ir jų vadovai. Vietoje ankstesnių kaimelių kurtos stambesnės *kaimo bendruomenės*, kurias buvo patogiau valdyti ir kontroliuoti. Taip išplėsti Grabštai apėmė 72 sodybas (su buvusiais gretimais kaimais).

Ateinant hitlerininkams, nuo jų pasitraukė vienintelė Grabštuose žydų šeima Šliomovicai, kurie ten laikė užėigą, turėjo dirbamos žemės plotą. Jie pasitraukė į Lietuvos Respubliką, kur netrukus užgriuvo holokausto baisumai, pražudę ir Grabštų žydus.

Grikšuose anksčiau gyvenęs vienintelis žydas Štockas. Sakyta, kad jis savo sodybą buvo nupirkęs iš lietuvių baronienės Borowski.

Prisimenamas paskutinis nacistinių laikų valsčiaus vadovas – dvarininkas Mosleris. *Burmistru* buvo paskirtas valstietis G. Matutis, jam talkino Skistimas, Labotakis.

Pasienio ruože žemę dirbė ir gyvulius prižiūrėję lietuvininkai vargu ar pajėgdavo nuspėti tolimesnės ateities gyvenimo vingius, pasikliaudami laikiniais autoritetais. Antai, 1939 m. pavasarį Klaipėdos kraštą užgrobęs A. Hitleris tikino, kad nacistinės Vokietijos imperijos laukia tūkstantmetis klestėjimas ir pan. Tikrovėje jau 1939 m. rugsėjį eiliniai piliečiai susilaukė Antrojo pasaulinio karo pradžios, milijonų žmonių žūčių ir neapsakomų nuostolių epochos.

Buvo ir kitų grėsmių, beveik amžinų laimingo neišmanymo akimirkų, kurias savo genialame paveiksle įvardijo M. K. Čiurlionis: virš gėlės besidžiaugiančio nesupratingo kūdikėlio „sklando neganda juoda“. Taip būta ir naiviais prieškariniais laikais – mažai kas galėjo nujauti, kad dar 1923 m. bolševikinė valstybė jau ėmėsi rengti kaimyninių valstybių (ir bene visos Europos) karinius žemėlapius, pasinaudodama carinės Rusijos, kaizerinės Vokietijos ir kitų topografinę medžiagą, žvalgybininkų žiniomis.

Antai, Raudonosios armijos generalinis štabas 1940 m. skubėjo išleisti patikslintą karinių žemėlapių laidą, kurioje Klaipėdos kraštas jau vaizduotas kaip Vokietijos dalis, o Lietuva kol kas tebebuvo nepriklausoma valstybė. Ten rusiška kirilica buvo surašyti ir aptariamojo pasienio ruožo kaimų pavadinimai: *Маршен, Юрген* ir pan.; pažymėti didesni bei mažesni keliai, siaurojo geležinkelio linija su stotelėmis, mokyklos ir visa kita. Visa tai turėjo padėti būsimam pergalingam raudonarmiečių žygiui į Mažosios Lietuvos žemes ir tolyn iki pačios Lisabonos.

Didysis molinis tvartas, 1895 m. statytas stambių ūkininkų Makšių sodyboje, Margių kaime, 2023 m. pavasaris. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Raudonų ir baltų plytų raštais vaizdingai papuoštas molinis ūkinis pastatas, XX a. pradžioje statytas Strangalių sodyboje, Margių kaime, 2023 m. pavasaris. DR. MARTYNO PURVINO NUOTR.

Laisvesniais Rusijos metais paskelbta žinių apie prieškariu vykdytus Raudonosios armijos štabų mokymus, vadovaujant G. Žukovui ir kitiems žymiesiems vadams. Tada repetuojant būsimąjį įsiveržimą į Rytprūsius, buvo nutarta, kad galingosios sovietinės pajėgos sutriuškins tenykštes pajėgas ir užims tą provinciją. Svarbiu Raudonosios armijos taikiniu buvo Klaipėdos uostamiestis, kurį rengtasi panaudoti saviems reikalams.

Anuomet rašyta, kad J. Stalino imperijai rengiantis didžiajam žygiui į Vakarų, pasienyje buvo telkiama ne vien gausybė lėktuvų ir kitos karinės technikos. Be kitų atsargų ten krautos krūvos karinių žemėlapių, kuriuose vaizduoti anaip tol ne gintinos Rusijos plotai, bet tolimos Vakarų Europos vietovės. Tuometiniai sovietiniai strategai tikėjosi su tūkstančiais turėtų tankų sparčiai nužygiuoti iki Lamanšo ir dar toliau. Ta didžioji armada turėjo nušluoti visokias sienas, persiristi per Klaipėdos apylinkes, žygiuodama vis tolyn į Vakarų – būsimąjį sovietinės valstybės grobį.

Tikroji istorija klostėsi kitaip – 1941 m. birželį nacistinės Vokietijos kariuomenė pirmoji peržengė valstybės sieną ir spėdai nužygiavo į Rytus, naikindama užklyptas sovietines pajėgas.

Aptariamojo ruožo kaimus tie didieji įvykiai nedaug tepalietė. Sovietinės pajėgos dar bombardavo Klaipėdos uostamiestį, o apylinkių kaimai greitai atsidūrė giliame užnugaryje iki pat 1944 m. vasaros, kai grįžtantis Rytų frontas artėjo link pajūrio.

Vėliau suskaičiuota, kad frontuose anuomet žuvo ar pradingo Grabštų apylinkių lietuvininkai E. Kasperaitis, H. Kuršaitis, H. Ilgaudas, M. Karalius, A. Bertaitis, Gaubys ir kt. Netektys palietė ir kitus senojo pasienio kaimus, ne vienoje sodyboje teliko moterys, privalėjusios pasirūpinti ūkiu ir šeima.

1944 m. liepą Raudonajai armijai puolant Aukštaitijoje, apylinkių gyventojai buvo evakuoti į Nemuno kairiąją pakrantę, ten jie glaudėsi Pakalnės

apskrities gyvenvietėse. Sovietų kariuomenės puolimui įstrigus ties Šiauliais, pasitraukusiems po mėnesio evakuacijoje leista grįžti į namus, rūpintis derliaus nuėmimu ir pan.

Rudenį pajudėjus frontui, 1944 m. spalio 8 d. pasienio gyventojai privalėjo vėl trauktis, buvo susprogdintas tiltas per Miniją. Sovietai į kairiąją upės pakrantę įžengė spalio 10 d.

Su Baitų kaimo pabėgėlių vilkstine į Vakarų traukėsi 3 ar 4 karo belaisviai (prancūzai ar belgai, nepanorę laukti rusų antplūdžio). Kai kas pakelyje įstrigo ir buvo sugrąžinti atgal į gimtinę. Taip Baituose liko Labotakienė ir Genys. Pavienių senbuvų dar būta ir kituose sovietų užimtuose kaimuose.

Okupacinis sovietinis režimas pokariu tvarkėsi savaip. Antai, iš Grobštų į Sibirą buvo ištremtos Kliošių ir Klimkaičių šeimos, iš Grikšų – Dovilų šeima ir Kalvienė, būta ir daugiau nukentėjusiųjų. Žemės atiteko *sovchozui*, vadintam bolševikų partijos eilinio suvažiavimo vardu. Kitur steigtas *kolchozas* „Žemaitija“. Išgrobstytos vietos sodybos, naujoji valdžia nuardė siaurojo geležinkelio bėgius. Nebeliko ankstesnių verslų.

Grabštuose pokariu sunaikintos Brinkių, Urtės Mikalauskienės, J. Klimkaičio ir dar kelios sodybos, Baičiuose – G. Kavolio ir Keršio namai, Grikšuose – Šlyžio, Klimkaičio, J. Kalvio, Lukošiaus, G. Tendytės sodybos ar jų dalys. Niokoti ir kiti pasienio kaimai.

Grįžusieji iš Sibiro tremtiniai skubėjo išvykti į VFR, po 1957 m. tam atsiradus galimybei. Taip apylinkėse beveik nebeliko senųjų tradicijų tęsėjų – senbuviai skubėjo pabėgti iš „sovietinio rojaus“.

Vadinamoji sovietinė melioracija nušlavė nemažai senųjų sodybų liekanų. Kai kur kasti gilūs ir platūs sausinimo grioviai, pakeitę vietovės ekologinį pobūdį. Sustambinus žemės ūkį, nebelikus privačių savininkų, nebeliko ir rūpestingesnės atskirų sklypelių globos – darbuotasi kuo paprasčiau ar bet kaip. Palyginus

tikruosius sovietinio žemės ūkio rodiklius su XX a. pradžioje užfiksuotais, pamatytume nemenką nuosmukį, o ne propagandinius laimėjimus.

Savaip pertvarkant buvusių lietuvininkų kaimų plotus, plėsti patogioje vietoje buvę Baičiai. Gamybos padaliniai kurti Grobštuose ir kitur. Didesnė ūkinė gyvenvietė tapo Žemaitijos pusėje pačiame pasienyje buvę Šiūpariai. Nemėgta priminti pačios ilgaamžės valstybės sienos – esą visur nuo senų senovės buvusios vien sovietinės žemės. Daugelyje buvusių pasienio kaimų teliko pavienės senos sodybos ar jų liekanos. Tuštokomis pasienio žemėmis buvo nuvesta anuomet pati galingiausia (330 kV įtampas) elektros perdavimo trasa. Tokios privalėjo susieti visą sovietinę imperiją neatrūšamais saitais.

Po 1990 m. prasidėjo naujas sodybų tuštėjimo metas, ne vienas pokariniams atsikėlėliui išvykstant ieškoti geresnio gyvenimo Vakaruose. Į gražias Minijos pakrantes ir pamiškes dairėsi miestiečiai ar visokiais būdais pralobusieji.

Didėjo užželiančių žemių plotai. Mažiau pasisekė Poškoms / Paškiams. Ten ledynmečiai buvo palikę nemenkus žvyro ir smėlio klotus, kurie naujais „laukiniais“ laikais kai kam tapo tikra aukso gysla – atsigaujančioms statyboms Klaipėdoje ir apylinkėse reikėjo vis daugiau statybinių medžiagų. Sparčiai radosi gausūs ir nelegalūs karjerai, iš kurių skubėta pasipelninti. Vėliau tokią veiklą (ar jos dalį) teko įteisinti, uoliau teberausiant buvusiojo kaimo žemes, virtusias negyvais „mėnuliškais peizažais“. Tie nusiaubtieji plotai dabar plyti kaip savotiškas

sunikotos Mažosios Lietuvos simbolis.

Literatūra

Banytė-Rowell R., „Baitų kapinynas“, in: *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2002 m.*, Vilnius, 2005.

Banytė-Rowell R., „The Excavations at Baitai Cemetery“, in: *Archeological Investigations in Independent Lithuania 1990–2010*, Vilnius, 2012.

Bezenberger A., „Die Schanzen bei Piktaszen Kr. Memel“, in: *Prussia*, 23, 1, 1914.

Bezenberger A., „Eisenzeit: Gräberfeld bei Baiten Kr. Memel“, in: *Prussia*, 21, 1900.

Birszvilks M., „Spritschmuggel im Memelland“, in: *Memeller Dampfboot*, 2011, Nr. 6.

Deltuvus R., *Miško ūkis ir medžioklė Mažojoje Lietuvoje*, Klaipėda, 2019.

„Die Stuttener Schule ist 110 Jahre alt“, in: *Memeler Dampfboot*, 1974, Nr. 10.

„Ir tokių akmenų milžinų buvo Mažojoje Lietuvoje. Pikožių kaimas“, in: *Lietuvos pajūris* (JAV), 1986, 52.

Jurgaitis J., „Tėviškės tiltai į turgų, į bažnyčią, į nevaržomą gyventojų bendravimą“, in: *Lietuvos pajūris* (JAV), 1988, 77.

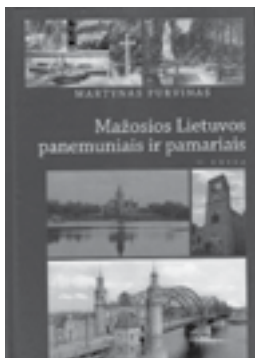
Purvinas M., Purvinienė M., *Mažosios Lietuvos kapinės ir antkapiniai paminklai*, kn. II, Kaunas, 2014.

Reisgys J., „Stučių mokykla mano senelio Jurgio Dėckio laikais (1850–1860 m.)“, in: *Lietuvininkų žodis*, Kaunas, 1995.

Skvirblys J., „Kaip ištautėjęs lietuvis mane sugrąžino lietuviybėn“, in: *Lietuvos pajūris* (JAV), 1988, 73.

Wiegatz A., „Durch den Wald von Schernen nach Grabsten“, in: *Memeller Dampfboot*, 1985, Nr. 6.

Dr. Martynas PURVINAS

Mažosios Lietuvos etnografiniai kaimai

(Trakai: Voruta, 2011),

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. I knyga

(Trakai: Voruta, 2015),

Mažosios Lietuvos panemuniais ir pamariais. II knyga

(Trakai: Voruta, 2017).

„Martynas Purvinas, docentas, humanitarinių mokslų daktaras (architektūra ir menotyra), yra vienas iš ryškiausių Lietuvos kultūros paveldo tyrėjų, daugiau nei keturiasdešimt metų paskyręs Lietuvos senųjų kaimų, liaudies architektūros, kraštovaizdžio ir urbanistikos tyrimams.

Nuo 1980 m. iki šiol M. Purvinas tiria Mažosios Lietuvos, kaip nedalomo etninio regiono, apimančio ne tik Klaipėdos kraštą, bet ir kitas Karaliaučiaus krašto baltiškas žemes, šiuo metu esančias už Lietuvos ribų, kultūros paveldo likimą. Neatsitiktinai šis kraštas, XVI a. tapęs svarbiu lietuviškosios raštijos bei kultūros židiniu ir išlikęs juo iki XX a. pradžios, nusipelnė išskirtinio mokslininko dėmesio“.

Irena ANDRUKAITIENĖ,
Kovo 11-osios akto signatarė

Knygas galima įsigyti internetu –
<https://www.patogupirkti.lt/>, <https://www.knygos.lt/>.

knygos.lt

Kada grąžinsime baltiškuosius pavadinimus?

Česlovas IŠKAUSKAS,
Vilnius

Mes jau ne kartą rašėme apie Karaliaučiaus krašto baltiškųjų vietovardžių kaitą, tačiau šią gegužę daugelį nustebino, o Kremlių papiktino kaimyninės Lenkijos sprendimas pervadinti Kaliningradą ir šį kraštą į lenkiškąjį Kruleviecą (Królewiec). O mes iki šiol svarstome, kada grąžinsime visus istorinius baltiškuosius pavadinimus. Pradėjusiai karą Ukrainoje Maskvai tai buvo dar vienas akibrokštas. Skaitytojui siūlome anksčiau skelbtą ir papildytą straipsnį apie šios baltų žemės toponimų kaitą.

Margas baltiškųjų vardų žemėlapis

Nedidelis baltų žemės lopinėlis prie Baltijos jūros – Karaliaučiaus kraštas – kaip niekas kitas istorijos bėgyje patyrė ir šiandien patiria didžiulius sukrėtimus. Taip pat ir etninius, kultūrinius.

Kalbininkė dr. Marija Razmukaitė krašto vietovardžių kaitą kildina dar iš ankstyvesnių laikų. Savo studijoje „Senieji Karaliaučiaus krašto vietovardžiai“ (tyrimas buvo paskelbtas 2001 m. Vilniuje vykusioje konferencijoje), cituodama M. Gimbutienę, ji rašo, kad „Karaliaučiaus kraštas, t. y., Mažosios Lietuvos pietinė dalis, susidedanti iš 4-rių istorinių sričių – Skalvės, Nadruvės, Sėmbos ir Nótangos (sukirčiuota autorės – Č.I.) – yra dalis senųjų Prūsų žemių, kurios dar priešistoriniais laikais, apie II tūkstantmetį prieš Kristų, archeologų duomenimis vakaruose siekė Oderį, pietuose – Vyslos aukštupį, šiaurėje – Baltijos vandenį.

Archeologų duomenis patvirtina ir vardynas, ypač vandenvardžiai, probaltų, prolietuvų ir lietuvininkų laikais, t. y., daugiau nei 4000 metų nenutrūkstamos baltiškos kultūros raida, kurią detalai aptaria Vilius Pėteraitis studijoje „Mažoji Lietuva ir Tvanksta“ (Vilnius, 1992). Taigi, minėtose žemėse iš pradžių gyveno prūsai, aukštos materialinės kultūros baltų gentainiai. Prūsų kalba XIII–XVI a. – jos paminklų atsiradimo

laikais – daugeliu atžvilgių, pasak prūsisto prof. V. Mažiulio, bus buvusi archaiškesnė už kitas baltų bei visas ano meto indoeuropiečių gyvąsias kalbas. Be to, yra teorijų ir duomenų, jog jau VII mūsų eros amžiuje šioje teritorijoje pasklido ir lietuviai.

Jau XIII–XV a. kryžiuočių kronikos ir žemėlapiu fiksuoja baltiškus vietų vardus; iš tokių šaltinių surinktos medžiagos žymusis prūsistas G. Gerulis studijoje „Die altpreußischen Ortsnamen“ (Berlin und Leipzig, 1922) nagrinėjo senųjų vietovardžių struktūrą ir raidą, tuo pačiu operuodamas lietuvių bei latvių kalbų faktais.

Lietuvių emigracijos toponimikas Rimantas Lamauskas 2014 m. kompiuterinėje GIS duomenų bazėje paskelbė žemėlapi su lietuviškais vietovardžiais bei jų vokiškais ir rusiškais atmainomis (galima rasti puslapyje „Sava Lietuva“ portale www.townames.carto.com). Visame šiame žinyne dabar apie 4000 gyvenviečių ir 600 upių pavadinimų (įkurtuvių metu buvo 2873 vietovardžiai). Mokslininkas išsirinko seniausius vietovardžių keitimo klotus, bet pastebėjo, kad vokietinimas ypač įsismarkavo 1938 metais, kai vienu mostu buvo panaikinti visi dar likę baltiškos kilmės vietovardžiai.

Įsismaginta prieškarium, baigta pokariu

Istorikas Algirdas Matulevičius knygoje „Mažoji Lietuva XVIII amžiuje“ (Vilnius, 1989) teigia, kad jau XVI a. viduryje šiame krašte buvo susidariusios lietuviškos apskritys, tad suprantama, kad didelės teritorijos dalies ir vietovardžiai buvo lietuviški, nors administraciniu požiūriu sritis priklausė Prūsijai. Iki pat 1944 metų ir žemėlapiuose dar buvo fiksuojami baltiški gyvenamųjų vietų vardai bei upėvardžiai: Dārkiemis, Girdavà, Ylavàâ, Įsrūtis, Katniavà, Labguvà, Gumbínė, Ragaínė, Vėluva, Tilžė, Alnà, Deimenà, Gilijà, Įsė ir daugelis kitų, kurių etimologija sietina su lietuvių ar kitų baltų kalbų žodžiais.

Taigi, 1938 m. birželio 3 d. nacių įsaku apie 3500

senųjų, t. y. baltiškų, vietovardžių buvo pakeista į vokiškus, germanizuojant jų galūnes: Augsgirren į Sassenhöhe, Jurgaitschen į Jürgenfelde, Kraupischken į Breitenstein, Lasdehnen – į Haselberg, Popelken – į Markthausen, Paskallwen – į Schalau, Schillehlen – į Lehman ir t. t. Tai liudija ir tuo metu išleista slapta brošiūra „Das Verzeichnis der neuen Ortsnamen der ganzen Provinz Ostpreußen“ (Tilžė, 1938).

Valentinas Juraitis K. Donelaičio 300-osioms metinėms skirtoje knygoje „Karaliaučiaus kraštas“ (Vilnius, 2013) pateikia kelių šimtų, daugiausiai nedidelių gyvenviečių sąrašą, kuriame prieškarium, ypač po karo pavadinimai buvo išdaryti kone neatpažįstamai. Jeigu vokiečiai dažniausiai nekeisdavo jų šaknies, o tik galūnes, tai sovietai pridėgė kaip reikiant. Pavyzdžiui, Vėluva tapo Znamensku, Lietuvkaimis – Zorino, Girduva – Železnodorožnu, Stalupėnai – Nesterovu, Naujakuršiai – Pionierskij ir t. t.

Su vokiškais pavadinimais buvo užbaigta 1946 m., kai Karaliaučiaus kraštas buvo perduotas Rusijos Federacijai, liepos 4 d. vokiškas Königsberg pervadintas Kaliningrado sritimi su centru Kaliningradu, senieji vietų vardai galutinai pakeisti naujais, rusiškais.

Karaliaučiaus krašto žemės vardų keitimais iki 1947 m. gegužės rūpinosi Srities civilinių reikalų valdyba, po to Srities liaudies deputatų vykdomasis komitetas. Jų siūlymai buvo įteisinti 1946–1950 metų RTFSR AT Prezidiumo įsakais. Į naująją sritį atvyko nauji gyventojai iš karo nuniokotų Rusijos vietų, užsilikę po pergalės kariškiai, krašte ėmė funkcionuoti nauji oficialūs rusiški vietų vardai, vėliau užfiksuoti tik tarnybiniais reikalams skirtame leidinyje „Kaliningrado srities gyvenvietės“. („Населенные пункты Калининградской области“, Калининградское книжное издательство, 1976). Pavadinimus pakeitė ir kiti šio krašto miestai ir vietovės: Tilžė buvo pavadinta Sovetsku, Ragainė – Nemanu, Įsrutis – Černiachovsku (generolo Ivano Černiachovskio garbei), Gumbinė – Gusevu (sovietų kariuomenės kapitono Sergejaus Gusevo garbei), Stalupėnai – Nesterovu (pulkininko Stepano Nesterovo garbei), Naujieji Kuršiai tapo Pionerskiu, Tolminkiemis – Čistyje Prudais, Piliava – Baltijsku.

Karaliaučius ir A. Sniečkaus viltys...

Atskirai minėtina Karaliaučiaus pavadinimo istorija. Archeologas Manvydas Vitkūnas rašė (<https://www.savaite.lt/ar-zinai-kad/idoioji-istorija/1474-kaipkaraliauciustapokaliningradu.html>), kad šis miestas galėjo tapti ir Lietuvos dalimi kartu su Mažąja Lietuva, bet tai jau kita istorija, beje, liudijanti, kad A. Sniečkaus lojalumas Maskvai mums kainavo šios baltų žemės netekimą. M. Vitkūnas 2016 m. birželį straipsnyje „Lietuvos žiniuose“ pastebėjo, kad buvo vilčių, jog Karaliaučius bent dukart galėjęs tapti

Lietuvos dalimi: po pergalingo 1410 m. Žalgirio mūšio, jei Vytautas Didysis kartu su Jogaila būtų ryžęsis greitai pribaugti parklupdytą priešą ar bent jau atsirišti dalį senųjų baltiškų žemių, ir iškart po Antrojo pasaulinio karo, kai padalytų Rytprūsių pietinė dalis atiteko Lenkijai, o šiaurinė, apimanti Mažąją Lietuvą, – Sovietų Sąjungai. Deja, abu kartus buvo priimti kitokie sprendimai. Taip Kionigsbergas tapo Kaliningradu politinio biuro nario Michailo Kalinino garbei, nors šis veikėjas čia niekada negyveno.

Beje, iki šiol kai kurių veikėjų kraują kaitina įrašas komunistinio veikėjo R. Šarmaičio dienoraštyje. Jame 1944 m. vasario 27 d. jis teigia, kad Viačeslavas Molotovas klausimą dėl vakarinių Lietuvos sienų iškėlęs dar Maskvoje esantiems Lietuvos komunistams. Lietuviai nesnaudę ir sudarę šiam klausimui nagrinėti skirtą komisiją, į kurią įėjo profesoriai Povilas Pakarklis, Juozas Žiugžda ir Borisas Larinas iš tuometinio Leningrado, taip pat Antanas Venclova, Juozas Vaišnora ir kiti.

Pagal paruoštą pasiūlymą, kuriam pritarė ir sovietinės Lietuvos valdžia, prie Lietuvos SSR turėjo būti prijungta Tilžė, Įsrutis, Gumbinė, Tolminkiemis – sovietų Lietuvos siena puslankiu turėjo priartėti per 60 kilometrų nuo Karaliaučiaus miesto, kuris, komisijos supratimu, pats turėjo tapti laisvuju miestu, koks prieškarium buvo Dancigas. O štai tuometinis Istorijos instituto direktorius P. Pakarklis, 1947 m. pradėjęs perkurti naujai apgyvendintų teritorijų pavadinimus, net rašė raštą į RSFSR Ministrų Tarybą, kad ši akcija būtų sustabdyta. Tik šio rašto Maskva nepaisė...

A. Sniečkus buvo atsargus ir šio klausimo vėliau nekėlė. Diskusija pagyvėjo 1946 m. vasarį, kai sovietų Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje vyko rinkimai į AT, o, neįvykus Potsdame numatyta surengti taikos konferencijai (Vakarai tvirtina, kad sutrukdė prasidėjęs Šaltasis kartas), visi Karaliaučiaus srities statuso planai buvo nukišti giliai į stalčius. Išliko tiek viena: pakeisti krašto vietovardžiai, kaip ir jo statusas, iš laikinumo fazės pateko į pastoviąją...

Grėsmė visai Europai ir jos kultūrai

Taip prūsų, nadruvių, skalvių žemės, ilgainiui tapusios ne tik lietuvininkų, bet ir gausiai šį kraštą kolonizavusių vokiečių gimtaisiais namais, po staigaus istorijos vingio virto karo grobiu, atitekusių sovietams. Šioje žemėje pasikeitė labai daug kas: žmonės, kultūra, kalba, visų gyvenviečių ir daugumos upių, ežerų ir kitų gamtos objektų pavadinimai.

Kaip rašo dr. M. Razmukaitė, šitaip buvo padarytas didžiulė žala visai Europos kultūrai, ypač keičiant seniausio vietovardžių sluoksniu – upių ir ežerų vardus į naujus: Giliją į Matrosovka, Argą – į Zlaja, Ósa – į Priamaja, Druoją – į Gremjača, Eimenys – į Uljanovka, Romintą – į Krasnaja, Auksinė – į Golubaja,

C1-B, taip pat 837 tankai, 1085 šarvuočiai, 77 naikintuvai, 55 sraigtasparniai, iš kurių 11 – Mi 24 puolamųjų) ir t.t. 2018 metų vasario pradžioje Maskva pranešė, kad, kaip atsakas į amerikietiškas priešraketinės gynybos sistemas Rytų Europoje, krašte dislokuotos trumpo nuotolio raketos „Iskander“. Buvo skelbta, kad šiais kompleksais, skirtais naikinti taikinius už 50–500 kilometrų, ketinama apginkluoti 152-ąją gvardijos raketų brigadą, kuri įkurdinta Įsrutyje (Černiachovske). Tai patvirtino NATO. Rusija šį anklavą saugoja kaip lėktuvnešį, kurį galės panaudoti kritiškai pablogėjus santykiams su Vakarais. Įsiveržus Rusijai į Ukrainą, tie santykiai pasiekė kritišką lygį...

Lūjā – į Rybną ir t. t. Tad dabartinė Kaliningrado sritis su naujoviškais vietų vardais tapo labiausiai nuo baltų kultūros nutolusi ir mažiausiai plačiai visuo-menei žinoma Mažosios Lietuvos dalis.

Žinoma, geopolitinė situacija, vėl išsiplieskęs Šaltasis karas atitolino po karo vos išsižiebusias viltis, kad šis SSRS užgrobtas eksklavas kada nors susigražins baltiškuosius pavadinimus ir taps iš tiesų civilinė, demilitarizuota, demokratiška zona Europos viduryje. Kremlius savo propagandistų lūpomis vis kartoja, kad tai „nuo seno rusų žemės“ ir, kaip ir Krymo atveju, pasitelkusi šią tezę, prikemša kraštą ginkluotės.

Pagal Stokholmo Tarptautinio strateginių tyrimų instituto duomenis, tiesa, senokus, paskelbtus 2007 m. TSTI leidinyje „Karinis balansas“; srityje yra 18 trumpojo nuotolio balistinių raketų SS-21, 8 mobilios raketos SS-

Po drąsaus lenkų sprendimo sujudo ir Lietuvos Seimas: grupė parlamentarų kreipėsi į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją (VLKK) dėl Kaliningrado srities ir Kaliningrado miesto pavadinimo nevartojimo, keičiant jį Karaliaučiaus pavadinimu. „Jau seniai metas atsisakyti sovietinio palikimo ir neteršti mūsų valstybinės kalbos svetimkūniais. Solidarizuojamės su kaimynais lenkais ir kviečiame lietuvių kalboje nenaudoti mums primestų, dirbtinų pavadinimų“, – teigė Seimo narys konservatorius Vilius Semeška.

Priminsime, kad dar 1998 m. būdamas Seimo nariu „Jaunosios Lietuvos“ vadovas Stanislovas Buškevičius VLKK siūlė vartoti tik seną prūsų kalbą miesto ir krašto pavadinimą. Tuomet Valstybinės kalbos įstatymas nebuvo pakeistas. Kaip bus šiandien?

■

Mieli „Vorutos“ skaitytojai ir prenumeratoriai!

Lietuvos paštuose priimama žurnalo „Voruta“ prenumerata 2023 metams.

Prenumeratos kaina (indeksas 0135)

1 ketvirčiui 4,08 Eur

Prenumeratos kaina pensininkams, neįgaliesiems, moksleiviams, studentams, mokytojams (indeksas 0136)

1 ketvirčiui 3,26 Eur

Prenumerata nebepriimama likus mažiau nei mėnesiui iki žurnalo išleidimo datos. Gyventojų ir organizacijų užsakyti periodiniai leidiniai nurodytais adresais pristatomi kasdien, išskyrus sekmadienius, švenčių dienas ir kai kuriose kaimo vietovėse pirmadienius. Periodinių leidinių prenumeratą galima užsisakyti ir internetu – tinklalapyje <https://www.prenumeruok.lt/>.

Skaitytojus ir prenumeratorius dar iki paskutinio šių metų žurnalo numerio pasirodymo kviečiame suskubti užsiprenumeruoti Lietuvos istorijos žurnalą „Voruta“ 2024 metams. Informacija apie prenumeratos priėmimo pradžią ir pabaigą bus skelbiama internetiniame dienraštyje www.voruta.lt. It ir teikiama Lietuvos pašto skyriuose.

Martyno Jankaus sodybos atgimimas Bitėnų kaime

Liudvika BURZDŽIUVIENĖ,
Pagėgių sav. Martyno Jankaus muziejaus direktorė

Iki 2019-ųjų Martyno Jankaus sodyba buvo dirbtinai padalinta: viena dalis priklausė Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejui, kita buvo privačiose rankose. Ne kartą buvo bandyta suvienyti abi sodybos dalis.

Negalima nepaminėti, kad Martyno Jankaus sodybos vientisumo atstatymo idėja Pagėgių savivaldybėje į aukščiausią lygį buvo iškelta 2013 metais, kuomet Pagėgių savivaldybės Martyno Jankaus muziejuje vyko konferencija, skirta Martyno Jankaus 155-osioms gimimo metinėms ir Klaipėdos krašto metams paminėti. Konferencijos baigiamasis akcentas buvo akademiko, Vilniaus universiteto profesoriaus, habilituoto daktaro Domo Kauno inicijuotas ir visų konferencijos dalyvių pasirašytas kreipimasis į Lietuvos Respublikos kultūros ministrą „Dėl Valstybės Tarybos nario, Mažosios Lietuvos tautinio sąjūdžio ir politikos veikėjo, aušrininko Martyno Jankaus sodybos Pagėgių savivaldybės Bitėnų kaime vientisumo atstatymo“. Kadangi muziejui priklausė tik spaustuvės pastatas ir autentiškas, tačiau nenaudojamas rūsys, o didžioji Martyno Jankaus sodybos dalis buvo privačiose rankose, tikėtasi, kad išpirkti likusią sodybos dalį padės LR Kultūros ministerija. Po Kultūros ministerijos išaiškinimo apie ribotas galimybes padėti susidariusioje situacijoje, muziejininkai nenustojo vilties ir toliau siekė sodybos vientisumo atkūrimo. Buvo sumanyta atkurti buvusios sodybos istorinį vaizdą, tad finansavimo kreiptasi į Lietuvos kultūros tarybai. Dalinai finansuojant

LKT ir Pagėgių savivaldybės administracijai, buvo atlikta M. Jankaus sodybos vizualizacija 3D formatu. Remiantis ikonografinė medžiaga, apyrašais, straipsniais ir tyrimais, paveldo architektas Aurimas Širvys atliko kruopščią visų Martyno Jankaus sodybos pastatų architektūros, medžiagiškumo, augmenijos analizę ir rezultatą renginio metu pristatė visuomenei bei savivaldybės vadovams. Kruopščiai parengta sodybos vizualizacija ir jos įveiklinimo perspektyvos įgalino Pagėgių savivaldybės vadovus priimti galutinį sprendimą dėl sodybos dalies išpirkimo iš privačių asmenų. Atsirado reali perspektyva muziejui išryškinti ir eksponuoti ne tik istorinę, memorialinę, bet ir etnografinę, architektūrinę sodybos vertes: Mažosios Lietuvos lietuvininko sodybos struktūrą, užstatymą, buitį. Pagėgių savivaldybės tarybos sprendimu 2019 metų pabaigoje pietinė sodybos teritorijos dalis su pastatais, žeme ir išlikusiais pamatais buvo nupirkta ir pagaliau buvo atkurtas Martyno Jankaus sodybos teritorinis vientisumas. 2020 m. balandžio 20 d. Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos direktoriaus įsakymu Nr. Į-130 ir 2021 m. rugsėjo 6 d. įsakymu Nr. ĮV-1047 Aušrininko, spaustuvininko Martyno Jankaus sodyba paskelbta Valstybės saugomu objektu. Ruošiantis sodybos pastatų sutvarkymui ir įveiklinimui Pagėgių savivaldybės administracija finansavo vieno iš pastatų – daržinės tvarkybos darbų projektą, kurį atliko UAB „Senamiesčio projektai“ (čia vėl puikiai pasidarbavo paveldo architektas Aurimas Širvys). Netrukus Pagėgių savivaldybės tarybos pritarimu, buvo

Aurimo Širvio parengta Martyno Jankaus sodybos rekonstrukcija 3D formatu

Taip turėtų atrodyti Martyno Jankaus sodybos daržinė po tvarkybos darbų

Senosios daržinės vaizdas. NUOTR. IŠ MARTYNO JANKAUS MUZIEJAUS FONDŲ

Paveldo architektas Aurimas Širys pristato Martyno Jankaus sodybos rekonstrukciją 3D formatu, Bitėnai, 2018 m.
 NUOTR. IŠ MARTYNO JANKAUS MUZIEJAUS FONDŲ

parengta ir pateikta paraiška Kultūros ministerijai dėl Martyno Jankaus sodybos daržinės remonto darbų dalinio finansavimo. 2022 metų pradžioje sulaukta puikaus rezultato – LR Kultūros ministerija patvirtino Aušrininko, spaustuvininko Martyno Jankaus sodybos daržinės tvarkybos darbų finansavimą. Objekto tvarkybos projektą administruojant BĮ „Kultūros infrastruktūros centras“, o rangos darbus vykdant UAB „Virbarta“, darbai vyksta sklandžiai, tiksliai pagal numatytus darbų grafikus. Šaltuoju metu daržinės darbai buvo sustabdyti ir objektas parengtas žiemojimui. Atšilus orams darbai pajudėjo ir jau daržinės stogas dengiamas čerpėmis. Planuojama,

kad daržinės tvarkybos darbai bus baigti 2024 m. rudenį. Tikimasi, kad prikėlus daržinės pastatą naujam gyvenimui, čia bus organizuojami įvairūs renginiai, respublikiniai Klojimo teatrų festivaliui, Poezijos pavasario skaitymai, seminarai, mokymai, konferencijos. Atkūrus Martyno Jankaus sodybos pastatų kompleksą, kuriuose būtų vykdoma patraukli kultūrinė, meninė, edukacinė, ekspozicinė veikla, jis neabejotinai taptų išskirtiniu kultūros židiniu, tokiu, koku tarpukaryje jį buvo sukūręs aušrininkas, Mažosios Lietuvos tautinio sąjūdžio ir politikos veikėjas, Mažosios Lietuvos patriarchas Martynas Jankus. ■

Petro I vizitas Vilniuje 1705 m.

Dr. Mindaugas ŠAPOKA,
Vilnius

1700 m. prasidėjo Didysis Šiaurės karas, kuriame Saksonija, Danija, Rusija ir Abiejų Tautų Respublika (Lenkija–Lietuva) kovojo prieš Švediją. Nors XVIII a. pradžioje Vilnius išliko svarbiausiu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) miestu ir jos sostine, Lenkijos ir Lietuvos valdovai ne tik kad negyveno mieste, bet į jį apskritai beveik neužsukdavo. Tačiau 1705 m. vasarą mieste įvyko ypatingas vizitas. Mieste apsilankė Rusijos caras Petras I. Šio vizito tikslas buvo koordinuoti Rusijos kariuomenės veiksmus prieš Švedijos kariuomenę.

Rusijos kariuomenė į LDK teritoriją įžengė 1704 m. pabaigoje. Ji į šalį įžengė kaip sąjungininkė, nes 1704 m. buvo pasirašyta Lenkijos–Lietuvos valstybės ir Rusijos karinė sutartis, kuria abi šalys įsipareigojo kariauti prieš Švediją. 1705 m. Rusijos caras Petras I planavo didelę karinę operaciją. Tų metų pavasarį atvykęs į Polocką, kuris jau buvo Lietuvos teritorijoje, caras paskirstė savo kariuomenę į dvi dalis. Pirmoji turėjo pulti Livonijoje esančią Švedijos kariuomenę, o kita dalis žygiuoti į Vilnių ir užkirsti kelią šios švedų kariuomenės atsitraukimui į Lenkiją, kur tuo metu buvo pagrindinė Švedijos kariuomenė.

Petras I iš Maskvos išvyko birželio 11 d., Smolenske buvo birželio 16 d., Vitebske birželio 19 d., Polocke birželio 23 d., iš Polocko išvyko liepos 12 d., o į Vilnių atvyko liepos 19 d. Caras atvyko su nedidele palyda ir sūnumi Aleksejumi. Prie Vilniaus jau buvo keli tūkstančiai Rusijos kariuomenės raitelių, kurie rūpinosi surinkti maisto ir pašaro atsargas pagrindinei Rusijos kariuomenei, kuri dar buvo kelyje Vilniaus link.

Mažai žinome apie to meto Vilniaus būklę. Viena aišku, kad miestas labai nukentėjo nuo karo veiksmų. 1705 m. vasarį pro Vilnių vykęs ir trumpam mieste apsistojęs Anglijos karalienės

pasiuntinys taip apibūdino miestą: „... aš negaliu pakankamai išreikšti kančių, kurias čia pamačiau – dabartinio karo nuniokojimai padvigubino skurdą, kurį gyventojai patiria net taikos metu. Šis miestas taip patyrė negandų šių neramumų metu. Bajorai, kurie paprastai čia gyveno, prisijungė prie vienos iš kariaujančių pusių, pabėgo į karo nepalietas užsienio šalis arba pasitraukė į savo dvarus, kad būtų kuo toliau nuo kariaujančių frakcijų, o jų mūriniai namai mieste visiškai sunyko. Paprasti miestiečiai glaudžiasi bevertėse medinėse lūšnose, kurios yra įprastos šiems kraštams, tačiau jėzuitų ir kitų vienuolynų bažnyčios yra gana gerai suremontuotos, o jų išplanavimas rodo, kad kažkada šis miestas klestėjo.“

Petras I Vilniuje buvo pasitiktas su duona ir druska. Jį sveikino ir sėkmės karo veiksmuose linkėjo miesto tarėjai ir burmistrai, tuo metu mieste posėdžiavusio Vyriausiojo tribunolo teisėjai su pirmininku. Skirtingi šaltiniai pateikia skirtingas versijas, kur Vilniuje apsistojo caras. Rašoma, kad jis buvęs apsistojęs pastate, kuris priklausė Krišpinų šeimai, taip pat Slušų rūmuose Antakalnyje. Gali būti, kad šiuose rūmuose buvo įkurdintas Rusijos kariuomenės štabas, o caras apsistojo miesto širdyje: viename iš pastatų prie Rotušės aikštės.

Iš publikuotų Petro I laiškų rinkinio matyti, kad caras Vilniuje nebuvo labai užsiėmęs. Per visą vizito laikotarpį (beveik mėnesį) parašyta 24 laiskai ir įsakymai. Daugiausiai laiko caras praleido lankydamas bažnyčias, vienuolynus, cerkves. Vilniaus Šv. Dvasios cerkvėje caras apsilankė du kartus. Iki šių laikų yra gabi istorinė legenda, kuriai paneigti arba patvirtinti trūksta šaltinių, kad tuo metu caras Didžiojoje gatvėje stovinčioje Šv. Paraskevos cerkvėje pakrikštijo Abraomą Hanibalą, rusų poeto Aleksandro Puškino prosenelį.

Vilniaus bazilijonai (graikų katalikų bažnyčios – unitų – vienuoliai) turėjo svarų pagrindą bijoti Petro I vizito Vilniuje. Jau minėta, kad prieš atvykstant į Vilnių Petras I buvo sustojęs Polocke. Ten Petras

Petras I ir jo didžioji pasiuntinybė Nyderlanduose (1697–1698). Petras I dešinėje vaizduojamas apsirengęs kaip paprastas jūreivis. Panašų kuklumą caras demonstravo ir Vilniuje. ŠALTINIS –[HTTPS://COMMONS.WIKIMEDIA.ORG/WIKI/FILE:PETER_I_IN_1697-98.JPG](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_I_in_1697-98.jpg)>

I šventę savo vardines (pagal senąjį kalendorių – birželio 29 d., pagal naująjį liepos 10 d.). Kitą dieną jis sumanė apsilankyti Polocko pilyje ir Šv. Sofijos katedroje. Ten jis savo rankomis nužudė vieną bazilijoną, dar kelis vienuolius nužudė caro palydovai. Dauguma Vilniaus bazilijonų pabėgo iš miesto prieš atvykstant carui, o mieste likę bazilijonai bijojo jį pasveikinti. Buvo norima tą padaryti, nes nepadarius buvo galima sulaukti caro rūstybės, iš kitos pusės buvo bijoma pasirodyti jam akyse, nes jis galėjo prisiminti nusikaltimą Polocke. Iš tikrųjų per visą caro vizitą Vilniuje unitai nenukentėjo. Netgi priešingai, į unitų laikomas mišias kartą atėjo rusai stačiatikiai giedotojai, kurie dainavo mišių metu. Vėliau po mišių bazilijonai pavaišino stačiatikius alumi ir degtine, už ką pastarieji padėkojo.

Tuo metu Vilniaus universitete artėjo mokslo metų pabaiga. Kadangi universitetas buvo Jėzuitų (katalikų vienuolių ordino) akademija (aukštoji mokykla), mokslo metai baigdavosi liepos 31 d., kuri pagal Katalikų bažnyčios liturginį kalendorių buvo šv. Ignaco Lojolos, Jėzuitų ordino įkūrėjo, diena. Vilniaus universiteto vadovybei sužinojus, kad Petras I norėtų dalyvauti mokslo metų pabaigimo iškilmėse, buvo nuspręsta carą pakviesti į šventę. Atėjus iškilmų daliai Petras I atvyko su savo sūnumi Aleksejumi, karininkais bei ministrais. Caro svitą pasitiko universiteto rektorius Tobijas Arentas. Carui buvo paruoštas ištaigintas sostas, bet jis atsisakė ant jo sėstis. Po ilgų rektoriaus įkalbinėjimų caras atsisėdo, bet ant medinio suolo ir iš ten stebėjo mokslo metų pabaigimo iškilmes.

Vizito metu nemažai laiko užėmė puotos su Lenkijos ir Lietuvos pareigūnais, kurių tuo metu Vilniuje buvo gausu. Caro vizito metu Vilniuje buvo arba apsilankė Lietuvos kancleris Karolis Stanislovas Radvila, Lietuvos didysis etmonas Mykolas Servacijus Višnioveckis, Lietuvos lauko

etmonas Grigalius Oginskis, Lietuvos išdininkas Liudvikas Pociejus, Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis, Trakų kaštelionas Mykolas Katilas ir kt. Vienos iš puotų metu Petras I visus puotoje dalyvaujančius lietuvius ir lenkus vertė išgerti vyno, midaus ar degtinės už karaliaus (tuometinio valdovo Augusto II) ir caro sveikatą bei už Respubliką. Neilgai trukus kilo konfliktas tarp lietuvių. Lietuvos kariuomenės karininkas Lenkievičius su draugais griebėsi kardų ir puolė neįtikėjusius kitus lietuvius. Carui šis konfliktas labai patiko ir jį pralinksmino. Petras I uždraudė išskirti besivaidijančiuosius ir tik pasipylus kraujui liepė sustabdyti muštynes.

Su caru buvo susitikęs ir Vilniaus vyskupas K. K. Bžostovskis. Susitikimo metu vyskupas tradiciškai palinkėjo carui sėkmės karinėje kampanijoje prieš bendrą priešą – švedus. Caras vyskupui pasiūlė išgerti, tačiau šis kaip įmanydamas atsikalbinėjo, paminėdamas savo silpną sveikatą, o tas Petru I labai nepatiko. Caras dar labiau supyko, kuomet K. K. Bžostovskis carui priminė nužudytus bazilijonų vienuolius. Tik G. Oginskio dėka Vilniaus vyskupui pavyko paskubomis užbaigti susitikimą ir išvengti dar didesnio caro pykčio.

Kaip minėta, paskui carą iš Polocko Vilniaus link žygiavo ir pagrindinė Rusijos kariuomenė. Ji traukė keliomis kolonomis. Pirmoji jų Vilnių pasiekė liepos 26 d., antroji – liepos 30 d., o trečioji – rugpjūčio 1 d. Atvykę rusų pėstininkai išsidėstė plačioje teritorijoje: nuo Šv. Stepono bažnyčios jų stovykla siekė dabartinę Lukiškių aikštę. Kita stovyklos dalis buvo dabartinės Šnipiškės Kalvarijų gatvės link, už dabartinio Žaliojo tilto, kurio vietoje tuo metu buvo vienintelis Vilniaus tiltas per Nerį. Trečioji stovyklos dalis buvo nuo dabartinio Žaliojo tilto (senamiesčio pusėje) iki pat Antakalnio.

Rusijos kariuomenės išlaikymui miestiečiai turėjo

suteikti nustatytą kiekį maisto. Kiekvieno pastato savininkai arba gyventojai turėjo duoti pusę Vilniaus statinės rugių (apie 140 kg) bei apie 5 kg kruopų. Greta to kai kurie pastatai turėjo apgyvendinti bei maitinti Rusijos kareivius arba sumokėti nustatytą sumą pinigų ir išsipirkti nuo maitinimo prievolės. Iš apylinkų plaukė nusiskundimai caro kariuomenės daromomis skriaudomis. Lietuvius stebino pasikeitusi rusų išvaizda: caras buvo liepęs savo pareigūnams ir kilmingiesiems nešioti vakarietiško pavyzdžio drabužius, perukus, taip pat nusiskusti barzdas. Bet, kaip pastebėjo įvykių amžininkas, „įgimto [rusų] plėšikavimo užsienietiški rūbai nepakeitė“.

Rusijos kareiviai valgė paprastą maistą: daržoves su lydytais lašiniiais, duoną, blynus. Kariuomenė nesėdėjo palapinėse, o kiekvieną dieną mankštinosi: atlikdavo fizinius bei maršo pratimus, rikiuotės bei šaudymo pratybas. Visas Vilnius skambėjo nuo šautuvų salvių ir sprogmenų garso. Lietuvos pareigūnai ir miestiečiai stebėjosi gera caro kariuomenės būkle bei ginkluote. Visi istoriniai šaltiniai liudija, kad caro vizito metu žaibas kelis kartus trenkė į Rusijos kariuomenės stovyklas

palapines ir užmušęs bei sužeidęs keliolika rusų kareivių. Amžininkams atrodė, kad tai buvusi Dievo bausmė už nužudytus bazilijonų vienuolius Polocke.

Rugpjūčio 3 d. caras gavo žinią apie Rusijos kariuomenės pralaimėjimą, patirtą liepos 26 d. mūšyje prieš švedus prie Gemauerthof, netoli Jelgavos, dabartinėje Latvijos teritorijoje. Šis Rusijos kariuomenės pralaimėjimas pakeitė caro planus. Jei ne šis pralaimėjimas, Petras I, ko gero, dar ilgai būtų viešėjęs Vilniuje. Yra duomenų, kad jis ruošėsi mieste žiemoti. Rugpjūčio 15 d. Petras I iš Vilniaus išvyko per Pikeliškes, Anykščius ir Kupiškį į Biržus, kur stovėjo po pralaimėjimo švedams iš Livonijos pasitraukusi Rusijos kariuomenė. Caras Biržus pasiekė rugpjūčio 17 d. Dalis prie Vilniaus esančios Rusijos kariuomenės nužygiavo paskui carą sustiprinti pralaimėjusio Rusijos kariuomenės korpuso Livonijoje. Rugsėjo 8 d. likusi prie Vilniaus Rusijos kariuomenė po šešių savaičių stovyklavimo patraukė į Gardiną. Vilniuje liko tik nedidelė rusų įgula, kuri saugojo amunicijos, maisto bei pašarų atsargas.

Istorikų pokalbis

Gegužės 3 d. konstitucija – vertybinė koordinacinė sistema Europai

Kai du istorikai kalbasi apie istorinius įvykius, archyvinuose dokumentuose užfiksuotų įvykių keiškumas neretai lieka nuošalyje, į pirmą planą iškeldamas kitus netikėtus kontekstus. Lietuvos vyriausiosios archyvarės dr. Ingos Zakšauskienės ir Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doc. dr. Eligijaus Railos pokalbis¹, Gegužės 3 d. konstituciją atskleidžiantis naujoje šviesoje, šią tiesą tik patvirtina. Skelbiama pokalbio santrauka.

XVIII a. antrosios pusės laiko dvasia istoriografijoje apibūdinama dviem vaizdiniais.

Pirmasis – kad tai Apšvietos Europa. Apšvietos Europa – tai filosofų Europa, Voltero idėjos. Lietuvoje to nematome. To priežastis – nuo 1717 m. priklausome Rusijos elektoratui. Kita vertus, barokas buvo toks priimtinas Lietuvos ir Lenkijos didikams, kad ilgai neužleido vietos Apšvietos idėjoms. Vis dėlto pagrindinis buvo būtent Rusijos faktorius.

Pirmoji konstitucija Europoje?

Varžybos džiugina Lietuvos ir Lenkijos istorijos mylėtojus. Jeigu būti visiškai atviriems, reikėtų paminėti XVIII a. fenomeną – Korsikos Respubliką, paskelbusią pirmąją Europoje konstituciją, tačiau konstitucija tebuvo vieno puslapio, parašyta italų kalba. Kodėl jos neminime? Dėl tęstinumo. Juk Korsiką užėmė Prancūzija. Taigi

¹ Pokalbio įrašas skelbiamas internete – <<https://www.facebook.com/archyvarotarnyba/videos/1280702679544203>>.

Korsikos konstitucija galbūt ir nepelnytai užmiršta, tačiau tai nesumažina mūsų pasididžiavimo – Abiejų Tautų Respublika [toliau – ATR] konstituciją priėmė anksčiau nei Prancūzija.

Nuo bajoriškos savivaldos prie parlamentarizmo.

Ketverių metų seimas priima Konstituciją. Konstituciją priėmė nauja, po I padalijimo – trauminio lūžio lenkų ir lietuvių visuomenėje – užaugusi karta, mat po I padalijimo kai kurių anksčiau buvusių itin įtakingų šeimų atstovams teko pasitraukti iš politikos scenos. Buvo įsteigta Edukacijos komisija, atsakinga už švietimo sistemą Lietuvoje ir Lenkijoje. Komisija nebuvo formali – ji pasiūlė naują mąstymo formą, ugdė naują ATR pilietį. Ši karta užaugusi ir priėmė svarbiausius sprendimus, nulėmusius tolesnius politinius procesus. Nujos kartos bajorai, miestiečiai ir Karalius sukūrė tokį fenomeną kaip Gegužės 3 d. konstitucija.

Kaip vyko ugdymas? Vilniaus universitetas priklausė pažangiai minčių transliavimo tradicijai. Universitetas atsigrėžė į gamtos mokslus, suklestėjo astronomija.

Konstitucijos svarbą pažymi ir jos minėjimas. Gegužės 3-iosios konstitucijai paminėti skirti renginiai 1792 m. nuvilnijo per visą Respubliką. Apie Konstitucijos priėmimą buvo kalbama kaip apie didingą, reikšmingą, bendruomenei ir tautai svarbų įvykį, kurį trumpai buvo galima apibūdinti taip: „tauta su Karaliumi veda mus į laisvę“. Savaimė suprantama, į žodį „laisvė“ tuomet buvo sudedamas XVIII a. aktualus turinys.

Lietuvos valstybės istorijos archyve yra saugomi dokumentai, susiję su šiuo laikotarpiu. Tarkim, Stanislovo Augusto Poniatovskio laišškai. Tačiau juos vartant, galima pastebėti, kaip pamažu, po konstitucijos priėmimo, vis daugėja mažiau džiaugsmingų epizodų. Kokias idėjas gynė T. Kosciuszka, J. Jasinski?

Sukilimas nėra iki galo suvoktas kaip mūsų istorijos dalis. Rusijos kariuomenė įvedė karinius dalinius į Lietuvą ir Lenkiją. Vasarą vyko lokalūs mūšiai, susidūrimai. Karaliaus priesaiką Targovicos konfederacijai visi traktuoja kaip didžiausią išdavystę. Gali būti nepatenkintas savo valstybe, bet pakviesti svetimos valstybės kariuomenę yra didžiulė išdavystė. Ką tai reiškia? Tai reiškia, kad Karaliaus majestatas suteptas galutinai. T. Kosciuszka ir J. Jasinski gelbėjo Gegužės 3 d. konstitucijos garbę ir idėjas. Tai vienas gražiausių mūsų istorijos puslapių. Jie patys buvo išaugę Gegužės 3 d. konstitucijos dvasioje.

Vos po ketverių metų įvyko III padalijimas. Kaip techniškai vyko tas ištrynimasis iš žemėlapių, kaip valstybė nustojo egzistuoti?

1793 m. Karalius parėmė Targovicą, o Gardino Seimas pritarė II padalijimui. Reikėtų atkreipti dėmesį į Karaliaus poziciją. Lenkų istoriografai labai negailestingi Karaliaus atžvilgiu – jeigu kas ir galėjo pristabdyti tokį valstybės naikinimą, tai tik valdovas, sutelkęs savo rankose paskutines valstybingumo teises. Tačiau dėl savo menkystės ir egoistinių ambicijų jis atsisakė sosto. O juk galėjo atsisakyti vykti į Gardiną, galėjo pasipriešinti Kotrynos valiai. Karalius galėjo reprezentuoti savo valstybę bent kaip simbolis, tačiau jis net ir to nepadarė. Jeigu jis būtų pasielgęs kitaip, Lenkija su Lietuva būtų mėginusios gintis, galbūt būtų prasidėjęs derybų procesas. Tačiau Karalius tokiu būdu išsprendė savo asmeninius klausimus. Vėliau liko tik techninis sprendimas – pasirašius likvidacijos aktą valstybės nebeliko.

Gegužės 3 d. konstitucija – Lietuvoje tuo metu vyrausių idėjų simbolis.

Jeigu ne Lietuvos bajorų parama, Gegužės 3 d. konstitucija nebūtų buvusi taip sėkmingai priimta. Iš 120 bent 30 žmonių buvo iš Lietuvos arba susiję su Lietuva. Konstitucijoje buvo numatyta, kad kas 25 metus ji turi būti persvarstyta. Pabandykime paspėlioti, kaip tai galėjo vykti praėjus ketvirčiui amžiaus. Tarkim, Simonas Daukantas, 23 metų Vilniaus universiteto auklėtinis, kartu su kitais bajorais būtų galėjęs sėdėti salėje, persvarstant Konstituciją. Romantizmo tendencijų paveikti jie būtų siekę permąstyti Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykius.

Lietuva turi kuo didžiuliotis – be mūsų indėlio Europos kultūra būtų žymiai seklesnė, o Gegužės 3 d. konstitucija tapo gairėmis, vertybine koordinacinių sistema visai Europai.

Lietuvos vyriausiojo archyvaro tarnybos informacija
Šaltinis – <<https://www.archyvai.lt/>>

Kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas

Viktoras JENCIUS-BUTAUTAS,

VšĮ Signataro Donato Juozo Malinausko muziejaus direktorius,
Alvitas, Vilkaviškio r.

Apie Alovės dvaro savininką kunigaikštį Jokūbą Kęstutį-Gediminą vietos gyventojai žino, kad jis buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino palikuonis ir kad jis pastatė Alovės bažnyčią, kurios dviejų aukštų rūsiuose yra palaidotas su žmona ir kitais giminaičiais, iš viso per 20 asmenų¹. Dar 1937 metais Lietuvos ūkininkas rašė, kad ant kalnelio viršaus senų šlamančių beržų glėbyje stovi medinė, bet jauki bažnytėlė, kurios fundatorius buvo DLK Gedimino ainis – Gediminas, kuriam priklausė ir Alovė².

Kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas gyveno laikais, kai buvo sudraskyta Lietuvos Didžioji

¹ Alovės bažnyčios rūsiuose palaidoti nariai ir giminaičiai fundatorių šeimos: kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas (mirė 1818 09 13 Alovės dvare, būdamas 71 metų), jo žmona kunigaikštienė Franciška Kunigunda (mirė *1819 12 01, 67 metų, Alovės dvare), kunigaikštis Bernardas Kęstutis-Gediminas (mirė *1877 01 22) ir jo žmona kunigaikštienė Marija, kunigaikštis Vytautas Kęstutis-Gediminas (mirė 1898 12 14, palaidotas bažnyčios rūsiuose gavus gubernatoriaus leidimą, kurį parūpino Filomena Malinauskaitė), Romualdas Podbereskis, Andriaus sūnus (mirė 1810 08 23, Einorių (lenk. *Eynerowiczach*) dvare, vienerių metų amžiaus), kunigaikštė Ona Kęstutytė-Gediminaitė (mirė 1811 03 16, 15 metų, Alovės dvare), Marija Podberskaitė, Andriaus duktė (mirė 1811 08 15, 5 metų, Einorių dvare), Andrius Lyko (mirė 1811 m., 60 metų, Einorių dvare, Lykos dvarą gavo kaip kraitį iš Kušelevskių), kunigaikštė Petronėlė Aleksandra Kęstutytė-Gediminaitė, Jokūbo duktė (mirė 1813 05 31, 6 metų, Alovės dvare), Jokūbas, sūnūs Franciško Molochovco (mirė 1814 03 20, vienerių metų, Alovės dvare), Konstancija Molochovcienė, Jokūbo Kęstučio-Gedimino žento motina (mirė 1814 03 31, 80 metų, Alovės dvare); Antanina Karlovičienė (mirė Vyšniave, Minsko gubernija, Baltarusija 1890 09 16) Gertruda Gediminaitė (mirė 1800 12 19, 1 metų, Alovės dvare), Barbora Gediminaitė (mirė 1801 12 07, vienos dienos, Alovės dvare), Elžbieta Kotryna (mirė 1801 04 08, 3 metų, Alovės dvare), Liudvikas Ipolitas (mirė 1806 03 23, 2 metų, Alovės dvare).

² Kančiauskas L. Alytus Ant kapinių gyvulių gano // *Lietuvos ūkininkas*. 1937 08 05. Nr. 31. P. 9.

Kunigaikštystė ir didžioji jos dalis Rusijos okupuota. Tais laikais buvo kitokie papročiai, net medžioklės. Iš kartos į kartą pasakojama apie kunigaikščio Jokūbo meilę medžioklei baltaisiais ginklais³. Vienos medžioklės metu meška letena jam nuplėšė dalį ausies. Tuos laikus mena senasis medžioklinis krepšys su dzūkiška tautine juosta, saugomas palikuonių.

Kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas, Alovės bažnyčios fundatorius, gimė Žemaitijoje 1747 metais, kur jo tėvas Jurgis Antanas valdė Pajūrio–Glioriškių dvarą ir mirė 1818 metais, sulaukęs 71 metų, palaidotas Alovės bažnyčios senuosiuose rūsiuose. Kur mokėsi Jokūbas, nėra žinoma. Kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas savo karjerą pradėjo 1770 metais vasario 12 dieną, Žemaitijos kunigaikštystės kamarninku (lenk. *komornik*).⁴ Dokumentas, išduotas Jono Odachovskio, Užvenčio tijūno, liudija, kad Jokūbui iš Kęstučio (*Kieystutta*) Gediminui yra suteiktos Žemaičių kamarninko pareigybės.⁵ 1778 metais priimtas į Švenčiausiojo Rožinio broliją⁶, kurios įstatai apie 1780 metus buvo atspausdinti lietuvių kalba, kūrėjas teksto Vilniaus dominikonų vienuolynas prie Šv. Dvasios bažnyčios.⁷ Tai patvirtina Donato Malinausko teiginį, kad XVIII amžiaus pabaigoje Vilniuje bažnyčiose skambėjo lietuvių

³ Lenk. *Broń biała*.

⁴ Vilniaus universiteto biblioteka Rankraščių skyrius (toliau – VUBRS) F5-A27-4635-4636; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000719324#00001>.

⁵ VUBRS F5-A27-4635-4636

⁶ VUBRS F5-F96-22790

⁷ <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_001190386#00001>.

Kunigaikštis Bernardas Kęstutis-Gediminas

kalba. Signataro lietuviškas protėvių priedėlis prie pavardės *Kęstutis* buvo rašomas skirtingai: *Kiejszut*, *Kiejsztut*, *Kieystutt*, nurodant iš kurio kunigaikščio kilusi giminė. Aukštą kilmę patvirtina kunigaikščio Jokūbo Kęstučio-Gedimino sūnaus Bernardo raštas 1870 03 26 carui, kuriame pabrėžiama kilmė iš Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kęstučio.⁸ Kunigaikštis Bernardas Kęstutis-Gediminas, tikrasis valstybės patarėjas (rus. *действительный статский советник*), 1870 metais kovo 26 dieną carui Aleksandrui II (1818–1881) rašė apie savo kilmę, to rašto juodraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje. Rašte nurodė, kad „dėl prieštaravimo Lietuvos ir Lenkijos sujungimui 1445 metais, mano protėviai buvo priversti emigruoti į Rusiją, o jų žemės valdos buvo konfiskuotos lenkų“ (*Предки же мои, в 1445 году, при возпрепятствовании въ соединении Литовско – Русского Велико – княжества съ Польшею, эмигрировали [были тогда принуждены удалиться, užbraukta originale] въ Россію и уделы ихъ конфискованы тогда поляками*). Minimame rašte taip pat nurodė, kad giminė yra kilusi iš kunigaikščio Kęstučio ir per 400 šimtus metų naudojo sudėtinę pavardę – iš Kęstučio Gediminai arba Kęstutis-Gediminas. Pažymėtina, kad kunigaikščiai Kęstučiai-Gediminai naudojo Vyčio herbą, kaip ir kunigaikščio Vaidoto sūnus Jurgis. Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomas minėtos giminės 1840 02 16 dokumentas, pagal kurį kunigaikštis Juozapas

Kęstutis-Gediminas įgaliojo savo brolių Bernardą administruoti Alovės (arba Topolin) palivarką. Dokumente, be Juozapo parašo, yra ir raudonojo lako herbinis antspaudas su Vyčiu⁹. Nėra abejonių, kad ne turtai, o aukšta lietuviška kilmė sąlygojo karjerą. Kunigaikščio titulas buvo naudojamas Jokūbo vaikaitis Vytauto Kęstučio-Gedimino.¹⁰

1783 04 15 LDK paįždininkis Mykolas Bžostovskis ir Simonas Zavistovskis Jokūbą Kęstutį-Gediminą paskyrė izdo dvarionu.¹¹

1784 07 01 Stanislovas Eidziatavičius, Smolensko vaivadijos vėliavininkas, savo rašte nurodė, kad Jokūbą Gediminą, Žemaičių kamarninką, skiria Smolensko vaivadijos rotmistrui. Raštas aktuotas Smolensko vaivadijos žemės teisme.¹²

1788 metais liepos 23 d. Žemaitijos matininkas Jokūbas Kęstutis-Gediminas LDK paįždininkio, karaliaus stalo generalinio valdytojo Stanislovo Poniatovskio paskiriamas Šiaulių ekonomijos liustratoriumi.¹³

1790 metais vasario 9 dieną Jokūbas tapo LDK Tribunolo deputatu nuo Smolensko vaivadijos pavieto.¹⁴ Atkreiptinas dėmesys, kad Jokūbą renkant į Tribunalą, nurodyta kilmė iš Kęstučio.

1791 metais už nuopelnus valstybei, Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Stanislovas Augustas Poniatovskis suteikė kunigaikščiui Jokūbui Kęstučiui-Gediminui šambeliono titulą. Dokumento originalas apie šambeliono titulo suteikimą su karaliaus parašu ir antspaudu šiuo metu saugomas Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje.¹⁵

1793 metais balandžio 23 dieną kunigaikštis Jokūbas iš Ignoto ir jo žmonos Tyzenhauzų už 88 000 lenkiškų zlotų nusipirko Didžiąją Alovę¹⁶ (dar vadinamą Baltąja Alove)¹⁷. Pasalių seniūno Mykolo Tyzenhauzo sūnus Ignatas Tyzenhauzas ir jo žmona Marijona

⁹ Juozapo Gedimino įgaliojimas broliui Bernardui Gediminui dėl Alovės (arba Topolin) palivarko administravimo // VUBRAS F4-(A535)22567; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000342187#00001>.

¹⁰ Jencius-Butautas V. *1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras Donatas Malinauskas*, Trakai: Voruta, 2011, p. 26, Dra Władysława Olechnowicza. Charakterystyka antropologiczna Litwinów z okolic Olity. str.2., Krakow 1895. <<http://bc.wbp.lublin.pl/dlibra/plain-content?id=3038>>.

¹¹ VUBRS F4-(A535a)22832.

¹² VUBRS F5-A7-1672; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000663443#00001>.

¹³ Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka; <<https://www.epaveldas.lt/preview?id=C10000677101>>.

¹⁴ VUBRS F5-B3-425; Jakób z Kieystuta Giedymín, komornik kow., rotmistrz // LMAVBR f.251-248, k.2; F. 255-1294,s.947.; Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697-1794. Spis. Pod redakcją Andrzeja Rachuby. Warszawa. Wydawnictwo DiG. 2004. s. 388.

¹⁵ Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių sk. F. 151-1647r. F. 151-1647v.

¹⁶ Lenk. *Oława Wielka*.

¹⁷ Halinos Žylinškos 1996 04 02 laiškas autoriui // Viktoro Jenciaus-Butauto asmeninis archyvas; Oława, majętność w województwie trockim. Prawo przedażne od Ignacego Tyzenhauza Jakubowi Giedymínowi szambelanowi // Archiwum Główne Akt Dawnych. 1/351/0/5/E 520;

⁸ VUBRS F5-A16-3622; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000673562#00001> UBR>.

iš Pšezdzieckų paveldėjo Alovės dvarą po dėdės Antano Tyzenhauzo mirties ir pardavė jį Lenkijos dvaro šambelionui Jokūbui Gediminui ir jo žmonai Pranciškai iš Kušelevskių Gediminienei. Prie sutarties buvo pridėtas Ignoto Tyzenhauzo garantijos raštas Jokūbui Gediminui dėl palivarko dokumentų perdavimo.¹⁸ Alovės dvaro centrinis pastatas buvo greta Vytauto kalno, kuriame surastas Alovės lobis. Kalnas sovietmečiu buvo sunaikintas, kaip ir pats dvaras.

1794 metais Merkinės pavieto Tvarkos komisija informavo teisėją Jokūbą Gediminą ir prašė atvykti į Merkinę dėl Aukščiausiosios tautinės tarybos ir LDK centrinės deputacijos nutarimų vykdymo bei dėl Kriminalinio teismo perkėlimo iš Merkinės į Bendrius.¹⁹ Čia verta pastebėti, kad Kęstučių-Gediminų giminė niekada nesikreipė į carą ir kitas institucijas dėl kilmės ir titulo patvirtinimo, panašių nuostatų laikėsi ir poetas Adomas Mickevičius:

„[...] O šiandien atmeta jau mūsų bajorystę –
Ją reikią dokumentais, popieriais pagrįsti“.
„Tas tamstai nesvarbu, – čia Jūrą prabilo –
Žinia, kad jūsų protėviai iš chlopų kilo,
O aš iš kniazų! Jie nuo amžių čia gyvena –
Tos giminės metus nebent pats dievas mena.
Tegul maskolius seną ažuolą paklausia,
Dėl ko visam miške jis auga pranašiausiai“.²⁰

1797 metais, apeidamas draudimus, kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas pastatė savo Alovės dvaro valdose bažnyčią. Pradžioje Baltosios Alovės savininkas gavo rusų valdžios leidimą remontuoti koplyčią, o beremontuodamas, perdarė ją į bažnyčią. Vietos policija buvo papirkta ir darbo netrukė. Tik vėliau rusų valdžia sužinojo, kad Alovėje atsirado nauja bažnyčia. Kilo didelis triukšmas, imta ieškoti kaltininkų, bet gausios fundatoriaus dovanos triukšmą nutildė. Egzistuoja Alytaus klebono Antano Cibulskio raštiškas liudijimas, kad atiduoda dalį Alytaus parapijos kaimų naujai steigiamai Alovės parapijai, kurios bažnyčią fundavo Alovės dvaro valdose Jokūbas Kęstutis-Gediminas.²¹ Metrikų knygos pradėtos rašyti 1802 metais, iki tol buvo rašomos Alytaus šv. Liudviko bažnyčioje.²²

1805–1811 metais Jokūbas Kęstutis-Gediminas dirbo Trakų pavieto žemės teismo teisėju.²³

1816 metais Jokūbas Gediminas nurodė sūnums

¹⁸ VUBRS F5-B1-131, 136.

¹⁹ VUBRS F5-B1-137.

²⁰ VUBRS F5-A7-1757; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000664904#00001>.

²¹ <<https://www.epaveldas.lt/preview?id=604%2F10%2F183>>.

²² VUBRS F5-A7-1754, 1758; F5-B1-171, 202, 205, F5-A7-1719 F5-A7-1717; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000664851#00001>; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000664216#00001>; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000664190#00001>.

²³ VUBRS F5-A7-1741, 1778; <https://kolekcijos.biblioteka.vu.lt/objects/VUB01_000664608#00001>.

Alovės bažnyčia

Stanislovui, Leonardui ir Juozui Gediminams, kaip valdyti Alovės dvarą.²⁴ Kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas dokumentuose paminėtas 1816 metais kaip Trakų pavieto vėliavininkas.²⁵ Be to, Rusijos imperijos valdininkų sąrašuose 1818 metais kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas (*Яковъ Кейстутъ-Гедыминъ*²⁶) įvardijamas kaip Trakų pavieto vėliavininkas.

Kunigaikštis Jokūbas Kęstutis-Gediminas, Alytaus dvaro išdininkas, su Franciška Kunigunda, kilusia iš Kušelevskių, susituokė Nemunaičio bažnyčioje 1780 metais vasario 8 dieną²⁷ ir susilaukė septynių sūnų: Jono, Juozo, Vincento, Leonardo, Mykolo, Stanislovo, Bernardo ir dukrų Anielės ir Rožės. 1835 metais gyvi tebuvo tik keturi sūnūs: Stanislovas Kazimieras, Leonardas, Juozas Eustachijus, Bernardas Baltramiejus ir dukra Anielė.

Abraomas

I

Danielius Kazimieras Georgijus Kristupas

I

Jurgis

Jokūbas

I

Aleksandras Tadas Ignas Jokūbas Jonas Kazimieras

I

Anielė Rožė Mykolas Leonas Jonas Juozas Vincentas Bernardas

Anielė Kęstutytė-Gediminaitė Tanskienė²⁸ paaugojo Alovės bažnyčiai varpą 1859 metais. Senieji varpai buvo išvežti I Pasaulinio karo metu į Rusiją. Kalbama, kad vienas varpas šiuo metu yra Lentvario bažnyčioje. Kitas paaukotas Alovės bažnyčiai su užrašu: *Varpas paaukotas 1859 metais*

²⁵ Месяцесловъ съ росписью чиновныхъ особъ, или общій штатъ Россійской Имперіи, на лето отъ Рождества Христова 1818. Часть вторая. Въ Санктпетербургъ, при Императорской Академіи Наукъ. Стр. 472; Alovės dvaro savininkas.

²⁶ LVIA. F. 604. Ap. 11 B. 38. L. 664v.

²⁷ Lenk. *Tanska*.

²⁸ Žalėnas G. *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčios varpai*. 2008. P. 33–36.

Alovės dvaras, sunaikintas kolūkio pirmininkų

*Alovės bažnyčiai. Liepos 25 Anielės Gediminaitės Tanskos (DZWON OFJAROWANY 1859 ROKUDO KOSCIOLA OLAWSKIEGO. / LIPCA 25 PRZEZ ANIELA Z GIEDYMINOW TANSKĘ) šiandien randasi Kabelių bažnyčioje*²⁹.

Anielės provaikaitis – 1918 metų Lietuvos Nepriklausomybės akto signataras Donatas Malinauskas, o Rožės palikuonis – Jonas Karlovičius, pagarsėjęs savo tautosakos rinkiniais ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje.

Kunigas Kazimieras Stanislovas Patynskis parašė bažnyčios statybos pradžiai ir jos pašventinimui 1797 05 11 skirtą pamokslą, kuris prasideda panegirika fundatoriui Jokūbui kunigaikščiui Kęstučiui-Gediminui. Pamokslo rankraštis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje.³⁰

1815 metais Vilniuje buvo išspausdinta 30 šio pamokslo egzempliorių³¹. Vieną iš 30 knygelių 1944 metais kartu su Bernardo kunigaikščio Kęstučio-Gedimino portretu išgelbėtą iš degančios Varšuvos, turi Halinos Žylinskos vaikai, gyvenantys Lodzėje. Joje trumpai minimas Jokūbas kunigaikštis Kęstutis-Gediminas, Stanislovo Augusto Poniatovskio karališkojo dvaro šambelionas. Kunigas Kazimieras Patynskis savo knygelėje rašo, kad Jokūbui Kęstučiui-Gediminui savo kilmės įrodinėti nereikia, ją liudija jo pavardė, Vilniaus rūmai ir bokštai, stovintys nuo Gedimino, Algirdo ir Vytauto laikų.³²

²⁹VUBRS F3-2397.

³⁰Patynski K. Kazanie w dzien poświęcenia kosciola Oławskiego w dobrach dziedzicznych Wielmożnych Państwa Jakuba i Franciszki z Kuszelewskich Giedyminow. W Wilnie, 1815.

³¹VUBRS F. 3-2397. P. 1–15.

³²„Kronika Kościoła Filialnego Oławskiego, położonego w Dyecezyi Wileńskiey, Gubernii Wileńskiey, Powiecie Trockim, Dekanacie Mereckim“ [Alovė], 1849. 2 lap., VUBRS F4-(A2809)36143.

Iki sovietinių aktyvistų pogromų, Alovės bažnyčioje buvo atminimo lenta, skirta kunigaikščiui Jokūbui Kęstučiui-Gediminui, su užrašu lenkų kalba:

*Ta troskliwa praca ludzkiey staranności
Tu w nagrodzie ciała spoczynek wieczności.
Tu pamiątka niech trwa w Świątyni na wieki.
Póki ludzka pamięć nie zawrze powieki.
Wspomniawszy Jakóba nadane fundusze.
Zmów zdrowaś Marya trzy za jego duszę.
Fundator Jakób z Książąt Litt. Giedymin
chorąży Ziemi Troc. umarł 13 Septembra 1818 R.*

*(Nuoširdžiai triūsė šis darbštus žmogus –
Lai poilsis nūn atpildas jam bus.
Tegu jo atminimas šioj šventovėj
Per amžius būna gyvas, neprapuola.
Jokūbo nuopelnus didžius minėki
Ir už jo sielą maldą sukalbėki.*

*Fundatorius Jokūbas Gediminas iš lietuvių
kunigaikščių, Trakų žemių vėliavininkas, mirė 1818
m. rugsėjo 13 d.).*

Alantos krašto gyventojų prisiminimai apie pasipriešinimą Lenkijos okupacinei valdžiai 1919–1920 m.

Gintautas ŠEIKIS,
Alanta

1919–1920 m. Lenkijos ir Lietuvos kovos su bolševikais tikslai buvo panašūs – išvyti bolševikų kariuomenę, tačiau vėliau Lenkijos vyriausybė pradėjo laikytis dvilypės politikos. Lietuvos kariuomenė, atkakliai kaudamasi su Raudonąja armija, artėjo prie Vilniaus. Lenkijos vadovybė, siekdama užbėgti lietuviams už akių, Vilniaus link pasiuntė savo dalinius. Iš tikrųjų tai buvo lenkų žygis ne tik prieš Raudonąją armiją, bet ir prieš Lietuvą – išvyti iš Vilniaus sovietus ir neįleisti lietuvių. Persigrupavę lenkų daliniai veržėsi toliau į Lietuvos teritoriją. Prasidėjusius lietuvių ir lenkų susirėmimus pavyko sustabdyti įsikišus Vakarų valstybėms. 1919 m. vasarą buvo nubrėžta Fošo linija¹, tačiau lenkai jos nepaisė ir stengėsi užimti kuo didesnę Lietuvos teritoriją. Paradoksali situacija susidarė Alantos valsčiuje, kurios didesnę dalį buvo užėmę lenkai, o jų vienas pagrindinių tikslų buvo kontroliuoti Ukmergės ir Utenos kelią ir užimti Uteną. Alantos miestelis beveik metus buvo padalytas per pusę, krašte augo pasipriešinimas okupantams – kūrėsi partizanų kuopelės, kurios palaikė glaudžius ryšius su lietuvių kariuomenės dalimi, įsikūrusioje gretimame Skiemonių miestelyje, vykdė bendras operacijas, o valsčiaus gyventojai įvairiais būdais priešinosi okupantams ir visai nepakluso.

Alantos krašto gyventojus teisinėmis priemonėmis

¹ Fošo linija – 1919 m. siūlyta demarkacinė linija tarp Lenkijos ir Lietuvos. Ją pasiūlė Prancūzijos maršalo Ferdinando Fošo (pranc. *Ferdinand Foch*) štabas, o 1919 m. liepos 26 d. palaikė Antantės aukščiausioji karo taryba.

ginti ėmėsi alantiškis Jonas Maželis, tuo metu dirbęs Alantos kooperatyvo pirmininku. Jis važinėdavo po kaimus, pats rašydavo arba padėdavo parašyti skundus Laikinajam Vilniaus lietuvių komitetui dėl lenkų valdžios padarytų skriaudų².

Prieš kelerius metus Alantos bažnyčios archyve pavyko rasti neskelbtų vietos gyventojų atsiminimų apie 1919–1920 m. įvykius Alantos krašte. Juos sovietiniu laikotarpiu surinko ir užrašė kraštotyrininkas Steponas Šulskus. St. Šulskus buvo labai įdomi asmenybė. Jis gimė 1923 m. kovo 5 d. netoli Alantos esančiame Želtiškių kaime Skiemonių valsčiuje. Tėvas Petras buvo žemdirbys ūkininkas, mirė tremtyje Krasnojarsko krašte (Rusija), motina Elena Puzinaitė-Šulskienė – ūkininkė. Po Antrojo pasaulinio karo St. Šulskus išėjo partizanauti, pasirinko Jurgino slapyvardį. 1945 m. gegužę–lapkritį jis buvo Petro Banėno-Šalnos vadovaujamo Kęstučio kuopos Medvėgalio būrio kovotojas, nuo 1945 m. gruodžio – šio būrio vadas. 1946 m. balandį daugumai šio būrio partizanų iš kovos pasitraukus, būrio veikla nutrūko, St. Šulskus-Jurginas irgi pasitraukė iš aktyvios veiklos, slapstėsi. Vėliau St. Šulskus išvyko į Kauną ir dirbo baldų gamykloje eiliniu darbininku. Kiekvieną laisvadienį jis važiuodavo į gimtinę, bendraudavo su žmonėmis ir užrašinėdavo jų atsiminimus. Jis nuolat kraštiečius skatino: „Rinkim medžiagą, užrašinėkim, kol yra senų žmonių. Vėliau nebeturėsime ko paklausti.“ Rankraščių rinkinyje „Skiemonys (1830–1970) Anykščių raj. Ką patyriau ir sužinojau gimtuos kraštuos (Skiemonių ir Želtiškių apylinkės)“ – keli šimtai lapų užrašų, kuriuose užfiksuoti XIX a. pabaigoje gimusių Skiemonių apylinkių žmonių

² Žr. *Alantos valsčiaus gyventojų skundai Laikinajam Vilniaus lietuvių komitetui apie Lenkijos okupacinės valdžios savivalę 1919–1920 m.*, „Voruta“ 2019 m. lapkričio 30 d. Nr. 11 (865) ir 2019 m. gruodžio 21 d. Nr. 12 (866).

Steponas Šulskus, 1957
m. NUOTR. iš ANYKŠČIŲ
A. VIENUOLIO-ŽUKAUSKO
MUZIEJAUS

Lenkai Alantoje 1920 m. NUOTR. iš GINTAUTO ŠEIKIO ASMENINIO
ARCHYVO

prisiminimai, sudaryti planai, pastatų piešiniai, nuotraukos. Mašinarščio tekstų rinkinyje „Želtiškių kaimo istorija 1830–1970“ – šio krašto žmonių prisiminimai ir biografinės žinios. Didžiąją dalį jo surinktos neįkainojamos kraštotyrinės medžiagos sunaikino tam darbui nepritarusi žmona, išliko tik dalis jo sukaupytų duomenų. Išlikę St. Šulskaus kraštotyros rinkiniai saugomi Nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (f. 126). Apmaudu, kad dingo medžiaga, kurią jis surinko Alantos apylinkėse, išskyrus Alantoje surastą minėtą rankraštį. St. Šulskus tragiškai mirė 1976 m. Kaune. Palaidotas Kauno Kleboniškių kapinėse

Šiuos alantiškių atsiminimus St. Šulskus surašė 1974–1975 m. pagal tų įvykių dalyvių ir (ar) liudininkų Ksavero Staškūno ir Dominiko Žigelio iš Aluntos miestelio, Teofiliaus Danilevičiaus ir Juozo Kiaušo iš Aluntos kaimo, Prano Židonio iš Aluntos valsčiaus Mokylių I kaimo, Stasio Kadūno iš Skiemonių valsčiaus Geniūnų (anksčiau – Mikalaučiznos) kaimo, Jurgio Maželio iš Aluntos valsčiaus Antakščių kaimo, Vinco Gudėno iš Aluntos valsčiaus Kazlų kaimo, Alfonso Šlyžio iš Aluntos valsčiaus Klabinių kaimo pasakojimus.

Nepaisant pasakojimų autorių kai kurių faktų ir įvykių subjektyvaus interpretavimo, atsiminimai

atskleidžia 1919–1920 m. Alantos krašto žmonių nuotaikas ir yra istorinis šaltinis, iliustruojantis Lenkijos okupacinės valdžios elgesį su vietos gyventojais.

Spaudžiant lietuvių kariuomenės stipresniems jėgoms, raudonarmiečiai pasitraukė iš Aluntos 1919 metais gegužės mėn. 27 d. Miestelyje ir apylinkėse nuolatinės lietuvių kariuomenės nei apsaugos nepasiliko. Gyventojai patys rūpinosi sudaryti apsaugą. Tuo reikalu buvo susitvėręs valsčiaus komitetas, kuris išrinko valdybą, apsaugai iš kelių žmonių sudarė miliciją.

Birželio mėnesio pabaigoje Aluntos apylinkėje jau pasirodydavo lenkų kariuomenės būreliai, žvalgydamiesi apylinkėse, grobdami kaimo gyventojų turtą ir rengdamiesi okupuoti Aluntą. Vietos gyventojai pastebėjo atvažiuojančius kelis vežimus lenkų legionierių nuo Girsteitiškio keliu į Aluntą. Aluntos apylinkę užplūdo lenkų kariuomenė, žygiuodama į miestelį. Tuo metu jiems niekas nesipriešino. Atsiradus dar daugiau lenkų kariuomenės, jų kariškiai ėmė trukdyti vietos milicijai eiti savo pareigas, persekioti vietos gyventojus, kompromituoti susitvėrusį Aluntos komitetą ir valsčiaus valdybą. Liepos mėn. pradžioje lenkų kariuomenės daliniai užėmė pusę Aluntos miestelio, pareikšdami valsčiaus valdybos tarnautojams, kad jie nuo Skudutiškio bažnytkaimio iki Utenos–Vilniaus kelio patys valdys ir tvarkys šią teritoriją.

Rugpjūčio mėn. 5 dieną Aluntą užėmė lenkų kariuomenė. 17 dienos naktį netikėtai lenkai puolė kitą dalį miestelio, nuginklavo miliciją ir užgrobė valsčiaus valdybos išdą, kuriame buvo 10.000 ost-markių pinigais. Keliom dienom praslinkus, nakties metu, lenkų sargybiniais, per užpakalinį langą, padedant valsčiaus raštinės sargui Pivorui Stasiui (jis buvo apie 60 metų amžiaus) pinigai buvo išnešti ir pristatyti į Skiemonis, kur apsigyveno Aluntos valsčiaus valdyba su tarnautojais. Tuomet viršaičiu buvo Kazlas Rapolas.

Lenkų kariuomenės buvo užimti Balninkai, Šunakojų ir Laičių kaimai (Aluntos valsčius), Skudutiškis, Suginčiai ir kitos vietovės. Lietuvių savanorių aštunto pulko apie 50 karių stovėjo Skiemonyse ir šiek tiek Miškinikiškių (Ivanpolio) dvare, Bajorų kaime apie 13 vyrų, Antakščių kaime apie 15 vyrų. Jaurų kaimas dar priklausė lietuviams, o Kazlų kaimas skaitėsi neutrali zona. Aluntoje stovėjo lenkų kuopa, Svobiškio kaime lenkai buvo sudarę valsčiaus centrą, tai buvo Aluntos gmina. Buvo paskirtas viršaitis ir žandaras, bet ne iš vietinių lenkų. Beveik metus lenkai stovėjo Aluntoje nuo rugpjūčio mėn. 5 dienos iki 1920 metų liepos mėn. Lietuvių savanorių didesnės jėgos buvo sutelktos Skiemonyse. Lenkų kariuomenės užimtose vietose lietuviai nedavė lenkams ramybės. Lietuviai lenkus puldavo iš šiaurės rytų, šiaurės vakarų ir pietvakarių Aluntos miestelį (Kazlų–Liobiškio kaimo ruožu). Tai buvo pagrindinė puolimo kryptis. Lenkai nesišaudydavo, o pasitraukdavo link Molėtų. Lenkai, jausdami nuolatinį pavojų iš lietuvių pusės, prie kelių, už šimto

XX a. trečiojo dešimtmečio Alanta. NUOTR. IŠ GINTAUTO ŠEIKIO ASMENINIO ARCHYVO

metrų nuo miestelio buvo iškasę sargybai apkasus. Tuomet lietuviams buvo sunkiau įeiti į miestelį. Lenkų kariuomenės sargybos postai buvo trijose vietose: už miestelio prie Skiemonių vieškelio, kairėj pusėj (į vakarus), Žigelio Jurgio gryčioje per dienas ir naktis būdavo keturi lenkų kareiviai, o vienas lauke. Antras lenkų sargybos postas buvo prie Pakalnių kelio (į rytus), Dubytėj, Gudėno Jono gryčioje, o trečias prie Ukmergės kelio, ties Ilgučio Antano sodyba. Lenkai budėdavo po parą laiko ir keisdavosi rytais. Sargybinius patikrindavo kapralai. Lenkai turėjo vaikų šnipinėjimo tikslams. Kareiviai apvilkdavo dešimtmetį vaiką sermėgėle, užkabindavo jam terbas ir siųsdavo žebrovoti į lietuvių pusę. Lenkai sargybos postus vadindavo „placufka“. Vieną naktį Žigelio Jurgio gryčioje trys lenkų sargybiniai ramiai sau miegojo, o lietuviai, pasinaudoję proga, išnešė jų ginklus. Lenkas sargybinis, pastebėjęs lietuvius, išėjęs į vidų suriko: „Pavojus!“ Kareiviai šoko iš miego ir norėjo griebti už šautuvų, bet jų jau nebuvo. Tas triukšmas prikėlė ir Žigelio šeimą. Kai prasidėdavo susišaudymas lietuvių su lenkais, jų šeima slėpdavosi naktigonėj. Kartą naktigoniai Gražys Vaclovas, Nabagaitė Natalija ir Mizeikis Juozapas išgąsdino lenkus ir lietuvius. Tas buvo vasaros laiku. Aluntiškiams valstiečiams priklausė servitutai Jaurų krūmuose, kuriuose ganė arklius minėti naktigoniai. Nakties metu jie sukūrė laužą ir į jį įmetė granatą. Granata sprogo ir sukėlė didelį triukšmą. Nuo to triukšmo lenkai išbėgo iš Aluntos miestelio, o lietuviai iš Antakščių kaimo.

Lietuvių kariai ruošėsi pulti lenkus, esančius Alantos miestelyje iš Kazlų–Liobiškių kaimo pusės. Lietuviai atidengė ugnį į miestelį lenkams iš minėtų kaimų pusės. Kiti lietuviai slinko priekin į miestelį. Du kareiviai buvo nušauti savų. Tame puolime nuo padegamųjų kulų sudegė Žigelio Jurgio ir Kurkio Serapino klojimai su nekultais javais. Miestelį lietuviai užėmė ir laikė iki sekančio ryto 9 valandos, po to lenkai vėl juos išstūmė iš Aluntos. Kitą kartą lietuviai apšaudė Alantos miestelį nakties metu. Prieš miestelį buvo nupjautos ir sustatytos pupos, o lenkai pamane, kad ten lietuvių kareiviai, ir pasitraukė. Liliškių dvare stovėjo nemažai lenkų kareivių, todėl Buržilų ir kitų kaimų vyrai dienos metu dirbo žemės ūkio darbus, o naktimis šaudydavo į lenkus. Lenkai baimės pritrenkti pasitraukdavo iš tos vietos, o dieną vėl sugrįždavo.

Suginčių miestelyje buvo nušautas lenkų kareivis.

1919 m. rugsėjo mėn. 7 d. Utenos komendanto įsakymu vietos partizanai Jakučionis Pranas, Kazlas Rapolas, Adomėnas Juozas, padedant vietos gyventojams, padarė smulkią lenkų įgulos žvalgybą Aluntoje. Tą pačią naktį lietuvių kariuomenės būrelis su partizanais apsupo Aluntą, kiti prišliaužė grioviu prie valsčiaus būstinės, nuginklavo sargybinių ir įsiveržę į vidų pas miegančius lenkus suriko: „Ręce do gory!“

Ten buvo ir lenkų štabas. Lietuviai išlaisvino 7 ar 8 savo belaisvius ir paėmė 20 lenkų kareivių, vieną komendantą ir kulkosvaidį. Lenkų komendantas buvo žiaurus ir mušė lietuvius belaisvius, o kai jis pakliuvo pats į nelaisvę, tiek jį sumušė lietuviai, kad greičiausiai jis pasimirė. Auštant rytui, prie Aluntos buvo paimta dar 10 lenkų raitelių ir jų komendantas poručikas. Suimtieji lenkų kareiviai buvo varomi iš Aluntos į Uteną. Iš paskos vežė jų paimtus ginklus. Belaisvius varė 4–6 ginkluoti lietuvių sargybiniai. Manoma, kad eidami lenkai susitarė nuginkluoti lietuvių kareivius ir pabėgti. Jie taip ir padarė ties Pakalnių bažnytkaimiu. Lenkai pasiėmė ne tik savo ginklus, bet ir iš lietuvių kareivių nubėgo link Skudutiškio į Liliškių dvarą. Liliškių dvare lenkų kariuomenės buvo apie 300 vyrų. Iš to dvaro lenkai puldavo lietuvius. To dvaro savininkas buvo lenkas. Po lietuvių sargybinių nuginklavimo daugiau ginklų lietuviai neveždavo kartu su belaisviais.

Prie Aluntos bažnyčios lietuviai kareiviai nušovė bėgantį lenkų kareivį. Jis buvo palaidotas Aluntos kapinėse. Jo kapą prižiūrėjo Kazielaite, Aluntos miestelio gyventoja. Žigelis Dominikas pasakojo, kad vasaros laiku lenkai nuėjo Antakščių kaimą plėškauoti. Lenkas, pastebėjęs lietuvių, gulintį šiaudų stirtoje, šovė į jį, bet nepataikė. Lietuvis atsistojęs nušovė lenką. Lenkai nuvažiavę pasiėmė kareivio lavoną ir parsivežę palaidojo Aluntos kapinėse.

Ubagai eidavo iš miestelio į lietuvių pusę, o lenkai iš jų atimdavo duoną. Apie 10 lietuvių partizanų su kulkosvaidžiu net dienos metu lenkus vykdavo iš Aluntos miestelio. Pavojaus ištikti, lenkai bėgdavo per kapines link dvaro. Lenkai šeiminkaudami Alantoje iš artimų kaimų išsivarydavo valstiečius juos vežti į tolimesnius kaimus. Kartą lenkų kareiviai išsivarė doi pastotes iš Kazlų kaimo: Gudėną Vincą ir Kazlų Povilą. Valstiečiai vežė lenkų kareivius į Bajorų kaimą. Lenkai sustoję Runionių kaime iš Umbraso Jono paėmė armoniką, o iš kitų valstiečių mėsos. Kareiviai važiuodami link Bajorų kaimo griežė armonika. Arti Bajorų kaimo į lenkų vežimus pasipylė šūviai. Lenkai nusigandę paliko vežime armoniką, mėsą ir nubėgo link Aluntos. Vežėjai nuvažiavo į Bajorų kaimą. V. Gudėnas ir P. Kazlas, pasikalbėję su Ražicku Andrium ir lietuviais kareiviais, grįžo į Kazlų kaimą. Jie nesitikėjo, kad lenkai juos pasitiks netoli miestelio. Arti Kazlų kaimo Smėlyne 4 lenkų kareiviai laukė grįžtančių vežėjų. Lenkai pamatę apsidžiaugė. Jie pasiėmė mėsą su armonika ir nuėjo į Aluntą. Sekančią dieną Umbrasas Jonas atėjo į Aluntą pas lenkus ir jam grąžino armoniką.

Alantos šauliai, buvę partizanai apie 1928 m. Pirmoje eilėje viduryje – Rapolas Kazlas. NUOTR. IŠ GINTAUTO ŠEIKIO ASMENINIO ARCHYVO

Mišinys Juozas buvo drąsus ir gražus vyras. Vėliau vedęs jis gyveno Saukiškio kaime, Aluntos valsčiuje. J. Mišinys stovėjo Skiemonių miestelyje kariuomenės dalinyje. Jis visados dalyvaudavo Aluntos miestelio puolime. Juozas, apsikaišęs granatomis ir prisidėjęs pilnas kišenes šovininių, atėjęs į Alantos kaimą, gyventojus klausdavo: „Ar nėra pasislėpusių lenkų?“

Jakučionis kviesdavo milicininkus ir kareivius iš Skiemonių puliti Alantoje esančius lenkus. Lietuvių kareiviai atsitempdavo kulkosvaidį „MAKSIMĄ“ į Aluntos kaimą ir nuo upės Virintos apšaudydavo miestelį, o lenkų kareiviai atsišaudydami bėgdavo link bažnyčios į pakalnę. Taip Aluntos miestelis buvo daug kartų užimtas lietuvių dienomis ir naktimis. Miestelyje lenkų buvo visa kuopa ir jų kareiviai keisdavosi, o lietuvių buvo tik keliolika kareivių.

Lenkai dažnai išsivarydavo pastotes juos vežti į Liliškių dvarą. Iš Aluntos kaimo lenkų kareivis išsivare į pastotę valstietį Kiaušą Juozą vežti kažkokias dėzes. Lenkas buvo apie 24 metų amžiaus. Kareivis kiek patylėjęs pradėjo kalbėti lietuviškai. (Jis turėjo rusišką šautuvą).

„Aš esu kilęs nuo Joniškio (Molėtų raj.). Mes chamus užkariausim. Jie blogi žmonės, pagonys. Mes laukiam daugiau kariuomenės. Tuomet prasidės masinis puolimas. Mes užimsim jūsų Kauną.“

Gyventojai juos vadindavo „perekielčikais“ – išsigimėliais. Lenkų vyresnieji, kilę nuo Varšuvos, lietuviams sakydavo: „Mes kariauti su lietuviais nenorim. Mums užteks Lenkijos, o čia tegul lietuviai gyvena. Mus varo, toks yra įstatymas, turim klausyti. Mes čia ilgai nebūsim ir tuoj išeisim.“ Kiaušo Juozo tėvas mokėjo lenkiškai ir su jais pasikalbėdavo. Karininkai jam sakydavo, kad jų atlyginimas nevienodas, kurie kilę iš dvarponių – gaudavo didesnę atlyginimą.

Su užduotimi Gudėnas Vincas ir Kniburis Simonas ginkluoti išėjo į Videniškius žvalgybos tikslais. Arti Videniškių jie sutiko lenkų raitelius. Lenkai gal būtų juos ir sulaukę, bet jie greitai nuvažiavo, kai lietuviai buvo arti miško, lenkai supratę pradėjo į juos šaudyti. Tuomet V. Gudėnas ir S. Kniburis išlipę iš vežimo įbėgo į netoliese esantį mišką. Tuo laiku lenkų buvo apie 40 raitelių, lenkai prijogo prie vežiko Dapkaus ir

paklausė, kas ten per žmonės. „Tai milicija“, – pasakė vežėjas. Lietuviai žvalgai sugrįžo laimingai į Aluntą. Kniburis Simonas dažniausiai eidavo vienas žvalgybon į Videniškius, Balninkus. Jis buvo drąsus, stambus ir augalotas, apie 50 metų amžiaus. Kazlų kaime jis turėjo apie 5 ha žemės. Jis su Povilu Kniburiu nebuvo broliai. Pasibaigus kovoms su lenkais S. Kniburis išėjo užkuriom į Pakalnius. Ten jis turėjo 12 ha žemės.

Gaidamonių kaime gyveno daug šlėktų, kurie nemėgo lietuvių. Vietiniai lenkai įskundė lenkų kareiviams, kad Šližys Jonas šnipinėja apie lenkų kariuomenės judėjimą Aluntoje ir žinias suteikia lietuviams. Kartą dienos metu Šližys Jonas atsigulė poilsio ir nelauktai į gryčią įėjo 6 ginkluoti lenkų kareiviai. Šeimininkas atsikėlęs pagalvojo, kad kareiviai atėjo kiaušiniuoti. Jis žmonai liepė atnešti kiaušinių, bet lenkai pasakė: „Nečeba.“ Jie liepė šeimininkui tuoj apsivilkti ir su jais eiti į Aluntą, nes esąs areštuotas kaip lietuvių šnipas. Lenkai nusivare J. Šližį link Aluntos. Jo žmona nusigandusi nuskubėjo į Aluntą prašyti pažįstamų, kad išvaduotų jos nekaltą vyrą iš lenkų. Lenkų kareiviai, pasivedę Šližį į krūmus, pasakė, kad jis galįs iš jų išsipirkti. Tikrai reikės duoti paltį lašinių ir kelis tūkstančius markių. Valstietis su tuo sutiko. Lenkai parsivedė jį į savo namus ir laukė to užmokesčio. Šližys ką žadėjo, tą lenkams atidavė. Kareiviai išėjo patenkinti su lašiniais ir pinigais. Lenkams paėjus apie puskilometrį, pasirodė lietuvių kareiviai. Lietuviai tuojau pradėjo šaudyti į lenkus. Iš to išgąščio lenkai bėgdami šoko per gilų griovį, įgriuvo į jį ir vos neprigėrė. Nuo to laiko lenkų kareiviai į Gaidamonių kaimą daugiau neateidavo. Į šį kaimą atvyko lietuvių kariuomenės būrys ir jame apsigyveno. Kareiviai nuolatėjo sargybą.

Nesant stiprios apsaugos, lenkai vėl užėmė Aluntą ir pradėjo smarkiai plėsti vietos gyventojus. Lenkai žvalgėsi po artimesnius kaimus: Antakščius, Runionis, Bajorus ir kitus kaimus, rengdamiesi perkirsti plentą Ukmergė–Utena ir sutrukdyti lietuvių kariuomenės susisiekimą. Tuo pačiu laiku rinkosi ir lietuvių partizanai, vadovaujami Prano Jakučionio, kuriam aktyviai padėjo organizuoti viršaitis Rapolas Kazlas ir Juozas Jankauskas. Tą patį rudenį Lietuvos kariuomenės karininkas Pranas Telksnys, vykdamas į savo tėviškę Runionis, iš Skiemonių pasiėmė su savimi kelis lietuvių kareivius ir su Aluntos partizanais puolė lenkus ties Bajorais. Per kautynes du lenkų kareiviai buvo sužeisti, kiti bėgo link Aluntos. Tą pačią naktį po trumpo susišaudymo lenkai buvo išvyti iš Aluntos miestelio. Karininkui Pranui Telksniui išvykus, lenkai vėl pagrobė Aluntą. Gruodžio mėn. pabaigoj iš dviejų pusių nuo Skiemonių ir Runionių kaimo keletas lietuvių kareivių ir partizanų būrelis puolė lenkus Aluntoje. Lenkai neišsilaikė ir pasitraukė iš miestelio 3 km atstumu, užimdami pozicijas už Aluntos dvaro ir Antaliežių kaimo kalno. Nakties metu lenkams atėjo į pagalbą du lenkų kareivių būriai. Rytui auštant, lenkai puolė Aluntą. Aluntoje tada buvo pasilikę 10 partizanų ir milicininkai. Per kautynes pačiame miestelyje prie

krautuvės mūro buvo nukautas milicininkas Baltrūnas, kuris buvo palaidotas Skudutiškio kapinėse. Tuo laiku lenkai šaudė pasislėpę už šventoriaus mūro sienos. Paulius Kniburis, Paulius Tuba, Pranas Jakučionis ir kiti vietos partizanai visą rytą miestelyje kovėsi su lenkais, o kai pastebėjo nuo Aluntos klebonijos artinančią antrą lenkų būrį kareivių, pasitraukė iš miestelio. Kitą dieną lenkai puolė Antakščių kaimą. Įvyko smarkus susišaudymas su lietuvių kareiviais, atvykusiais iš Skiemonių padėti partizanams. Per kautynes buvo nukautas vienas lenkas ir du sužeisti. Po šių kautynių lenkai buvo nepaprastai įnirtingi ir dar atkakliau veržėsi į plentą, norėdami užimti Skiemonis.

Kartą lenkų kareiviai atėjo kiaušiniuoti į Antakščių kaimą. Kažkas pranešė lietuviams apie esančius lenkus. Tuomet lietuviai dienos metu prie Stelmoko Stasio klotimo nušovė vieną lenkų kareivį. Po to susišaudymo atvažiavo nemažai lenkų kareivių ir pasiėmė kareivio lavoną. Į Antakščių kaimą lenkai ateidavo dažnai. Prie Dobinių ir Jaurų kaimų ties Bražėno krūmu trys lietuvių kareiviai paėmė į nelaisvę jojančią lenkų karininką. Kariai nusivare lenką į Antakščių kaimą, o iš ten toliau. Lenkai, sužinoję apie paimtąjį į nelaisvę jų karininką, nakties metu užplūdo Antakščių kaimą ir pas gyventojus padarė kratą, bet karininko nerado. Tuomet iš Antakščių kaimo lenkų kareiviai pasitraukė pro Skiemonių miestelį net už plento, tikėdamiesi pasiimti karininką. Iš to pykčio lenkai, grįždami į Aluntą, nupjovė telefono stulpus.

1920 metais sausio mėn. 6 d. (Trijų karalių dienos) vietos partizanai sužinoję, kad lenkai puls Skiemonis, vakare puolė lenkus ties Antakščių dvaru. Lietuvių buvo apie 15 karių, o lenkų žymiai daugiau. Kautynių metu buvo sunkiai sužeistas partizanas Rapolas Kazlas. Sprogstama kulka į dešinę ranką aukščiau alkūnės. Jis liko invalidas iki mirties. R. Kazlas buvo gydomas Ukmergės ligoninėje, o iš jos išėjęs gydėsi Geniūnų kaime, Skiemonių valsčiuje. R. Kazlas tos rankos nevaldė ir vaikščiojo pasirišęs iki mirties. Jis gaudavo kas mėnesį po 50 litų pensijos. Kazlas Rapolas mirė 1930 m. liepos mėn. turėdamas apie 60 metų amžiaus³. Kai Kazlas gyveno Geniūnų kaime, pas jį ateidavo lietuviai ir tardavosi su juo, kaip pulti Aluntą. Susitarę jie naktimis puldavo lenkus Aluntoje iš Liobiškių kaimo, Kazlų, Aluntos ir Runionių kapinių. Tuomet lenkai pasitraukdavo, nes manydavo, kad didelės lietuvių jėgos juos puola iš kelių pusių. Dažnai lietuviai šaudydavo iš Runionių kapinių, kadangi tvora buvo padaryta iš akmenų. Dienos metu lenkai sugrįždavo į Aluntą. Sausio 6 d. Trijų Karalių dienos, apie 15 valandą, kai žmonės jau ėjo iš bažnyčios namo, lietuviai puolė lenkus Kazlų ir Liobiškio kaimo ruožu. Lenkai nesišaudė ir pasitraukė link Molėtų. Liobiškio ir Aluntos kaimo gyventojai, pastebėję lietuvius, žinodavo, kad tuoj puls lenkus. Tuomet jie nutraukdavo darbą 1920 metais kovo mėn. apie 100 lenkų kareivių puolė Bajorų kaimą (nuo Aluntos

5 kilometrai). Lietuviai pasitraukė į slėnį, kadangi jų buvo apie 13 vyrų. Lenkai norėjo apiplėšti Bajorų kaimo valstiečius, todėl ir buvo į jį įsiveržę. Iš vieno valstiečio jie paėmė virdulį (samavorą), iš kito kiaulę, o iš kitų keletą maišų grūdų, susidėjo į vežimus ir išsivežė į Aluntą. Lietuvių kariai vėl sugrįžo į Bajorų kaimą. Lenkų kareiviai, važinėdami po kaimus, plėšikavimo tikslais daugiausia atiminėjo iš gyventojų virdulius, paimdavo grūdų ir gyvulių. Per lenkų buvimą Aluntoje sudegė trys žydų mediniai namai. Aluntos pakalnėje apie 3–6 val. užsidegė žydo namas. Manoma nuo kalvės. Tuo laiku atsirado ir lenkų kareivis su kardu ir pradėjo tvarkyti gaisro gesintojus. Kadūnas Stasys su kitais iš sudegusių namų krūvos rinko plytas. Jie pastebėjo, kad tarp lenkų kareivių kilo sąmyšis, kai jie pamatė nuo Balninkų atvažiuojančius kareivius. Lenkai pamatė, kad ten ne jų, o lietuvių kareiviai ir pradėjo sakyti: „Psychodzi, psychodzi.“ Kai tie kareiviai privažiavo arčiau, tuomet lenkai pamatė, kad savi.

Pačioje pradžioje lenkų žygiams trukdė tik keletas drąsių vyrų partizanų. 1920 metais partizanų skaičius padidėjo ir jau kautynėse dalyvavo apie 20 asmenų, veikdami įvairiose Aluntos apylinkėse vietose, kartais net nepalaikydami ryšių su aukštesne lietuvių kariuomenės bei partizanų šaulių vadovybe. Nuolatinėse kautynėse su lenkais dalyvavo ir atkakliai grūmėsi šie partizanai: Adomėnas Juozas, Tūba Povilas ir Drazdauskas Danius iš Aluntos miestelio, Jakučionis Pranas iš Aluntos kaimo, Kniburyš Povilas iš Antakščių kaimo, Pranas Telksnys ir Umbrasas Jonas iš Runionių kaimo, Bernotas Juozas iš Verbiškių kaimo, Gudėnas Vincas ir Kniburis Simonas iš Kazlų kaimo, Baranauskas Kazys ir Yla Jonas iš Jaurų kaimo, Puodžius St. ir Jankauskas Juozas iš Motiejūnų kaimo. Ypatingai pasižymėjo veiksmis prieš lenkus Kniburis Povilas. Vėliau jis buvo partizanų būrio vadas. Pirmiausia jis puldavo priešą ir paskutinis grįždavo iš kautynių. Vieną naktį iš lenkų karininko (jis gyveno tuo metu mokyklos patalpose) P. Kniburis išnešė du šautuvus – karabinus ir visus šovinius. Kitą kartą, būdamas be ginklo, priėjęs prie lenkų sargybinio ties Kazlais neva parūkyti, jį nuginklavo ir liepė bėgti Varšuvon. Partizanams pasirengus pulti lenkus Aluntoje, P. Kniburis nakties metu pirmiausia įsiverždavo į miestelį ir šaudydamas lenkų kareiviams sukeldavo paniką.

Kaip pasakoja Kiaušas Juozas, kai lenkai įsteigė Svobiškio kaime gminą (valsčių), viršaičiu buvo paskirtas lenkuojantis Targonskas Florijonas iš Aluntos miestelio. Milicininkais buvo Žigelis Vincas iš Aluntos kaimo ir Audenis iš Tiesiuniškio kaimo. Pagal lenkų reikalavimus viršaičio įsakymu valstiečiai į Svobiškio kaimą buvo atvarę apie 80 arklių. Valstiečius milicininkai perspėjo: „Bėkit, nes prakišit savo arklius.“ Valstiečiai taip ir padarė. Už tai milicininkai buvo kažkieno įskųsti lenkams. Lenkai juos suėmė ir išvežė į Vilnių, o iš ten į Krokuvą. Iš suimtojo vieno brolio žmona savo pastangomis juos išlaisvino. Po poros mėnesių jie sugrįžo iš lenkų nelaisvės į Aluntą. Buvo pasklidę kalbos,

³ 1928 m. vasario 16 d. Lietuvos Prezidento aktu pirmasis Alantos valsčiaus viršaitis Rapolas Kazlas apdovanotas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino 4-ojo laipsnio ordinu.

kad viršaitis Targonskas Flerijonas buvo įskundęs lenkams už valstiečių arklius.

Tačiau Staškūnas Kseveras papasakojo, kad lenkai buvo įtarę viršaitį F. Targonską kaip jų priešą ir šnipinėjantį lietuvių naudai, jį suėmė. Jam grėsė mirties bausmė ir tik kai Raudonoji Armija užėmė Vilnių, F. Targonskas pėsčias sugrįžo namo į Aluntą.

Kartą atėjo pas Kseverą Staškūną du lenkų kareiviai ir jį vežėsi į Svobiškį, bet jam jie nieko nesakė. Lenkai važiuodami per mišką iššovė, kadangi bijojo lietuvių užpuolimo. Jau buvo sutemę. Lenkai su Ks. Staškūnu užėjo pas Giedraitę, nes tame name buvo įsteigta gmina. Iš pradžių Giedraitę su lenkais kalbėjosi lenkiškai, o paskui į jį kreipėsi lietuviškai. Ji visus pavaišino arbata. Po vakarienės lenkai pasiūlė Ks. Staškūnui būti viršaičiu, bet jis atsisakė. Kai nesutiko, jį paleido namo.

1920 metų pradžioje Svobiškio kaime buvo lenkas žandaras. 1920 m. birželio mėn. pabaigoj lenkai iš Aluntos visai pasitraukė ir laikėsi Aluntos dvare, Tiesiuniškio, Spulių ir kituose prie Aluntos– Utenos vieškelio esančiuose kaimuose, kad galėtų palaikyti susisiekimą su Skudutiškio bažnytkaimiu.

Liepos mėn. 6 d. lenkų kareiviai su seržantu iš Kazlų kaimo išvarė tris pastotes: Gudėną Vincą, Kazlų Antaną ir Šaukštą Simoną. Jie vežė lenkus į Pakalnius. Tą dieną mokiniai: Kazlas Antanas iš Kazlų kaimo, Telksnys iš Runionių kaimo ir Šaltenis iš Žibėčių kaimo, eidami iš Utenos gimnazijos namo, Utenos–Aluntos vieškelio ribose prie telefonų stulpų klijavo atsišaukimus, kuriuose buvo surašomi lenkų niekšiški darbai, o lietuviai buvo kviečiami atkakliai kovoti. Lenkai nuplėšė tuos lapelius. Lenkai pradėjo vyti tuos mokinius. Šaltenis pasislėpė prie Žibėčių kaimo rugių lauke. Telksnys ir Kazlas pakliuvo lenkams 12 valandą dienos. Lenkų kareiviai mokinius mušė ir nuvežė į Aluntos dvarą (kiti pasakojo, kad moksleivius: A. Sabaliauską, J. Puodžių, A. Kazlų ir Juočį lenkai suėmė už platinimą atsišaukimų liepos mėn. 25 d.). Sužinoję apie įvykį, vietos partizanai, vadovaujami J. Jankausko, atvyko į Aluntos dvarą ir griežtai pareikalavo atiduoti moksleivius belaisvius. Po ilgų derybų su karininku moksleiviai buvo paleisti.

Liepos mėn. 9 d. lenkų kariuomenė traukdamosi iš Skudutiškio, Aluntos, Šešuolių ir kitų vietovių plėšė žmones, ypač lietuviškai kalbančius. Lenkai nuėjo link Videniškių, norėdami paimti Giedraičius. Dėl šio miestelio vyko dideli mūšiai, kuriuose žuvo daug lietuvių ir lenkų. Žigelis Petras iš Aluntos kaimo dalyvavo kautynėse ties Širvintais prieš lenkus. Lenkai

atsitraukdami iš Aluntos išsivarė pastotis: Gudėną, Kazlų ir Šaukštą į Liliškių dvarą, nes ten stovėjo lenkų kariuomenė ir buvo jų štabas. Iš ten lenkai puldavo lietuvius (šio dvaro savininkas buvo lenkas Paškevičius). Iš Liliškių dvaro Gudėnas, Kazlas ir Šaukštas pabėgo per Suginčius į Aluntą, o kurie nebėgo, tie vežė lenkus į Vilnių. Naktį lijo. Auštant rytui jie buvo namuose.

Nors lenkai šeiminkaudavo Aluntoje, bet į turgų, kurie vykdavo pirmadieniais, važiuodavo ir skiemoniečiai. Į Aluntą lenkai leisdavo įvažiuoti iš lietuvių pusės valstiečius, kurie veždavo parduoti veršelius, grūdus ir kitokius žemės ūkio produktus. Kartais lenkai atiminėdavo iš gyventojų veršelius. Kitą kartą lenkai neleisdavo valstiečiams įvažiuoti į lietuvių pusę. Tuomet reikėdavo eiti pas vyresnįjį išsiimti leidimą. Lenkams dažnai trukdavo rūkalų ir jie prašydavo važiuojančius tabako. Gavę tabako, kareiviai būdavo patenkinti ir sakydavo: „Jazdžai.“ Tai žinodami, lietuviai važiuodami į Aluntą, visuomet pasiimdavo naminio tabako pundelius, kad lenkai juos praleistų įvažiuoti į turgų. Tuo laiku turgai buvo menki.

Rugpjūčio mėn. 1 d. Aluntos pradžios mokykloje susirinkimo metu buvo pranešta, kad gyventojai savoj apylinkėj stropiai sektų dvarininkus, įtariamus šnipinėjant lenkų naudai: Perinską, Savickį, Kurminus ir kitus. 1919–1920 m. laikotarpyje, esant neramumams Aluntos miestelyje ir jo apylinkėse, mokyklos neveikė. Kaip Maželis Jurgis pasakojo, vaikai eidavo mokytis į Aluntos mokyklą porą kartų į savaitę, nes lenkų kareiviai neleisdavo.

Kai Raudonoji Armija atsidūrė prie Varšuvos ir Vilnius iš lenkų jau buvo atimtas, tuomet lenkų legionas pasitraukė iš Aluntos. Lietuvių kareiviai vėl užėmė Aluntą. Aluntoje buvo sudaryta valsčiaus valdyba. Apie metus laiko viršaičiu buvo Rapolas Kazlas. Tuo laiku Skiemonyse stovėjo aštuntas lietuvių savanorių pulkas su pulko štabu. Skiemonyse kariuomenė išbuvo apie du mėnesius ir vėliau pasitraukė link Aluntos ir Molėtų. Iš paskos naujojo „Geležinio Vilko“ dalinio kariai ir apsistojo Aluntos dvare. Aluntoje stovėjo apie 200 lietuvių kareivių. Po to prasidėjo normalus aluntietiškas gyvenimas.

Šaltiniai ir literatūra

Lenkai Aluntoje 1919–1920 metais: Alantos partizanų prisiminimai, užrašyta S. Šulskaus 1975 m., mašinraštis, Alanta. Lietuvos ypatingasis archyvas, f. K-1, ap. 58, b. P-2422.

Vytautas Lesčius, Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės kovose 1918–1920, Vilnius, 2004.

Gyvenimas prie demarkacinės linijos dabartiniame Trakų rajone

Daiva KERDOKAITĖ-KAZLAUSKĖ,
Trakų Vytauto Didžiojo gimnazijos istorijos mokytoja

Prieš 101 metus Lietuvos istorijoje žymimas įvykis, kai Vilnius ir Vilniaus kraštas kartu su Trakais oficialiai tapo Lenkijos dalimi. 1922 kovo 24 Lenkijos seimas ratifikavo Vilniaus ir Vilniaus krašto prijungimą prie Lenkijos.¹

Gyvenant Trakuose ir mąstant apie šią Lietuvos istorijos datą² kyla klausimai: kokiomis aplinkybėmis Trakai tapo Lenkijos valstybės dalimi? Kur dabartiniame Trakų rajone buvo nustatyta demarkacinė linija tarp Lietuvos ir Lenkijos valstybių? Kaip gyveno žmonės šalia demarkacinės linijos.³

Nepriklausomybės kovų metu (1918–1920 m.) jaunai Lietuvos valstybei teko ginti savo laisvę nuo Bolševikinės Rusijos, Lenkijos ir bermontininkų. Lietuvos kariuomenė prie Širvintų ir Giedraičių sustabdė L. Želigovskio karinius dalinius, bet Tautų Sąjungos karinės komisijos sprendimu buvo sustabdytos kovos ir nustatyta kontrolės zona ir pasiūlyta konfliktą spręsti derybomis⁴. Lietuvai atmetus P. Hymanso projektą, Tautų Sąjungos taryba 1922 m. sausio 13 d. atsisakė toliau spręsti abiejų šalių ginčą ir nutarė padalyti neutralią zoną ir išvesti naują demarkacinę liniją. Vasario 3 d. demarkacijos linija buvo išvesta pagal geležinkelį Gardinas–Vilnius–Daugpilis, paliekant Vilnių Lenkijai.(...) L. Želigovskis savo ruožtu ėmėsi legalizuoti Vilniaus okupaciją. Dar 1921 m. lapkričio 30 d. jis paskelbė rinkimus į Vilniaus seimą, kuris turėjo nustatyti Vilniaus krašto priklausomybę. Lietuva protestavo prieš tokius rinkimus. Lietuviai

rinkimuose nedalyvavo. Taigi 1922 m. sausio 8 d. plebiscite dalyvavo vos 18% gyventojų, balsavo vieni lenkai.⁵ Įvykus Vilniaus Seimo rinkimams, LVK (Laikinoji valdymo komisija buvo įkurta 1920 m. spalio 12 d. netrukus po L. Želigovskio įvykdyto Vilniaus krašto užėmimo) 1922-02-01 sušaukė jo pirmąjį posėdį. Vilniaus Seimas 1922-02-25 pavedė LVK valdyti kraštą, kol Vidurio Lietuva taps Lenkijos dalimi.⁶ Lenkijos seimas kovo 24 d. paskelbė, kad Vilniaus kraštas įjungiamas į Lenkijos valstybę. 1923 m. vasario 15 d. Lenkijos vyriausybė pateikė Ambasadorių konferencijai prašymą (...) pažymėti Lenkijos sienas, kurios nebuvo pažymėtos Versalio taikos sutartimi.⁷ Pagal šį prašymą Ambasadorių konferencija pripažino Lenkijos sienas su Lietuva buvo nustatyta pagal faktinę to meto padėtį, išplaukiančią iš 1923 n. Vasario 3 d. Tautų Sąjungos Tarybos nutarimo dėl neutraliosios juostos tarp Lietuvos ir Lenkijos padalijimo vykdymo. Ambasadorių konferencijos nutarimo Lietuva nepripažino, pareiškė griežčiausią protestą ir nuosekliai vartojo terminą „demarkacijos linija“ vietoj termino siena.⁸ Lietuvos vyriausybė iškilmingai pareiškė, kad ji nepripažįsta jokios galios Ambasadorių nutarimui ir ji visoje pilnumoje palaiko Lietuvos teises į savo senąją sostinę ir Vilnijos teritoriją.⁹ Tarptautinės teisės žinovų

⁵Ten pat. Psl. 59

⁶http://www.archyvai.lt/lt/fondai/regionine_ir_teritorine_valdzia/lcva_f19_pazyma.html

⁷Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994 m. Dokumentų rinkinys. V. 1998 m. Ambasadorių konferencijos nutarimas dėl Lenkijos rytinės sienos. Psl. 69.

⁸Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994 m. Dokumentų rinkinys. V. 1998 m. Ambasadorių konferencijos nutarimas dėl Lenkijos rytinės sienos. Psl. 72.

⁹Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994 m. Dokumentų rinkinys. V. 1998 m. Ambasadorių konferencijos nutarimas dėl Lenkijos rytinės sienos. Psl. 76.

¹Vilniaus klausimas - Visuotinė lietuvių enciklopedija (vle.lt)

²Vilniaus klausimas - Visuotinė lietuvių enciklopedija (vle.lt)

³<https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIMIS-50000002314206>

⁴Arūnas Gumuliauskas. Lietuvos istorija 10 klasei. V. 1993. psl.46

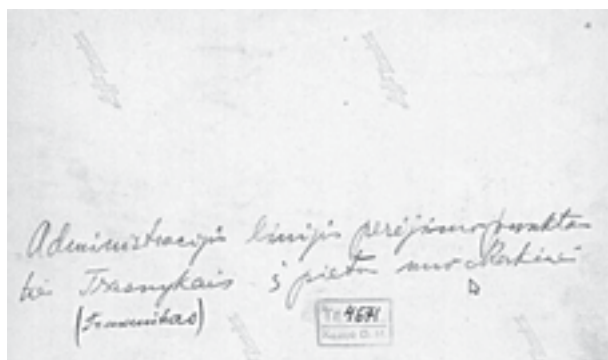

Vilniaus krašto prijungimo prie Lenkijos metinių minėjimo 1922 dalyviai, Lenkijos vyriausybės ir Vidurinės Lietuvos laikinosios valdančiosios komisijos nariai (iš dešinės penktas sėdi L. Želigowski, šeštas – J. Piłsudski; Nacionalinis skaitmeninis archyvas)

(M. Rémario, L. Natkevičiaus ir kitų) teigimu, Ambasadorių konferencija neturėjo tarptautinės teisės kompetencijos spręsti Lietuvos ir Lenkijos sienos klausimą. Ambasadorių konferencija buvo sudaryta iš Didžiosios Britanijos, Italijos ir Japonijos ambasadorių Paryžiuje (narių) bei Prancūzijos užsienio reikalų ministro (pirmininko) Versalio taikos sutarties priežiūrai vykdyti. Nustatydamą Lietuvos ir Lenkijos sieną, ji rėmėsi Versalio taikos sutarties 87-uoju straipsniu, kuriame rašoma apie Lenkijos ir Vokietijos sieną. Versalio taikos sutartis negalėjo galioti Lietuvai, nes ji nebuvo ta sutartimi pripažinta. Taigi jos sienos negalėjo būti tvarkomos remiantis ta sutartimi: tuo labiau taikomas 87-asis straipsnis. Kita vertus sprendimai dėl Lietuvos negalėjo būti daromi ir be Lietuvos, suverenios valstybės, nuo 1921 m. Tautų Sąjungos narės, sutikimo.¹⁰

Po 1920 m. lapkričio 29 d. pasirašytos paliaubų sutarties su Lenkija Lietuvos pusėje liko didesnė Trakų apskrities dalis, tačiau pats apskrities centras – Trakų miestas – liko Lenkijos kontroliuojamoje pusėje.¹¹

Trakai ir apylinkės likusios okupuotos Lenkijos buvo įjungtos į Vilniaus apskritį, kuri buvo pavadinta Vilniaus–Trakų apskritis. Trakų miesto atstovai ryšium su Lenkijos kuriamu projektu sudaryti Vilniaus apskrityje naują pasienio seniūniją Eišiškėse,

¹⁰Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994 m. Dokumentų rinkinys. V. 1998 m. Ambasadorių konferencijos nutarimas dėl Lenkijos rytinės sienos. Psl. 77.

¹¹https://site-449304.mozfiles.com/files/449304/Gelezine_uzdanga.pdf psl.61

Trakų apskrities suapvalintas 1933 m. ir 1940 m. pasienio policijos Trakų baras dislokacija

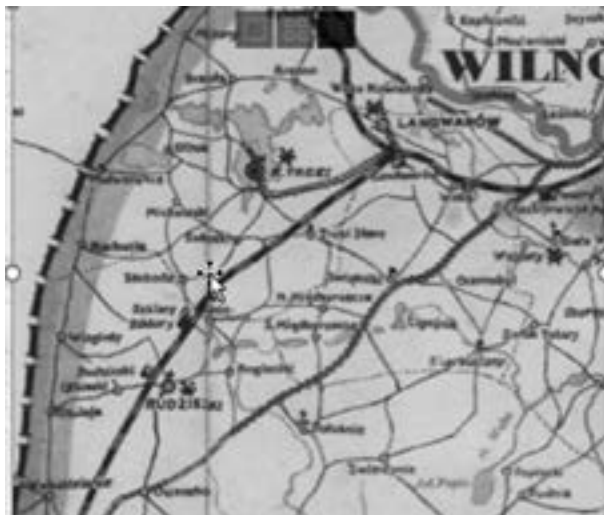
TRAKŲ BARO DISLOKACIJA (iš Lietuvos pusės)

Vienas iš pasienio policijos padalinių buvo pasienio policijos Trakų baras, jo centras – Kaišiadoryse. Trakų baro ribos sutapo su rytinėmis Trakų apskrities ribomis (85,6 km), todėl už pasienio policijos Trakų baro veiklą buvo atsakingas ir Trakų apskrities viršininkas. Šis baras buvo skirstomas į 6 rajonus ir 20 sargybų. Pasienio policijos Trakų baras iki 1933 m. buvo skirstomas į I–VII rajonus, tęsėsi nuo Verdakiemio kelio Onušio valsčiuje iki Mitkiškių malūno Vievio valsčiuje, iš viso siekė 85,6 kilometrų. 1933 m. vidaus reikalų ministras patvirtino pasienio būstinių dislokacijos schemą, kurioje iki pat 1940 m. liko šeši (pasienio) rajonai, suskirstyti į 20 sargybų: I rajonas (būstinė Kaniūkų k.) su trimis sargybomis – Kalėnų (1-oji sargyba), Kaniūkų (2), Spenglininkų (3); II rajonas (būstinė Panošiškių k.), sargybos Gudakiemio (1), Užolėjų (2), Pribonių (3); III rajonas (būstinė Stravkos k.), sargybos Dergonių (1), Stravkos (2), Zailgų (3); IV rajonas (būstinė Nabaraučiznos k.), sargybos Daugirdiškių (2), Nedzvedaukos (2), Daniliškių (3), Kurkliškių (4); V rajonas (būstinė Vievėje), sargybos Keliakiemio (1), Skirmantiškių (2), Beloliesės (3), Paneirių (4), Kirgeliškių (5); VI rajonas (būstinė Zabožų (Zabarijos) k., 1935 m. perkelta į Kazokiškes), sargybos Vasiliškių (1), Grabijolų (2)

Dabartinis Trakų rajono žemėlapis

kreipėsi į „Šviesiausios Lenkijos Respublikos Poną Prezidentą prašydami sudaryti pasienio seniūniją Trakuose, nes tai leistų Trakų miestui vėl pakilti ir atsikurti. Trakuose yra valstybinės patalpos, tinkamos seniūnijos įstaigoms, ir valstybės išdui seniūnijos

Dabartinio Trakų rajono teritorija, kuri priklausė Lenkijos Respublikai 1938 m. žemėlapis

įkurdinimui Trakuose netektų leisti pinigų jų statybai ar nuomai. Už Trakų apskrities sudarymą dar byloja tokios istorinės aplinkybės: Trakų apskrities pavadinimas būtų išsaugotas įjungiant į šią apskritį Trakų, Lentvario, Rūdiškių, Valkininkų apylinkes ir Trakų miestą – kartu iki 40 tūkstančių gyventojų; priklausiančios šiandien Vilniaus–Trakų apskričiai Trakų apskrities Marcinkonių apylinkė, taip pat Lidos apskrities Kaniavos ir Eišiškių apylinkės ir Vilniaus apskrities Šalčininkų ir Rūdiškių apylinkės sudarytų Trakų apskritį, palei kurią ir palei sieną yra Vilnius–Gardinas geležinkelis. Apskirtyje su tomis apylinkėmis dauguma gyventojų yra lenkai, ir jie sudarytų persvarą visuose valstybiniuose reikaluose (...) Tuo atveju, jei nebūtų pripažinta galimybė sukurti seniūnijos Trakuose, maloniai prašytume atidaryti bent seniūnijos skyrių, kad paribio gyventojams būtų lengviau tvarkyti būtinus administracinius reikalus vietoje, nes dabartinėmis sąlygomis Vilniaus–Trakų seniūnija yra perkrauta darbų, ir reikalus tvarko žmonės, nutolę nuo vietinių gyventojų, ir dėl to žymiai labiau gaištama. Trakai, 1923 m. spalio 15 diena“¹².

Nuo 1923 m. gegužės mėnesio, abiem pusėms išformavus ginkluotas šaulių ir milicijos gruputes, palaipsniui pasienio kontrolę perėmė Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių pasienio daliniai. Koks buvo lenkų pasieniečių ir lenkų istorikų požiūris į susiklosčiusią situaciją galima skaityti 2017 m. pabaigoje Lenkijos tautos atminties instituto lenkų kalba išleistoje Arturo Ochalo (Artur Ochał) 664 puslapių knygoje „Prie Lietuvos rubežiaus. Na Litwskiej rubieży.“ (1929–1939)“. Knygoje rašoma, kad atsiradusią ribą tarp abiejų konfliktuojančių šalių lenkai vadino siena, o lietuviai laikė tik demarkacine linija.¹³

Lenkai skundėsi, kad įtampą kėlė dažni lietuvių

¹²<http://www.traku-zeme.lt/traku-miesto-kronika-nuo-1918-m-gruodzio-men/>

¹³<https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIMIS-150000016472822>

šaulių diversiniai išpuoliai, kurių metu buvo deginami pasėliai, žudomi vietos gyventojai lenkai ir... lietuviai (?). A. Ochal'as pastebi, kad nuo 1923 m. lietuviai pamažu ėmė vengti ginkluotos konfrontacijos su Lenkija. Autorius įvardija, kad per susidūrimus dėl neutraliosios zonos Lenkijos pusė patyrė nuostolių – žuvo 8 pasieniečiai ir 1 policininkas, buvo sužeisti 32 kareiviai ir 18 policininkų, lietuviams į nelaisvę pateko 10 lenkų kareivių. Didžiausios žvalgybinės ir kontržvalgybinės pastangos iš Lenkijos pusės buvo Lietuvos kryptimi. Jos sudarė 94 proc. visų operacijų, tuo tarpu kai Prūsijos kryptimi – tik 6 proc. Tačiau šis darbas nebuvo sėkmingas. Užverbuotieji („konfidenty“), kaip rašo A. Ochal'as, labai dažnai pereidavo lietuvių pusėn, t. y. juos perverbuodavo Lietuvos žvalgyba. Nenuostabu, kad pareigūnai dažnai buvo keičiami naujais, buvo kritikuojami už aplaidumą tarnyboje.¹⁴ Lenkų istorikas Marian Kałuski savo straipsnyje „Polsko-litewski konflikt o Wilno w okresie międzywojennym“ stebisi, kad Lietuvos Konstitucijoje parašyta, kad Lietuvos sostinė Vilnius, kad 19 metų lietuviai puoselėjo prarastos sostinės atminimą. Kiekvienais metais spalio 9 dieną jie švęsavo tautinį gedulą, kad Lietuvos mokyklose ši diena buvo vadinama „lenkų apgaulingo Vilniaus užgrobimo diena“, kad žemėlapiuose Vilniaus žemė buvo pažymėta kaip „lenkų okupacijos Lietuvos dalis“, kad 1924 metais Lietuvos valdžia kartu su Lietuvos vyskupais numatė surengti religines piligrimines keliones per „žaliąją“ sieną į Lenkiją, kurias vestų kunigai, apsupti vaikų būrio, kad lenkų pasieniečiai būtų bejėgiai juos sustabdyti.¹⁵

1927 m. vasarą Lietuvos prezidentas Antanas Smetona suorganizuoja kelionę, kurios tikslas apvažiuoti visą Lietuvą ir susitikti su visais Lietuvos gyventojais.

Prezidentas 1927 m. rugsėjo 4 dieną pradėjo trijų dienų kelionę po tuometinę Trakų apskritį maršrutu: Kaunas – Rumšiškės – Kruonis – Žiežmariai – Pravieniškės – Liutonys – Kietaviškės – Semeliškės – Aukštadvaris – Karkučiai – Pakalniškės – Vievis – Sabališkės – Gilučiai – Žasliai – Stabinčiskės – Ilgakiemis – Kaišiadorys – Kaunas. Kartu su Respublikos Prezidentu kelionėje dalyvavo vidaus reikalų ministras Ignas Musteikis (1890 – 1960), kariuomenės vadas Silvestras Žukauskas (1860 – 1937) policijos inspektorius Vaclovas Goštautas (1900 – 1962), pulkininkas Vladas Skorupskis (1895 – 1981).

¹⁶ Prezidentas sutinkamas garbės vartais, tautine atributika, gėlėmis, orkestrais, garbės rikiuotėmis. Visi pasitiko prezidentą, vaišino, sakė kalbas. Dažnai buvo minimas prarastas Vilniaus kraštas.

Pavyzdžiui Žasliuose Pavasarininkų choras sudainavo „Mes be Vilniaus nenurimsim“ – antrąją Lietuvos himną (žodžiai poeto Petro Vaičiūno (1890 – 1959), muzika kompozitoriaus Antano Vanagaičio (1890 – 1949)).¹⁷

Netoli Vievio prezidentą pasitinka garbės

¹⁴https://www.pasienieciuklubas.lt/articles.php?article_id=27

¹⁵https://www.kworum.com.pl/art9517,litwa_kowienlska_8211_tam_byn%EF%BF%BDa_polska_v_.html

¹⁶<https://www.voruta.lt/prezidento-antano-smetonos-vizitas-traku-apskirtyje/>

¹⁷<https://www.voruta.lt/prezidento-antano-smetonos-vizitas-traku-apskirtyje/>

vartai su užrašu „Mes be Vilniaus nenurimsim“, Aukštadvaryje, šio miestelio valsčiaus tarybos narys p. Dr. Mongirdas (savanoris, tremtinys Vladas Jonas Mongirdas, 1877–1960) Kalbėtojas prisimena, kaip senovėje pro Aukštadvarį ėjo svarbus traktas iš Kauno į Vilnių, kuriuo daug kartų žygiavo narsūs Gedimino, Kęstučio, Vytauto ir kitų didžiųjų tautos vadų karžygiai. Ir nūnai kelias veda į Vilnių, į tautos pasiilgimo šventyklą. Jei visai lietuvai yra brangu, tuo labiau aukštadvariečiams. Tautos vade, vesk mus į Vilnių, kad prie Gedimino šventų palikimų galėtume sudėti sunkią tautos naštą, kuri mus tol slėgs, kol mes neatgausime protėvių kapų, – pažadėtiosios žemės, susigraudinusio kalbėtojo žodžiai uždegė minią.¹⁸ Dr. Vladas Jonas Mongirdas ir prezidentas A. Smetona mokėsi Palangos progimnazijoje ir Mintaujos gimnazijoje ir buvo pažįstami iš mokslo laikų.

1927 m. A. Smetonos kelionės po Lietuvą kalbose ir lietuvių kalbose visuomet buvo minimas Vilniaus praradimas ir siekis susigrąžinti Lietuvos sostinę. Tai liudija dokumentai fiksuojantys A. Smetonos kelionę po Lietuvą.

Skaitant tuometinių Lenkijos istorikų darbus susidaro įspūdis, kad Lietuvos gyventojų gailėstis praradus Vilnių – lenkams istorikams kėlė nuostabą. Lenkijos vyriausybė Vilniaus krašte stengėsi steigti kuo daugiau valstybinių mokyklų. Tai lėmė ir politiniai motyvai – pirmiausia Lenkija norėjo išplėsti savo įtaką teritorijoje. Iš Vilniaus krašte gyvenančių tautų žemėlapiu matome, kad Trakų krašte vyravo lenkų tautybės gyventojai. Trakai – buvo pasienis, teritorija prie Lietuvos ir Lenkijos demarkacinės linijos. Pradžios mokyklų netoli Trakų įsteigta daug. Archyvuose dokumentuose, švietimo inspektorių ataskaitose galima rasti šias kaimo mokyklas: Senuosiuose Trakuose, Būdos (Budki) kaime, Babriškėse, Užutrakyje, Bražuolėje, Varnikėliuose, Žukiškėse, Dobiliuose, Kiemeliškėse, Dėdeliškėse, Serafiniškėse, Rykantuose, Slabadoje, Salkininkuose, Vosyliukuose ir k. t. Visos mokyklos buvo valstybinės, dėstoma kalba – lenkų. Mokiniai mokėsi nuo 8 val. ryto. Pamokos vyko po 50 minučių, pertrauka 10 minučių. Mokėsi 6 dienas per savaitę. 28 Kiekvieną dieną vyko lenkų kalbos pamokos. Daug geografijos pamokų, o istorijos mokomasi tik nuo 5 klasės. Įdomu, kad mokiniai miestuose ir kaimuose mokėsi pagal skirtingas mokymosi programas.¹⁹ Kaip rašoma 1927 m. inspektoriaus ataskaitoje, Trakų apylinkėje mokėsi 977 mokiniai: 573 berniukai ir 404 mergaitės. Kiekvienoje mažesnėje kaimo mokykloje apie 40 mokinių. Įdomu, kad save lietuvių tautybės įvardija tik Rūdiškėse besimokantys mokiniai.²⁰ Trakų mokykloje dirbo 6 mokytojai, mokyklos direktorius – Bertling Antonis. Iš dokumento matome, kad 2 mokytojai buvo lenkų tautybės, 4 – žydų tautybės. Mokytojai per savaitę vesdavo nuo 23 iki 30 pamokų.

¹⁸LCVA, f. 391, b. 278, l. 3

¹⁹LVCA, f. 173, b. 166, l. 1.

²⁰https://site-449304.mozfiles.com/files/449304/Gelezine_uzdanga.pdf psl 7

Archyviniai dokumentai taip pat rodo, kad mokytojai žinias gilindavo pradžios mokyklų mokytojų vasaros kursuose. inspektoriaus ataskaitoje apie septynmetę Trakų mokyklą rašoma, kad dirba 11 mokytojų, mokosi 331 mokinyš. Matomas mokyklos augimas. Didžioji dauguma mokytojų buvo lenkų tautybės. Dokumento kopijoje matyti, kad Trakų septynmetėje mokykloje dirba Rūdiškių kunigas A. Žemaitis. Sumažėjo žydų tautybės mokytojų – trys ir padaugėjo lenkų tautybės mokytojų – 7. Galima išvada, kad tokia buvo Lenkijos vykdyta politika: mokyklose palaipsniui reikia keisti ne lenkų tautybės mokytojus į lenkų tautybės.

Apie lietuvių saugomą demarkacinę ribą išsamiai aprašyta Olijardo Lukoševičiaus redaguotame straipsnyje rinkinyje „Geležinė uždanga“: Lietuva–Lenkija, 1920–1939 m.“ Čia rašoma, kad nuo 1924 m. demarkacinę liniją jau saugojo Lietuvos pasienio policija. Ši linija buvo ilga, vingiuota ir paini, nes praktiškai nebuvo natūralių gamtos ribų, kuriomis ji galėjo būti išvesta. Lietuvos ir Lenkijos pasieniečiams teko patruliuoti vieniems šalia kitų. Nesant aiškių linijos ribų nuolat kildavo nesusipratimų dėl neteisėtų sienos žymėjimų ar perėjimų.²¹ Demarkacinė linija buvo žymima užaketu žemės ruožu, žiemą kartais ją žymėdavo ir šiaudais.

Saugoti Lietuvos valstybę buvo sunkus ir pavojingas darbas. Buvo provokacijos, atsirado nusikaltėlių, kurie padarę nusikaltimą bėgdavo į Lenkijos pusę. Toks atvejis aprašomas Kazimiero Čapliko – Laisvės kovų savanorio, policijos valdininko, sovietinių kalėjimų ir lagerių politinio kalinio prisiminimų knygoje „Saugojau žmonių gyvybę ir turtą“²²

Pafrontės ežeriuose prie demarkacinės linijos su Lenkija. Prie ežero du kariai gano karvių bandą. Aukštadvaris. 1921 m. Trakų istorijos muziejus.²³

Tiesioginio susisiektimo tarp Vilniaus ir Kauno nebuvo. Pavyzdžiui iš Kauno važiuodavo iki Vievio. Išlipdavo. 7 kilometrus reikėjo važiuoti į Skirmantiškes – laikino pasienio punkto, ir iš ten važiuoti į Vilnių atvykusi lenkišku traukiniu.²⁴

Tarpukariu per demarkacinę liniją nuolatos judėjo gyventojai, veikė oficialūs pasienio punktai, anapus sienos vieni kitus lankė giminaičiai, vyko vestuvių ir laidotuvių apeigos, turėjo žemės anapus linijos ūkininkai dirbo ūkio darbus, ganė galvijus.²⁵ Nors gyventojams, kurie gyveno pasienyje būta nurodymų laikyti šunis pririštus, nes jie daug ką išduoda, keldavo nerimą įvykiai pasienyje. Bet gyventojai, turintieji leidimus, sieną galėjo pereiti pereinamuosiuose punktuose, kur budėjo abiejų pusių pasieniečiai.²⁶ Pagal Lietuvos Centriniam valstybiniam archyve išlikusius Lietuvos muitinės dokumentus galima pamatyti, kad Lietuvos pasienio gyventojai galėjo

atsivežti malkas, šieną, kai kurias numatytas prekes galėjo įsivežti be maito mokesčio iki 1935 m. lapkričio 6 dienos²⁷.

Lietuvos pasienio darbuotojai tikrindavo pasienyje esančias parduotuves, yra rasti dokumentai, kuriais nurodoma patikrinti Vievio, Semeliškių parduotuvių kleimuotas (žymėtas) ir plombuotas prekes.

Prie demarkacinės linijos gyvenusių žmonių vaikų atmintyje išlikęs įprotis nekalbėti apie tuometinius įvykius, ir į prašymą papasakoti apie gyvenimą pasienyje – atsakymas- vaikai neleidžia papasakoti. Trakų r. Onušio Donato Malinausko gimnazijos istorijos mokytojos Danutė Budrevičienės mama prisiminė, kaip per sieną sacharinas buvo nešamas, o kaimynė prisiminė, kad per demarkacinę sieną kai kuriems buvo leidžiama važiuoti vežimu ir jie kitus žmones paslėpdavo po šieniu ir perveždavo. Kai kurie prie demarkacinės sienos gyvenę žmonės tik atskirus sakinius prisimena artimųjų, kad jei karvė perbėgo sieną – neieškodavo kaimo gyventojai, kad vaikai viščiukus ir žąsiukus į kitą pusę pergindavo, o pasieniečiams pasakydavo, pabėgusius parsigena. Kad likę pasakojimų šeimoje, kaip senelis slėpdavosi nuo pasieniečių Daugirdiškių ežero saloje ir kt. pavienių atsitikimų. Yra likusių dokumentų Lietuvos Valstybės Centriniam archyve, kad kai kurie pasienio gyventojai užsiimdavo kontrabanda. Pirmaisiais metais (1924–1925 m.) iš Lietuvos pusės kontrabandos buvo nešama nedaug, daugiau gabenta iš Lenkijos. Vilniuje buvo brangus cukrus, sacharinas, degtukai, buvo plukdomi gyvuliai Nerimi iš Lietuvos pusės keliaudavo Lenkijos pusėn. Iš Lenkijos pusės dažniausiai gabeno rūbus, manufaktūros prekes, baltinius, skaras, skareles ir megztinius. Lenkijos pusėje šios prekės buvo pigesnės, todėl jų gabenama į Lietuvą. Kontrabandininkai prisigalvodavo įvairiausių gudrybių, kaip nepastebėtiems atsigabenti įvairių prekių. Dažniausiai kontrabanda veždavo šilką ir jo gaminius, kosmetiką, sachariną, akmenėlius žiebtuvėliams. Nusikaltėliai slėptuves įsigudrindavo įsirengti savo transporto priemonėse – vežimų ienose, lankuose... Bet jau minėto K. Čerskio vadovaujami policininkai sugebėdavo rasti ir konfiskuoti didžiumą kontrabandos, gabenamos per jo saugomą rajoną. Galop konfiskuotų prekių susikaupė tiek daug, kad nebuvo vietos, kur jas sandėliuoti. Tuomet K. Čerskis išsirūpino dokumentus ministerijoje ir Karageliškėse atidarė specialią konfiskuotų prekių krautuvę. Prekių gabenimas įgaudavo ir ypač didelį mastą. Pavyzdžiui, 1932 m. gruodžio 5 d. pro I rajoną į lenkų pusę pernešta net 900 kg druskos. Gruodžio 21 d. pro 2-ąją sargybą į lenkų pusę išgabenta 1450 kg druskos, o pro Spenglininkus – 200 kg sacharino. Gruodžio 23 d. vakarą į lenkų pusę pergabeno net 1800 kg druskos. 1933 m. kovo mėnesį pradėjo gabenti ir pipirus.

Lietuvos Centriniam valstybiniam archyve yra saugomas Lenkijos pasieniečių skundas, kuriame

²¹K.Čaplikas. Saugojau žmonių gyvybę ir turtą. V.2001. psl.75.

²²K.Čaplikas. Saugojau žmonių gyvybę ir turtą. V.2001. psl.79.

²³https://site-449304.mozfiles.com/files/449304/Gelezine_uzdanga.pdf psl. 11

²⁴LVCA F900 A1 B 31 psl. 211

²⁵LVCA F900 A1 B 31 psl. 128

²⁶https://site-449304.mozfiles.com/files/449304/Gelezine_uzdanga.pdf psl.71.

²⁷LVCA F900 A1 B31

Demarkacinė linija ties Dūkštomis

Prezidento Antano Smetonos sveikinimo kalba Vievėje. 1927 09 06. NUOTR. IŠ V. POVILIŪNO RINKINIO

Antano Smetonos sutikimas Aukštadvaryje, 1927 m. Dešinėje su studentiška kepuraitė Tadas Mongirdas. NUOTR. IŠ TADO MONGIRDO ŠEIMOS ARCHYVO

Lenkijos muitinė atkreipė dėmesį, kad Lietuvos geležinkelininkai traukiniu atvykę į Landvarovo (Lentvario) geležinkelio stotį ir Lenkijos piliečiams parduoda tokias prekes, kaip tabakas, degtukų lazdeles, žiebtuvėlius. Minimas įvykis, kaip Lenkijos pilietis V. Kosčiuškevičius gyvenantis Vilniuje ir dirbantis Lentvario geležinkelio stotyje iš Lietuvos geležinkeliečių įsigijo 15 pakelių po 50 gramų tabako, 3 žiebtuvėlius, 450 gramų degtukų akmenėlių ir cigarečių popieriaus.

Kalbantis su Strėvos gyventoja Karolina Ilgert, kuri pasidalino atsiminimais apie savo senelį Vytautą Volčiką, kuris nuo mažų dienų gyveno Strėvos miestelyje, iš pasakojimo galima pastebėti, kad šalia demarkacinės linijos gyvenę žmonės taikėsi

prie besikeičiančių gyvenimo sąlygų ir mėgindavo naudotis susiklosčiusiomis aplinkybėmis ir gauti kiek galima daugiau finansinės naudos iš gyvenimo palei dviejų konfliktuojančių valstybių ribą. Iki šiol Strėvos gyventojai žino, kad buvo kontrabandinis kelias brendant brasta per Spindžiaus ežerą, žmonės prisimena, kad net vežimu buvo galima per brastą pervaziuoti ir prekes pervežti. Paklausus ką veždavo, Karolinos Ilgert senelis yra minėjęs, kad į Lietuvą veždavo žibalą, degtinę, audinius, batus, skaras, muilą. Tuo metu šios prekės Lietuvoje kainavo dvigubai brangiau. Batai Lenkijoje kainavo apie 6–8, Lietuvoje – 12 Lt, skaros atitinkamai 2–3 ir 5 Lt. Ten kur dabar per Strėvos kaimą yra likusio senojo, akmenimis grįsto Karališko vieškelio atkarpa, kryžkelėje stovėjo

būdelė, kurioje budėjo pasienietis ir tikrindavo visus, kurie su vežimu per Strėvą važiuoja.

Žmonės keliaudavo, lankydavo vieni kitus nežiūrint į tai kokioje valstybėje jie gyvena. Kadangi buvo pasienis, reikdavo žmonėms sustoti, palaukti, todėl buvo savaime įsikūrusi prie kelio sankryžos, netoli budinčio pasieniečio, smuklė, kurioje galima buvo pavalgyti ir palaukti. Strėvoje buvo malūnas, kalkinė, kalvė. Sako, kad tuo metu virė gyvenimas, nes miestelio gyventojai turėjo darbo ir žmonių atvykdavo daug.

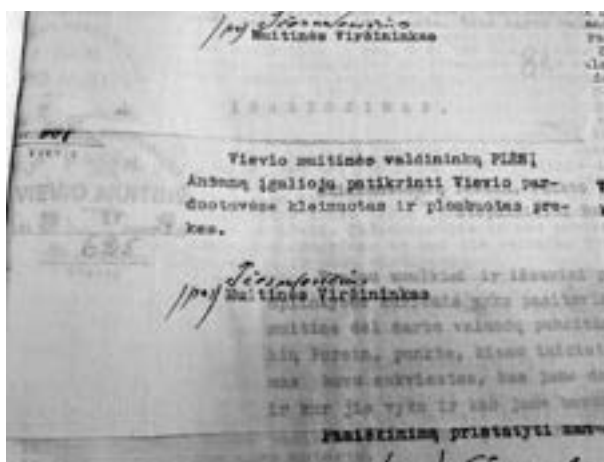
Atvykdavo žmonės pasižiūrėti į demarkacinę liniją, pažiūrėti į Lietuvą iš vienos pusės arba į prarastą Lietuvą iš kitos pusės. Tai populiaru to meto ekskursija, kai objektų buvo demarkacijos linija tarp Lenkijos ir Lietuvos. Labiausiai lietuvių apie 1937 metus lankytina vieta – pasienio linija prie Skirmantiškių (kur ėjo pagrindinis kelias nuo Kauno į Vilnių).

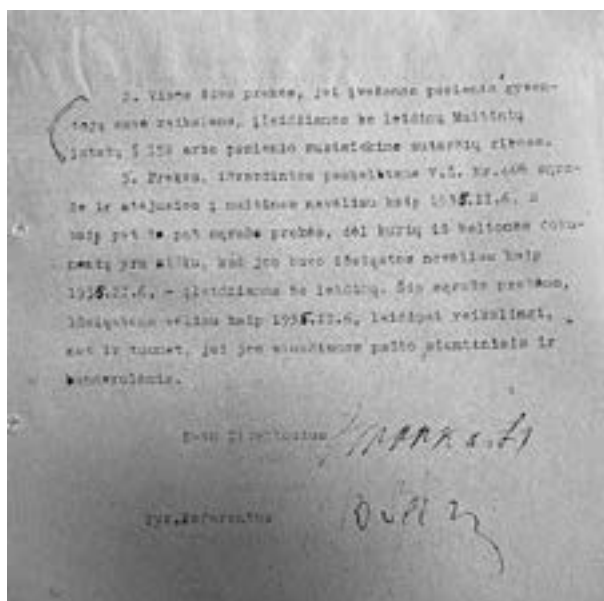
Prie Skirmantiškių (kur ėjo pagrindinis kelias nuo Kauno į Vilnių). Lietuvos valdininkai ties buvusią Lenkijos pasienio liniją Vievio valsčiuje, kur buvo pereinamasis punktas „Zawiasy“

Karolina Ilgert pasidalino atsiminimais apie savo senelį Vytautą Volčiką, kuris nuo mažų dienų gyveno Strėvos miestelyje

Lietuvos muitinės dokumentas nurodantis Lietuvos muitininkams patikrinti Vievio, Semeliškių parduotuvių kleimtuotas (žymėtas) ir plombuotas prekes

Lietuvos muitinės dokumentas apie Lietuvos pasienio gyventojų galimas vežti prekes.

Bronės Paukštelienės prisiminimai apie Alfonsą Sklėrių

Bronė PAUKŠTELIENĖ*,
Vilnius

*Pulkininkas Alfonsas Sklėrius
(1890–1941)*

Kartą 1932 m. žiemą, pas mus atėjo Alfonsas Sklėrius su žmona. Šis vizitas mums buvo labai malonus ir kiek netikėtas. Nors mes gyvename tame pačiame nedideliame Kėdainių mieste, bet nebendravome – buvome kitos aplinkos žmonės. Alfonsas Sklėrius – kariškis, pulkininkas, antro pulko vado padėjėjas, ir šiaip neeilinis žmogus, ne tik Kėdainių fone. Brolis, žymiausio akvarelisto Kajetono Sklėriaus, kurio ir šiandien rodos niekas nepralenkė. Alfonsas irgi daug piešė akvarele, buvo parodų surengęs. Lankęs dailės mokyklą. Savo išvaizda, manieromis, laikysena, jis skyrėsi iš kariškių tarpo, juos pralengdamas inteligencija, patrauklumu. O mes abu mokytojai: Juozas Paukštelis baigęs Vytauto Didžiojo universitetą. Gimnazijoje dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą ir žengė pirmus žingsnius rašytojo kelyje.

Mes kitur mokėmės, mūsų nejungė praeities prisiminimai ar bendri pažįstami. Sklėrius mokėsi Maskvoje kariškus ir techninius mokslus, be to buvo beveik dešimčia metų vyresnis. Mes buvome tik šiek tiek pažįstami, rodos, mus kažkas supažindino Karininkų ramovėje per pobūvį, kur buvo kviečiami

*Autorė Bronė Paukštelienė – rašytojo Juozo Paukštelio žmona, mirusi 2023 m., palaidota Antakalnio kapinėse, Vilniuje.

Kėdainių inteligentai, jų tarpe ir mokytojai.

Alfonsas Sklėrius aukštas, tiesus, visada pasitempęs. Jam tiko kariški drabužiai, mokėjo juos dėvėti. Buvo šviesaus veido, ypač šviesūs beveik lininiai, lygūs, aukštyrūs sušukuoti plaukai. Melsvai pilkos, gyvos, įdėmaus žvilgsnio akys, išraiškinga šypsena, kuri puošė veidą. Dėmesinga laikysena. Įdomus pašnekovas, taiklios pastabos, ypač įdomus, kai ima ką nors charakterizuoti, vis besikeičiančia veido išraiška. Junti, kad kalbiesi su menininku, bet jis neužgožia tavęs, leidžia ir tau pasireikšti. Moka klausyti. Alina Sklėrienė (Kuprevičiūtė) gydytojo duktė, kompozitoriaus Kuprevičiaus sesuo. Labai aukšta, liekna ir tiesi, taisyklingo veido – mes sakydavome – aristokratiška, su kitomis jos nesumaišysi. Ji laikėsi labai paprastai, natūraliai, pagrindiniai jos bruožai – taktas ir inteligencija. Jau per pirmą pasimatymą greit pranyko įtampas, kurios atsiranda susipažįstant su naujais žmonėmis, atsipalaidavom. Kalbos temų nereikėjo ieškoti, radosi bendrų sąlyčių ir kalba tekėjo lyg gaivus upelis. Jie abu mums buvo labai nauji, įdomūs, bet ir mes jiems kėlėme kažkokį susidomėjimą, lyg kokią simpatiją. Mūsų pasikalbėjime nebuvo išpūstų frazių, komplimentų, buvo kalbama apie tai kuo mes žavėjomės ir ką norėjome taisyti. Įsižiebė nuoširdumas, kuris lydėjo mūsų visų draugystės laiką. Jau vėliau, kai mes suartėjome, aš paklausiau Sklėrienės, kodėl jie panoro su mumis susipažinti. Ji pasakė, kad Sklėrius buvęs Paukštelio paskaitoje minint „Aušros“ sukaktį, ir jis nutaręs su mokytoju susipažinti. Aš atsimenu, kad ši paskaita kėdainiečiams padarė įspūdį, ne tai, kad jis joje būtų kažką išpūdingo naujo pasakęs, bet jis mokėjo savaip meniškai kalbėti ir mokėjo sujaudinti klausytojus. Todėl jie pas mus atėjo.

Po poros dienų mes jau skubinomės revizituotis. Mums labai buvo įdomu pamatyti kaip jie gyvena. Jie gyveno dar carinių laikų fundamentaliame dviejų aukštų name, kur gyveno ir kitos karininkų šeimos ir šiandien dar gyvena kariškiai. Namas storomis sie-

Jaunas karininkas Alfonsas Sklėrius (pirmas iš kairės) su savo šeima

nomis, plačiomis suremontuotomis durimis, aukštais palyginti siaurais langais.

Iėjau į vestibulį, gan patogūs laiptai į antrą aukštą iš dešinės plačios durys į jų butą. Kairėje pusėje pulko vado butas. Kambariai aukšti erdvūs, bet kažkuo valdiški., sunku juos padaryti jaukiais. Bet pas Sklėrius buvo jauku. Visas apstatymas paprastas, kuklus be pretenzijų. Aš atsimenu vien didelį stalą ir tachtą. Sienos buvo nukabinėtos savo akvarelėmis, baltais siaurais rėmais. Buvo ir brolio Kajetono akvarelių. Tie paveikslai teikė šilumos ir jaukumo. Jie lyg išplėtė kambarį suteikdami jam neįprastos meniškos erdvės. Jie buvo maloniai žiūrėti, jie tenkino mūsų meninius reikalavimus. Juose atsiskleidė Alfonsas Sklėrius. Jo pastabumas, skonis ir optimizmas, jo pasaulio suvokimas. Kaip pasakojo pulkininkas [...], per šimtųjų gimimo metinių renginyje, Sklėrius piešė ir Lamoje, savo tremties vietoje, nes jį žavėjo nepaprastai įdomi šiaurinė gamta. Ir jis piešė nugriebdamas kokią laisvą valandėlę, kol čekistai neuždraudė. Trupai jis ten begyveno – mirė 1941 m.

Taip staiga užsimezgusi mūsų pažintis greit virto artima draugyste. Nuolatos vieni pas kitus užeidinėdavome ir kartu ir pavieniui. Sklėrių butas vis būdavo naujas: čia žiūrėk į tuos pačius rėmus įdėtas kitos akvarelės ir baldai kitaip sustatyti, stalas vis keliaudavo iš vieno kampo į kitą. Sklėrius linksmiai pasakodavo, kad persikraustęs į „naują“ butą, o rytoj gal grįš į „senąjį“. Malonu buvo žiūrėti naujas akvareles ir klausytis pasakojimų, kaip jis dirbęs. Atsimenu, rodydamas į vieną sakė „šitą tai užkamavome reikės paslėpti. Toks jis buvo gyvybingas, pilnas energijos. Jausmo ir jūmoro tokio savito, tokio aukštaitiško. Pas mus jis užeidavo dažniausiai vienas, vesdavosi Paukštelį pasivaikščioti. Jie plačiai išmaišę Kėdainių apylinkes, mėgo jie parką, Babėnų mišką, Smilgos pakrantes, toli nueidavo iki Nevėžio ir Obelės kartais. Su Sklėriumi vaikščioti visuomet buvo įdomu. Menininko akis pastebėdavo ir įsimintinas formas, spalvas, šešėlius ir atspalvius. Atsimenu kartą pulko arkliais buvom toliau išvažiuavę, jis susižavėjęs rodė mums: „žiūrėkit, žiūrėkit, kokie upelio vingiai“. Po lietaus vingiavo upeliukas. Mes

žiūrėjom, bet jo akimis nematėm. Mums vingiai kaip vingiai, o jis juos matė menininko akimis ir mėgino mums išaiškinti. Aš ir nežinau kas taip nuoširdžiai rišo Sklėrių su Paukščeliu. Gal bent meniški polinkiai ir ne itin palankus kėdainiškių nusistatymas tuo atžvilgiu. Paukščelio pirmieji spausdiniai nebuvo kolegų palankiai priimti. Ką čia parašei? Ir į Sklėriaus akvareles kariškiai ir jų žmonos žiūrėjo kreivai, lyg kiek įtartina. Apskritai dauguma žmonių nemėgsta, jei iš jų tarpo kas nors mėgina išsiskirti, jų pastangos norima nuneigti, arba šaltai nutylėti, nepastebėti. Žinoma nei Sklėrius nei Paukščelis į tai daug dėmesio nekreipė ir ėjo savo pamėgtu keliu. Be to Sklėrius buvo gabus artilerijos karininkas ir išrado kažkokius patobulinimus. Jis domėjosi mūsų jaunuolių karišku apmokymu, jų kultūra, auklėjimu. Atsimenu, jis vis piktindavosi vieno seniai tarnaujančio (dar caro laikus atsimenančio) viršininko sustabarėjimu, jo šiurkščiu griežtumu apmokant naujokus. Jis siekė kultūringo žmoniškumo santykiuose tarp kareivių ir karininkų. Kartą su Sklėriumi einant pro kareivines sutikome viršininką, jau mums žinomą savo griežtumu. Sklėriaus sustabarėjimas, pasitempė, pakėlęs ranką pagarbiai, sustingusiu žingsniu kaip automatas jau slinko pro šalį. Sklėriui jam kažką pasakius, staiga tokiu netikėtai griausmingai balsu riktelėjo „klausau“, kas mes krūptelėjome, tarsi kas būtų šalia iššovęs. Praeiviai sužiuro susidomėję. Sklėrius šypsodamasis mums patarė: „Norėčiau išgerti valerijonų nuo priemiesčio“.

Jis kaip tikras artistas puikiai mokėjo pavaizduoti toną, koku viršila kalbasi su kareiviu ir kareivis su karininku, juo labiau pulkininku. Gali būti žmogus disciplinuotas, bet neturi prarasti orumo ir savo vertės supratimo. Žinoma tas saiko jausmas ne kiekvienam duotas, tai lygu lyg kokia vidinė dovana. Alfonsas Sklėrius daug skaitęs meninių ir filosofinių knygų. Vaikščiodami su paukščeliu jie dažnai kalbėdavosi apie gyvenimo esmę, bet kaip ir dauguma atsitrenkdavo į neperžengiamą sieną, bet tas mąstymas jiems buvo įdomus, o jie jauni ir gyvybingi, tai jų optimizmo neįveikdavo. Mūsų kartos žmonės mokėsi dar carizmo laikais, tai gerai mokėję rusų kalbą ir buvo susipažinę su rusų klasika, pasaulio rašytojus pažino iš vertimų.

Broliai Sklėriai – dailininkas Kajetonas ir pulkininkas Alfonsas su žmonėmis

Pulkininkas Alfonsas Sklėrius su žmona svečiuose pas rašytoją Juozą Paukštelį (kairėje), apie 1937 m.

Sklėrius mėgo Čechovą, ypač jo humoristines apysakas. Gerai buvo įsiskaitęs Tolstojų, Turgenovą, žinojo viską kas yra vertingesnio lietuvių literatūroje – ypač domėjosi Vaižgantu, nes jis buvo kaimynas iš gretimo Maleišių kaimo, bendravęs su broliu Kajetonu. Juozas Tumas-Vaižgantas ir Kajetonas Sklėrius buvo žymūs Lietuvos menininkai ne tik svėdasiškiai jais didžiavosi.

Aš gerai prisimenu, kad 1929 m. Vaižgantas atvažiavo į Kėdainius ir mūsų gimnazijos mokytojų kambaryje susitiko Alfonsą Sklėrių. Kai šis pasisakė kas esąs šis sušuko „Alfonsiukas“ ir nuoširdžiai jį apkabino. Buvo lyg graudu žiūrėti, kaip mažaūgio Vaižganto baltutėlė galva švelniai prisiglaudė prie augaloto karininko krūtinės ir vis glostydamas jo ranką klausinėjo apie Kunigiškių žmones, vis juos vardais vadindamas. Vaizdas darė įspūdį, mes žiūrėjom nutilę ir savaip susijaudinę.

Jau vėliau, rodos 1934 m. mes vasarojome mano tėviškėje Bnėmiškio vienkiemyje, Južintų valsčiuje. Mus aplankyti atvažiavo Sklėrius su jauniausia dukra Jūrate. Šiandiena nėra to vienkiemio, net jo vardo. Žmonės išsikėlė, trobesiai nugriauti, net toji upelė Južintėlė paversta tiesiu nuobodžiu grioviu. Aš dažnai su nuoširdžiu dėkingumu žiūriu į apiblukusią akvarelę, kurią tada viešėdamas nupiešė Alfonsas Sklėrius: mano tėviškos namuose, šalia aukšti medžiai ir senelio statytas kryžius. Kokius brangius prisiminimus man kelia toji akvarelė, čia ir mano draugystė ir mano jaunystė. Tada Sklėrius su Paukščeliu iš Brėmiškio nuvažiavo į Kunigiskį, žinoma

išvaikščiojo Kunigiskio ir Maleišių kaimų laukus, susirado ir Vaižganto aprašytą Valiulio kalnelį, nes Paukščelis cituodamas Vaižgantą vis kartodavo: „Oi Valiuli, Valiulėli kam supylė šį kalnelį?..“ Kai Sklėrių iškėlė į Panevėžį, jis dažnai atvažiudavo į Kėdainius, nes ir jo namas stovėjo toje pačioje Vydūno gatvėje, tiesiai prieš mūsų namus. Jis čia aplankydavo savo mokslo draugą Jokūbą Kanišauską iš žemės tvarkymo ir matavimo instituto, kuris buvo kultūros technikų mokyklos direktoriumi. Vėliau Kanišauskas tapo susisiekimo ministru, 1940 m. išvežtas į lagerį ir greit ten mirė. Mes su Sklėriumi nuvažiavę į Panevėžį užeidavome ir pas vyskupą Kazimierą Paltaroką (Paukščelio pusbrolis), kuris mums buvo artimas. Jis savo koplyčioje sujungė mus į porą ir šaip labai mėgo žmones buvo kalbus ir vaišingas.

Europoje niaukėsi politiniai horizontai. Pirmiausia Lenkija pareikalavo užmegsti politinius santykius, o apie Vilniaus grąžinimą nebuvo ir kalbos. Hitlerinė Vokietija atėmė Klaipėdą, o Lietuva anot Jono Aisčio „priešų apsupta, varguole, kantri širdie po pilka rudine“. Buvo visiems sunku, o ateitis neaiški. Kalbėdavomės ir spėliodavome, o nuotaikos visų buvo prislėgtos. 1939 m. rugsėjo 1 d. Hitleris puolė triuškinėti Lenkiją ir lenkų karininkai bėgo į Lietuvą, globojome juos apgyvendiname Palangoje. Mūsų mažam kraštui tai buvo nelengva našta. Atėjo 1940 m., mūsų kariuomenėje tokia paini padėtis. Sklėriai tai jautriai išgyveno, nes visos tos permainos juos tiesiai lietė. Nors Sklėrius, lyg norėdamas užsimiršti, kartais parodydavo kaip laikosi ir stovi sovietiniai kariai. Jis visada būdavo korektiškas ir pasitempęs. Mokėdavo pavaizduoti ir apsmukusius sovietinius karius ir jų politrukus.

Mūsų visų tykojo grėsmė, o kariškiams ji tuoju pat prasidėjo. Sovietai jais niekaip nepasitikėjo, niekaip nesimezgė kontaktai ir ryšiai. Abi pusės po veidmainyste slėpė tikrąsias savo nuotaikas. Sovietų viršininkai atidžiai nagrinėjo mūsų karininkų biografijas. Įtariai ieškojo ar kada nekariavo prieš bolševikus. O pas vyresnius karininkus visa tai buvo galima rasti. Vis atsargiai tardė, kvotė. Politrukai bandė išpūsti socialistinius mokslus. Kalbėjo sausai, dogmatiškai, kategoriškai, gal ir patys kartais ne per daug tikėdami. Pagaliau nutarė aukštų laipsnių kariškius siųsti į „kursus“, o tuo tarpu Hitleris jau ruošėsi žygiui ir tik savaitė beliko iki karo tarp Sovietų Sąjungos ir Vokietijos pradžios, o juos išvežė į „kursus“. Sklėrius atvažiavo į Kėdainius pas šeimą, kuri gyveno savo namuose. Užbėgo pas mus atsisveikinti ir mes dar nuėjome į stotį jo išleisti. Lydėjom iki vagono, kuris buvo antros klasės (atsei minkštas). Pradarius duris vagone pamačiau generolą Žylį, kuris jau važiavo iš Kauno. Slėpdami savo liūdesį ir sumišimą vaikščiojome beveik tylomis. Skubiai atsisveikinome. Sklėrienė įtempusi visas pastangas stengėsi neparodyti

savo susijaudinimo. Kai tik traukinys pajudėjo mes grįžome per parką. Ji visą kelią gailiai verkė. Sakė, kad lyg nujausdama, kad daugiau jo nebepamatys.

Po savaitės prasidėjo karas. Tai buvo sekmadienio rytas, o antradienį Kėdainiuose jau buvo vokiečiai. Gal po savaitės Paukštelį J. Ambroziavičiaus vyriausybė paskyrė gimnazijos direktoriumi. Jis įtaisė Sklėrienę dėstyti vokiečių kalbą, kurią ji nebloggeriai mokėjo. Apie Sklėriaus greitą mirtį, jam papasakojo pulkininkas A. Jonavičius, kuris buvo su A. Sklėriumi Lamoje. Jis mums nupasakojo aplinką, kurioje mirė pulkininkas Alfonsas Sklėrius. Jis dirbdamas sunkiausius darbus, kad tik gautų daugiau valgyti, nes buvo stambus vyras, įpratęs prie gausaus maisto. Jį labai kamuodavęs alkis. Jis susirgęs plaučių uždegimu ir greit miręs. Nebuvo nei vaistų nei priežiūros. Prieš mirtį jis nusiėmė jungtinių žiedą ir perdavė pulkininkui A. Jonavičiui, kad šis atiduotų žmonai.

Alina Sklėrienė visą vokiečių okupacijos laiką gyveno savo namuose ir dirbo Kėdainių gimnazijoje dėstydamą vokiečių kalbą. Buvo sunkūs karo metai,

bet mūsų mokiniai daugiausiai kilę iš kaimo, šelpdavo mokytojus. Direktorius surinktus produktus išdalindavo mokytojams, pagal šeimos narių skaičių. Be to Sklėrienė priėmė į savo namus porą iš kaimo kilusių mokinių, kurie atsilygindavo maistu. Nors gyvenome kukliai, apsurę, bet palyginus sotūs. Iš mokytojo atlyginimo, pagal korteles išpirkdavome maisto produktus, žinoma, iš to nepragyvensi. Bet nesunkiai gaudavome iš šalies. Kaimas nebloggeriai laikėsi, nes žaibiškai pralėkęs frontas nespėjo sugriauti ūkio. Su Sklėriene mes labai artimai bendravome. Minėdavom neužmirštamą Alfonsą, spėliodami jo likimą. Ji buvo įsitikinusi, kad jo nebėra ir nors sugrįžtų Tarybinė armija jo ten jau nebebus. Jau 1944 metais pasigirdo dundės iš rytų, jis vis darėsi ryškesnis ir visiems kilo klausimas apie traukimąsi su vokiečiais. Sklėrienė Vokietijoje turėjo gerų pažįstamų ir 1944 m. vieną vasaros dieną, beveik viską palikusi, su mergaitėmis kurios nešėsi kuprines ir lagaminėlius išėjo į vakarus. Gaudžiai atsisveikinome ir daugiau nebepasimatėme.

Redakcijai pateikė Matas VELIČKA, Vilnius

Holokaustas Lietuvoje

Žydų genocido vietas nurodo Dženerio stulpai

Spalio pradžia primena apie žydų genocido aukas. Kasmet jos pagerbiamos Vilkiaušio miške ir Žagarėje Naryškinų dvaro parke bei Naujosios Žagarės žydų kapinėse. Į kiekvieną šių vietų veda ne tik žinomos kelio nuorodos, bet ir vadinamieji Dženerio stulpai [...].

Kaip atsirado Dženerio stulpai?

Žydų žudynių vietų Lietuvoje iš viso yra daugiau nei 200, dauguma jų būna toliau nuo miestelio, gyvenvietės, miškingose vietovėse. Dar prieš 3 dešimtmečius daug kur nebūta jas nurodančių dabar jau įprastų į lankytinas vietas vedančių rudos spalvos nuorodų. Joniškio r. Žagarėje nuoroda stovėjo seniai, tačiau į Vilkiaušio mišką atsirado tik prieš kelerius metus. Bet jau daug metų į tokias vietas veda kitokie ženklai – juodo granito stulpeliai nusklembtu viršumi ir su įrėžta Dovydo žvaigžde. Galbūt ne vienas keliautojas ar vietos gyventojas tokius stulpelius yra matęs, bet nežino nei jų atsiradimo istorijos, nei kodėl jie tokie.

„Sidabre!“ apie šiuos stulpelius, kurie vadinami Dženerio stulpais, papasakojo gidas ir krašto istorijos tyrinėtojas Chaimas Bargmanas. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę jam po šalį teko garbė lydėti Pasaulio žydų kongreso viceprezidentą lordą Grevilį Dženerį (Greville Janner) iš Didžiosios

Dženerio stulpas

Britanijos, kuris atvyko ieškodamas savo šaknų. Keliaudamas per Lietuvą svečias pastebėjo, kad ne taip paprasta nežinančiam rasti žydų masinio naikinimo vietas. Tad jis susirūpinęs kreipėsi į Didžiosios Britanijos ambasadą bei sudarė sutartį su entuziaste Rita

Dargyte, kad ji paskaičiuotų atstumus nuo pagrindinio kelio iki sušaudymo vietų visoje Lietuvoje.

Iš Didžiosios Britanijos Holokausto švietimo fondo gautų lėšų buvo pagaminta 200 trikampių granitinių stulpelių, kurie idėjos autoriaus garbei ir pavadinti Dženerio stulpais. Trikampio viršūnė nurodo kryptį į Holokausto aukų vietą.

Loreta RIPSKYTĖ, Joniškis

Šaltinis – Joniškio rajono laikraštis „Sidabrė“, 2022 m. spalio 22 d.

Sovietinė propaganda „Komjaunimo tiesoje“ 1940 m. liepą ir rugpjūtį (I)

Viktorija JENCIŪTĖ,
Vilnius

Vykstant karui Ukrainoje viešojoje erdvėje padaugėjo propagandos, kuri remiasi nostalgija praėjusiems laikams, kai dar egzistavo SSRS ir antivakarietiški naratyvai. Šiuo aspektu tema apie sovietinę propagandą lieka aktuali ir šiandien. Propaganda visada buvo galingas ginklas. Ja siekta suformuoti vienokią ar kitokią nuomonę, palankią tuo metu vyravusiai sistemai. Pasak Gintauto Mažeikio, sovietinę propagandą struktūriškai sudaro du esminiai dalykai. Pirmasis – propaganda, kuri trunka ilgą laiką bei remiasi Karlo Markso bei Vladimiro Lenino raštais ir partijos sprendimais, kurie buvo įvykdyti partiniuose suvažiavimuose ir yra kintantys. Antrasis – propagandinės kampanijos, kurios trukdavo kelerius metus. Jos remdavosi partijos vadovų priimtais sprendimais ir atitikdavo laikmečio realijas.¹

Sovietinė propaganda 1940–1941 m. buvo legali, nes Lietuvoje tais metais vyko pirmoji sovietinė okupacija. 1940 m. liepą buvo imituojami rinkimai į vadinamąjį Liaudies seimą, todėl būtent liepa ir rugpjūtis pasirinkti kaip chronologinės ribos pradžia. Straipsnyje siekiama atsakyti į klausimą, kaip „Komjaunimo tiesos“ 1940 m. propaganda buvo siekiama paveikti Lietuvos jaunimą.

Sovietų Sąjungoje veikusi organizacija ir ne kartą keitusi pavadinimus (nuo 1926 m. vadinta Visasąjunginė Lenino komunistinė jaunimo sąjunga, o anksčiau Rusijos komunistinė jaunimo sąjunga) buvo politinė, visuomeninė organizacija, turėjusi auklėti jaunimą

komunizmo statytojo dvasia. Sovietinė sistema jaunimą siekė išauklėti tinkamais sovietiniais piliečiais, būsimais komunistais, tad nenuostabu, jog vienas iš organizacijos tikslų buvo įvairiais įmanomais būdais ugdyti jaunimą komunistine dvasia. Komjaunimo aktyvas buvo atsakingas už jaunųjų narių savo organizacijoje papildymą, užauginant ir indoktrinuojuojant juos tokiose organizacijose kaip spaliukai (pavadinimas kilęs nuo Spalio perversmo, kurio metu bolševikai atėjo į valdžią Rusijoje – *aut. past.*) ar pionieriai. Spaliukais vaikai būdavo nuo 8 iki 11 m., o pionieriais – 10 iki 16 m.² Vaikai ir paaugliai buvo indoktrinuojami nuo ankstyvo amžiaus. G. Mažeikis teigia, jog pagrindinis sovietinės propagandos tikslas buvo sukurti sovietinį žmogų. Jis turėjo vykdyti partijos iškeltus tikslus.³ Žurnale „Mokykla ir gyvenimas“, leistame sovietiniais metais, vienas iš uždavinių tarybiniais mokytojams buvo, – stengtis, jog jaunas žmogus suvoktų socialistinės sistemos pagrindus ir „atstatyti“ asmenybę, kuri buvo „sugadinta“ prieš tai buvusios, Smetonos laikų, sistemos.⁴

„Komjaunimo tiesa“ buvo laikraštis, pradėtas leisti pirmosios sovietinės okupacijos metais okupuotoje Lietuvoje. Už leidinį buvo atsakingas Lietuvos Lenino komunistinės sąjungos Centro komitetas. Laikraščio turinį sudarė įvairios temos. Juozapas Bagušauskas rašo, kad Komjaunimas, kai buvo atkurta organizacija, tapo itin aktyvus komunistų pagalbininkas ir siekė įtvirtinti okupacinę valdžią ir plėtojant okupacinius pertvarkymus šalyje.⁵

² Spečiūnas, Vytautas. „Komjaunimas“. *Visuotinė lietuvių enciklopedija (toliau – VLE)*. Interaktyvus. [žiūrėta 2023-01-07] <<https://www.vle.lt/straipsnis/komjaunimas/>>

³ Mažeikis, Gintautas. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2010. P. 241.

⁴ I. T. „Koks turi būti tarybinis mokytojas“, *Mokykla ir gyvenimas*. 1941-05-11.

⁵ Bagušauskas, Juozapas. *Lietuvos komjaunimas kovoj ir darbe*.

¹ Mažeikis, Gintautas. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010. P. 247.

Naujos doktrinos diegimas jaunimui per „dėkingumą“ naujam režimui ir Smetonos kritiką

Komjaunimas buvo įkurtas 1919 m. Vilniuje ir kurį laiką veikė kaip nelegali organizacija Lietuvoje. 1940–ųjų birželio 15 d. Lietuva buvo okupuota Sovietų Sąjungos ir Komjaunimo organizacija tapo legalia. Lietuvos komunistinė jaunimo sąjunga (toliau LKJS) tapo pavaldi sovietų Visasąjunginei Lenino komunistinei jaunimo sąjungai.⁶ Komjaunimo paskirtis buvo indoktrinuoti jaunimą ir daryti jam įtaką. Šiuo atveju – įbrukti nuomonę apie naujos politikos ir jos keliamų tikslų teisingumą.

Sovietinis laikraštis „Komjaunimo tiesa“ stengėsi sureikšminti komjaunimo organizacijos indėlį į naująją šalies gerovę, kuri buvo pradėta kurti vos prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai. Parašytame atsišaukime, už kurį buvo atsakingas LKJS Centro Komitetas, stengiamasi sudaryti įspūdį, jog aprašomuoju laikotarpiu Lietuvos jaunimui turėjo pasimiršti senosios vertybės ir naujomis bei svarbiomis turėjo tapti sovietų brukamos naujosios vertybės, kaip internacionalizmas ar tikėjimas galutine komunizmo pergale.⁷ Buvo siekiama, jog komunistine dvasia išugdytas jaunimas kovotų prieš sovietų nekenčiamus imperialistus, kurie buvo praktiškai visi, kurie nepritarė sovietų valdžiai ir gyveno ar palaikė Vakarų ar vakarietišką gyvenimo būdą. Buvo šlovinamas komunizmas, partija.⁸ Visa tai buvo ne kas kitas kaip bolševikinės ideologijos brukimas jaunimui.

Lietuvos jaunimui buvo meluojama apie tariamą komjaunimo indėlį ir jo nuopelnus įvairiais skambiais šūkiais.⁹ Monika Kareniauskaitė savo straipsnyje teigia, kad Sovietų Sąjungai pirmą kartą okupavus Lietuvą 1940–aisiais propagandinė kampanija buvo itin plataus masto. Buvo terorizuojamos žmonių grupės, pagal sovietinį modelį priskirtos „liaudies priešams“: nepriklausomos Lietuvos politikai, teisininkai, stambieji ūkininkai (vadinti „buožėmis“). Tokie asmenys, pasak Kareniauskaitės, buvo prilyginami tikriems nusikaltėliams¹⁰, „trukdžiusiems“ kurti utopinę šalį (pagal bolševikų idealus – *aut. past.*)

Propagandoje buvo kalbama apie dvarų konfiskavimą ir padalinimą valstiečiams, kurie yra bežemiai ir mažžemiai. Dvarininkų menkinimu buvo stengiamasi nugramzdinti faktus apie jų nuopelnus

dėl lietuviybės puoselėjimo dar cariniu laikotarpiu. Propagandistų tikslas buvo parodyti, kad dvarininkai yra blogis, jį reikia rauti lauk su šaknimis, norint sukurti jaunuomenei ir kitiems socialistinės valstybės gyventojams rytojų, kuriame valdys bolševikai ir vyraus jų ideologija, o visi, kurie prieš, tai bus nutildyti represijomis.¹¹

Apie mokslo ideologizavimą sovietai nekalbėjo, visada stengėsi pabrėžti tik teigiamas savo darbų puses. Verta paminėti faktą, kad tarybinis mokslas turėjo atitikti sovietines ideologijos gaires, todėl buvo siūloma (ir vykdomas susidorojimas – *aut. past.*) iš mokslo įstaigų pašalinti mokytojus, profesorius ir mokslo medžiagą, kuri neatitinka vyraujančios ideologijos. Jie buvo juodinami. Buvo siekiama atsikratyti¹² visų, kas prieštarauja marksizmo-leninizmo ideologijai ir esamai valdžiai Lietuvoje 1941–aisiais. Stengtasi, jog jaunimas patikėtų buvusios sistemos, t. y. smetoninės Lietuvos blogumu ir neteisybe. Buvo juodinami mokytojai, dėstytojai ir visa mokslo medžiaga, kuri buvo išleista Vasario 16-osios Lietuvoje. Taip pradėta manipuliacija jaunimu.

Straipsnyje „Iš LKJS istorijos“ autorius, pasivadinęs Viktoru, šlovino komunistinį jaunimo sparną Lietuvoje. Propaganda per bolševikinės spaudos

Kaunas: Šviesa, 1989. P. 43.

⁶ Spečiūnas, Vytautas. „Komjaunimas“. VLE. Interaktyvus. [žiūrėta 2023-01-07] <<https://www.vle.lt/straipsnis/komjaunimas/>>

⁷ LKJS Centro Komitetas „Į Lietuvos jaunimą“. *Komjaunimo tiesa*. 1940-07-04. P. 1.

⁸ Ten pat. P. 1.

⁹ LKJS Centro Komitetas „Į Lietuvos jaunimą“. *Komjaunimo tiesa*. 1940-07-04. P. 1.

¹⁰ Kareniauskaitė, Monika. „Tremtinio sąvoka ir tremimų samprata Lietuvos sovietinės okupacijos metais: teisiniai, ideologiniai, administraciniai ir socialiniai aspektai“. *Genocidas ir rezistencija* 1 (43). 2018. P. 32.

¹¹ LKJS Centro Komitetas „Į Lietuvos jaunimą“. *Komjaunimo tiesa*.

1940-07-04. Ten pat. P. 1.

¹² Ten pat. P. 1.

šlovinimą, kuri buvo leista dar valdant Antanui Smetonai, kritiką Smetonos valdymo laikotarpiui menkino Vasario 16-osios Lietuvą. Norint greičiau paveikti Lietuvos jaunimą buvo pasitelkiama ši propaganda.¹³

Straipsnyje, kurio autorius nenurodytas, buvo parodoma, kaip jaunimui buvo plaunamos smegenys per smetoninio laikotarpio menkinimą. Bandyta jaunimą įtikinti, kad A. Smetonos valdymo laikais jaunimas niekam nerūpėjo. Taip buvo siekiama per jaunimą pritraukti balsuoti ir kitus okupuotos Lietuvos piliečius, stengtis, jog jie palaikytų naują santvarką, o senoji būtų išrauta kaip didžiausias blogis.¹⁴

Autorės Kolaitės straipsnis atskleidžia, kaip jaunuoliams buvo iškraipomi faktai, kaip buvo gyventa smetoninėje Lietuvoje ir dirbtinai kuriamas įvaizdis apie naujos santvarkos plusus.¹⁵

Galime matyti naujos sistemos begalinę kovą su prieš tai buvusios sistemos apraiškomis: sovietinė valdžia yra šlovinama, o apie Lietuvą iki 1940-ųjų birželio 15 d. atsiliepiama tik iš blogosios pusės. Antanas Smetona yra kritikuojamas, kaip diktatorius ir blogas šalies vadovas, kuris „skriaudė“ jaunimą ir toks jaunimas neturi teisės prisiminti smetoninio valdymo, kaip gero, nes tokios mintys prieštaravo okupacinei santvarkai.

Komjaunimas buvo Pirmosios Lietuvos Respublikos valstybingumo pamatus griauanti organizacija. Ji palaikė vadinamuosius rinkimus į Liaudies seimą ir „norą“ prisijungti prie jų žodžiais liaupsinamos sąjungos. Komjaunimo aktyvas siekė sudaryti nuomonę jaunimui, jog pavergtos Lietuvos jaunimas ir kiti gyventojai turi balsuoti surežisuotuose

¹³ Viktoras. „Iš LKJS istorijos“. *Komjaunimo tiesa*. 1940-07-04. P. 2.

¹⁴ Nežinomas autorius. „Komunistinės jaunimo sąjungos mitingas“. *Komjaunimo tiesa*. 1940-07-11. P.1.

¹⁵ Kolaitė. „Biržų jaunimas organizuojasi“. *Komjaunimo tiesa*. 1940-07-11. P.6.

rinkimuose, nes tik tokiu būdu Lietuvai nusimato „šviesi“ ateitis sąjungoje.

„Per laukus, per žaliuosius. Darbo jaunimas ruošiasi Seimo rinkimams“ autorius Siomka Ecka šlovina būsimus rinkimus į Liaudies seimą (tai buvo ne kas kita, o suorganizuoti ir suklustoti rinkimai siekiant pridengti vykdomą Lietuvos aneksiją ir inkorporavimą į Sovietų Sąjungos sudėtį – *aut. past.*). Jame parodomas perdėtai besidžiaugiantis miesto ir kaimo jaunimas, vaikai, darbo žmonės, senoliai. Šlovinamas Stalinas, komjaunimas ir Liaudies seimas. Tokiu būdu siekiama pakreipti jaunimo nuomonę naudinga sovietams linkme, kad jis įtikėtų, jog tariamai atėjo šviesus rytojus, apie kurį tiek daug kalbėjo propagandinė mašina.¹⁶

Išvados

Raginiai rinkti Liaudies seimą, naujosios santvarkos liaupsinimas ir arši buvusios valdžios kritika buvo panaudota paveikti okupuotos Lietuvos jaunimą. Jie turėjo užmiršti visus smetoninio laikotarpio pasiekimus ir šlovinti naująją sistemą, kuri griovė jų tėvų, senelių idealus. Naujoji santvarka dorojosi su priešininkais naudodama represijas. Naudojant propagandą buvo stengiamasi įpiršti mintį, kad tik paklusę okupaciniai valdžiai ir jos gairėms yra verti pagyrų žmonės, o iš tiesų viso labo žmonės, kurie paspartino šalies aneksiją į sovietinę imperiją, kuri savo gniaužtuose laikė ir kitas šalis. Tokiu būdu jaunimas, pasitelkiant propagandą, buvo skatinamas prisijungti prie rinkimų į Liaudies seimą agitacijos, raginti kitus okupuotos šalies gyventojus dalyvauti rinkimuose.

¹⁶ Siomka, Ecka. „Per laukus, per žaliuosius. Darbo jaunimas ruošiasi Seimo rinkimams“. *Komjaunimo tiesa*. 1940-07-09. P. 2.

Gaižiūnų-Rumšiškių didžiagirė istorijos vingiuose

Algirdas BRUKAS, prof. dr. Gintautas MOZGERIS,
Kaunas

Iš aštuonių didžiausių Lietuvos miškų masių (Dainavos, Gaižiūnų-Rumšiškių, Kapčiamiesčio, Karšuvos, Kazlų Rūdos, Labanoro-Pabradės, Lavoriškių-Nemenčinės ir Rūdninkų didžiagirių) pagal užimamą plotą Gaižiūnų-Rumšiškių masyvas yra mažiausias, ne itin žinomas ir populiarius platesnėje visuomenėje. Tačiau kitų didžiagirių tarpe jis turi išskirtinių bruožų ir gan turtingą savo formavimosi istoriją, su kurios ryškesniais štrichais supažindinsime skaitytoją.

Gaižiūnų-Rumšiškių didžiagirė, – užima 30,8 tūkst. ha plotą Kauno, Kaišiadorių ir Jonavos rajonų savivaldybių teritorijoje. Ji susiformavo pakilioje lygumoje tarp Nemuno ir Neries slėnių, kurią padengė senovinės Neries deltos smėliai, vietomis žvirgždai ant juostuotųjų molių ir priemolių. Pietvakarinėje didžiagirės pusėje vyrauja derlingesni dirvožemiai, o nederlingiausi smėlynai koncentruojasi šiaurės rytų pusėje, kur yra ir žemyninių kopų ruožas. Įlomėse yra vidutinio dydžio ir mažų pelkių: Didžiojo Raisto, Čiuloto, Epušoto, Gyvatyno, Juodvalkio, Medžiolito, Palraiščio, Romato, Šlapraiščio, Vilkų raisto pelkės. Iš kitų Lietuvos didžiagirių ši labiausia išsiskiria mišriais medynais. Joje pušynai, nors ir vyrauja, bet užima kiek mažiau nei pusę masės ploto. Pagal rūšinės struktūros rodiklius ji yra artimiausia vidutiniams visos Lietuvos miškų parametrams.

Kadaise kuriantis Kaunui šie Lietuvos viduryje, į rytus nuo Nemuno ir Neries santakos buvę miškai siekė miestą. Dabar Kauno viduryje esantis žinomas Kauno Ažuolyno parkas, Šančių ažuolynas ir Pažaislio šilas – tai išlikę šios didžiagirės vakarinio pakraščio salelės. Anksčiausia žmonės pradėjo pastoviam gyvenimui kurtis patogiausiose Nemuno ir Neries slėnių vietose, o vėliau atsirado gyvenviečių ir prie jų intakų: Lomenos, Livintos, Šešuvos, Varpės (kairieji Neries intakai) Pravienos ir Krunos (dešinieji Nemuno intakai). Ilgą laiką tai buvo atskiros gyvenamos salos.

Besiplečiant Kaunui vakarinę miškų dalį jau nuo

XV a. ir vėlesniais šimtmečiais „užkariavo“ Kauno aplinkoje besikuriantys dvarai, kaimai ir galiausiai pats miestas. XIX a. viduryje (1851 m. A. Polujanskis) carinių laikų Kauno girininkijai priklausiusios didžiagirės šiaurės vakarinė dalis vadinta „jungtine Karmėlavos dača“ turėjo 7 551 dešimtines (1 deš.=1,0925 ha) o pietvakarinė Rumšiškių – 5 140 deš., rytinė Žaslių „dača“ – 5 371 deš. Tad iš viso, pervedus į metrinę sistemą, gauname 19 723 ha plotą. Nors tuometinių miško planų išlikę tik fragmentai, bet plotų dydis leidžia tvirtinti, kad tada šios didžiagirės teritorijoje dar dominavo valstybiniai miškai.

Nuo 1876 m. kai Kauno girininkijoje pradėti miškotvarkos darbai, atsiranda daugiau rašytinių žinių. 1887 m. valstybinių miškų plotas buvo jau sumažėjęs – siekė apie 15 tūkst. ha ir buvo išsidėstęs keliolikoje masių, tarp kurių plytėjo dirbami laukai arba dvarininkų miškai. Didžiausias privačias miškų valdas čia turėjo grafų Tiškevičių giminė.

Seniausia, siekianti XIV a. ir didžiausia didžiagirės šiaurės vakarinėje pusėje atsiradusi gyvenama sala buvo Karmėlava. Nuo jos į vakarus XVI a. buvo atsiradęs Davalgonių dvaras (dabartinių Ramučių aplinkoje). Žemės naudmenos miškų sąskaita buvo plečiamos ir į rytus nuo Karmėlavos. Čia XVIII a. jau buvo įsikūrę nemaži Išorų, Užusalių kaimai, o masės pietvakariuose – Neveronys. Taip maždaug XIX a. ir nusistovėjo vakarinės masės ribos gerokai nutolę nuo Kauno. Prarastoje didžiagirės dalyje išliko tik atskiri jos fragmentai: šiaurėje prie Neries Klebonišio-Pilėnų ir Turžėnų miškeliai, pietuose – siauras miškingas Nemuno šlaitų ruoželis nuo Neveronių iki Pažaislio šilo, o maždaug tarpupio viduryje – Davalgonių miškelis, priklausęs Davalgonių dvarui. Ne taip senai – prieš 80 metų jį iš visų pusių supo dirbami laukai, miškelyje laikėsi gausūs kiškių būreliai. Tad jis naudotas kaip prezidento Antano Smetonos reprezentaciniai medžioklės plotai, kuriuose Jo Ekscelencija ne kartą buvo surengęs baigiamąjį sezono medžioklę laikinosios sostinės elitui.

Čia dar galima pridurti, kad, Kaunui būnant laiki-

Gaižiūnų–Rumšiškių didžiagirės pietvakarių kampas XIX a. viduryje siekė dabartinę Kauno geležinkelio stoties teritoriją. Senovinėje 1861 m. nuotraukoje – Kauno geležinkelio tunelio statybų prieigose akivaizdus ištisinis miškų masyvas. ŠALTINIS – <[HTTP://WWW.RZD-EXPO.RU/HISTORY/PETERSBURG-WARSHAW-RAILWAY/10.JPG](http://www.rzd-expo.ru/history/petersburg-warshaw-railway/10.jpg)>

Kariai žygyje, apie 1935 m. ŠALTINIS – <[HTTPS://SCONTENT.FVNO2-1.FNA.FBCDN.NET/V/T1.6435-9/52698913_592611717878750_8803423887137177600_N.JPG](https://scontent.fvno2-1.fna.fbcdn.net/v/t1.6435-9/52698913_592611717878750_8803423887137177600_N.jpg)>

nąja sostine, pagrindiniai reprezentaciniai medžioklės plotai bent nuo A. Smetonos prezidentavimo pradžios buvo šios didžiagirės viduryje, priklaususiam Būdos girininkijai. Maždaug iki ketvirtos XX a. dešimtmečio, kai dar lengvasis autotransportas nebuvo išplitęs, o ir tinkamų kelių jam važinėti po miškus aiškiai stigo, elitinis 25–35 medžiotojų būrys atvykdavo specialiu traukiniu, kurį sudarė garvežys su 1 ar 2 prikabintais keleiviniais vagonais į Būdos stotelę esančią miške neprivažiavus Kaišiadorių ir likdavo stovėti ant atsarginių bėgių. Kaišiadorių urėdo Povilo Malvicos sutikti medžiokliai pėsčiomis traukdavo į čia pat esančius medžioklės plotus ir per trumpą žiemos dieną suspėdavo padaryti iki 11 varymų. Urėdas P. Malvica buvo puikus šių medžioklių planuotojas ir organizatorius. Jis iš savo eigulių ir vietinių gyventojų sudarydavo du gausius ir tvarkingai dirbančius varovų būrius, kurie, kol medžiotojai medžiojo viename varomame plote, kitas varovų būrys pasiruošdavo varyti

sekančią plotą. Medžiotojams belikdavo trumpiausiu keliu užėti ant naujos šaudymo linijos ir pagal sutartą ženklą prasidėdavo eilinis varymas. Pietums urėdienė ir girininkienė su eigulienių pagalba pagamindavo tradicinį bigosą ir sutartu laiku sutartoje miško aikštelėje laukdavo prie sukurto laužo medžiotojų. Pagrindiniai medžioklės objektai tada buvo kiškiai ir lapės. Elnių šioje didžiagirėje visai nebuvo. Pirmąjį briedį buvo leista nušauti tik 1937 m. Jį individualioje medžioklėje sumedžiojo Žemės ūkio ministras Stasys Putvinskis. Šernų ir stirnų populiacijos irgi dideliu gausumu nepasižymėjo. Todėl paprastai ir į šiuos žvėris medžiokliai galėjo tik pasižiūrėti. Tačiau kiškių per tokias medžiokles krisdavo kelios dešimtys. Sovietmečiu didžiagirėje reprezentacinių medžioklių nebeliko, nes jos buvo perkeltos kiek arčiau į Vilniaus pusę esantį Strošiūnų šilą. Bet palikime reprezentacines medžiokles ir grįžkime į senesnius laikus.

Rytinės didžiagirės ribas suformavo Rumšiškių, Gudienos (Kaišiadorių), Palomenės, Krivonių, Žaslių dvarų jų palivarkų ir kaimų valdos išsidėstę netaisyklingoje plačioje juostoje nuo Zubiškių – Čiobiškio prie Neries iki Nemuno ruožo tarp Strėvos ir žemiau esančių Rumšiškių. Ne tik Rumšiškės bet ir daugiau gyvenamų vietovių šioje juostoje jau minima XIV a. kryžiuočių karo kelių aprašymuose. Tik vėliau pažymėti, kad kiek daugiau tų kelių buvo dešinėje Neries pusėje. Bet tikėtina, kad maždaug iki XV a. pradžios jau galėjo nusistovėti, nors ir kiek kitokia nei dabar, bet gan aiški riba tarp miškų ir žemės ūkio naudmenų. Vėliau iki valstybės žlugimo iš rytų pusės į masyvą dar įsiterpė keli kaimai: I ir II Pravieniškės, Beištrakiai, Pašuliai, Šukiškės, Livintai, Gaižiūnai, o ir centrinėje bei vakarinėje dalyse pagausėjo atskirų kaimelių bei vienkaimių. Daugiausia dvaraviečių ir jų nuosavybėje esančių miškų susitelkė šiauriniame pakrastyje prie Neries. Tiek ATR laikotarpiu, tiek valdant carinei imperijai daugiau kaip pusė didžiagirės miškų išliko valstybės nuosavybėje, nors atskiri didikai (Tiškevičiai, Kosakovskiai, Ekmanai, Romečiai) valdė ir gan didelius miškų plotus, bet tikslūs jų valdytų miškų lokalizacijos mums nepavyko nustatyti.

Intensyvią miškų eksploataciją LDK laikais medienos ir jos gaminių eksportui paliudija net 5 išlikę Būdų kaimų ir vienas vienkiemio pavadinimas, upelis – Būdupsis ir dvi masyvo dalys jo šiaurėje ir pietuose vadinamos Būdų miškais (bendras plotas arti 3 tūkst. ha). Be to prie Neries, aukščiau ir žemiau Jonavos, išlikę du Tartokų kaimai, kur veikė senovinės vandens jėga varomos lentpjūvės. Cariniu laikotarpiu miškų eksploatacija itin suintensyvėjo XIX a. viduryje per miškus nutiesus Peterburgo – Varšuvos geležinkelį, o ypač nuo 1903 m, kai iš didžiulės Kauno girininkijos buvo atskirta Rumšiškių girininkija. Pagal 1907 m. carinės statistikos duomenis Rumšiškių girininkijos pajamos iš ploto vieneto buvo pačios didžiausios

tarp visų Vilniaus – Kauno gubernijos girininkijų ir siekė 10,06 rub. iš 1 deš., kai gubernijos vidurkis buvo 3,80 rub. Tokias pajamas galėjo užtikrinti ne tik našūs medynai, bet dar ir buvusi šiuose miškuose ąžuolų priemaiša.

Miško darbuose papildomą uždarbį turėjo daugelis vietinių gyventojų ne tik cariniu laikotarpiu, bet ir tarpukaryje. Kuomet buvo priimtas sprendimas šiaime masyve įrengti pagrindinį Lietuvos kariuomenės poligoną, apimant šiam tikslui 8 585,6 ha plotą, jo steigimas palietė ir vietinių gyventojų interesus. Pagal Linos Kasparaitės (2012 m) Gaižiūnų poligono įsteigimo (trečio XX a. dešimtmečio pabaiga) tyrimų medžiagą, be valstybinių miškų į planuojamo poligono teritoriją pakliuvo 6 kaimai ir 7 vienkiemiai, kurių žemes reikėjo išpirkti ir išskeldinti žmones. (Poligonui numatytame plote be valstybinių miškų buvo apie 1 800 ha privačių žemių, 150 ūkių ir 400 gyventojų). Be daugumos gyventojų nurodytų pajamų iš uogavimo ir grybavimo, nemaža dalis dar gaudavo pajamų iš miško kirtimo bei išvežimo, o keletas dar ir iš kelmų rovimu bei smalos varymo darbų. Valstybė šias privačias žemes išpirko ir perdavė poligonui. Dalis jų vėliau apaugo mišku.

Pokaryje pamiškėse ir tarpgeriuose buvę kaimų gyventojai itin kentėjo nuo sovietinių represijų, o penktojo dešimtmečio pabaigoje buvo varu suvaryti į kolūkius. Aplink didžiagirę buvo įkurti Raudonosios vėliavos, Komunarų, Vorošilovo, Stalino vardo ir dar visa eilė kolūkių. Vienas toks simboliniu „Naujo gyvenimo“ vardu pavadintas kolūkis apėmė vien didžiagirėje įsiterpusius 8 senus miško kaimus: Beištrakų, Guronų, Kieliškių, Livintų, Mockūnų, Pašulių, Šilinių, ir Šukiškių. Prieš karą čia vyravo smulkūs ūkiai, kaimų žemės sudarė 1 358 ha, buvo apie 200 sodybų su 1 100 gyventojų, nemaža žmonių uždarbiavo miškuose. Pagal Vidmanto Zabarausko 2008 m. surinktus duomenis 1947 m. kaimų gyventojų buvo sumažėję iki 914. O iš viso nuo 1945 iki 1951 m. iš šių kaimų 50 asmenų buvo įkalinta ir 89 asmenys ištremti. Dėl prievartos, žmonių praradimų, prastos tarpumiškių žemės kokybės ir bendros tuometinės padėties „Naujo gyvenimo“ kolūkio rodikliai buvo prasčiausi visame Kaišiadorių rajone ir tiesiog darė gėdą rajono valdžiai. Kadangi jos pastangos pagerinti „Naujo gyvenimo“ gamybinius rodiklius nedavė jokių vaisių, nerasdama kitokios išeities, 1959 03 24 valdžia kolūkį likvidavo ir su visais gyventojais, žemėmis bei kitu turtu perdavė Kaišiadorių miškų ūkiui, kuris iš tos „dovanos“ suformavo savo „pagalbinį ūkį“, kuris turėjo užauginti pašarų miškų ūkio arkliams ir užsiimti kitokia žemės ūkio veikla. Pagalbinio ūkio rodikliai dar labiau suprastėjo nei kolūkio, bet jie jau nebuvo rodomi rajono kolūkių veiklos suvestinėse, o žemės ūkyje patirtus nuostolius padengdavo pajamos iš miškų ūkio... Žmonėms gyvenimas gerokai page-

Gaižiūnų–Rumšiškių didžiagirės pietvakarių kampas XIX a. viduryje siekė dabartinę Kauno geležinkelio stoties teritoriją. Senovinėje 1861 m. nuotraukoje – Kauno geležinkelio tunelio statybų prieigose akivaizdus ištisinis miškų masyvas. ŠALTINIS – <[HTTP://WWW.RZD-EXPO.RU/HISTORY/PETERSBURG-WARSHAW_RAILWAY/10.JPG](http://www.RZD-EXPO.RU/HISTORY/PETERSBURG-WARSHAW_RAILWAY/10.JPG)>

Nuo XIX a. vidurio iki šių dienų didžiagirę suaižė ne tik geležinkelių linijos, bet ir intensyvaus eismo automobilių trasos, ypač apsunkinę stambesnėsios miško gyvūnijos gyvenimą. ŠALTINIS – <[HTTPS://SA.LT/WP-CONTENT/UPLOADS/2020/06/PALEMONO-TUNELIS_1.JPG](https://sa.lt/wp-content/uploads/2020/06/PALEMONO-TUNELIS_1.JPG)>

rėjo, nes jiems atsirado galimybės kažkiek išplėsti vadinamą asmeninį ūkį ir turėti daugiau pajamų nei buvusiame kolūkyje. Dalis vyrų perėjo dirbti nuolatiniams darbininkams į miško ūkį. Tačiau sodybų tuštėjimas nesustojo, jaunimas ieškojo naujų kelių miestuose. Miškų ūkiui irgi nesinorėjo nuolat dengti tuos nuostolius. Todėl, atsiradus galimybėms po 18-os tokio „gaspadoriavimo“ metų pagalbinis ūkis 1977 m. buvo panaikintas. Dalis jo žemių perduota Livintų medelynui, dalyje įveistos pušies ir eglės sėklinės plantacijos, dalis palikta darbuotojų tarnybinėms dalims ir gyventojų asmeniniam ūkiui, dalis apsodinta mišku, dalis perduota „Vienybės“ kolūkiui.

Po nepriklausomybės atkūrimo prasidėję restitucijos bei žemės reformos procesai ir kiti esminiai socialiniai – ekonominiai pasikeitimai, kažkiek ženkliau pakeitė miškų nuosavybės formas, bet sodybų tuštėjimo nesustabdė. Pagal V. Zabarauską 2000 m. minėtuose kaimuose buvo likę 211 gyventojų, o pagal 2011 m. gyventojų surašymo duomenis, t. y. po dešimtmečio jų dar sumažėjo iki 162 žmonių. Dar daugiau privačių žemės ūkio naudmenų buvo sukolūkinta šiauriniuose didžiagirės pakraščiuose prie

Čekoslovakijos įvykių metu vidutinio nuotolio branduolinių ginklų nešančios raketos buvo paruoštos koviniam paleidimui. ŠALTINIS – <[HTTP://WWW.TECHNOLOGIJOS.LT/UPLOAD/IMAGE/N/MOKSLAS/ISTORIJA_IR_ARCHEOLOGIJA/S-49108/NUOTRAUKA-89428/1-11.JPG](http://www.Technologijos.lt/upload/image/n/mokslas/istorija_ir_archeologija/s-49108/nuotrauka-89428/1-11.jpg)>

Neries ir kai kuriose kitose vietose, bet vėliau jos įvairiais būdais buvo perduotos valstybiniam miškų ūkiui ir apsodintos ar vietomis ir savaime apaugo mišku. Nemaži plotai perduoti kolektyvinių sodų steigimui Kauno ir Jonavos gyventojams. Visumoje sovietmečiu didžiagirės teritorijoje mišku apaugusi žemė padidėjo daugiau kaip 4 tūkst. ha ir visas masyvas tapo kompaktiškesnis. Padidėjo jo bendras plotas.

Buvę Lietuvos kariuomenės poligono plotai sovietinių kariškių dar išpūsti. Ruklos – Gaižiūnų desanto mokymo centras ir Gaižiūnų šaudymo poligonas padidintas iki 12 877 ha. Vakarinėje masyvo pusėje piečiau nuo dabartinio Kauno aerouosto pakilimo tako 560 ha užėmė Karmėlavos raketų techninė bazė su 4 raketų paleidimo aikštelėmis ir visa reikalinga infrastruktūra. Apleisti šios raketinės bazės statiniai nugriauti tik 2020 m. Toliau į Jonavos pusę Dumsių seniūnijos teritorijoje buvo antroji – Gulbiniškių arba rytinė Karmėlavos balistinių raketų bazė, kuri užėmė 148 ha plotą. Ji pastatyta apie 1960 m. Teritorijoje priskaičiuojama apie 100 įvairios paskirties statinių. Čia buvo įrengta didelio galingumo raketų nešėjų ir branduolinių galvučių saugykla, priežiūros dirbtuvės, specialaus autotransporto garažai, degalinės, požeminės slėptuvės, štabas, kareivinės ir raketų paleidimo aikštelės. Taigi, vien kariniams objektams atiteko

beveik 44,5 proc. masyvo teritorijos. Taip Gaižiūnų–Rumšiškių miškai tapo labiausia militarizuota didžiagire buvusioje Lietuvos TSR. Nors raketų bazės po nepriklausomybės atkūrimo sunyko, poligonas ir mokomosios karinės teritorijos išliko, o tuo pačiu Gaižiūnų – Rumšiškių didžiagirė ir toliau lieka labiausia militarizuota tarp visų Lietuvos didžiagirių. Tik šįkart tas militarizavimas turi visai kitokius tikslus (Nors Pabradės poligonas didesnis nei Gaižiūnų, bet Labanoro–Pabradės didžiagirė net triskart didesnė, tai santykinai militarizuotas plotas joje užima mažesnę masyvo dalį).

Sovietmečiu 1965 m. girios pakraštyje netoli Jonavos pradėjo veikti chemijos pramonės gigantas – *Azoto* (vėliau pervadinta *Achema*) gamykla vyraujančių vėjų kryptimi savo teršalais prazūdžiusi beveik tūkstantį ha spygliuočių medynų ir pažeidusi dar per du tūkst. ha kaimyniniame Upninkų – Santakos miškų masyve. Sumažinus taršą, miškų džiūvimas buvo sustabdytas, bet tokio objekto buvimas didžiagirei patrauklumo neteikė nei tada nei dabar.

Kiek toliau už Achemos į rytus apsupta Gaižiūnų šilų arti Neries įsikūrusi Ruklos gyvenvietė turėjo šansų tapti kurortu, bet jau tarpukaryje likimas lėmė buvusiam senam kaimeliui pradėti karinio poligono satelito karjerą, o sovietmečiu Rukla tapo nemažu uždaru kariniu miesteliu, kuriame apsigyveno sovietiniai kariškiai. Po nepriklausomybės atkūrimo apleistose patalpose kūrėsi Lietuvos kariškiai, buvo dislokuotas besirodijantis JAV sausumos pajėgų kuopos padalinys, NATO priešakinių pajėgų bataliono kovinė grupė, o nuo 1997 m. pradėjo funkcionuoti žinomas Lietuvoje, bet negarsėjantis patrauklumu Pabėgėlių priėmimo centras.

Lygiai taip pat patrauklumo didžiagirei nesuteikė kitoje jos pusėje II Pravieniškių kaimelyje dar tarpukaryje įsteigta priverčiamųjų darbų stovykla. Besiplėtodama ji apėmė ir I Pravieniškes, keitė savo pavadinimus ir pasiekė mūsų laikus per paskutines „krikštynas“ oficialiai įvardijama kaip „Pravieniškių pataisos namai – atviroji kolonija“. Pravieniškių „gyventojų“ pajėgos ilgą laiką naudotos Didžiojo raisto durpių kasybai. Įdomi pelkė, turėjusi bene storiausių durpių sluoksnį Lietuvoje – apie 16–17 m. ir siekusi arti 500 ha, prarado savo natūralumą. Šiaurės vakariniame didžiagirės pakraštyje įsikūrusio Kauno civilinio aerouosto pakilimo nusileidimo takai drumsčia nemažame plote girios ramybę. Be to, lėktuvams takai įrengti ir kariniame poligone. Tačiau dar negatyvesnę įtaką aplinkai, ypač didžiagirės gyvūnijai, darė ją kertančios labai judrios Vilniaus–Klaipėdos ir Kauno–Zarasų automagistralės ir be jau minėtos geležinkelio linijos dar dvi iš Kauno ir iš Kaišiadorių į Jonavą nutiestos linijos. Pastarosios linijos statytos daugiausia karinėms reikmėms. Negatyvią automagistralių įtaką kažkiek sumažino nepriklausomybės laikais padaryti miško atitvėrimai

vielinio tinklo tvoromis nuo važiuojamųjų dalių ir iškastos pralaidos po kelių danga varliagyvių bei kitos smulkiosios faunos migracijai.

Bene vienintelis patrauklus ir nuo seno gausiai žmonių lankomas yra pietinis didžiagirės pakraštys besiremiantis į Kauno marias. Tai iš tiesų rekreacijai tinkamiausia didžiagirės dalis. Sovietmečiu čia veikė didžiausia Lietuvoje vasaros pionierių stovykla, kuri „prichvatizacijos“ laikais visiškai išnyko. Savo rekreacine ir kultūrine reikšme išsiskiria pietrytinėje girios dalyje prie Rumšiškių miestelio įsiterpęs – Lietuvos liaudies buities muziejus, sudarantis kaip ir natūralų girios kaimo tęsinį. Muziejus pradėtas kurti 1966 m., pirmosios ekspozicijos atidarytos 1974 m. Visas šis patrauklus ir vaizdingas didžiagirės pakraštys dabar įeina į Kauno marių regioninio parko sudėtį.

Miškininkystės požiūriu itin vertingą Kauno marių pakrančių apsauginiai želdiniai, kurių tikslas buvo stabdyti po patvenkimo prasidėjusią Kauno marių krantų eroziją ir kartu atlikti rekreacinę – estetinę funkciją. Jie buvo įveisti 312 ha plote 1959–1961 m. Želdinimui naudotos beveik visos vietinės medžių rūšys ir dar daugiau kaip dvi dešimtys krūmų bei introdukuotų medžių rūšių, įvairios mišrinimo bei išdėstymo schemas. Dabar, t. y. praėjus po želdymo darbų maždaug 60-mečiui yra išryškėję sėkmingi, mažiau sėkmingi ir kai kurie visai nesėkmingi įdomaus praktinio eksperimentavimo variantai. Tad pažintis su Kauno marių apsauginių – rekreacinių želdinių šiandienine būkle rekomenduotina kiekvienam pasirinkusiam miškininko profesiją specialistui.

Trumpai ir apibendrintai vertinant galima sakyti, kad Gaižiūnų–Rumšiškių miškai – daugiausia nepatrauklių objektų turinti ir mažiausiai plačiai visuomenei žinoma Lietuvos didžiagirė. Tačiau dėl miško augaviečių ir medynų rūšinės struktūros įvairovės ir racionalaus ūkininkavimo ji ne tik atlieka svarias socialines funkcijas, savitai pridengdama ir bent iš dalies neutralizuodama tų objektų neigiamą poveikį aplinkai, bet ir išsaugo savo ekologinio pobūdžio vertybes, visų pirma augalijos įvairovę, savo ekonominę, o prie Kauno marių besišliejančioje dalyje ir rekreacinę bei gamtosauuginį potencialą. Konkreti kiekybinių ir kokybinių miško rodiklių kaita per pastaruosius 75 metus pateikiama lentelėje.

Nuo pokario laikų bendras šio masyvo plotas nežymiai kito didėjimo linkme. 2021 m. būklei valstybės miškų registre užregistruota 30 772 ha privačių bei valstybinių miškų ir kitų valstybinės miškų urėdijos valdomų žemių. Išskirtinis miško žemių ir apaugusių miškų plotų padidėjimas šiame masyve siejasi ne tik dėl į jį įsiterpusių privačių, o po 1947 m. apskaitos atsiradusių kolūkinių žemių apsodinimo mišku, bet ir dėl to, kad ilgą laiką čia buvusios karinių objektų žemės (miškai) Lietuvos miškotvarkos nebuvo inventorizuotos, o duomenys įslaptinti ir net sąmoningai iškraipomi.

Iš kitų Lietuvos didžiagirių šis masyvas išsiskiria ir

palyginti nedidele kultūrinės kilmės medynų dalimi. Dabar kultūrinės kilmės medynai sudaro 13 proc. Pagal sodintų želdinių kiekius kultūrinės kilmės medynų turėjo būti beveik dvigubai daugiau, bet dėl gero savaiminio žėlimo čionykštėmis sąlygomis nemaža kultūrinių želdinių dalis buvo nustelbta savaiminukų, liko polajyje ar kaip nedidelė priemaiša pagrindiniame arde, o dalis per kelis dešimtmečius visiškai sunyko ir todėl šie medynai apskaitomi kaip savaiminės kilmės. Lyginant su kitomis, Gaižiūnų–Rumšiškių didžiagirėje savaiminės kilmės medynų yra žymiai daugiau.

Pokaryje prijungtose prie didžiagirės žemėse daugiausia buvo veisiamos pušies kultūros. Todėl pušynų dalis sovietmečiu didėjo tiek absoliučiais, tiek santykiniais dydžiais, o nepriklausomybės laikais dėl rūšių kaitos kirtavietėse ir įvairių kitų priežasčių sumažėjo. Brandžių eglynų dėl vėjavartų ir kenkėjų invazijų buvo ženkliai sumažėję paskutiniame XX a. dešimtmetyje. Bet jie buvo greitai atkurti kultūriniu būdu. Todėl bendras eglynų plotas nedaug tepakito, tik sumažėjo jų vidutinis amžius. Dėl visoje respublikoje išplitusios grybinės uosynų ligos, sukėlusios jau beveik 20 metų trunkančią pandemiją, sunyko buvę uosynų plotai ir juos daugiausia užėmė eglynai ir juodalksnynai. Nepriklausomybės laikais, daugiausia privačiame sektoriuje savaimingai apaugant dirvonuojančioms žemėms, padaugėjo pionierinės rūšies – baltalksnio medynų. Išskirtinai reikia pabrėžti, kad nors Gaižiūnų–Rumšiškių didžiagirė aštuonių didžiagirių tarpe yra pati mažiausia, bet joje susitelkę daugiau nei pusė visų didžiagirių ažuolynų plotų. Jie čia sudaro 458 ha. Yra išlikusių ir senų šios rūšies medynų, bet dauguma – išauginti buvusios Kaišiadorių urėdijos pastangų dėka, užtikrinant įveistų jaunuolynų apsaugą ir savalaikį ugdymą.

Krinta į akis ir tai, kad netgi pokaryje – 1947 m. šioje didžiagirėje vyravo ne jaunuolynai, o pusamžiai medynai. Taip pat ir brandžių medynų kiekis buvo didesnis nei kitose didžiagirėse – jis sudarė 10 proc. Todėl čia per visą analizuojamą laiką buvo gana stabilus ir aukštas miško naudojimo intensyvumas. Gaižiūnų–Rumšiškių didžiagirės miškai, nežiūrint artimos didelio miesto kaimynystės, įsiterpusių gausių karinio, pramoninio pobūdžio bei susisiekimo objektų infrastruktūrų, labai ryškiai dominuojančių ūkinių miškų (82,7 proc.) ir juose nenutrūkstamai vykdytų ir vykdomų kirtimų, lig šiol yra gyvybingi, turintys gerą savaiminio atsikūrimo potencialą, didžiausią rūšinę įvairovę ir netgi santykinai patį didžiausią tarp visų didžiagirių gamtinę brandą pasiekusių medynų kiekį – 1 654 ha arba 5,7 proc. nuo medynų ploto. Absoliučiais skaičiais daugiau gamtinę brandą pasiekusių medynų turi tik Labanoro–Pabradės didžiagirė – 2 260 ha. Bet ji triskart didesnė už Gaižiūnų–Rumšiškių didžiagirę ir santykinai joje gamtinę brandą pasiekę medynai sudaro 2,5 proc. t. y. net dvigubai mažiau. Suprantama, kad

tokius dalykus nulemia skirtingos gamtinės ir kitos vietinės sąlygos, skirtingi atskirų miškų masyvų raidos ypatumai bei dirbančių miškininkų – specialistų praktinė veikla. Didžiausius didžiagirės plotus tvarkę Kaišiadorių ir Jonavos urėdijų (anksčiau – miškų ūkių) vadovai ir specialistai pasižymėjo aukšta kompetencija ir savarankiškumu. Kaip į dominuojančias ūkines funkcijas turinčius miškus, čia į miškininkų darbą kiek mažiau kišosi visokie „regulatoriai“ ir „gelbėtojai“. Kažkaip net keistoka, kad miškų gynėjai ir gelbėtojai nekreipė dėmesio į čionykštes realias problemas ir niekada neprotestavo. Lietuvoje audringiausi protestai ir miškų „gelbėjimas“ stipriausiai pasireiškė ten, kur realių bėdų visiškai nebuvo arba jos buvo daug mažesnės.

Ieškant atsakymų kodėl taip yra, išryškėjo, kad „gelbėjimo“ atsiradimas ir mastai mūsų šalyje priklauso ne nuo kokios nors miškui daromos žalos dydžio ar jo naudojimo intensyvumo, bet nuo to „gelbėjimo“ ideologų ir vedlių laikinos ar nuolatinės gyvenamosios vietos, darbovietės ir ypač nuo poilsavimo vietos. Taigi, jei platoniškas miškų mylėtojas ar ES pinigų įsisavinimo gamtos saugos tikslams specialistas turi kokiam nors miškų masyve nusipirkęs ar pasistatęs savo vasarojimui sodybą, tikimybė, kad prasidės to masyvo miškų gelbėjimas nuo jų savininkų ir valdytojų padidėja daugybę kartų... Bet nenukrypime nuo Gaižiūnų–Rumšiškių miškų specifikos.

Pirmos oficialios saugomos teritorijos: Kauno marių regioninis parkas, Būdos botaninis – zoologinis (791 ha), Palaraisčio telmologinis (342 ha) ir Lomenos kraštovaizdžio (532 ha) draustiniai čia atsirado tik XX a. paskutiniame dešimtmetyje, bet ir tuomet Gaižiūnų–Rumšiškių masyvas išliko mažiausiai saugomų teritorijų turinti Lietuvos didžiagirė. Tik XXI a. pradžioje, geriau pasižvalgę po šios didžiagirės miškus ir patyrinėję jos biologinę įvairovę, gamtos augininkai surado per šimtą kertinių miško buveinių sklypų, o svarbiausia Būdos – Pravieniškių masyve, kaip NATŪRA 2000 teritoriją išskyrė Būdos–Pravieniškių biosferos poligoną, apimantį net 5 173,5 ha plotą. Visoje didžiagirėje buvo išskirta viena paukščių apsaugai (Kauno marių RP dalis) ir 7 buveinių apsaugai svarbios teritorijos, sudarančios dar 7 769 ha. Be to didžiagirėje yra ir valstybės bei savivaldybių saugomų gamtos paveldo objektų, tarp kurių gan įspūdingi medžiai: Rumšiškių ažuolas bei Rumšiškių pušis ir Gastilionių ažuolas. Labai įdomios ne taip senai – dėl Kauno marių atsiradimo susiformavę trys atodangos (Davalgionių, Gastilionių, Strėvos). Iš viso didžiagirėje ir jos artimoje aplinkoje yra per 20 įvairių gamtos ir kultūros paveldo objektų ir keletas rekreacinių takų.

Dėl karinio poligono veiklos vietoje buvusių medynų keleto šimtų ha plote buvo palaikomos neapaugę mišku dykvietės, kuriose vyravo smėlio dirvožemiai. Juose susiformavo visiškai atviri, dalinai atviri, ar paviene sumedėjusia (daugiausia pavienėmis pušelėmis) ir specifine žoline augalija,

kurioje gausu retų saugomų rūšių, plotai, įvardijami kaip atviri smėlynai, viržynai, nesusivėrusios žemyninės smilpievės ir karbonatinių smėlynų pievos. Šie plotai vertingi ne tik savo augalijos, bet ir savo vabzdžių pasauliu ir todėl priskirti Europinės svarbos buveinėms. Buveinės išsaugomos reguliariai vykstant karinėms pratyboms, o, sumažėjus pratybų apimčiai ar aktyvumui, vyksta buveinių degradacija. Tuomet atsiranda būtinybė atlikti gamtotvarkinius darbus: šalinti sumedėjusią augaliją, samanas ir nuokritų sluoksnius, o senuose viržynų plotuose naudoti ir kontroliuojamus gaisrus. Taigi, didelio ploto karinio objekto buvimas miškuose ekologiniu požiūriu turėjo ne tik neigiamų, bet ir kai kurių teigiamų pusių.

O svarbiausia – racionalus ūkinis režimas, miškų ūkio specialistų taikytas šiuose miškuose jau beveik šimtmetį, atsižvelgiant į didelio miesto ir didžiausių Lietuvos upių – Nemuno bei Neries kaimynystę, kartu suprantant šių miškų vaidmenį vandenų apsaugai bei žaliųjų zonų prie didelio miesto reikalingumą ir praktikoje realizuojant jų tvarkymo specifiką. Tokia ūkinė veikla leido palaikyti šioje didžiagirėje, nežiūrint oficialių saugomų teritorijų nebuvimo ir negatyvių objektų invazijos, gan įspūdingą biologinę įvairovę, masyvo tvarumą ir kartu socialinių bei ūkinių – ekonominių funkcijų sėkmingą išsaugojimą. Tikėtina, kad šios pamatinės miškininkavimo vertybės išliks ir ateityje. Juolab, kad ir šiuolaikinėmis sąlygomis, norint saugoti ne tik gamtą, bet kartu ir žmogų su jo kuriamais prieštariniais objektais bei veiksmiais, nėra jokių kitų būdų kaip kompromisų paieškos.

Saltiniai

Jonavos ir Kaišiadorių urėdijų (miškų ūkių, miško pramonės ūkių) miškotvarkos inventorizavimo duomenys ir miškotvarkos projektai sudaryti 1922–2022 m. laikotarpyje (Valstybinės miškų tarnybos archyvas)

Jonavos, Kaišiadorių, Kauno regiono topografiniai žemėlapiai sudaryti iki Pirmojo pasaulinio karo ir to laikotarpio miškotvarkos sudarytų planų fragmentai (G. Mozgerio kolekcija)

Lukinas M., Miškai ir jų savininkai istorijos raidoje, rankraštis, 1980–1987. (A. Bruko kolekcija)

Įvairių pavadinimų Lietuvos miškų ūkio statistikos leidiniai nuo jų atsiradimo pradžios 1924 m. iki 2022 m.

Памятные книжки Ковенской губернии, 1872 – 1913 г. г.

Виленско – Ковенское управление земледелия и государственных имуществ, Циркуляры, No. 1–50, 1907 – 1910

Literatūra

Čelkis T., Privačios žemėvaldos ribų nustatymas ir žymėjimas XV–XVI a. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, 2011

Daugirdas, v. Lietuvos teritorinio administracinio suskirstymo istorinė geografinė analizė (daktaro disertacija). Vilniaus universitetas, 2007

Dubonis A., „Žemėvalda“, LDK kultūra, Tyrinėjimai ir vaizdai, Vilnius, 2001, p.785–794

Isokas G., Lietuvos girių ir medžioklės ūkio istorija, Vilnius, 2006
Kasparaitė Lina, Pirmosios Lietuvos respublikos kariuomenės Gaižiūnų poligonas 1930–1939 metais, Kaunas, 2012

Kavaliauskas P., 2006. Saugomų teritorijų tinklo raida. Lietuvos saugomos teritorijos: informacinis leidinys – žinyas. Vilnius: Lututė.

Lietuvos kelių aprašymai, padaryti kryžiuočių žvalgų XIV a. Vertė J. Jurginis, „Kraštas ir žmonės“, Vilnius, 1988

Lietuvos miškų vardynas, I d., Sud. A. Brukas, D.

Lentelė. Gaižiūnų-Rumšiškių miškų pagrindinių rodiklių dinamika 1947 – 2021 m

Šaltiniai: Jonavos, Kaišiadorių ir Kauno urėdijų 1947–2021 m. miškotvarkos projektai, 1991–2021 m. miškų statistika

Rodikliai ir jų matavimo vienetai	Apskaitų metai			
	1947	1977	1996	2021
Bendras miškų masyvo plotas, ha	29 000	30 400	30 500	30 772
Miško žemės plotas masyve, ha	21 520	22 930	23 255	30 350
Mišku apaugęs (medynų) plotas, ha	17 100	21 130	21 750	29 065
Mišku neapaugę miško žemės (aikštės, kirtimai, degimai, smėlynai, daigynai, kvartalinės lin. ir kt.), ha	4 420	1 800	1 505	1285
Miško ūkio įmonių valdomos kitos naudmenos (vandenys, pelkės, sodybos, kaimai, ariamos, pievos, ganyklos ir t.t.), ha	1150	3900	3100	422
Kitų savininkų ir valdytojų į masyvą įsiterpę ne miško žemės neįtrauktos į bendrą masyvo plotą, ha	nėra duom.	3520	4645	9459
Valstybinių miško įmonių miškai / kitų įmonių, privatūs ir rezervuoti privatizavimui miškai, %	Nėra duom.	97,7/2,3	77/23	72,0/28,0
Ūkinės paskirties/kitų paskirčių miškai, %	35/65	23/77	69/31	82,7/17,3
Savaiminės kilmės/kultūrinės kilmės medynai, %	95/5	91/9	88/12	87/13
Rūšinė medynų struktūra, %:	100	100	100	100
- pušynai,	40	43	42	36,6
- eglynai,	20	20	19	21,7
- beržynai,	25	23	24	22,9
- juodalksnynai,	9	7	7	10,5
- drebulynai,	3	4	4	4,1
- baltalksnynai	-	-	1	1,6
- ąžuolynai,	1	1	1	1,6
- uosynai,	1	1	1	0,4
- liepynai,	-	-	-	0,4
- kiti	1	1	1	0,2
Medynų amžiaus struktūra, %:	100	100	100	100
- jaunuolynai,	38	31	28	22
- pusamžiai,	40	44	42	35
- pabręstantys,	12	15	19	9
- brandūs	10	10	11	34
Vidutinis medynų amžius, metais	41	49	54	58
Vidutinis medynų bonitetas, balais	II,2	I,9	I,9	I,3
Vidutinis medynų skalsumas, balais	0,69	0,72	0,73	0,73
Vidutinis medienos tūris 1-me ha, m ³	142	190	200	246
Medienos išteklių naudojimas m ³ iš 1 ha medynų ploto (tūris likvidinis)	2,9	2,3	4,9	4,1
Gamtinę brandą pasiekusių medynų plotas, ha	neinventorizuotas			1654

Pastabos:

1. 1947 m. miško naudojimas paskaičiuotas tik iš valstybinių miškų oficialios apskaitos. Naudojimas privačiuose miškuose buvo nekontroliuojamas ir neapskaitomas, o ir valstybiniuose miškuose buvo gan daug nelegalių neapskaiėtų kirtimų. Todėl ekspertiniu vertinimu faktinis naudojimas iš 1 ha 1947 m. buvo apie 4,0 m³
2. 1996 m. kirtimų apimtys priverstinai padidėjo vykstant sanitarinius kirtimus dėl kėnių invazijos sukeltos masinio eglynų džiūvimo. Leistina (miškotvarkos apskaičiuota) norma visų rūšių kirtimais tada buvo 3,9 m³

Budriūnienė, B. Elsbergienė, A. Kazloviene, Kaunas, 1994.

Navakas D., Kontinentinių smėlynų būklė ir jų užaugimo mišku ypatumai, A.Stulginskio universiteto baigiamasis magistro darbas, 2015

Polujanski Aleksander, Opisanie lasow krolewska Polskiego i gubernij zachodnych cesarstva

Rossyskiego pod wzgledem historycznym i gospodarczym,

t. I, Warszawa, 1854

Vaitiekūnas Stasys, Lietuvos gyventojai per du tūkstantmečius, Vilnius, 2006

Visuotinė lietuvių enciklopedija, I – 25 t., Miškų masyvų aprašai, Vilnius, 2001 – 2015

Zabarauskas V. Kaišiadorių miškų urėdijos istorija, Kaišiadorys, 2008

Sugrįžimas į ateitį – Trakų bernardinai

Gintaras ABARAVIČIUS,

Trakų istorinio nacionalinio parko direkcijos direktorius

Miesto senbuviai puikiai žino, kad Trakų siluetą kadaise formavo iškilūs monumentai – Trakų Salos ir Pusiasalio pilių kompleksas, Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia ir Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios su bernardinų vienuolynu ansamblis. Šių trijų pagrindinių dominančių link vedė visi vieškeliai, vinguriavo gatvės, telkėsi miestiečių namai bei didikų rūmai ir apskritai visas žemiškasis gyvenimas. Galiausiai iš dviejų šimtmečių okupacijų laikotarpio ištrūkusios dabarties kartos vis ryžtingiau gręžiasi į istorinių Trakų – ežerų miesto – pirmavaizdį – atkūrė viduramžių pilis, sugrąžino šlovę Lietuvą globojančiai Trakų Dievo Motinai, ryžtingai pradėjo domėtis Trakų bernardinų palikimo atgaivinimu.

Apie tai kartu dar kartą kviečiame ir pasvarstyti. Ką miestiečiams ir svečiams šiandien sako miesto vidury tebenykstantis bernardinų vienuolynas, ką jis liudija apie mus ir ko iš mūsų tikisi ateityje? Gal, pavyzdžiui, mums visiems tiktų, jei šioje sakralioje erdvėje iki galo būtų realizuota dar 1991 m. Trakų rajono valdybos Statybos ir remonto skyriaus viršininko Sauliaus Šulaičio pradėta Trakų ligoninės plėtra? Kaip tik tokiu tikslu Trakų istorijos muziejaus archeologė Birutė Lisauskaitė tą Sovietų Sąjungos žlugimo vasarą atliko didžiausius kada nors šioje senamiesčio vietoje vykdytus archeologijos tyrimus – atkasė bažnyčios pamatus, rūsio skliautus, grindinius ir Mažųjų Rasų kapavietes. O gal realizuokime 1971 m. sovietinės rajono valdžios patvirtinto Trakų generalinio plano sprendinius? Priminsiu, kad pagal 1968-aisiais Miestų statybos projektavimo instituto darbuotojo Kazimiero Bučo (1908–1992) parengtą dokumentą, nugriovus bernardinų vienuolyną, kalvos viduryje turėjo būti pastatytas daugiaaukštis viešbutis užsienio turistams.

Ar tokios netolimos praeities idėjos šiandien tikrai atrodo per daug drastiškos? O gal jose būta kažkio racionalaus prado? Gal ir XX a. antrosios pusės blaškymuose, kad ir iškreiptai bei blankiai, ruseno ne tik prisiminimai apie šioje Trakų vietoje egzistavusio viešo gyvenimo centro svarbą, bet ir natūralus noras bei poreikis vėl jį kažkaip revitalizuoti?

Prisiminkime, ant aukščiausios dabartinio Trakų miesto kalvos žmonės galimai įsikūrė dar XIII a. pabaigoje ir ši nausėdija tapo Trakų miesto pradžia. Po trijų šimtmečių – 1617 m. – Vilniaus vyskupas Eustachijus Valavičius (1572–1630), Trakų vaivadijos bajorų prašomas, joje įkurdino devintąjį bernardinų vienuolyną Lietuvoje. Vienuoliai nuo 1750-ųjų pastatė naująją Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčią bei bernardinų konvento pastatus su vidiniu kiemu ir taip sukūrė trečiąją Trakų miesto silueto vertikalę, kuri atvirai manifestavo Romos katalikų pergalę Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) ir ėmė dominuoti vietos kraštovaizdyje. Vėlyvojo baroko ansamblio Trakuose statybas fundavo Rečicos (dabartinės Baltarusijos pietvakariuose prie Dniepro) vėliavininkas Jonas Petras Judickis (apie 1705–1780) ir jo žmona Eleonora Rudaminaitė-Judickienė (g. 1710), taip pat ir LDK raštininkienė Ona Oginskaitė-Judickienė.

Dar bene šimtmetį klestėjęs Trakų bernardinų vienuolynas buvo ne tik ryškiausia miesto puošmena, bet ir svarbi Lietuvos dvasinio gyvenimo vieta, pripažintu kultūros bei jaunų piliečių ugdymo centru. Kokį įspūdį jis darė amžininkams, nesunku įsivaizduoti ir mums, tik prisiminkime iš griuvėsių prikeltą Vygrių kamaldulių vienuolyno ansamblį, šiandien vainikuojantį Suvalkų ežerų ir miškų peizažą.

Deja, būtent tai – objekto matomumas ir reikšmė – nulėmė, kad pirmosios Rusijos okupacijos (1795–1915) metu, 1845 m. kovo 30 d., Vilniaus karinis gubernatorius Fiodor Mirkovič (1789–1866) įsakymu ansamblio šeimininkus išvaikė, o nusavintą turtą atidavė kareivinėms ir kalėjimui įrengti. Taip

ir neįstengę barokinės bažnyčios paversti stačiatikių cerkve, okupantai 1880–1883 m. ją nugriovė, o vienuolyną kalėjimo reikmėms naudojo iki Pirmojo pasaulinio karo. 1915 m. rugsėjo mėn. Vokietijos Dešimtoji armija puolimo metu kalėjimą apgriovė, rusus išvijo, tačiau, nudegus stogams, mūrai ėmė griūti, veikiami gamtos ir piktavalių žmonių.

Tai, ką šiandien žinome mes, žinojo ir visų paskesnių Rusijos okupacijų vykdytojai, todėl nestebina, kad jie tikslingai naikino Trakų bernardinų ansamblį. Tačiau kodėl tai šiandien leidžiame mes – LDK palikuonys? Gal dėl to, kad per ilgus priespaudos metus ir mums tapo paprasčiau vietoje Trakų bernardinų ansamblio matyti vien tik jo griuvėsius?

Trakų istorinio nacionalinio parko direkcija, atsižvelgdama į visa tai, šiais metais inicijavo virtualų Trakų bernardinų ansamblio atkūrimą. Pirminis impulsas imtis šio darbo atėjo tarsi iš niekur, bet mintis buvo tokia įtaigi ir kartu tokia įsakmi, kad nebuvo abejonių, jog atėjo būtent tam skirtas laikas. Nesiplėsdami paminėsime tik tiek, kad virtualiai atkurti buvusią išpūdingiausią, trečiąją Trakų miesto dominantę – bernardinų ansamblį – iš karto sutiko jaunosios kartos archeologas Žygimantas Buržinskas ir architektas Aurimas Širvys, spėję virtualiai rekonstruoti jau daugybę sunaikintų LDK monumentų. Vienas naujausių – 2021 m. vietos bendruomenei ir Lietuvai pristatytas trimatis Naujosios Vilnios Rokantiškių pilies hipotetinės rekonstrukcijos modelis.

2022 m. dirbant su Trakų projektu autorius lydėjo didžiausia sėkmė. Dešimtmečiais Maskvoje, Peterburge, Minske, Varšuvoje bergždžiai ieškoti

Trakų bernardinų ansamblio apmatavimai atrasti čia pat – Vilniuje! Taip bernardinų vienuolyno griuvėsiai Trakuose atgavo aiškius didingo ansamblio kontūrus ir šiandien galime kalbėti jau ne vien apie apibendrintą buvusių pastatų vaizdą, bet ir apie tikslus jų matmenis.

Bernardinų vienuolyno Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios pastato plotis ties bokštais siekė 21,4 m; navos išorinis plotis – 14,1 m; bendras ilgis – 39,2 m; bokštų aukštis iki kryžiaus – 35,7 m; aukštis su kryžiais – 38,8 m; bažnyčios sienų aukštis iki karnizo viršaus – 12,6 m; bažnyčios aukštis iki kraigo viršaus – 20,4 m. Bernardinų vienuolyno pastato ilgis – 42 m; plotis – 35 m; aukštis iki karnizo viršaus – 10,8 m; aukštis iki kraigo viršaus – 17,1 m; vidinis kiemas 10,7 m x 16,4 m. Vienuolyno su bažnyčia užstatytas plotas užėmė maždaug 1 756,04 kv. m plotą be vidinio kiemo, vidinis kiemas – 175,48 kv. m plotą.

Taigi, tokiu Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansambliu Trakuose galėjo grožėtis amžininkai, tokiais jie šiandien atsiveria ir mums. Nuo šiol tai nebėra niūraus carinio provincijos miestelio beviltiški praeities griuvėsiai, dabar bernardinų paveldas virsta istorinių Trakų, ežerų miesto, ateitimi. O kiek dar atradimų visų mūsų laukia rytoj, o gal dar ir šiandien?

Dar kartą įsiskaitykime į Evangelijos pagal Matą žodžius: *Prašykite ir gausite. Ieškokite ir rasite. Belskite ir jums bus atidaryta. Kiekvienas, kas prašo, gauna, kas ieško, randa, ir beldžiančiam atidaroma.*

*Šaltinis – „Trakų žemė“, Nr. 47 (1253),
2022 m. lapkričio 25 d., p. 1, 6.*

Trakų bernardinų vienuolyno, paversto kalėjimu, vaizdas XX a. pradžioje

Sunaikintas ir parduotas

TTrakuose, Birutės gatvėje, esantys Bernardinų vienuolyno griuvėsiai 2000 m. turėjo vilčių atgimti, tačiau 2005 m. buvo parduoti privatiems asmenims¹. Beje, vienuolynas caro valdžios buvo uždarytas 1865 m., paverstas kalėjimu ir nuo XX a. pr. pradėtas ardyti. Po Antrojo pasaulinio karo jo teritorijoje veikė įvairios Trakų rajono organizacijos.

Bernardinų vienuolyno skandalinga pardavimo istorija atskleidžiama Trakų istorinio nacionalinio parko direktoriaus Gintaro Abaravičiaus rašte, adresuotame Trakų rajono savivaldybės meriui, Trakų rajono įvaizdžio formavimo ir investicijų pritraukimo darbo grupės vadovei Editai Rudelienei, Lietuvos Respublikos Seimo nariui Nagliui Puteikiui, Kultūros ministrei Lianai Ruokytei-Jonsson, Aplinkos ministrui Kęstučiui Navickui, Valstybinės kultūros paveldo komisijos pirmininkei Evelinai Karalevičienei. Žemiau spausdiname šį raštą ir tikimės skaitytojų dėmesio.

DĖL TURIZMO IR KULTŪROS IŠTEKLIŲ TRAKŲ MIESTE TVARIOS PLĖTROS GALIMYBIŲ (V)

Trakų rajono merės 2016-09-29 potvarkiu Nr. P1-105 „Dėl Trakų rajono įvaizdžio formavimo ir investicijų pritraukimo darbo grupės sudarymo“ sudarytai darbo grupei (toliau – Įvaizdžio ir investicijų grupė) Trakų istorinio nacionalinio parko (toliau – TINP) direkcija pateikė daug siūlymų dėl tvarios Trakų turizmo ir kultūros plėtos, kurių gyvendinimą valstybės saugomoje – TINP teritorijoje nuo 1991 m.² numato Lietuvos Respublikos įstatymai, Vyriausybės nutarimai ir kiti, taip pat ir Trakų rajono savivaldybės, teisės aktai.

Atsižvelgiant į Trakų merės nusiskundimą 2017-07-05 rašte Nr. MP3-196 „Dėl turizmo ir kultūros išteklių Trakų mieste tvarios plėtos galimybių (II)“, jog ji turi nepakankamai informacijos apie veiklą TINP teritorijoje reglamentuojančius dokumentus, TINP direkcija šiuo raštu pakartotinai teikia išsamią

¹Apie Trakų bernardinų vienuolyną rašyta Trakų rajono laikraštyje „Trakų žemė“, 2007 m. spalio 27 d., Nr. 43 (470). *Red. pastaba.*

²Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991-04-23 nutarimas Nr. I-1244 „Dėl Dzūkijos, Kuršių nerijos, Žemaitijos nacionalinių parkų, Trakų istorinio nacionalinio parko ir Viešvilės valstybinio rezervato įsteigimo“, in: *Lietuvos aidas*, 1991-04-30, Nr. 84-0.

informaciją konkrečiu klausimu ir prašo į Įvaizdžio ir investicijų grupės posėdį įtraukti Bernardinų kalvos (Birutės g. 35, Trakai) detaliojo plano sprendinių įgyvendinimo aktualiją.

Primename, kad 2017-07-05 merės rašte Nr. MP3-196 prašoma pateikti TINP direkcijos „vertinimą“ dėl Bernardinų kalvos, „[...] nurodant, kokio pobūdžio veikla yra galima, užstatymo plotai, būdai ir kita [...]“. Iš to darytina išvada, kad Trakų rajono savivaldybės darbuotojai slepia nuo savo vadovės dar 2000–2003 m. laikotarpio dokumentus, kurių rengimui pritarė ir juos patvirtino pati Trakų rajono savivaldybė.

TINP direkcija informuoja, kad prieš 17 (septyniolika) metų, 2000-02-22 Trakų rajono savivaldybės architektas A. Butrimavičius patvirtino sąlygas TINP direkcijos inicijuotam Bernardinų kalvos ribų, pagrindinės tikslinės naudojimo paskirties, veiklos pobūdžio ir režimo nustatymo detaliojo plano rengimui. Šias sąlygas 2000-02-29 suderino KVAD Vilniaus teritorinio padalinio vadovas A. Bundonis (reg. Nr. 157).

2001-04-28 Trakų rajono savivaldybės taryba sprendimu Nr. 61 „Dėl detaliojo plano rengimo“ nusprendė rengti Bernardinų kalvos sklypo Birutės g., Trakuose, detalųjį planą, ir 2001-05-09 meras S. Raščiauskas sprendimu Nr. 90 „Dėl detaliojo plano programos aprobavimo“ pritarė Bernardinų kalvos sklypo Birutės g., Trakų m. (U18) detaliojo plano raidos programai, kurią parengė UAB „Senojo miesto architektai“ (projekto vadovas – G. Filipavičienė (atest. Nr. 950, 16E), restauravimo projekto dalies vadovas – A. Steponavičius (atest. Nr. 81s).

2003-09-25 Trakų rajono savivaldybės taryba sprendimu Nr. S1-252 „Dėl Bernardinų kalvos (AR-1496) Birutės g., Trakų m., detaliojo plano patvirtinimo“ patvirtino 2002 metais pilnai parengtą detalųjį planą ir jo sprendinius:

„1. Formuojamas 23 739,0 kv. m ploto žemės sklypas.

2. Pagrindinė tikslinė žemės naudojimo paskirtis – kitos paskirties žemė / visuomeninės paskirties teritorija (teritorija skirta bažnyčioms, vienuolynams ir kitiems religinių bendruomenių objektams statyti ir patalpoms esamuose bei projektuojamuose statiniuose įrengti).

3. Numatant skirtingą teritorijos tvarkymo režimą, sklypas skirstomas į atskiras dalis:

3.1. sklypo dalis 1a (4 958,0 kv. m ploto) – teritorija, numatoma istorinių pastatų atstatymui;

3.2. sklypo dalis 1b (2 584,0 kv. m ploto) – numatomas istorinio sodo atkūrimas, naudojama bendramiestiniams tikslams;

3.3. sklypo dalis 1c (1 133,0 kv. m ploto) – režimas, numatantis galimybę rekonstruoti esamus pastatus;

3.4. sklypo dalis 1d (1 823,0 kv. m ploto) – naudojama infrastruktūriniais objektams įrengti;

3.5. sklypo dalis 1e (1 3179,0 kv. m ploto) – bendramiestinio naudojimo teritorija, skirta bendro naudojimo želdynams įrengti ir eksploatuoti. [...].

Patvirtinus detalųjį planą, 2004-12-17 Vilniaus apskrities viršininko įsakymu Nr. 2.3-10132-79 suformuotas 2,3738 ha žemės sklypas (un. Nr.4400-0498-7453).

Buvo tikimasi, kad detaliojo plano sprendiniai sėkmingai ir spėiai bus įgyvendinami, juo labiau, kad dėl jų realizavimo investuotojai buvo susitikę su ne vienu Trakų rajono savivaldybės meru.

Deja, tai nepasitvirtino ir vyko priešingi dalykai: Trakų rajono savivaldybės įmonė UAB „Trakų šiluma“³ turto iš varžytinių pardavimo metu 2005-03-02 prarado Trakų rajono savivaldybės tarybos 1998-09-30 sprendimu Nr. 75 perimtus visus keturis, iš esmės, visiems trakiečiams priklausiusius pastatus.

T. y., už UAB „Trakų šiluma“ įsiskolinimus iš varžytinių privačiam juridiniam asmeniui – UAB „Eurovesta“ buvo parduoti visuomeniniai pastatai – administracinis pastatas (un. k. Nr. 7995-3000-1011), sandėlis (un. k. Nr. 7995-3000-1022), garažas (un. k. Nr. 7995-3000-1044) ir elektros skydinė (un. k. Nr. 7995-3000-1055).

Naujas pastatų savininkas – UAB „Eurovesta“ nuo 2005 m. taip pat neįgyvendino Trakų rajono savivaldybės tarybos 2003 m. patvirtinto Trakų miesto dalies Birutės gatvėje detaliojo plano, o 2015-03-18 sandėlį, garažą ir elektros skydinę perleido fiziniam asmeniui – pil. Salviniui Julijai Jokienei.

2016-05-04 UAB „Eurovesta“ pirkimo-pardavimo sutartimi Nr. LP-555 pardavė ir likusį administracinį pastatą kitam fiziniam asmeniui – pil. Aleksandrui Vaitoškai.

Apie turto ant Bernardinų kalvos tarpusavio dalybas, vykusius prokuratūros tyrimus, teisinius procesus Klaipėdoje ir Vilniuje, areštus ir panašias istorijas šiame rašte neminėsime.

Abejotina, kad šiandien jau net du fiziniai asmenys yra pajėgūs įgyvendinti 2003-09-25 Trakų rajono savivaldybės tarybos sprendimu Nr. S1-252 patvirtintą daugiau nei 2,0 ha Trakų miesto teritorijos detalųjį planą. Pažymėtina, kad pastatų savininkai nesugeba susitvarkyti net išigytų ir nuosavybės teise valdomų pastatų, nes jie šiuo metu yra akivaizdžiai apleisti ir palikti lėtam sunykimui.

Kokia šiandien situacija Trakų centre, ant aukš-

čiausios miesto kalvos, niekam ne paslaptis – buvusi iškilus XVII amžiaus bernardinų rezidencija paversta sąvartynu ir asocialių žmonių lindyne. Tik po TINP direkcijos raštiško kreipimosi į seniūniją iš sklypo buvo išvežtos čia susandėliuotų padangų krūvos, tačiau pavojingi ir dalinai sudegę pastatai tebėra „atviri“ visiems dieną ir naktį. Žinant, kad toks sąvartynas yra šalia Trakų mokyklų ir gyvenamųjų daugiabučių, belieka stebėtis, kad tokia situacija kurortinėje teritorijoje toleruojama jau daugiau nei du dešimtmečius.

Taigi, Trakų įstrigimo sovietinėje praeityje priežastis yra ne Lietuvos Respublikos įsteigta valstybės saugoma – TINP teritorija, o nacionalinių resursų švaistymas bei abejotinos vertės sandoriai, kurie akivaizdžiai naudingi tik nekilnojamojo turto Trakuose spekuliantams, bet tikrai ne trakiečiams ir poilsiautojams, iš kurių atimta galimybė kokybiškai naudotis Trakų turizmo ir kultūros resursais.

Tai, kad ir toliau siekiama tik spekuliuoti nekilnojamojo turto Trakuose, o ne puoselėti turizmą ir kultūrą, patvirtina ir tas faktas, jog Bernardinų kalvos detalusis planas iki šiol nėra įregistruotas ir tokiu būdu neišviešintas teritorijų planavimo dokumentų registre (<http://www.tpdr.lt/>). Taip pat aiškėja, kad detalusis planas Trakų rajono savivaldybėje mįšlingomis aplinkybėmis yra dingęs, kadangi, kelis kartus prašant leisti su juo susipažinti savivaldybėje, tokia galimybė TINP direkcijos atstovui nebuvo sudaryta, motyvuojant tuo, kad jo nebėra.

Dėl tokio pobūdžio Trakų „užkonservavimo“ šiuo metu vis garsiau piktinasi trakiečiai, Respublikos Seimo ir Vyriausybės nariai, Lietuvos ir užsienio turistai, žurnalistai, o tiesiogiai atsakingi už tai savo kaltes ir apsileidimus primityviai tesugeba permesti ant niekuo dėtų asmenų, ypač mėgstama spekuliuoti TINP direkcijos vardu.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, TINP direkcija prašo Trakų rajono merės E. Rudelienės inicijuoti realų teritorijos Birutės g. 35, Trakuose, detaliojo plano sprendinių įgyvendinimą. Manome, kad atkurtas buv. bernardinų vienuolyno kompleksas galėtų patenkinti didelės reprezentacinės Trakų miesto koncertų salės ir teminio viešbučio, kurių labai trūksta Trakams, poreikį. Visus klausimus, sietinus su įgyvendinimo aktualijomis, darbo tvarka, siūlytume nuolat viešai nagrinėti įvaizdžio ir investicijų darbo grupės pasitarimuose, kadangi tik tokiu būdu laiku ir operatyviai galima priimti efektyvius sprendimus ir per visiems mums skirtą laiką bendrai atlikti visuomenei ir Trakams naudingus darbus.

*„Trakų žemės“ informacija
Šaltinis – „Trakų žemė“, Nr. 31 (977), 2017 m.
rugpjūčio 4 d., p. 1, 5.*

³UAB „Trakų šiluma“ direktorius Romualdas Rudzys.

Trakų Šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno ansamblio vizualizacijos (aut. Žygimantas Buržinskas, Aurimas Širys). Iliustr. iš TRAKŲ ISTORINIO NACIONALINIO PARKO DIREKCIJOS ARCHYVO

Dieveniškų ganytojo, klebono Domo Valančiausko auksinis kunigystės jubiliejus

Juozas VERCINKEVIČIUS,
Dieveniškės, Šalčininkų r.

Rytų Lietuvoje, Dieveniškų krašte, nuo 1985 m. klebono pareigas einantis Domas Valančiauskas šventė kunigystės 50-metį. Ta proga garbingasis jubilatas gavo Vilniaus arkivyskupo metropolito Gintaro Grušo sveikinimą, o Švč. Mergelės Marijos Rožančinės parapija savo ganytoją sveikino balandžio 30 d., dalyvaujant Šalčininkų dekanato dekanui kun. rel. m. mgr. Ruslanui Vilkel ir Šalčininkų krašto įvairių organizacijų atstovams, vadovams bei Šalčininkų rajono savivaldybės vicemerui Valdemarui Sliževskiui.

Dekanas Ruslanas Vilkel įteikė Popiežiaus Pranciškaus sveikinimą kunigystės jubiliejaus proga. Nuoširdžiausių sveikinimų ir dovanų negailėjo Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento patarėjas Jonas Vasiliauskas, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininko pavaduotojo Pauliaus Saudargo vardu Vilniaus rajono savivaldybės tarybos narys Gediminas Kazėnas, Dieveniškų „Ryto“ gimnazijos direktorė Lolita Mikalauskienė, Šalčininkų tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius su žmona Gražina, Dieveniškų

Dieveniškų Švč. Mergelės Marijos Rožančinės bažnyčia, 2023 m. balandžio 30 d. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Kun. D. Valančauskas, 2023 m. balandžio 30 d. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Popiežiaus Pranciškaus sveikinimas kun. D. Valančauskui kunigystės 50-mečio proga. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Savo mylimą kleboną sveikino Dieveniškų parapijos atstovai, įteikę jubilato lazda ir juosta. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Kun. Domas Valančauskas su savo seserimi, 2023 m. balandžio 30 d. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Kun. D. Valančauskas Dieveniškių Švč. M. Marijos Rožančinės bažnyčioje, 2023 m. balandžio 30 d. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Simono Karčmaro amatų kiemo mokyklos vedėja Ilona Šedienė, Dieveniškių istorinio regioninio parko administracijos patarėja Irena Eidukienė, Gintaro Žagunio pasienio užkardos atstovai, jubilato giminių atstovas publicistas Liudvikas Gadeikis.

„Vilnijos“ draugijos Kauno skyriaus atstovai Alfonsas Petrukevičius, Genovaitė ir Gediminas Žukauskai bei Nijolė Długauskaitė įteikė jubilatui kardinolo Sigitą Tamkevičiaus, SJ, sveikinimą... Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ pirmininkas Algimantas Masaitis, Dieveniškių Adomo Mickevičiaus gimnazijos direktorė Nijolia Bilinskaja, jos pavaduotoja Gražina Giedroic su mokiniais bei parapijos atstovais Leonarda Šilobrit ir Ana Ščikno įteikė simbolinę lazda ir perrišo jubilatą lietuviška juosta su įrašu: „50 metų“. Daug susirinkusių giminių dalijosi nuoširdžiais žodžiais.

Jubiliejaus proga buvo pasakyta daug gražių žodžių ir prisimintas kunigo kelias į Dieveniškių bei Norviliškių parapijas. Pastarąją kun. Domas aptarnauja... Ir pats jubilatas padėkos kalboje prisiminė savo kunigystės kelią į Dieveniškes. Jis sakė, kad gavo paskyrimus į Eišiškes, Šalčininkus, Vilniaus Aušros vartus, tačiau atvyko į Dieveniškes, tokia jau buvo Dievo valia.

Visus sveikinusius iš Vilniaus, Kauno sunku net išvardyti, jie nešė gėles, dovanas ir vokelius. Didelė ir prasminga parapijos šventė baigėsi Elenos

Šalčininkų dekanato dekanas kun. rel. m. mgr. Ruslanas Vilkel, 2023 m. balandžio 30 d. JUOZO VERCINKEVIČIAUS NUOTR.

Staniulienės kavinėje „Makdonė“. Spausdiname Vilniaus arkivyskupo metropolito Gintaro Grušo sveikinimo tekstą.

*Viešpats yra mano Ganytojas, –
man nieko netrūksta.*

*Žaliose pievose mane paguldo,
prie ramių tvenkinių gano.*

Ps 23, 1–2

*Didžiai gerbiamam kunigui Domui Valančauskui
Su džiaugsmu sveikinu Jus sulaukus garbingo 50
metų Kunigystės jubiliejaus.*

*Nuoširdžiai dėkoju už ištikimą kunigo tarnystę,
už Jūsų pareigingumą ir darbštumą, už ganomiesiems
suteiktą meilę, per kurią jie galėjo patirti gailestingumo
ir atjautos kupiną Jėzaus Širdies meilę.*

*Iš visos širdies linkiu Jums sveikatos ir Gailestingąjo
Jėzaus globos – tegu Jus laimina, teikia savo ramybę
ir džiaugsmą.*

+ Gintaras Grušas

Vilniaus arkivyskupas metropolitas

Dvidešimt metų šalia prelato Kazimiero Pukėno

Ričardas JAKUTIS,
Šiauliai

Kun. Kazimieras Pukėnas

Kokias tu pareigas eini,/ mažasis vabalėli?
Prisiminiau šias poeto Stasio Santvaro eilutes prieš sėsdamas prie teksto apie šviesios atminties kunigą prelatą Kazimierą Pukėną. Šias eilutes ypač mėgo prelatas. Prieš pradėdamas rašyti tekstą, mąščiau, kaip pavadinti šį didį kunigą. Kai susipažinau su juo, jis buvo dar klebonas, vėliau jam suteiktas prelato titulas ir, tarsi tikrą jį vadinti monsinjoru, bet dar jam gyvam esant, buvo prigiję į jį kreiptis prelato – kaip jis pats šmaikštavo, kad nesupainiotų jo su monsinjoru Kazimieru Vasiliausku. Dideli darbai ir kuklumas išskyrė prelatą, kuris savo sielos šviesa, drąsiai galiu teigti, apgaubė ne tik savo kraštą, bet ir visą pasaulį. Dvasios visagalybės dėka tai buvo asmenybė, kurios išmintis išsiskyrė šviesa, dosnumu ir tikrumu.

Kai atvykau į Nemenčinę, klebono neradau, nes jis buvo išvykęs į kuriją. Šeimininkė, žinojusi apie mano atvykimą, parodė kambarėlį, kuriame turėsiu gyventi. Į jį susinešiau atsivežtą mantą ir ant suolo šalia klebonijos laukiau grįžtančio klebono. Tik tada

jį pirmą kartą pamačiau. Štai koks jis, legendinis kunigas Kazimieras Pukėnas. Aukštas ir tiesus, metų ir kančių naštos, atrodo, nepaveiktas, ėjo link manęs. Atsistočiau ir prisistačiau. Klebonas neatsakė nei į katalikišką pasisveikinimą, nei labas nepratarė, tik iškart paklausė:

- Rožinį turi?
- Taip, – atsakiau.
- Parodyk, – liepė.

Tai buvo maldos ir griežtos bažnytinės regulos vyras. Mane baugino: Pas

jį neištversi, baigsis tau visi koncertai ir teatrai.

Pradžioje tikrai šiurpuliukai ėjo per kūną kalbantis su klebonu. Kartą zakristijoje jis manęs paklausė:

– Ar Švenčiausias Sakramentas yra Kristaus Kūnas ar to kūno simbolis?

Atsakiau, jog jokių būdu ne simbolis, tai – tikra.

– Gerai atsakei, – liko patenkintas klebonas. – Būtum atsakęs kitaip, išginčiau lauk.

Vėl kartą, sėdėdamas ant to paties suolo prie klebonijos, skaičiau.

– Parodyk, ką skaitai?

Parodžiau. Tai buvo Vytauto Kubiliaus knyga „Lietuvių literatūra ir pasaulinės literatūros procesas“. Regis, klebonui patiko. Netrukus pastebėjau, jog tai apsišvietęs, nepaprastai aukšto ir subtilaus intelekto kunigas. Be abejo, tai lėmė jo sociologijos studijos Liuvene, Belgijoje, laisvas kelių kalbų – lenkų, prancūzų – mokėjimas. Ir dėl lankymosi teatre susiklostė priešingai nei man buvo prognozuojama. Klebonas beveik į visus spektaklius vykdavo drauge su mani. Pamenu, kaip jis rankas iškėlęs energingai plojo Jaunimo teatre po Justino Marcinkevičiaus dramos „Daukantas“. Plojo ir net kelis kartus bravo sušuko. Toks laisvas elgesys anuo sukaustymo metu buvo drąsus ir mielai netikėtas. Nesakyčiau, kad tas „Dau-

Grupė absolventų 1942 m. pavasarį. Pirmoje eilėje sėdi dėstę mokytojai, centre – direktorius V. Makutėnas ir kapelionas K. Pukėnas

kanto“ spektaklis buvo šedevras, bet jam tai buvo opi tema, pagaliau pagrindinį vaidmenį puikiai suvaidino Vladas Bagdonas.

Kartais, aišku, ne be reikalo, klebonas supykdamo, aprėkdavo, bet labai greitai, žiūrėk, apsisuka ir vėl geras. Jautei – gera jo širdis. Eidavo ir eidavo pas jį Nemenčinės girtuoklėliai rublio ar dviejų pasiskolinti. Visokių pasakų prikurdavo: kad apvogė ar pametė pinigų ir negali sugrįžti į savo kaimą, pritrūkė duonai, vaistams. Duodavo jis visiems po tą rublį ar du. Ne kartą jam dėl to priekaištavau, tikindamas, kad gautieji pinigai panaudojami alkoholiui įsigyti. Klebonas Kazimieras Pukėnas turėjo tvirtus savo argumentus:

– Bet gal vienam iš dešimties tikrai trūksta duonos ar jis neturi pinigų bilietui namo, o kaip žinoti, kuriam?

Siūliausi palydėti tą pinigų prašantį į stotį ir nupirkti kelionės bilietą ar duonos.

– Pasitikėkime žmonėmis, – ir su tuo nesutikdavo klebonas. – Palikime viską Dievui.

Nestigo klebonui Kazimierui Pukėnui ir humoro. Kai tik tapo prelatu, atvyko jo pasveikinti vienas jaunystės studijų seminarijoje draugas. Matyt, pavydu buvo prelato titulo, tad svečias porino:

– Pamanykit, prelatas. Ir aš galiu nuvykti į Vatikaną, duoti penkiasdešimt tūkstančių dolerių ir gauti šį titulą.

Buvo kalbama, jog jeigu Vatikanui paaukoji tokią sumą, gauni prelato titulą, nes nešvaistei pinigų, taupei ir štai parėmė Bažnyčią. Pažvelgė prelatas į

jį ir sako:

– Broli, duok man dvidešimt penkis ir tau prelatystę atiduodu.

Apie humoro jausmą ne kartą su prelatu kalbėjomės. Net mąstėme, kad gal nėra žmogaus, kuris neturėtų humoro jausmo. Tik kai kurie turi kitokį nei mūsų. Taip pat nusprendėme, jog jeigu žmogui šis jausmas atimtas, vadinasi, buvo už ką.

Vienas Vilniaus verslininkas pakvietė mane ir prelatą į svečius. Didelis namas, puošnūs baldai, prabangūs stalo įrankiai. Rinktinis ir pats maistas. Pavyzdžiui, avienos troškiny. Šeimininkas pasakojo jokios kitos mėsos nevalgęs, tik avieną. Vaišindamas konjaku, paminėjo, kad tai vienas iš brangiausių gėrimų pasaulyje. Nelabai ir supratome, ko tas verslininkas iš mūsų norėjo, nebent mūsų vizitas buvo reikalingas tam, kad jis galėtų pasipuikuoti, jog pas jį lankosi kunigai. Žodžiu, tapome tarytumei eksponatai prie žibančių baldų. Žinau, garbėtroškos prelatui labai nepatinka, bet jis išliko santūrus, išėdamas šeimininkui padėkojo, maloniai atsisveikino.

Po kurio laiko tas verslininkas atvyko pas mus į Nemenčinę. Pirmiausiai aplankė mane, po to nuėjome pas prelatą. Šis kažką skaitė. Pakėlęs akis nuo knygos, į verslininką ilgai žiūrėjo.

– Gal jūs manęs nebeprisimenate? – ėmė teirautis svečias. – Neseniai pas mane lankėtės, pietavome.

– Prisimenu, prisimenu, – atsakė prelatas. – Tai dar tamstos nepasodino?

Kun. Kazimieras Pukėnas

Svečias nesupyko, visi drauge pasijuokėme. Vėliau prelato paklausiau:

– Kodėl jūs taip? Juk svečias anąkart pats gražiai mus priėmė, gi dabar galėjo įsižeisti. Ar pastebėjote, kad jį toks jūsų klausimas nemaloniai nustebino?

– Kad nustebino pastebėjau, – nesiginčijo prelatas. – Mačiau, net plaukai jam ant galvos pasišiaušė (gi verslininkas buvo plikas).

Prelato žodžiai visada buvo teisingi. Melą, netiesą jis iškart pastebėdavo ir tiesiai šviesiai, be užuolankų apie tai sakydavo. Kaip apie jį sakė kurso bičiulis, taip pat prelatas Juzefas Obremskis: Tai buvo kunigas, kurio žodžiuose nebuvo dviprasmybių.

Dėl tokio tiesos sakymo prelatas Kazimieras Pukėnas buvo ne kartą nukentėjęs. Skaudžiausiai pokaryje tardymo metu, tik į Lietuvą įžengus sovietams, kai tardytojo paklaustas, kas jam atėjusioje santvarkoje nepatinka, prelatas atsakęs:

– Kad jūs mane Lietuvoje rusiškai tardote.

Toks atsakymas jam kainavo dvylika metų Sibiro lagerių.

Prelato prisiminimų buvo miela ir įdomu klausytis. Jis buvo pažįstamas su Smetona, su Voldemaru, su Eretu. Jaunystėje artimai draugavo su vyskupu Julijonu Steponavičiumi. Jie buvo netgi labai panašūs: aukšti, pasitempę, griežti, greitai supykstantys, bet ir greitai atleidžiantys bei nuoširdūs. Prelatui kalint

Sibire iš Lietuvos jį pasiekė vyskupo laiškas: Kazimierai, man siūlo būti vyskupu. Ką daryti – sutikti ar ne? – Kai gausi šį mano laišką, jau būsi vyskupas, – žinodamas kaip ilgai iš Sibiro į Lietuvą keliauja laišškai, atsakė prelatas.

Apie prelato ironiją ir subtilų humoro jausmą byloja kad ir toks prisiminimas. Vieną dieną Nemenčinėje buvo net penkerios laidotuvės. Retai taip būdavo, trejos, ir tai daug. Grįžau iš jų, manau, griūsiu lovon ir nebesikelsiu, ne anglis, aišku, kroviau, bet vis viena nuovargis. Taip man nusiteikus, į duris – skambutis. Pyktis sukilo, jau, sakau, kaip tyčia pasligonį kvies, bet ką darysi – reikia. Atveriu duris, o ten paskutiniųjų laidotuvių žmonės:

– Kunige, labai ačiū, kad palaidojote mūsų tėvelį. Mes neturtingi ir negalime atsidėkoti, tegul Dievas jums užmoka. Buvome pas kleboną, jam padėkojome, tai jis liepė eiti ir jums taipogi padėkoti.

Net keista, kad teko girdėti apkalbų, jog prelatas mėgsta pinigus ir yra šykštus. Tikrai galiu paliudyti – netiesa. Kai mane ištiko bėdos ir gėdingai puoliau, nepateisinęs nei prelato, nei kitų į mane dėtų vilčių, prelatas labai išgyveno ir gailėjosi neturintis susitaupęs pinigų, nes tikrai man padėtų. O sutaupęs jis tikrai nebuvo, nes dideles pinigų sumas, žinau, buvo skyręs po gaisro atstatomai bažnyčiai Buivydžiuose, netoliese Nemenčinės, taip pat atgautos Vilniaus katedros atnaujinimui, kitų bažnyčių statybai, remontams, rėmė kelias daugiavaikes Nemenčinės parapijos šeimas.

Kartą, pamenu, vestuviniškai po santuokos paliko dvidešimties rublių auką. Nedidelė tai auka, bet ką darysi – kiek žmonės aukoja, tiek. Išėjome su prelatu iš bažnyčios, o prie šventoriaus vartų užia didžiausias triukšmas, laksto šampano butelių kamščiai, išrikiuota kolona prabangių automobilių. Vestuviniškai išvažiavo, bet tuoj atvažiavo kiti. Studentai, senas „žiguliukas“, viena liudininkų pora. Jie irgi skyrė dvidešimties rublių auką.

– Tų pinigų imti nevalia, – pasakė man prelatas.

Tiesa, jis nepyko ir ant anų, keliančių prašmatnias, brangias vestuves, o bažnyčiai beveik nieko neaukojančių.

Kitą kartą prelatas užrašinėjo laidotuvėms ir žmonės už jas jam pakišo dešimt rublių. Kadangi aukų už laidotuves neimdavome – tokia buvo prelato nuostata – norintiems paaukoti buvo siūloma įmesti auką į aukų dėžutę. Prelatas ir tąkart pinigų neėmė, o nurodė dėžutę, bet kadangi aukojamą sumą jau matė, o tai buvo tikrai kukli auka, juo labiau, kad ir rublis jau buvo pradėjęs smukti, prelatas pažvelgė į žmones ir pratarė: Liūdnos laidotuvės. Laidotuviniškai linkčioja, jog tikrai liūdnos, tik ne vien jiems, bet ir kunigui.

Prelatą aplankė jo kolega ir gyrėsi visai neseniai susidėjęs auksinius dantis. Ir aš ėmiau prelatą kalbinti susitvarkyti dantis. Tam pritarė ir svečias, sakė, turįs atlikusio aukso ir galintis pigiai parduoti. Kam man

Centre – kun. Kazimieras Pukėnas. Juozo KUCKAILIO NUOTR.

Kunigai Šalčininkų rajone. Centre – kun. Kazimieras Pukėnas, trečias (iš kairės) – kun. Justinas Saulius. NUOTR. IŠ KUN. JUSTINO SAULIAUS ASMENINIO ARCHYVO

tokie dantys? – nesutiko prelatas. Svečiui išvažiavus, gal dar savaitę įkalbinėjau prelatą. Galiausiai įkalbėjau ir prelatas paskambino anam bičiuliui paklausti ar dar šis tebeturi aukso. O į kitą rajoną tuomet net nebuvo galima tiesiai paskambinti, reikėdavo pokalbį užsisakyti. Kai aukso turėtojas pakėlė telefono ragelį ir išgirdo, ko iš jo norima, išsigando.

– Ką tu, Kazimierai, čia telefonu?!

Prekyba auksu, valiutinės operacijos tuomet buvo draudžiamos. Prelatą gi perdėta baimė nustebino:

– Tai kaip man tavęs paklausti, gal telegramą siųsti?

Dantis prelatas susitvarkė, bet susidėjo paprastus metalinius.

– Kam išmesti pinigus auksui, jei galima juos vertingesniems tikslams panaudoti, – sakė jis.

O tie vertingesni tikslai buvo kieno nors šelpimas.

Prelatas ypač gerbė visų išėjusių atmintį, o ypačingai gyvenimo šviesulių, palikusių čia, žemėje, savo kūrybos ar kitų nuopelnų. Nemenčinės kapinėse buvo palaidotas buvęs Nemenčinės klebonas, Motiejaus Valančiaus talkininkas spaudos reikaluose, Antano Strazdo giesmės „Pulkim ant kelių“ į lenkų kalbą vertėjas, himnų antologijos autorius Antanas Kikutis-Kitkevičius. Ar metų ir drėgmės paveiktas, ar vandalėlių pastumtas, pakrypo jam statytas paminklinis akmuo. Dar kiek, būtų gal ir visiškai nuvirtęs. Tai pamatėme su svečiais, pas mane atvykusiais draugais inžinieriais vaikščiodami po kapines. Atsinešėme laužtuvus, kibome ir paminklą ištiesinome. Kai sugrįžome į kleboniją, atsidėkodamas už pagalbą prelatas būtinai panorio pats mano svečius pavaišinti. Šeiminingė padengė stalą, o prelatas pakėlęs rankas ir žvilgsnį į dangų, kreipėsi:

– Brangus kunige Antanai Kikuti-Kitkevičiaus, buvai tu šviesus ir išsilavinęs žmogus. Kas šiandien tavo paminklą atstatė? Irgi mokslo žmonės – inžinieriai. Ilsėkis tad toliau ramybėje.

Viena ko nemėgo prelatas – tai fotografuotis. Jis sakė, kad žmogus sensta ir jokio malonumo žiūrėti į tai, kaip nebeatrodai. Įeiti istorijon, anot prelato, turi kitkuo. Tad ir prie šio teksto neturiu pridėti nuotraukų. Ką darysi. O gal prelatas ir teisus. Nuotraukų mažai išlikusių, o mes jį vis tiek prisimename. Vilnios istorija besidomintis žurnalistas Izidorius Šimelionis prelatą Kazimierą Pukėną apibūdina trumpai, bet tiksliai: Toks buvo bene vienintelis Lietuvoje. Tai buvo tikroji Vilniaus krašto pažiba.

Atrodo, padrikas ir nelabai rimtas tekstas apie gerbiamą žmogų sugulė. Bet ką darysi, kad toks prelatas mano atminty, dvidešimt metų šalia prabuvus, liko žvalus ir linksmas. Net į kančias Sibiro lageriuose jis gebėjo su ironija pažvelgti:

– Nebūtų tekę ten atsidurti, būčiau kimšęs Lietuvoje rieby maistą, nebūtų progos organizmui pabadauti, gal anksčiau būčiau miręs, o dabar vis dar galiu džiaugtis gyvenimu.

O kodėl jis toks, irgi su ta pačia ironija atsakydavo:

– Ar gali būti kitoks žmogus, gimęs 1905 metų vasario 29 dieną? (Žinia, tokios dienos tais metais nebuvo, raštininkai suklydę).

■

Šventojo Juozapato svarba

Dr. Aldona VASILIAUSKIENĖ,
Vilnius

2001 m. Lietuvoje ir Ukrainoje pradėjus organizuoti pirmąsias tarptautines mokslines konferencijas, skirtas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istorijai, didžiulį darbą atliko tuometinis Lietuvos istorijos laikraštis „Voruta“ (1989–2020), išaugęs į Lietuvos istorijos žurnalą „Voruta“.

„Voruta“ – vienas pirmųjų laikraščių – savo puslapiuose pradėjęs skleisti žinias apie Lietuvos ir Ukrainos mokslininkų organizuotas ne tik Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui skirtas, bet ir kitas konferencijas, kultūrinius ryšius. Jo puslapiuose buvo pristatyti naujausi ukrainiečių moksliniai tyrimai, asmenybės – dvasininkai ir pasauliečiai (vienuolis Bazilijonas kun. Vasylis Zinko, Tarasas Ševčenka, kardinolas Josyfas Slipyjus ir kiti).

Gausiai nuotraukomis iliustruotame straipsnyje „Kijevo Rusios krikšto 1025-osios metinės“ (2013, išspausdintas net septyniuose laikraščio numeriuose) detalizuota Kijevo Rusios istorija ir renginiai, skirti jubiliejui. „Vorutos“ skaitytojai supažindinti su Vilniaus ukrainiečių bendrijos (pirmininkė Natalija Šertvytienė) veikla Lietuvoje, jos organizuojamais istoriniais, kultūriniais renginiais. Trijuose numeriuose rašoma apie Šiaulių r. esančią, vienuolių bazilijonų vardu pavadintą parapiją: „Bazilijonų parapijai – 250 metų“ (1999), rašyta ir apie šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui vykusias konferencijas Lietuvoje (2009) ir Ukrainoje (2012). Be abejo, negalėjo likti nuošalyje ir Šventasis Juozapas: prieš gerą dešimtmetį laikraštyje publikuotas straipsnis (Šv. Juozapato šventė Vilniuje, 2013. Gruodžio 7. Nr. 25. P. 15).

Tad galima teigti, kad publikacijomis „Vorutoje“ bei kituose periodiniuose leidiniuose skleistos žinios apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną, vienuolius Bazi-

lijonus savotiškai priartino prie Lietuvos Respublikos Seimo paskelbtų jubiliejinių metų – tad Šventojo Juozapato 400 metų kankiniškos mirties sukakties minėjimas 2023 metais nebuvo nauja ir netikėta.

Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios atgavimas

Primintina, kad atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę ir tikintiesiems atgavus įvairius maldos namus, Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčia 1991 m. buvo sugrąžinta ukrainiečiams – graikų (rytų) apeigų katalikų – unitų – tikintiesiems – tikriesiems šeiminingams.

Galima praveisti prasmingas paraleles tarp pasirengimo leisti „Vorutos“ laikraštį ir ukrainiečių veiklos atgaunant bažnyčią.

Bažnyčios susigrąžinimui ukrainiečiai turėjo atlikti keletą reikšmingų darbų. Pirmiausia, teisę susigrąžinti bažnyčią turėjo tik religinė bendruomenė. Burtis į tokią bendruomenę ukrainiečius intensyviai ragino su ukrainiečiais bendravęs lietuvis kunigas Vaclovas Aliulis MIC (1921 03 14–1944 05 11–2015 05 26) ir ukrainietis kunigas profesorius Volodymyras Prokopivas (1912 11 23–1938 04 03–1996 12 11). Jų pastangomis susibūrė Lietuvoje gyvenančių ukrainiečių katalikų bendruomenė, kuri kreipėsi į Vilniaus miesto Liaudies deputatų tarybą, kad šią bendruomenę įregistruotų kaip organizaciją. 1990 m. rugsėjo 28 d. Nr. 74B ji buvo įregistruota.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. vasario 18 d. nurodymu Nr. 61 p įregistruota Vilniaus graikų (rytų) apeigų katalikų religinė bendruomenė, vadovaujama Aleksandro Lisovskio. Dokumentą pasirašė Ministras Pirmininkas Gediminas Vagnorius. Įdomu, kad minėta data ir bendruomenės numeris buvo įregistruotos 6 religinės bendruomenės: Alytaus Šv.

*Polocko arkivyskupas, kankinys
šv. Juozapas, OSBM.
Dailininkas – Igoris Kistečok.
Mecenatai – Korylkevičių
giminė. Igumeno t. Mykolajaus
(Ruslano Kozelkivskio),
OSBM, iniciatyva Vilniaus Švč.
Trejybės bažnyčiai ir bazilijonų
vienuolynui, Lenkija, 2022 m.
spalis*

Kazimiero lotynų apeigų katalikų; Alytaus stačiatikių cerkvės; Žukų evangelikų liuteronų bažnyčios (Pagėgių savivaldybė); Klaipėdos Krišnos sąmonės išpažinėjų; Vilniaus graikų apeigų katalikų ir Šiaurės Reino – Vestfalijos krašto Naujoji apaštala religinė bendruomenė Vilniuje.

Kitas svarbus faktas – iš Ukrainos (Ivano Frankivsko) 1991 m. balandžio 3–4 d. atvyko vyskupas Sofronas (Stepanas Dmiterko) OSBM (1917 06 01–1942 05 14–1968 11 30–2008 11 05) su vienuoliais bazilijonais. Jis atšventino nuniokotą bažnyčią, aukojo šv. Mišias, Kaune aplankė kardinolą Vincentą Sladkevičių (1920 08 20–1944 03 25–1957 12 25–1988 05 29–2000 05 28). Lietuvoje kuriam laikui buvo palikti dirbti du vienuoliai bazilijonai, tačiau jau birželio pabaigoje atsiųsti nauji vienuoliai bazilijonai: t. Pavlo (Petro Jachimecas) ir brolis Volodymyras Peleška. T. Pavlo atsiųstas laikinai padirbėti, Lietuvoje dirbo daugiau kaip 25 metus.

Nuo Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčios atgavimo iki pastarųjų metų keitėsi ne tik parapijiečius aptarnaujantys dvasininkai – kunigai vienuoliai bazilijonai, keitėsi ir bažnyčios išvaizda: patvirtinus projektus Vyriausybė skyrė dalį lėšų, surasti ir mecenatai, tad atlikta įvairių remonto darbų išorėje ir viduje: ikonos (Švč. Mergelės Marijos, Juozapo, gaminama šv. Luko), vitražai, sietynas, muziejus... Atlikta daug darbų rengiantis svarbiems jubiliejams ir jie iškilmingai organizuoti: Vilniaus Švč. Trejybės graikų (rytų) apeigų katalikų bažnyčios 500 metų (2014), Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino 400 metų (2017), Šv. Juozapo – 400 metų (2023). Apie šią veiklą plačiai rašyta istorijos ir kultūros žurnale „Padubysio kronikos“, straipsnyje „Vilniaus Švč.

Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios atgavimo 30–metis“ (2021. T. 2 (17). P. 1–32).

Šventasis Juozapas ir Lietuva

Kalbant apie šventąjį Juozapatą būtina akcentuoti, kad Juozapas (Ivanas Gavrilovičius Kuncevičius) (1580–1623 11 12) – vienintelis ukrainietis – Rytų (graikų) apeigų katalikas (arba unitas) – popiežiaus Urbono VIII 1643 m. paskelbtas palaimintuoju, o popiežiaus Pijaus IX – 1867 m. šventuoju; vienas iš Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino (1617) įkūrėjų. Per 43 savo gyvenimo metus šventumui brendo Ukrainoje, Lietuvoje (čia gyveno 1596–1617 m.) ir Baltarusijoje. 1963 m. jo palaikai perlaidoti Vatikane, Šventojo Petro bazilikoje, dešinėje navoje, Šv. Bazilijaus Didžiojo altoriuje.

Šventojo Juozapo gyvenimas glaudžiai susietas su Lietuva, Vilniumi, kur jis gyveno 21 metus. Būsimasis šventasis – šešiolikos metų (1596) iš Voluinės Volodymyro, kur 1580 m. gimė, atvyko į Vilnių mokytis pirklio amato. Augo pasiturinčių, tikinčių tėvų šeimoje, tad buvo giliai religingas. Pasakojama, kad vaikystėje vos ketverių metų sulaukęs, kartu su motina melddamasis bažnyčioje prie Nukryžiuotojo, pajuto tarsi karšta žarija tiesiai iš Nukryžiuotojo Kristaus šono palietė jo širdelę, uždegdama ją didžiule meile už žmoniją pasiaukojusiam, Kenčiančiam Kristui ir Bažnyčiai. Berniukas tada motinai kalbėjo, kad užaugęs darys viską, kad niekas nebeskaudintų Jėzaus.

Reikia manyti, kad jį labai sujaudino 1604 m. gegužės 10–12 d. (tris dienas) Vilniuje vykę renginiai, iškilmingai sutinkant popiežiaus Klemenso VIII

brevę, kuria Lietuvoje ir Lenkijoje buvo leista švesti šv. Kazimiero (Karalaičio Kazimiero, 1458–1484) šventę. Vilniuje vykę vaidinimai ir pasakojimai apie šventąjį Kazimierą pagreitino Ivano Kuncevičiaus apsisprendimą stoti į vienuolyną. 1604 m. jis įstojo į Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyną, tuo metu priklausiusį stačiatikiams, pasirinkdamas vienuolinį Juozapato vardą.

1604–1609 m. Juozapas intensyviai mokėsi. Jo iniciatyva 1604 m. prie Švč. Trejybės bažnyčios esančiame vienuolyne įkurtas naujokynas (tai jaunuolių – naujokų, besiruošiančių tapti vienuoliais, gyvenamoji vieta). Kartu su 1607 m. į vienuolyną įstojusiu Ivanu Veljaminu Rutskiu (jis pasirinko vardą – Juozapas, Josyfas), mokė naujokus. Nuo 1608 m. pabaigos Veljaminas Rutskis paskiriamas Vilniaus bazilijonų vienuolyno archimandritu (vyriausiuoju).

1609 m. Kijevo metropolitas Ipatijus Pociėjus išventino Juozapatą į kunigus. Labai svarbus faktas minėtos bažnyčios istorijai – 1609 m. karalius Zigmantas III Vaza karališkuoju ediktu Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčią ir vienuolyną perdavė graikų apeigų katalikams (unitams). Šią mūrinę bažnyčią (vietoj buvusios medinės) 1514 m. pastatė kunigaikštis Konstantinas Ostrogiškis, kaip padėką Dievui už pergalę prieš Maskvos kariuomenę 1514 m. mūšyje prie Oršos. Dera priminti, kad ši, viena seniausių Lietuvos bažnyčių, 2014 m. paminėjo 500 metų jubiliejų.

1613 m. liepos 18 d. mirus Kijevo metropolitui Adomui Ipatijui Pociėjui, popiežius Paulius V Kijevo metropolitui patvirtino buvusį Vilniaus Švč. Trejybės vienuolyno archimandritą Josyfą Veljaminą Rutskį. Nauju Vilniaus bazilijonų vienuolyno archimandritu 1614 m. buvo išrinktas Juozapas.

Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino įkūrimas

1617 metais Juozapas ir Veljaminas Rutskis Rūtos dvare (prie Naugarduko) sukviėtė bazilijonų vienuolynų kapitulą (vyresniųjų susirinkimą), kuri, sujungusi penkis bazilijonų vienuolynus (Vilniaus, Bitėnų, Žyrovų, Minsko ir Naugarduko), įkūrė Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną – Švč. Trejybės kongregaciją – su centru Vilniuje. Iki tol bazilijonų vienuolynai veikė savarankiškai, nepalaikydami tarpusavyje ryšių. Veljaminas Rutskis, remdamasis Šv. Bazilijaus Didžiojo regula, parašė naujus vienuolinio gyvenimo įstatus, pritaikydamas juos prie esamo laikmečio. Pritariantys V. Rutskio parašytoms taisyklėms, jungėsi, kad kartu, planingai galėtų atlikti svarbių darbų. Tad Vilnius tapo Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino lopšiu. Primintina, kad tai vienintelis Lietuvoje įkurtas ordinas. Prie vienuolių bazilijonų pavardžių rašoma santrumpa OSBM (lotyniško ordino pavadinimo pirmosios raidės – *Ordo Sancti Basilii Magni*).

Kalbant apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną būtina prisiminti ar priminti ir patį Šv. Bazilijų Didįjį. Šv. Bazilijus Didysis (329–379) – Bažnyčios mokytojas, gimė Kapadokijos Cezarėjoje, menininkų, krikščionių šeimoje. Baigęs mokslus, daug laiko praleido kelionėse, gyveno kaip atsiskyrėlis Ponto (Turkija) kalnuose. Vėliau išrinktas vyskupu (370). Žymiausieji šventųjų gyvenimų tyrinėtojai teigia, kad tiek daug šventųjų jokioje kitoje šeimoje nebuvo: šventieji buvo jo senelė, motina, viena sesuo – Makrina, ir du broliai: Petras – Sebastijos vyskupas, bei Grigalius Didysis – Nisos vyskupas. Bazilijus parašė daug veikalų ir, naudodamasis kelionėse įgyta patirtimi, parašė dvi svarbias regulas (vienuolinio gyvenimo taisykles); sudarė kelių vienuolynų statutus, kuriais daugelis Rytų Bažnyčios vienuolių naudojasi ir šandien. Į Šv. Bazilijaus Didžiojo sukurtas regulas savo gyvenimą lygiavo tūkstančiai vienuolių. Jo pasekėjai pasivadino savo įkūrėjo vardu – bazilijonais.

Rytų (graikų) apeigų katalikams priklausantys tikintieji dar vadinami unitais – taip jie pavadinti po Brastos bažnytinės unijos (1596 m.), kada dalis stačiatikių pripažino vienybę su Popiežiumi. Dera priminti, kad 1054 m., suskilus krikščionims į katalikus ir stačiatikius, vis atsirasdavo asmenų, norinčių Bažnyčių suvienijimo, bet pastangos nebuvo sėkmingos. Ir tik 1595–1596 metų veikla davė rezultatus: Brastoje sudaryta sutartis (unija) – popiežius Klemensas VIII Romoje priėmė Abiejų tautų Respublikos stačiatikių vyskopus A.I. Pocijų ir K. Terleckį, prisidėdamas prie Brastos Bažnytinės unijos sudarymo (1596). Stačiatikiai prisiekė Popiežiui ištikimybe, išprašė, kad ir toliau galėtų melstis Rytų apeigomis. Tad visi tie, kurie sutiko su Brastos Bažnytinės unijos priimtais nutarimais buvo pradėti vadinti unitais arba Rytų (graikų) apeigų katalikais. Tačiau Brastos Bažnytinės unijos nutarimai plačiai imti įgyvendinti tik įkūrus Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną.

Jėzuitai, pranciškonai, dominikonai ir kiti katalikiški ordinais bei kongregacijos į Lietuvą diegti dvasingumą, kelti mokslą, kultūrą ir švietimą atvykdavo iš įvairių kraštų. Lietuvoje įkurtas Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas labai greitai tapo žinomas savo placiašake veikla ir jo nariai buvo kviečiami į įvairias LDK vietas. Taip, tarkim, broliai žemvaldžiai Jonas ir Antanas Beinoriai 1749 m. pasikvietė Vilniaus bazilijonus į Padubysį (Šiaulių r.), išskyrė jiems žemės, davė lėšų. Vienuoliai pastatė bažnyčią, vienuolyną, atidarė mokyklą, įkūrė biblioteką – vietovei augant, vietiniai gyventojai ją ėmė vadinti Bazilionais. Ir dabar netoli Šiaulių yra Bazilionų miestelis, jame Šv. Bazilijaus Didžiojo vardu tituluota bažnyčia. Tai vienintelė vietovė pasaulyje įamžinusi vienuolių bazilijonų vardą ir vienintelė tokį vardą turinti bažnyčia Lietuvoje.

Žinių apie šventąjį Juozapatą ir vienuolius Bazilijonus sklaida

Žinių apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino istoriją sklaidai nuo 2001 m. Lietuvių, ukrainiečių istorikų asociacijos iniciatyva (prezidentė dr. Aldona Vasiliauskiėnė) pradėtos organizuoti šiam ordinui skirtos tarptautinės mokslinės konferencijos. Dešimt konferencijų vyko Lietuvoje: Šiaulių universitete, Bazilionų mokykloje, Vilniuje, o penkios Ukrainoje: Lvovas, Briuchovičiai, Bučačas, Luckas, Dobromilis, Staro-Sambirskas, Krechivas. 2017 m. lietuvių ir ukrainiečių kalbomis išleista dešimtos mokslinės konferencijos medžiaga „Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinas: iš liaudies – liaudžiai“. Konferencijose mokslininkai iš Lietuvos, Ukrainos, Lenkijos, Baltarusijos, Romos, Prancūzijos kalbėjo apie ordino atliktus darbus, jo svarbą Lietuvai, apie vieną ordino įkūrėjų šventąjį Juozapatą, jo dvasingumą, gebėjimą prakalbinti žmogaus sielą, uždegti ją meile ir tikėjimu Dievu, Juozapato dėmesį ir rūpestį vargšais, įsimintinus jo pamokslus, jo liudijamą tikėjimo pavyzdį. Juozapas gyveno Dievui ir mokė žmones sekti Dievu, o meilės Dievui, bažnyčiai ir žmonėms jį išmokė motina. Šventąjį Juozapatą galima laikyti ekumenizmo idėjų įgyvendintoju to meto sąlygomis.

Beatifikacijos byla

1617 m. Juozapas buvo išrinktas Polocko vyskupu. Jo vyskupiškas šūkis: „TEGUL VISI BUS VIENA!“ (Jn. 17, 21). 1623 m. lapkričio 12 d. vizitacijos Vitebske metu Juozapas buvo nužudytas prieš Bažnyčios vienybę kovojusių priešų. Beatifikacijos bylos metu tiriant Juozapato gyvenimą, veiklą ir šventumą, liudijo kartu su juo darbavęsi vienuoliai: 1612 m. kartu su Juozapatu vienoje celėje vienerius metus gyvenęs Antonijus (Anastazijus Seliava) (1583–1655 10 05), būsimasis protoarchimandritas ir Kijevo metropolitas (1641–1655). Šis faktas labai svarbus, nes Antonijus tapo svarbiu liudininku Juozapato beatifikacijos byloje. Be to, jis šiai bylai rinko medžiagą. Tad apie Juozapato gyvenimą, dvasingumą, pamaldumą, pasiaukojimą kalbėjo jį pažinoję ir su juo bendravę liudininkai.

Greitai buvo paskelbti Juozapato užtarimu įvykę stebuklai, surastas vandenyje nesuiręs jo kūnas. Liudyta apie stebuklingus pagijimus: aklieji praregėjo, sugijo paralyžuotieji, sergantys širdies ligomis, patekę į nelaimės – išgelbėti iš įvairių bėdų. Visa tai buvo patikrinta Bažnyčios ir išgijusiųjų, ar liudininkų priesaikomis. Jo šventumą po mirties patvirtino prisiekdami beveik 150 liudininkų. Šventojo Juozapato nuodėmklausys t. Genadijus Chmelnickis 1628 m. prisiminė: „Prie jo karsto ateina prašydami užtarimo ir per jį patiria didžiulę malonę ir stebuklus“.

1643 m. gegužės 16 d. popiežius Urbonas VIII pasirašė Beatifikacijos dekretą apie Juozapato paskelbimą palaimintuoju. Iškilminga šventė įvyko Vilniuje, dalyvaujant Lenkijos karaliui Vladislovui Vazai (1595 06 09–1648 05 20) ir karalienei Cecilijai – Renatai Habsburgaitei (1611–1644).

Po 224-ųjų metų popiežius Pijus IX 1867 m. birželio 29 d., Juozapatą paskelbė šventuoju ir Lenkijos bei Rusijos globėju. Kaip minėta, tai pirmasis ukrainietis, kurį kanonizavo katalikų bažnyčia.

1923 m. Popiežius Pijus XI šventajam Juozapatui skyrė – parašė encikliką «Ecclesiam Dei» (Dievo bažnyčia). Joje Popiežius pabrėžė Juozapato ypatingo šventumo, gyvenimo tyrume ir neturtingume pavyzdį.

Popiežius Jonas Paulius II Juozapatą Kuncevičių pavadino „Vienybės apaštalu“.

Šventasis Juozapas – Ukrainos globėjas, jo vardu pavadintas bazilijonų – Šv. Bazilijaus Didžiojo – ordinas: Šv. Juozapato Bazilijonų ordinas.

Lapkričio 12-ji kasmet minima kaip šventojo Juozapato Gimimo Dangui diena. O 2023 m. kiekvieno mėnesio 12-oji – Bažnyčios paskelbti mažieji šventojo Juozapato atlydai.

Šventojo Juozapato palaikai Šventojo Petro bazilikoje

Caro valdžiai ir stačiatikiams Juozapas ir miręs buvo pavojingas: siekta sunaikinti jo palaikus. Todėl šventojo palaikai ilgai buvo slapstomi įvairiose vietose, kol galiausiai pateko į Romą, o 1963 m. perlaidoti Šventojo Petro bazilikoje Vatikane, Šv. Bazilijaus Didžiojo altoriuje, dešinėje bazilikos pusėje netoli Šventojo Petro kapo.

Minint perlaidojimo 50-metį, į Romą iš viso pasaulio atvyko vienuoliai bazilijonai: Šventojo Petro bazilikoje iškilmingai aukotos šv. Mišios, Popiežiui Pranciškui buvo įteikta Šv. Juozapato ikona, bazilijonų generaliniuose namuose vyko, ką tik išleistas t. dr. Pavlo (Mychailo Krečuno) OSBM pirmosios mokslinės monografijos (disertacija šia tema apginta 2010 m.), skirtos šventajam Juozapatui, pristatymas.

Šventojo gyvenimo tyrinėtojai

Apie šventąjį Juozapatą yra rašę stačiatikių bažnyčios tyrinėtojai, pateikdami apie jį itin neigatyvią medžiagą, siekiančią sumenkinti ne tik šventąjį, bet ir Rytų (graikų) apeigų katalikus. Tad tyrinėjant šventąjį Juozapatą ir Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną nuo stačiatikių skleidžiamų paskalų dera atsiriboti.

Pirmas apie Juozapatą dar 1624 m. parašė Kijevo metropolitas Josyfas Veljaminsas Rutskis. Vėliau apie šventąjį mokslo darbą 1967 m. parašė Meletijus Solovjovas ir Atanazijus Velikij (Solovjov Velikij).

Pateiksime kelių tyrinėtojų mintis apie šventąjį Juozapatą:

T. Julijanas (Jokūbas Katryj) OSBM (1912 03 22–1940 11 21–2022 03 21). Jis rašė, kad Juozapatas, tapęs dvasininku, o vėliau ir vyskupu, kaip ta žvakė sudegino save tarnaudamas Dievui ir artimui. Jo auką Dievo garbei ir gelbėjant sielas pastebėjo ir savi, ir svetimi, netgi priešai. Jo šventumą po mirties patvirtino prisiekdami beveik 150 liudininkų. Metropolitas Josyfas Veljaminas Rutskis, informuodamas Apaštalių Sostą apie Juozapato mirtį 1623 m. gruodžio 23 d. laiške rašė: „Skaudu dėl to, kad atėmė man tą, kuris buvo mano dešinioji ranka... tačiau turiu tikrą viltį, kad jis dėl mūsų veiks žymiai stipriau būdamas danguje, negu tai galėjo daryti čia žemėje, todėl, kad šis šventas kankinys savo gyvenimą paaukojo Dievo garbei, už šventą susijungimą – vienybę, už Apaštalių Sosto valdžią“. O vyriausias Polocko žemės teisėjas Aleksandras Tiškevičius, kuris pažinojo Juozapatą visą jo vyskupystės laiką ir dažnai su juo bendravo, 1628 m. pripažino prisiekdamas „Žinau, kad Dievo tarną Juozapatą gerbė ir šiandieną gerbia, pripažindami jį ir laikydami šventu ir didžiu Dievo tarnu“.

O labiausiai patikimas Juozapato šventumo liudytojas – pats Viešpats Dievas, kuris jį išgarsino įvairiais stebuklais, įvykusiais tuoj pat po kankiniškos Juozapato mirties. Prie žinomų stebuklų pirmiausia priklauso negendantis jo kūnas, beveik visų jo priešų, o svarbiausia stačiatikių vyskupo Meletijaus Smotrickio, kalčiausio dėl Juozapato mirties, posūkis į Unijinę Bažnyčią. Įvyko daug tokių pokyčių ir stebuklingų pagijimų: aklieji praregėjo, sugijo paralyžuotieji, sergantys širdies ligomis, išgelbėti iš įvairių bėdų. Visa tai buvo patikrinta Bažnyčios ir išgijusiųjų, ar liudininkų priesaikomis.

Kankiniška mirtis Juozapatui nebuvo netikėta. Jis seniai jos laukė, apie ją kalbėjo, jai ruošėsi. Polocko katedroje rengė savo palaidojimo vietą. Juozapato mirties liudininkas t. Dorotėjus Lecikovičius 1628 m. Beatifikacijos komisijai pripažino: „Troškimą mirti jis išsakydavo savo pamoksluose, pokalbiuose, raštuose. Ir kur tik galėjo kalbėjo, kad jis nieko daugiau netrokšta, kaip mirti dėl Dievo“. O priešams, kurie grasino mirtimi, sakė: „Jūs man grasinate mirtimi, o aš jums sakau, negaliu būti laimingesnis, kaip žūti nuo jūsų rankų už katalikų ir Apaštalių Sosto tikėjimą“.

Šventasis Juozapatas ne tik troško numirti už šventąjį tikėjimą, bet ir pats laisvanoriškai ėjo į kančią ir mirtį. Jis žinojo, kad Vitebske Unijos priešai, sulaužę sutartį, kad jį nužudytų – ir vis tik vyko vizitacijai. Jį perspėjo, kad eina į tikrą mirtį, o jis atsakė: „Duok Dieve, kad aš praliečiau savo kraują už paklydusias avis, kad visi išsigelbėtų ir ateitų pripažindami tiesą – vienintelę šventą Vienybę, išsaugotą tarpusavio meilę“.

Visą naktį praleidęs maldoje 1623 m. lapkričio

Vyskupas dr. Irinėjus (Ihoris Bilyk), OSBM, į Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčią įneša šv. Juozapato relikviją, atvežtas iš Romos. Kairėje – Vilniaus arkivyskupas metropolitas Gintaras Grušas

12 (senuoju stiliumi) jis atidavė savo gyvenimą ir savo nekaltą sielą Kristui „Kad būtų viena kaimenė ir vienas ganytojas“ (Jn 10, 16) ir už tiesą esančią tikėjimo simboliu: „Tikiu į vieną šventą Apaštalinę Bažnyčią“

„...Tegul visi bus viena!“ (Jn 17, 21)

Ukrainietis vyskupas Irinėjus (Ihoris Bilyk) OSBM yra Popiežiaus kanauninkas. Benedikto XVI kvietimu nuo 2007 m. darbuojasi Marijos Madžiore bazilikoje (Basilica di Santa Maria Maggiore). Vyskupas į Vilniaus Švč. Trejybės Graikų apeigų katalikų bažnyčią 2016 m. amžinam saugojimui atvežė šventojo Juozapato relikviją. Relikvijos pristatymas bažnyčioje, procesija apie bažnyčią, palaiminimas su relikvija ir galimybė kiekvienam pasimelsti prie jos suteikė Šv. Juozapato šventei ypatingą dvasinę palaimą.

Svečias iš Romos vyskupas Irinėjus pamokslo metu kalbėjo apie šv. Juozapato svarbą ekumenizme ir įvardijo jį šventuoju tautų apaštalu: „Gimęs Ukrainoje, didžiausią gyvenimo dalį darbavosi Lietuvoje. Vilniuje jis dvasiškai subrendo šventumui, o Baltarusijoje – nukankintas. Daugiau kaip 50 metų Šventojo Petro bazilikoje besiilsinčius jo palaikus kasdien aplanko tūkstančiai įvairių tautų piligrimų. Šv. Juozapatas rūpinosi dvasiniu tikinčiųjų ir šventikų gyvenimu, parašė keletą kreipimųsi ir atšaukimų savo arkivyskupijos įvairių luomų krikščionims, aiškindamas, kaip tobulinti savo gyvenimą pagal Kristaus mokymą“.

Šventasis Juozapatas apaštalavo ne tik malda ir gyvu bei užrašytu žodžiu, bet ir savo gyvenimo asmeniniu pavyzdžiu. Pats praktikavo tai, ko mokė kitus. Net priešai negalėjo jam nieko prikišti. Jis turėjo visiems atvirą širdį ir visus apglėbė savo meile. Jis visada visiems buvo pasiekiamas, visada nusižeminęs, nuolankus, visada atsiprašydavo. Džiaugsmingai priimdavo savo priešus, džiaugsmingai jiems atleisdavo ir už juos meldėsi. Kai priešai jį pavadino „sielų medžiotoju“, jis atsakė: „Duok, Dieve, kad aš visas Jūsų sielas užburčiau ir palydėčiau į dangų.“

Vyskupas Irinėjus pabrėžė, kad būsimasis šventasis

suprato Bažnyčios vienybės ir visuotinumą svarbą. Jis priminė, kad Kijevo Rusiai 988 m. priėmus krikštą, apeigos buvo senovinės, bizantiškos. Iki 1054 m. Bažnyčia buvo visuotinė, katalikiška – nebuvo pasidalinusi. Juozapas nepalaikė Maskvos patriarchato peršamo spaudimo, kad krikščionys, pritariantys 1596 m. Brastos Bažnytinei unijai, laikytini išdavikais. Jis visur ir visus ragino vienyti aplink Kristaus vietininką žemėje – Popiežių.

Šventojo Juozapato metai

Paminėsime porą svarbių jau įvykusių renginių, skirtų šventojo Juozapato metams. Pirmiausia, 2022 m. lapkričio 6 d. Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje iškilmingomis Mišiomis – jas aukojo 19 dvasininkių iš Ukrainos, Romos, Lenkijos, Estijos, Vengrijos ir Lietuvos, pradėti jubiliejiniai metai, kurie, kaip jau minėta, Lietuvos Respublikos Seimo paskelbti 2023 m.

Iškilmingoje šventėje paskelbiant jubiliejinius Šventojo Juozapato metus meldėsi apaštalinis nuncijus Lietuvai arkivyskupas dr. Petaras Antuanas Rajičas, Vilniaus arkivyskupas dr. Gintaras Grušas ir vysk. augzilijaras Darius Trijonis, Šv. Juozapato bazilijonų ordino Vilniaus vienuolyne besidarbuojantys trys kunigai: vienuolyno igumenas (vyresnysis) t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM, t. Tadas (Volodymyras Godovanecas) OSBM ir t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis) OSBM.

Jubiliejiniais metais suplanuota svarbių darbų – pirmiausia, kuo plačiau skleisti žinias apie Šv. Bazilijaus Didžiojo ordiną ir jo įkūrėją šventąjį Juozapatą bei vienuolius Bazilijonus. Tam numatytos konferencijos, specialūs šventajam Juozapatui skirti skaitiniai, į lietuvių kalbą išversta (vertė Vasylis Kapkanas), jau minėta, t. dr. Pavlo (Mychailo Krečuno) OSBM knyga „Šventasis Juozapas“, bukletai, skirti Šv. Bazilijaus Didžiojo ordinui ir šv. Juozapatui, straipsniai periodikoje, kalbėta Marijos ir kitos radijo bei televizijos laidos. Numatyta ir daug kitų svarbių darbų, o tarp jų – naujojo Šventojo Juozapato paveikslo – ikonos maldinga ir švietėjiška piligrimystė po Lietuvos bažnyčias. Žymaus Ukrainos ikonų tapytojo Igorio Kistečoko naują Šventojo Juozapato ikoną, prieš jubiliejaus atidarymo šv. Mišias pašventino vyskupas iš Lenkijos Arkadijus Trochanovskis.

Arkivyskupas Gintaras Grušas šv. Mišiose kalbėjo, kad šie metai – kada vyksta karas Ukrainoje – ypatingi. Kvietė prašyti šventojo Juozapato užtarimo, kad greičiau baigtųsi karas Ukrainoje ir visame pasaulyje. „Šventasis Juozapatai, melskis už mus ir vėsk į taiką“.

Antras jubiliejinės šventės reikšmingas akcentas – renginys Knygų mugėje. Jis itin svarbus Šv. Juozapato metams – 2023 m. vasario 23 d. Vilniaus Knygų mugėje Tautinių mažumų departamentas

Tautinių mažumų departamento vienuoliams bazilijonams padovanotas Šv. Juozapato metų logotipas. Prie jo stovi (iš kairės): vienuolyno igumenas, Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios klebonas t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis), OSBM, t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis), OSBM, t. Tadas (Volodymyras Godovanecas), OSBM

prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (direktorė dr. Vida Montvydaitė) organizavo renginį „Šv. Juozapato gyvenimas ir veikla, bendras Lietuvos ir Ukrainos paveldas bei jo reikšmė Europos kultūrai“. Renginį moderavo Diana Varnaitė.

Susirinkusius sveikindama Tautinių mažumų departamento prie LRV direktorė dr. Vida Montvydaitė kalbėjo, kad per visus metus per Juozapato asmenybę turėsime galimybės įsigilinti į asmenybių ir valstybių ryšius ne tik šiandieną, bet ir ankstesniais amžiais. Knygų mugė – humanitarinis renginys, keliantis dvasines vertybes, kurių šaknys – didelis viena kitos tautų palaikymas, o jų pagrindas – šventas Juozapas.

Renginyje kalbėjo Vilniaus ukrainiečių bendrijos pirmininkė Natalija Šertvytienė, vienuolyno igumenas t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM, dr. Jolita Liškevičienė, dr. Mindaugas Čirinskas ir dr. Aldona Vasiliauskienė.

Renginyje pirmąsyk buvo eksponuotas ką tik pagamintas šventojo Juozapato logotipas, kuris buvo padovanotas vienuoliams Bazilijonams. Logotipą, skirtą šv. Juozapato 400 metams su jo vyskupišku šūkiu „Tegul visi bus viena“ (Jn 17, 21) sukūrė dizainerė Neringa Orlenok. Logotipą iniciavo Tautinių mažumų departamentas prie LRV.

Šv. Mišios ukrainiečių kalba

Kalbant apie šventąjį Juozapatą, būtina paminėti ir apie aukojamų šv. Mišių ukrainiečių kalba Rytų apeigų katalikams plėtrą Lietuvoje. Juo labiau, kad 2022 m. vasario 24 d. Rusijai užpuolus Ukrainą, nemažai ukrainiečių prieglobstį rado Lietuvoje ir jiems reikalingas dvasinis kunigų patarnavimas. Tėvai bazilijonai šv. Mišias auka ne tik Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčioje, bet ir Kaune, Klaipėdoje bei Panevėžyje.

*T. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis), OSBM, (centre)
Bažnyčios muziejuje su svečiais iš Lvivo. Antras (iš kairės) –
t. Mychailo (Mykola Lučkivas), OSBM*

Prie Marijos radijo atstovybės Vilniuje. Iš kairės: t. Pavlo (Petro Jachimecas) OSBM, vysk. dr. Irinėjus (Ihoris Bilyk) OSBM, t. Pantalejmonas (Mychailas Salamach) OSBM, Liutauras Sarapinas, dr. Aldona Vasiliauskienė

Šv. Mišios ukrainiečių kalba (graikų apeigomis) pirmąsyk aukotos Skapiškyje Šv. Hiacinto (Jackaus) bažnyčioje (minint muziejaus „Pažintis su Ukrainos kultūra“ dešimtmetį) 2022 m. gegužės 27 d. – tad Panevėžio vyskupija tapo pirmąja (be jau minėtų Vilniaus ir Kauno arkivyskupijų bei Telšių vyskupijos), kurioje vien tik kunigai ukrainiečiai aukojo šv. Mišias.

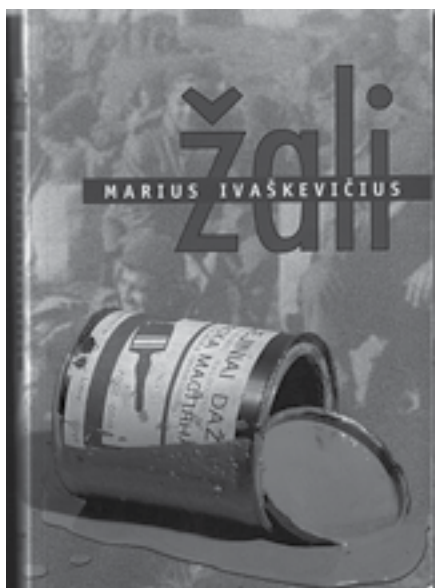
Šv. Mišios rytų apeigomis buvo aukotos Šiluvoje, Apsireiškimo koplyčioje 2022 m. rugsėjo 10 d., o 2022 m. lapkričio 16 d. – Šv. Teresės bažnyčioje, Aušros Vartų Švč. Mergelės Marijos Gailestingumo Motinos atlaiduose. Būtina paminėti, kad kasmet lapkričio mėnesį Aušros Vartų koplyčioje per Dievo Motinos Gailestingumo atlaidus tėvai bazilijonai šv. Mišias aukojo ukrainiečių kalba, rytų apeigomis, o Šv. Teresės bažnyčioje jas aukojo pirmą kartą.

2023 m. vasario 27 d. Vilniaus arkikatedros Šv. Kazimiero koplyčioje Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios visi trys kunigai vienuoliai bazilijonai pirmąsyk aukojo šv. Mišias ukrainiečių kalba: t. Tadas (Volodymyras Godovanecas) OSBM,

t. Mykalojus (Ruslanas Mykosovskis) OSBM (jis vadovavo šv. Mišių aukai, pasakė pamokslą) ir klebonas t. Mykalojus (Ruslanas Kozelkivskis) OSBM. Pamoksle kun. Mykalojus pateikė gyvenimo ir veiklos paraleles tarp vienintelio ukrainiečių šventojo Juozapato ir vienintelio lietuvių šventojo Kazimiero, prie kurio palaikų jie gali melstis. Minėjo Lietuvos ir Ukrainos mokslo darbuose išspausdintus dr. Aldonos Vasiliauskienės straipsnius, kuriuose detalai palyginti šie du šventieji, tad su jais gali susipažinti ir lietuviai, ir ukrainiečiai. Kartu su ukrainiečiais meldėsi ir arkikatedros administratorius, Vilniaus I dekanato dekanas kun. Virginijus Česnulevičius. Ukrainiečiai vienuoliai bazilijonai Šv. Kazimiero koplyčioje pirmieji pradėjo atlaidų „Šv. Kazimieras – Dievo meilės žiburys“, savaitės Mišias savo kalba. Kitomis savaitės dienomis Šv. Kazimiero koplyčioje vakarais melstasi prancūzų, baltarusių, anglų, italų, lenkų kalbomis.

Akcentuotina, kad žinių apie šventąjį Juozapatą skleidimui itin svarbios publikacijos spaudoje. Čia vėlgi svarbų vaidmenį atlieka, pratęsdama ankstesnius darbus, jau žurnalu tapusi „Voruta“.

Karas tebevyksta

2002-ųjų spalį Rašytojų klube visuomenei buvo pristatytas Mariaus Ivaškevičiaus romanas „Žali“ apie partizaniškąjį Lietuvos pokarį. Kadangi pokario tema man nesvetima, perskaičiau reklamuojamąjį veikalą ir aš. Tebus dabar leista išsakyti apie jį savo nuomonę – kaip kompensacija už skaitant sugaištą laiką.

Kad „Žali“ parašyti apie pokarį, supratau ne tik iš knygos anotacijos, bet ir iš paties M. Ivaškevičiaus „Ižangos“. Šiaip jau nemėgstu visokių pratarmių ir paaiškinimų, knyga turi pati kalbėti už save. Bet jeigu autorius nutarė, kad be jo komentarų „Žali“ liks nesuprasti – skaitau.

Pretenzinga, nelabai suprantama „Ižanga“, pirmieji veiksmai, pirmieji personažai: Kasperavičius, Bartkus, Sinicynas... Ir purvas, purvas. Jo tiek daug, kad kartais atrodydavo, jog situacijos tekste konstruojamos tik tam, kad užsibaigtų eiline *fabula obscena*, t. y. nešvankybė. O dar anotacijoje skelbiama, kad ši knyga parašyta apie vieną laisvės kovų vadą, „ketvirtąjį Lietuvos prezidentą“ Joną Žemaitį. Nutariau pasekti bent jo veiksmus ir perskaičiau „Žalius“ iki paskutinės eilutės. Deja, partizanų vado rašinyje taip ir neradau – tik kažkokį monstrą, čia bėgiojantį paskui Paryžiaus kirpėją, čia keikiantį partizanus ir save, čia suvedžiojantį savo seserį...

Pamėginau rasti anotacijoje žadėtus žmogiškos dramos elementus: meilę, išdavystę, žaismingumą, bet visos M. Ivaškevičiaus sukurto meilės baigiasi ten, kur prasideda – žemiau juosmens, o žadėtas žaismingumas, reikia manyti, pasiektas skyriuje „Elena“, kurį kitaip kaip porno nepavadinsi.

Supratau susidūręs su dar vienu blogio estetizavimo adeptu, vienu tų, kurie pastaraisiais dešimtmečiais užvaldė mūsų televiziją ir spaudą. Bet ir vėl: naujaisiam laikraščio „XXI amžius“ numeryje straipsnelyje „Pirmuosius slenksčius peržengus“ M. Ivaškevičių išgyrė neseniai mus palikęs rašytojas Jurgis Kunčinas. Rašė apie NATO privalumus, bepolitikuodamas, matyt, užsimiršo ir meiliai paglostė M. Ivaškevičių, smagiai žengiantį literatūrinio proceso avangarde.

Pasirodo, tyčiojimasis iš savo tautos didvyrių – joks ne tyčiojimasis, o literatūrinė priemonė, be kurios Europa nesuprastų Lietuvos ambicijų ir aspiracijų. Laimei, jaunas genijus M. Ivaškevičius tai pajuto ir paskubėjo įgyvendinti naujos literatūrinės srovės JOKIŲ STABŲ estetines nuostatas. Partizanų J. Žemaičio ir kitų vardai knygoje panaudoti grynai estetiniais sumetimais. „Jeigu tasai jo veikėjas būtų FIKCIJA, o ne Jonas Žemaitis, to „literatūrinio“ užtaiso neliktų nė padujų“, – įtikinėja J. Kunčinas (Kunčinas J. (2002). Pirmuosius slenksčius peržengus. XXI amžiaus horizontai („XXI amžiaus“ priedas apie Lietuvą ir pasaulį), 2002 m. gruodžio 11 d., Nr. 44).

Taigi ne fikcija ir ne personažas, o „literatūrinis užtaisas“. Įsisavinęs teoriją, vėl imuosi knygos: maga pasekti, kaip ta teorija pasinaudojo M. Ivaškevičius. Gal tada knyga pasirodys ne tokia atgrasi?

Šįkart skaitau „Ižangą“ net pirštu vedžiodamas, bet vis tiek nerandu jokių stabų ar užtaisų. Nei pokario. Išvis nesuprantu, apie ką skaitau.

Kruvinasis Lietuvos pokaris turėjo savo atsiradimo priežastis, veikimo logiką ir idėją. O čia: horizontalus karas, vertikalus karas, dviejuose skirtinguose aukštuose išdėstytos armijos... Taip rašoma ne tada, kai norima ką nors paaiškinti, o priešingai, norint skaitytoją supainioti.

Galop aptinku šį tą suprantamo: „...daug dažniau toks karas vadinamas partizaniniu“. Bet šito karo apibūdinimai šokiruoja. Pasirodo, karo evoliucijos požiūriu partizaninis karas – tai žingsnis atgal, jis atgyvenęs, jame kariaujama įkyriai, o jam vadovavo žmogus, išėjęs artilerijos mokslus Europoje, bet

neturėjęs nė vieno pabūklo... Kas čia teigiama, o kas neigiama?

Tik pažiūrėjęs į šitą karą ruso akimis, M. Ivaškevičius pradeda kalbėti rišliai. „Eilinis žmogus nekaltas, kad gimė rusas, – skaitau, – nors tai reiškia ne vien tik tautybę, ketvertą metų buvo naudojamas kaip patrankų ir tankų mėsa. Ir štai jis, tas rusas, toji mėsa, bando vėl būti žmogumi. Jis laimėjo didžiausią pasaulyje karą, jis eina per savo miestą, nes jis tą miestą apgynė. Ir staiga jį pasieka gandas, kad kažkur jo šalies pakrašty esama išsigimėlių, užsimanusių dar pakariauti.“

Kažkas girdėto. 50 metų mums buvo giedama giesmelė apie vaduotojus ir jų nesavanaudišką pagalbą. Bet ir čia nieko nėra apie nuvainikuotus stabus.

Vargšas J. Kunčinas! Sukūrė M. Ivaškevičiui tikrą panegiriką ir nepastebėjo, kaip tas, spjovęs į visas supermodernios teorijos nuostatas, pasuko primityvaus politizavimo keliu.

Štai jis – geraširdis rusų milžinas, daug kenčiantis, bet atkakliai bandantis vėl būti žmogumi. Laimėjęs didžiausią pasaulyje karą, jis ateina į užimtą (atsiprašau, apgintą) miestą daryti jame tvarkos, t. y. pribaugti išsigimėlių (sinonimas: partizanų). Žodis išsigimėlis M. Ivaškevičiui toks mielas, kad septyniose teksto eilutėse jį pakartoja tris kartus.

Po to jau nebestebina nei pabrėžtinai vulgarizuota knygos kalba, nei su padorumu per penkias mylias prasilenkiančios scenos. Juk – apie išsigimėlius.

Dar kartą: vargšas J. Kunčinas. Samprotaudamas apie NATO, jis buvo nepalyginamai įžvalgesnis.

Kaip ten bebūtų, esu dėkingas literatūros metrui net už klaidas ir palieku „Žalių“ įžangą ramybėje. Jau supratau: jokios koncepcijos, jokių pasamprotavimų apie naujas literatūrines sroves joje nerasiu. M. Ivaškevičiui to paprasčiausiai nereikia; visos tos kalbos apie stabus, ambicijas ir aspiracijas tėra priedanga dar kartą apjuodinti tautoje gyvą laisvės idėją, tą, už kurią žuvo partizanas Jonas Žemaitis ir jo draugai. Karas tebevyksta.

Tiek apie vienos knygos idėją ir jos įgyvendinimą. Po to, kas buvo pasakyta, nagrinėti „Žalių“ menines ypatybes – o jų, be abejo, yra – būtų tas pat, kaip aiškintis gatvės nepraustaburnių suraityto triaukščio keiksmo fonetiką ir morfologiją. Neskanu.

Verčiau pora pusiau retorinių klausimų.

Pirmas klausimas. Ar galima vadinti grožine literatūra rašinį, kuriame – kad ir moderniausios teorijos priedangoje – ciniškai šmeižiama tautos istorija ir jos kūrėjai?

Antras: ar turi ateitį tauta, tokių rašinių autorius tapšnojanti per petį?

Pabaigai galima, o gal net privalu žvilgtelėti į romaną ne estetizuojančio literato, o eilinio skaitytojo akimis. Vieno iš daugelio.

Pirmiausia tas skaitytojas susidurs su jau minėta blaiviu protu nesuvokiama „Įžanga“. Paskui viena po kitos jo sąmonėn guls pokario partizanų ir jų priešų pavardės... Kuo tie žmonės buvo tikrovėje?

Pradėsiu nuo partizanų. Jonas Žemaitis – Lietuvos kariuomenės kapitonas, artileristas, studijavęs Prancūzijos artilerijos mokykloje (M. Ivaškevičių itin patraukė šis faktas), partizanavęs Žemaitijoje, organizavęs vieningą Lietuvos partizanų vadovybę ir išrinktas Lietuvos laisvės kovų sąjūdžio (LLKS) vadu;

Juozas Kasperavičius – pirmas Kėstučio apygardos vadas, suformulavęs strategines partizaninės kovos nuostatas ir, be kita ko, pasiūlęs partizanams vadintis laisvės kovotojais;

Petras Bartkus, poetas – Prisikėlimo apygardos organizatorius ir pirmas vadas, LLKS Tarybos Prezidiumo sekretorius;

Juozas Palubeckas – Kėstučio apygardos Mindaugo būrio vadas, kuris, patikėjęs priešų pažadu išsaugoti Lietuvos partizanų vado J. Žemaičio gyvybę, įdavė šį saugumui, o supratęs esąs apgautas, pats prašėsi nubaudžiamas mirtimi.

Iš kitos pusės – laisvės kovotojų priešai Vasilijus Sinicynas, Afanasijus Dušanskis, Marija Golubkova, pulkininkas Lebedevas.

Šios dvi personažų grupės skiriasi iš esmės: partizanų vardai ir pavardės – tikri, istoriniai, o priešų – „paimti iš lubų“. Tik Dušanskis primena vieną Rainių budelį, tačiau Rainiuose „darbavosi“ Nachmanas, o knygoje – Afanasijus.

Čia ir yra „Žalių“ esmė, kvintesencija, sakyčiau, pagrindinis jų parašymo motyvas: istoriniai personažai – partizanai knygoje pavaizduoti tikrai kaip girtuokliai, mergišiai, žmogžudžiai ir iškrypėliai.

Štai pora M. Ivaškevičiaus jiems skirtų apibūdinimų. Juozas Kasperavičius, tai – „snarglius nuogu priekiu ir užpakaliu“; Jonas Žemaitis – išdavikas, nesėkmingas žmonijos kūrinys, šunsnukis, merginantis savo seserį (!) ir pan.

Ar verta bekalbėti, kad knygos partizanai ir elgiasi kaip paskutinės padugnės.

Priešų elgesio galima ir neaptarinėti. Ką jie bepadarys, tai bus tik šešėlių veiksmai, gyvenime jokių Sinicynų nebuvo. O juodi „banditų“ – Žemaičio, Kasperavičiaus, Bartkaus – darbai skaitytojo sąmonėje turėtų įstrigti.

... O dabar šio to paklausu Skaitytoją – nusibodo aiškintis pačiam su savimi. Kaip vadinamas teiginys, kai žmogui priskiriami negatyvūs veiksmai, kurių jis neatliko? – Teisingai, aš irgi taip galvoju. Antras klausimas: kas gresia tokio teiginio autoriui? – Teisingai, ir vėl mūsų nuomonės sutapo.

Knygoje „Žali“ yra abu šio išprotavimo dėmenys: tikros pavardės ir pramanyti negatyvūs veiksmai. Deja, valstybėje, kurioje kas antras apsigovęs valdininkas bėga į teismą ginti savo garbės ir orumo, tokios teisės neturi apjuodintieji žuvę laisvės kovotojai; ta valstybė dar nėra tiek demokratiška ir tiek teisinė, kad gintų savo kritusius didvyrius.

O kol tai nebus padaryta – karas tebevyksta.

Justinas SAJAUSKAS, Marijampolė

Rytų Lietuvos mokyklos

Šeimos diena – tradicinė Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos šventė

Regina TYLIENĖ,

Šalčininkų r. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja

Šalčininkų r. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijoje vykusios Šeimos šventės dalyviai. DIANOS PUŠKARENKIENĖS NUOTR.

Puiki, prasminga idėja gegužę švęsti Šeimos dieną tapo Šalčininkų r. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos bendruomenės tradicija. Ta proga gegužės 12 dieną į mokinių darbais šventiškai papuoštą gimnazijos salę rinkosi mamos, tėčiai, seneliai, broliukai ir sesutės, dėdės ir tetos, globėjai.

Susirinkusiuosius pasveikino gimnazijos direktorė Aušra Voverienė. Pasidžiaugusi, kad gimnazijos bendruomenė yra didelė, tvirta šeima, direktorė ragino puoselėti šeimos vertybes ir tradicijas. Šeima vaikui yra neįkainojamas turtas. Iš šeimos atsinešame gebėjimus mylėti, padėti kitam, suprasti ir užjausti, globoti mažesnę ar silpnesnę, dalintis su kitais tuo, ką turi, kartu žaisti, mokytis, sportuoti, dirbti, augti ir tobulėti, džiaugtis, kai sekasi pačiam ir kai sekasi kitam, susipykus susitaikyti ir atleisti, pastebėti, atrasti ir ugdyti savo talentus.

Koncertinę programą „Iš širdies į širdį“ pradėjo priešmokyklinės grupės ugdytiniai. Jie kvietė pasiklausyti paukštelių balsų ir giesmelių.

Ikimokyklinės grupės vaikučiai nudžiugino daina „Graži mūsų šeimynėlė“. Pradinių klasių mokiniai visus sužavėjo ne tik skambiomis dainomis, gražiomis eilėmis, bet ir smagiais šokiais „Skrudėliukas“, „Gaspadinės“, „Išdaigininkai“. Koncerte buvo skaitomos gražiausios poetų eilės apie motiną, tėvą, senelius, pavasarį ir gimtinę... Skambėjo vyresnių klasių mokinių atliekamos dainos: „Tu numegz man, mama, kelią“, „Mamos suknelė“, „Tėti, tėti“, „Mama, kaip tu laikais?“, „Į Vilnių“, „Aleliuja“ ir kitos. Kiekviena klasė stengėsi kuo geriau pasirodyti. Visi – mokiniai, mokytojai ir svečiai – drauge dainavo, lingavo, šoko kaip viena didelė šeima.

Kiekvienas šventės dalyvis namo išsinešė simbolinę dovaną – angeliuką, kuris saugos ir primins, kad, darydami gerus darbus, visi galime tapti gerumo angelais.

Dėkojame visiems, dalyvavusiems Šeimos dienai skirtame šventiniame renginyje. Vaikai greitai užauga, o kartu praleistas laikas, gražiausios akimirkos išlieka mūsų širdyse visam gyvenimui, nes šeima – tai jausmas, meilė, šiluma...

Turgelių „Aistuvos“ gimnazijoje atidarytas sensorinis kambarys

Akriliniai veidrodžiai, burbulinis vamzdis, sensorinė burbulų siena, atpalaiduojanti muzika ir raminantys kvapai – Šalčininkų r. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijoje įrengta išskirtinė erdvė. Vasario 20 dieną mokykloje iškilmingai atidarytas sensorinis kambarys.

Atidarymo šventėje dalyvavo profesorė, socialinių mokslų habilituota mokslų daktarė, edukologė, Lietuvos Respublikos Seimo narė Vilija Targamadzė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Švietimo kokybės ir regioninės politikos departamento Mokyklų veiklos skyriaus vyriausioji specialistė Lina Miliuvienė, Juodšilių „Šilo“ gimnazijos, Buivydžiškių pagrindinės mokyklos, Kalesninkų Mykolo Rudzio pagrindinės mokyklos, Rudaminos lopšelio-darželio „Ąžuoliukas“ direktorės, įmonės „Janida“ vadovė Inga Sosnovska, mokinių tėvų atstovas Daugvardas Noreikis.

Gimnazijos direktorė Aušra Voverienė džiaugėsi, kad pavyko sėkmingai įgyvendinti sumanytą idėją.

„Siekėme išplėsti mokyklos teikiamų paslaugų spektrą ir užtikrinti ugdymo(si) kokybę aktyviems vaikams, autistams, mokiniams, turintiems raidos sutrikimų. Kryptingai ruošiamės įtraukiajam ugdymui.

Kuriame aplinką, kuri leidžia taikyti naujas edukacines formas, sudaro vis geresnes sąlygas mokytis. Mūsų gimnazijoje nuo šiol visi vaikai turės galimybę pasinerti į spalvų, šviesų, garsų, vaizdų ir muzikos pasaulį“, – sako A. Voverienė.

Profesorė Vilija Targamadzė sveikino gimnaziją, džiaugėsi gražia iniciatyva, novatorišku ir ambicingu mokyklos žingsniu.

Sensoriniam kambariui įrengti panaudotas burbulinis vamzdis, akriliniai veidrodžiai, šviesos pluoštų užuolaida, sensorinė burbulų siena, minkštas namelis, pagalvėlės, sėdmaišiai, kiliminė danga, roletai, atlikti remonto darbai.

Dėl sensorinio kambario įrangos bus lavinami ir stimuliuojami visi trys vaikų pojūčiai: rega, klausa, ir lytėjimas.

„Sensorinės erdvės lankytojai jausis laimingesni, greičiau nurims, sumažės agresija, pagerės miego kokybė. Taip pat šis kambarys padės didinti asmens

Sensorinis kambarys Šalčininkų r. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijoje. NUOTR. IŠ GIMNAZIJOS ARCHYVO

sąmoningumą bei dėmesio koncentraciją, gerins atmintį, pažinimą ir kalbą, lavins smulkiąją motoriką“, – sako gimnazijos specialioji pedagogė Diana Puškarenkienė.

Pagrindinė šio kambario funkcija – suteikti mokiniams ramybę, ypač tiems, kurie turi specialiųjų poreikių. Buvimas šiame kambaryje padės sumažinti įtampą, sudarys sąlygas pailsėti ir atsipalaiduoti.

Sensoriniame kambaryje bus skatinamas ugdytinių pasitikėjimas ir atsipalaidavimas, suteikta galimybė mėgautis erdvės, laiko pojūčiais, jame lankysis darželinukai ir gimnazistai.

Visada stengiamės atsižvelgti į visų ugdytinių individualius poreikius, o ši terapinė erdvė atvers dar didesnes galimybes“, – sako Vaiko gerovės komisijos pirmininkė Rasa Midverienė.

Sensorinio kambario atidarymo proga buvo perkirpta juostelė, IG klasės mokiniai susirinkusius svečius pasveikino dainomis ir eilėraščiais. Atidarymo šventės dalyviai turėjo galimybę išbandyti sensorinio kambario privalumus, patirti naujus pojūčius, pajusti emocijas.

Ateityje planuojama pradėtą idėją plėtoti toliau – įsigyti daugiau priemonių, dėl kurių mokiniai turės dar didesnę naudą, stiprinant emocinę ir psichologinę savijautą.

*Šalčininkų r. Turgelių „Aistuvos“ gimnazijos
informacija*

Laiškai Lietuvai

Sofija DAUBARAITĖ,
Vilnius–Šalčininkai

Šiemet tradicinė Pietryčių Lietuvos moksleivių meno šventė „Šalčios aleliumai“ iš pavasarėjančio meto sugrįžo į žiemos dieną ir sutapo su Vilniaus pirmojo paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose 700-osiomis metinėmis. Tiesa, prieš keletą metų Telšiuose ir Klaipėdoje buvo surengta paroda „Žemaitija – istoriniuose Europos žemėlapiuose“, kurioje minėtas Gerardo Merkatoriaus (*Gerardus Mercator*, 1512–1594) vardas. Jis yra sudaręs Europos žemėlapių rinkinį – atlasą, kuriame keletas puslapių skiriama Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei (toliau – LDK) ir rašoma apie Gedimino 1305 m. įkurtą Vilnių kaip vieną svarbiausių miestų. Kaip teigia mokslininkai, kontekstas rodo, kad 1305-ieji laikytini ne Vilniaus įkūrimo, o jo tapimo didžiausiu LDK miestu metais. Taigi galima manyti, kad miestas įkurtas gerokai anksčiau, o šiemet minima LDK valdovo Gedimino laišku, kuriais jis kreipėsi į Popiežių ir Hanzos miestus, kviesdamas į Vilnių atvykti krikščionis, dorus žmones, parašymo sukaktis. Ir Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje vykusi šventė buvo skirta šiai istorinei datai paminėti.

Viena pagrindinių šio istorinio įvykio reikšmių – rūpestis ir meilė savo valstybei, gimtajai žemei, ryšys su kitais. Tai menine forma išreiškė Šalčininkų ir Vilniaus rajonų ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio ugdymo įstaigas lankantys vaikai ir vyresni mokiniai.

Lietuvos tūkstantmečio gimnazijos direktorius Vidmantas Žilius, sveikindamas visus šventės dalyvius, priminė apie gimusią mintį sukurti čia, Šalčios žemėje, šventę dideliems ir mažiems, kurioje skambėtų raiškus lietuviškas žodis, skambi ir graudi daina, kalbanti apie praeitį ir ateitį, būtų puoselėjamas tautinis šokis ir laki vaizduotė naujose dainose, šokiuose. „Plėtodami tą užgimusių idėją, nebuvome

tikri, kad ji taps tradicinė. O dabar jau skaičiuojamas trečias šios šventės dešimtmetis“, – sakė direktorius.

Šventės krikštą galima laikyti išėjusį anapilin akad. prof. habil. dr. Zigmą Zinkevičių, „Vilnijos“ draugijos pirmininką habil. dr. Kazimierą Garšvą ir patį gimnazijos direktorių. O tada ratas plečiasi iki visuomeninių organizacijų, Vytauto Landsbergio, Cingų, Tautos fondų ir kitų geradarių. Tad ir šioje šventėje buvo daug svečių, aukščiausių institucijų atstovų, tarusių sveikinimo žodį.

Po sveikinimų prasidėjo koncertas „Mano laišškai Lietuvai“. Pirmojoje dalyje į sceną žengė tie, kurie dar neragavo mokslo duonos – mažieji. Bet scenoje jų taip nepavadinsi. Buivydiškių pagrindinės mokyklos Sudervės pradinio ugdymo skyriaus, Riešės gimnazijos priešmokyklinukai, Jašiūnų „Aušros“ gimnazijos per 20 įvairaus amžiaus atlikėjų, Šalčininkų lopšelio-darželio „Vyturėlis“ auklėtiniai šoku, žaidimais, miniatiūrinėmis kompozicijomis papasakojo tai, ko jie patys dar nėra skaitę, bet tai, ką jie girdėjo, patys išmoko žaisdami, tai – pasakos, perduotos iš lūpų į lūpas. Tą žinią iš praeities, kai Lietuva dar buvo žalia, kai stumbrai lakstė po girias – visa tai jie sugebėjo perteikti. Skambėjusioje dainoje „Neišėik, neišėik tu iš sodžiaus“ atsiskleidžia ir šiandienė problema. Tai mažųjų piliečių laiškas – raginimas grįžti išvykusiems, o esantiems būti čia – savoį šaly. Mažieji palydėti audringų plojimų.

Pertraukos metu buvo susipažinta su gimnazijoje surengtomis parodomis „Auginame lietuviybę Šalčios žemėje“ – apie „Šalčios aleliumų“ istoriją, ir „Mano Vilnius“.

Vėliau pačių parašytus laiškus Lietuvai skaitė, dainavo, sukurtomis kompozicijomis išreiškė gimnazistai. Poetiškai padėkota už lietuvišką žodį, kalbą, už tai, kad gali būti čia. Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijos skaitovai klausė: „Kur gražiausia, kur brangiausia, kur linksmiausia?“ Ir atsakas: „Čia. Tėviškėje.“ Gražiai skambėjo gimnazisčių kanklės, derėjo daina. Jų žodžio ir

Šalčininkų r. Baltosios Vokės „Šilo“ gimnazijos mokinių pasirodymo akimirka, 2023 m. sausio 27 d.
SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

Šalčininkų Lietuvos tūkstantmečio gimnazijoje vykusios šventės „Šalčios aleliumai“ dalyviai, 2023 m. sausio 27 d.
SOFIJOS DAUBARAITĖS NUOTR.

dainos kompozicija buvo pavadinta „Mums reikia tavęs, gimtine“. Minėtos gimnazijos atstovus keitė Riešės gimnazijos atliekama šokio kompozicija „Auštant aušrelei“; dalyvės iš Baltosios Vokės „Šilo“ gimnazijos pristatė muzikinę, choreografinę ir literatūrinę kompoziciją „Kelionė laiku: iš praeities per dabartį į ateitį“; Dieveniškių „Ryto“ gimnazija – kompoziciją „Žydėk, Lietuva mana“. Po jų skubėjo į sceną Turgelių „Aistuvos“ ansamblis. Šventinį koncertą baigė šventės šeimininkai – Lietuvos tūkstantmečio gimnazistai. Šventėje dalyvavo

per 300 įvairaus amžiaus vaikų, mokinių. Buvo parodyta 10 programų – 10 laiškų Tėvynei.

Poros, rateliai sukosi lengvai, dainos skambėjo darniai, eilės raiškiai, ir, žinoma, visa tai pasiekta mokytojų, programos vadovų ir pačių auklėtinių sunkiu darbu, ilgomis repeticijomis. Ugdytojai buvo apdovanoti padėkos raštais, kuriuos įteikė gimnazijos direktorius V. Žilius ir habil. dr. K. Garšva, o atlikėjų laukė didžiulis tortas ir smagi vakaronė.

Pabradės „Ryto“ gimnazija: mokykla prie poligono ir Žeimenos

Laima Markauskienė

Pabradė žinoma ne tik Lietuvoje, bet ir visame PASAULYJE: tai karinis poligonas, čia egzistuojantis jau daugiau kaip šimtmetį. Prie jo išaugusi gyvenvietė. O joje yra ir gimnazija, kuriai suteiktas „Ryto“ vardas.

Kaip mokosi gimnazistai prie poligono ir Žeimenos, pasakoja Pabradės „Ryto“ gimnazijos (Švenčionių r.) direktorė Laima MARKAUSKIENĖ.

Kada atsirado švietimas lietuvių kalba prie Žeimenos krantų ir kokius sunkumus jau Jums teko įveikti?

Po Antrojo pasaulinio karo Pabradėje veikė mokykla, kurioje veikė tik rusų ir lenkų kalba dėstomos klasės. 10–15 km spinduliu aplink Pabradę taip pat buvo mokyklos tik lenkų kalba. Ilgainiui beveik visose įsigalėjo rusų kalba. Lietuviai vaikai galėjo mokytis tik rusų arba lenkų mokomosiomis kalbomis.

Tik 1955 m. šalia Pabradės pirmosios vidurinės mokyklos, kurioje buvo dėstoma rusų kalba, įsteigtas skyrius lietuvių dėstomąja kalba. I–IV klasėje pradėjo mokytis 12 mokinių. Vaikai mokėsi gyvenamojo namo kambaryje Vilniaus g. Nr.1. Pastatas iki šių dienų neišliko, nes sudegė. Dabar jo vietoje skverelis. Pirmoji mokytoja buvo M. Peleckienė. 1956 m. rugsėjo 1-ąją mokytis lietuvių kalba jau susirinko 26 mokiniai. Į pirmąją klasę atėjo net 9 mokiniai. Vaikus mokė mokytoja Bronė Supiejeva.

1957 m. rugsėjo 1-ąją Pabradės rajono tarybos vykdomojo komiteto pirmininko Kazimiero Ignatavičiaus ir Švietimo skyriaus vedėjo Broniaus Pociaus rūpesčiu buvo atidaryta lietuvių kalba mokoma septynmetė mokykla. Direktore paskirta Marcelė Pociuvienė, vėliau daug metų dirbusi direktoriaus pavaduotoja.

Mokinių skaičius V–VII klasėse buvo mažas (V–3, VI–3 ir VII–3). I–IV klasėse mokėsi 37 mokiniai. Iš viso mokykloje buvo 46 mokiniai. Mokinius į V, VI ir VII klases kvietė mokytojai, kviesdami tėvus

perkelti vaikus iš rusų kalba dėstomos Pabradės 1-osios vidurinės mokyklos į lietuvių kalba dėstomą mokyklą. Ypač daug pasidarbavo mokytojai Vladas Juršėnas ir Janina Dranenkienė, F.Ilgūnienė, K.Ilgūnas, B.Pocius, J.Aleksandravičius, J.Kochas, D.Banionienė. Pradinėse klasėse dirbo 2 mokytojos – B.Supiejeva ir Pleckevičiūtė.

1958 m. rugsėjo 1-ąją buvo atidarytos dar dvi klasės – VII ir IX. Vėl teko kviestis mokinių. Mokinių skaičius išaugo iki 111. Taigi septynmetėje mokykloje jau buvo 9 klasės. Mokslo metus pradėjo nauji mokytojai: M. Petrauskaitė, R. Stampkauskas, T. Stampkauskienė, B.Vinciūnas. R.Stampkauskas buvo paskirtas direktoriumi. Mokyklai buvo skirti du pastatai Vilniaus gatvėje, kuriuose buvo įrengtos 4 klasės.

1959 m. rugsėjo 1 – ąją septynmetė mokykla reorganizuojama į vidurinę. Nuo tada ji vadinama Pabradės 2-ąja vidurine mokykla.

Tuo metu mokėsi 135 mokiniai, buvo 10 klasių. Mokykla gavo naują medinį pastatą, statytą septynmetei mokyklai, dar nebaigtą, netinkuotomis sienomis, Keisūnų gatvėje. Mokykloje buvo 7 didelės klasės, dar keletas mažesnių kambarių, platus koridorius, kuris pirmaisiais metais atstojo ir aktų, ir sporto sales.

1964 m. mokyklai paskiriami dar du pastatai Pašto g. Nr. 8 ir Nr. 17. Darbo sąlygos žymiai pagerėjo.

Mokyklos direktoriaus Alfonso Vaitkevičiaus ir tėvų komiteto pirmininko Kęstučio Marcinkevičiaus pastangomis pradedama mokyklos priestato (faktiškai naujos mokyklos) Upės g. 19 statyba.

1974 m. sausio 19 d. įvyko iškilmingas naujojo pastato atidarymas. Mokymosi sąlygos tapo dar geresnės.

Direktoriaus P. Čereškevičiaus iniciatyva prasidėjus Atgimimui gaivinama tautinės mokyklos tradicija.

1990 m. Pabradės antrajai vidurinei mokyklai suteiktas „Ryto“ vardas.

1992 m. lapkričio mėn. įsteigta specialioji lavinamoji (tuo metu ypatingosios pedagogikos) klasė, kurioje ugdomi Pabradės socialinės globos namų (tuo metu Pabradės vaikų ir jaunimo pensionato) gyventojai.

Atgimimo metais sparčiai didėjo mokinių skaičius, todėl ėmė stigti klasių patalpų. Teko įveikti didelį iššūkį – mokymąsi dviem pamainomis. Dėl patalpų stygiaus nuo 2000 m. rugsėjo 1 d. buvo mokomasi dviem pamainomis ir vaikų lopšelyje–darželyje, ir kultūros centre. Dėl nemažų mokyklos bendruomenės pastangų Švenčionių rajono savivaldybėje imta spręsti

mokyklos priestatų statybos būtinumo reikalus. Ir jau 2002 m. spalio 28 d. pradėta ruošti statybviė pradinų klasių korpusui. 2002 m. lapkričio 15 d. įvyko iškilminga statybos darbų pradžios atidarymo šventė – įmūrytas laiškas ateities kartoms apie svajonių mokyklą. 2003 m. rugsėjo 1 d. pradinų klasių mokiniai jau pradėjo mokytis naujosiose patalpose. Statybos nesustojo. 2005 m. rugsėjo 1 d. kartu su Mokslo metų pradžios švente įvyko ir antrojo kabinetų korpuso atidarymo šventė, o 2006 m. rugsėjo 15 d. baigta ir naujos sporto salės statyba.

Nuo 2005 m. rugsėjo 1 d. Zalavo pradinė mokykla tampa Pabradės „Ryto“ vidurinės mokyklos skyriumi.

2007 m. akredituota vidurinio ugdymo programa. Švenčionių rajono savivaldybės tarybos 2008 m. kovo 20 d. sprendimas Nr. T-57 Pabradės „Ryto“ vidurinei mokyklai suteikia gimnazijos statusą ir teisę vadintis Švenčionių rajono Pabradės „Ryto“ gimnazija.

2020 m. birželio 25 d. Švenčionių rajono savivaldybės tarybos sprendimu Nr. T-104 „Dėl Švenčionių r. Pabradės lopšelio-darželio „Varpelis“ ir Švenčionių rajono Pabradės „Ryto“ gimnazijos reorganizavimo“ nuo 2020 m. rugsėjo 1 d. Švenčionių r. Pabradės lopšelis-darželis „Varpelis“ jungimo būdu prijungiamas prie Švenčionių r. Pabradės „Ryto“ gimnazijos.

Kokie iššūkiai buvo ir yra lietuviškai mokyklai Pabradoje, žinant, kad Jūsų krašte yra ir Užsieniečių registracijos centras, t.y. pabėgėliai iš Rytų?

Dar vienu iššūkiu gimnazijai tapo Užsieniečių registracijos centro vaikų ugdymas. 2011 m. priešmokyklinio ugdymo grupę du mėnesius lankė prieglobsčio prašytojų iš Afganistano Islamo Respublikos, laikinai gyvenančių Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Užsieniečių registracijos centre Pabradoje. Švenčionių rajono savivaldybės administracijos direktoriaus 2011 m. balandžio 6 d. įsakymu Nr. A-213 buvo įsteigta išlyginamoji mobilioji grupė lietuvių kalbos nemokantiems mokiniams, kurių tėvai buvo prieglobsčio prašytojai. Iš pradžių joje mokėsi 3 vienos šeimos iš Kirgizstano vaikai, galėję bendrauti uzbekų, kirgizų ir rusų kalbomis. Gimnazijos turimais duomenimis, jie buvo baigę 4, 7 ir 9 klases mokymo programas. Šios grupės mokytoju tapo pradinų klasių mokytojo kvalifikaciją ir darbo su nemokančiais lietuvių kalbos patirties turintis mokytojas. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2003 m. birželio 4 d. įsakymu Nr. ISAK-789 „Dėl užsieniečių, atvykusių dirbti arba gyventi į Lietuvos Respubliką, vaikų ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose įgyvendinimo“ šiai grupei buvo skirta 20 val. per savaitę mokytis lietuvių kalbos. 2011 m. gruodžio mėn. į šią grupę buvo priimti dar 3 2012 m. sausio mėn. prieglobsčio prašytojų iš Rusijos Federacijos vaikai, galintys bendrauti rusų kalba. Tai buvo 9 ir 6 klases, pasak tėvų, baigę vaikai. Netrukus išlyginamoji mobilioji grupė tampa klase – nuo 2012 m. sausio mėn. pageidavimą mokytis joje pareiškia

dar 3 iš Rusijos Federacijos atvykę vienos šeimos vaikai, taip pat galintys bendrauti tik rusų kalba. 2012 m. vasario–kovo mėn. į šią klasę priimti dar 5 vaikai – Afganistano Islamo Respublikos piliečiai, galintys bendrauti tik gimtąja dari kalba. Tuo metu mokytojai talkina vertėjas, taip pat Užsieniečių centro gyventojas. Pirmieji 3 išlyginamosios mobiliosios grupės mokiniai, baigę vienų metų lietuvių kalbos mokymo programą, likus keletui mėnesių iki jų išvykimo, integruoti mokytis į gimnazijos klases. Deja, 2012 m. gegužės–birželio mėn. vieniems prieglobsčio prašytojams išvykus į Kauną, kitiems nežinia kur, nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. išlyginamoji mobilioji klasė buvo išformuota.

Išlyginamojoje mobiliojoje grupėje, vėliau ir klasėje, nebuvo lengva mokyti vaikus lietuvių kalbos pradmenų, kadangi jų amžius buvo labai skirtingas – nuo 11 iki 18 metų. Be to, retkarčiais ugdomosios veiklos metu išlyginamojoje klasėje išryškėdavo nesantaikos tarp pačių prieglobsčio prašytojų dėl religinių įsitikinimų ir pan.

Kai pirmuosius lietuvių kalbos mokymosi metus baigė 3 mokiniai, ir juos reikėjo skirti į gimnazijos mokinių klases, tai irgi tapo problema: labai skirtingas ne tik lietuvių kalbos vartojimo lygmuo, bet ir mokomųjų dalykų žinios, 2 iš jų buvo gerokai vyresni už gimnazijos klases, kurioje turėjo tęsti mokymąsi toliau, mokinius. Buvo sudaryta galimybė imigrantų vaikams, atsižvelgiant į jų pageidavimus, mokytis tose klasėse, kuriose jie jau turėjo draugų ir emociškai jautėsi pakankamai gerai.

Mokytojui reikėjo didelio sumanumo ir daug pastangų individualizuojant ugdymą. Problema ir tai, kad tik trečdalis imigrantų vaikų, išvykdami iš Užsieniečių registracijos centro, grąžino vadovėlius ir kt. jiems duotas mokomąsias priemones.

Tik pradėjus prieglobsčio prašytojų vaikams lankyti išlyginamąją mobiliąją grupę, siekėme įtraukti į gimnazijos bendruomenės popamokinę veiklą ne tik vaikus, bet ir jų tėvelius, svetingai juos priimti, formuoti ne tik jiems draugiškos Pabradės miestelio bendruomenės, bet ir Lietuvos įvaizdį. Vaikai su tėveliais mielai dalyvavo popietėje su tuo metu gimnazijoje viešėjusiais Vokietijos Miunchbergo gimnazijos mokytojais (beje, turinčiais nemažos patirties integruojant imigrantų vaikus) ir mokiniais, taip pat vakaronėje su Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės folkloro ansambliu „Vilnelė“, sportinėse varžybose, edukacinėse išvykose.

Pamažu prisitaikius prie visiškai naujos aplinkos, išlyginamosios mobiliosios grupės vaikams siekėme sudaryti sąlygas dalyvauti atsižvelgus į jų poreikius kartu su kitų gimnazijos klasių mokiniais technologijų, kūno kultūros pamokose. Berniukams ypač patiko technologijų pamokos. Imigrantai vaikai nesunkiai susirado draugų, kurie jiems padėdavo nepasiklysti gimnazijos koridoriuose, pabendraudavo anglų, lietuvių, rusų kalbomis. Neteko patirti, kad imigrantų vaikai būtų vienokiu ar kitokiu būdu nuskriausti. Jų

tėveliai, kurie dažnai palydėdavo savo vaikus, buvo patenkinti, kad vaikai gimnazijoje jaučiasi saugūs, nori eiti į pamokas – juk pirmieji išlyginamosios mobiliosios grupės mokiniai, pradėję mokslo metus balandžio mėnesį, mokėsi lietuvių kalbos ir vasaros metu.

Vaikų skaičius išlyginamojoje klasėje labai įvairus, dažnai keičiasi per mokslo metus. Šiais mokslo metais lietuvių kalbos mokosi arba mokėsi vaikai iš Sirijos, Tadžikistano Respublikos, Irano, Irako.

Jūsų gimnaziją supa mišri kalbinė aplinka ir neabejotinai ta aplinkybė įtakoja moksleivių žinias ir motyvaciją. Kaip tuos dalykus sprendžiate ir kokias priemones naudojate?

Gimnazijoje mokosi apie 85 proc. vaikų, kurie auga daugiakalbėje ir daugiakultūroje aplinkoje. Tačiau tai nėra kliuvinys siekti ir pasiekti gerų mokymosi pasiekimų, abiturientams sėkmingai išlaikyti brandos egzaminus. Jau nuo ikimokyklinio, priešmokyklinio ugdymo programos įgyvendinimo vaikai įtraukiami į patrauklias veiklas, ugdančias vaikų kūrybinius, STEAM gebėjimus. Pradinių klasių mokiniai skatinami ugdytis akademinius gebėjimus dalyvaujant tarptautiniame matematikos konkurse KENGŪRA, tarptautinės matematikos olimpiados „KINGS“ etapuose, matematikos konkurse „Olympis“. Nuo mažumės mokiniai dalyvauja tarptautinės Gamtosauginių mokyklų programos veiklose, tarptautiniame anglų kalbos bei dailės ir technologijų kūrybinių darbų integruotuose projektuose, įvairiuose meno ir dailės užsiėmimuose, Lietuvos mokinių neformaliojo švietimo centro saugaus eismo ir sveikatą stiprinančių mokyklų projektuose. Didelis dėmesys yra skiriamas mokinių pilietiškumo, finansinio raštingumo ir verslumo įgūdžių ugdymui, įtraukiant juos į turiningas veiklas, ugdančias vertybines nuostatas. Įgyvendinami Tautinių mažumų departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės dalinai finansuojami projektai, padedantys pažinti gimtąjį kraštą, sudėtingus istorinius laikotarpius ir pan., dalyvavimas Lietuvos *Junior Achievement* programose suteikia mokiniams labai svarbių įgūdžių, gebėjimų kurti savo verslą – gimnazijoje įsteigiamos ir veikia mokinių mokomosios bendrovės, dalyvaujančios ir įvairiuose respublikiniuose renginiuose. Gimnazijos mokiniams sudaryta galimybė dalyvauti tarptautinėje „The Duke of Edinburgh’s International Award (DofE)“ neformalaus ugdymo programoje, kuri Lietuvoje nuo 2006 metų sėkmingai įgyvendinama organizacijose, dirbančiose su 14–24 metų jaunimu. Programa turi tris lygius, kuriuos įgyvendinus gaunamas įgūdžių ir nuopelnų įvertinimo sertifikatas bei lygio (bronzos, sidabro ir aukso) ženklelis. Kasmet dalyvaudami šioje programoje, mokiniai skatinami išsikelti asmeninio tobulėjimo tikslus ir jų sistemingai savo laisvalaikio siekti, didinti pasitikėjimą savimi, užsiimti savanoriška veikla, rūpintis savo fizine

sveikata, ugdytis komandinio darbo įgūdžius. Mokinių ugdymo karjerai veiklos neabejotinai atveria jiems daugiau ateities pasirinkimo galimybių, skatina tobulėti. Mokiniais siūloma prasminga ir motyvuojanti veikla įgalina pasiekti ir aukštų akademinių pasiekimų baigiant vidurinio ugdymo programą. Gimnazijos abiturientai sėkmingai laiko brandos egzaminus, visi įgyja vidurinį išsilavinimą ir apie 75 proc. mokinių tęsia mokslą universitetuose, kolegijose. Per 10 metų jie yra pelnę 43 šimto balų įvertinimus. Kasmet sėkmingai laikomi informacinių technologijų, anglų kalbos, biologijos, lietuvių kalbos valstybiniai brandos egzaminai. Nacionalinės švietimo agentūros skelbiamais duomenimis, valstybinių brandos egzaminų įvertinimų vidurkis yra aukštesnis už rajono ir Lietuvos mokyklų vidurkius.

Kaip Jūsų kraštas lietuvių, kokios čia aplinkybės turėjo lemiamos įtakos, pvz., Valstybinės lietuvių kalbos įstatymas, mūsų tautos atstatytas valstybingumas?

Žinoma, kad Atgimimas turėjo didžiausios įtakos didėjančiam mokinių skaičiui mūsų gimnazijoje, apskritai teigiamiems pokyčiams mūsų krašte. Pabradėje įsikūrė viena didžiausių Lietuvoje įmonių – UAB „Intersurgical“. Bendrovės generalinis direktorius Sigitas Žvirblis siekė, kad ypač vietiniams darbuotojams valstybinė kalba taptų bendravimo kalba. Valstybinės kalbos statuso suteikimas lietuvių kalbai sustiprino jos pozicijas visame viešajame gyvenime.

Kas trukdo švietimo lietuvių kalba motyvacijai, gal galima tai įvardinti?

Bėgant laikui, mažėja trikdžių švietimo lietuvių kalba motyvacijai. Atrodo, lieka pavieniai atvejai, susiję su kitataučio piliečio savęs tapatinimo su valstybe problema. Juk šiuo metu visi mokiniai, taip pat ir besimokantys tautinių mažumų mokyklose, laiko vienodą lietuvių kalbos brandos egzaminą. Jau įsisąmoninta, kad nemokėdamas lietuvių kalbos ir gyvendamas Lietuvoje ne ką tepasieksi.

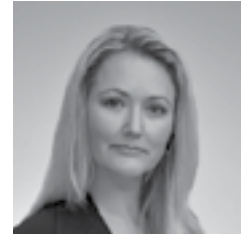
Jūsų gimnazija priklauso Švenčionių savivaldybei, kuri yra mokyklos steigėja. Ar esate viskuo aprūpinti ir ko trūksta? Kam norėtumėte už paramą padėkoti?

Taip. Gimnazija yra Švenčionių rajono savivaldybės biudžetinė įstaiga. Savivaldybė rūpinasi ir finansuoja gimnazijos ugdymo aplinką, t.y. sudaro sąlygas organizuoti ugdymo procesą, rūpinasi pastatų išlaikymu, tinkamu jų pritaikymu gimnazijos reikmėms. Ugdymo proceso aprūpinimui lėšas skiria valstybė. Projektinės, rėmėjų lėšos sudaro galimybę pajvairinti ugdymo proceso organizavimą. Labiausiai norisi dėkoti gimnazijos bendruomenei – mokytojams, mokiniams, tėveliams – už sutelktumą, bendruomeniškumą, dideles pastangas, kad gimnazijoje būtų ugdomas savo krašto ir Lietuvos pilietis, atsakingai kuriantis savo ateitį.

Kalbėjosi Juozas VERCINKEVIČIUS

Eišiškėse įteikta Stanislovo Rapolionio premija

Aušra VIRVIČIENĖ,
Vilnius–Eišiškės

S. Rapolionio premijos įteikimo renginio dalyviai: pirmoje eilėje (iš kairės) D. Zuzo, V. Dailidka, A. Masaitis, dr. N. Tuomienė, Ingvaras Tuomas, Gabrielius Tuomas, Ronaldas Tuomas, antroje eilėje (iš kairės) M. Vyskupaitis, V. Vansavičius, habil. dr. K. Garšva, dr. A. Adamkavičius, dr. G. Kazėnas, J. Vasiliauskas, Linartas Tuomas, VDU filosofijos doktorantas. Juozo Vercinkevičiaus nuotr.

Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje įteikta kasmetinė Stanislovo Rapolionio premija. Jos steigėja yra Lietuvių švietimo draugija „Rytas“, kurios pirmininkas yra pedagogas Algimantas Masaitis. Premija teikiama devynioliktą kartą, taigi jau apdovanota daug garsių Lietuvos mokslo ir visuomenės veikėjų.

S. Rapolionio premijų laureatai

S. Rapolionio premija teikiama nuo 2007 m., o nuo

2011 m. kasmetinis įteikimo renginys vyksta Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazijoje. Šiemet buvo paskirta 19-oji S. Rapolionio premija. Tokios premijos 2007 m. įteiktos Vytautui Dailidkai ir dr. Algirdui Kavaliauskui, 2008 m. – Viktorijai Lapėnienei, Antanui Karmonui ir Algimantui Masačiui, 2009 m. – Jonui Bajorūnui, 2011 m. – Juozui Vercinkevičiui, 2012 m. – Valentui Šiaudiniui, 2013 m. – Antanui Lesiui, 2014 m. – dr. Aldonai Vasiliauskienei, 2015 m. – prof. Gražinai Landsbergienei, 2016 m. – Aurelijai Arlauskienei, 2017 m. – Marijai Šaknienei, 2018 m. – Vytautui Valentinui Česnuliui, 2019 m. –

Benjaminui Kondratui, 2020 m. – Angelei Valienei, 2021 m. – Irmui Stadalnykaitei, 2022 m. – žurnalistei Sofijai Daubaraitei ir 2023 m. – dr. Nijolei Tuomienei (Vaišnytei).

Gegužės 19 d. Eišiškių S. Rapoliono gimnazijos aktų salėje susirinko moksleiviai ir, žinoma, Lietuvių švietimo draugijos „Rytas“ valdybos nariai, svečiai. Visus dalyvius pristatė gimnazijos direktorė Danuta Zuzo.

Gimnazijos moksleiviai iš pradžių dainavo lietuvių liaudies dainas. Po to draugijos pirmininkas A. Masaitis paskelbė, kad šių metų premijos laureate paskelbta dr. Nijolė Tuomienė (Vaišnytė), Lietuvių kalbos instituto vyr. mokslo darbuotoja. Nominantei įteikta piniginė premija ir laureato diplomas. Ją dar pasveikino „Vilnijos“ draugijos pirmininkas habil. dr. Kazimieras Garšva, Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos patarėjas Jonas Vasiliauskas, Gudų kultūros draugijos pirmininkas dr. Aleksandras Adamkavičius, „Vorutos“ žurnalo vyriausiasis redaktorius Juozas Vercinkevičius, „Ryto“ draugijos valdybos nariai Vidmantas Vansavičius ir Mindaugas Vyskupaitis.

Nominantės dr. Nijolės Tuomienės kalbą spausdiname žemiau.

Kalba Stanistovo Rapolionio premijos įteikimo proga

(Eišiškių Stanislovo Rapolionio gimnazija, 2023 m. gegužės 19 d.)

Esu labai dėkinga visiems už man įteiktą garbingą Stanislovo Rapolionio premiją. Mano veiklos įvertinimas – tai ir mano Mokytojų, universiteto dėstytojų, mokslinio darbo vadovės prof. habil. dr. Laimos Grumadienės-Kalėdienės, kolegos habil. dr. Kazimiero Garšvos, kitų kolegų pagerbimas.

Ši premija teikiama Rapolionio asmenybei atminti, todėl man didelė garbė ją gauti būtent čia, Eišiškėse, Stanislovo Rapolionio gimtinėje ir jo vardu pavadintoje gimnazijoje. Čia kasmet susirenka atkurtos švietimo draugijos „Rytas“ taryba, gimnazijos bendruomenė ir svečiai, kad pagerbtų Pietryčių Lietuvos raštijos pradininką, vieną iškiliausių Lietuvos kultūros veikėjų, tarptautinio masto humanistą Stanislovą Rapolionį. Minimimi ir žymūs jo amžininkai: Abraomas Kulvietis, Martynas Mažvydas, Jurgis Zablockis (gimęs Ažubalėje (brus. *Забалаўе*), Varanavo r., Baltarusijoje), gyvenę ir dirbę XV–XVI amžiuje. Jų visų tikslas buvo sukurti savo, lietuvių, raštiją ir šia kalba spausdinti knygas. Štai jau daugiau nei pusę tūkstantmečio visomis išgalėmis, susidurdami su įvairiausiomis kliūtimis tęsiame šių šviesuolių pradėtus darbus – rašome ir spausdiname knygas lietuvių kalba!

Mano gimtinė – buvusi lietuviška Ramaškonių

ir aplinkinių kaimų sala Varanavo r., Baltarusijoje. Šiandien, deja, lietuvių kalbos ten jau neišgirsime. Ilgas ir sunkus kelias teko lietuviškam žodžiui šiame krašte kaip ir visoje Pietryčių Lietuvoje.

Daugiau nei prieš keturiasdešimt metų lietuviškus kaimus aplankę švietimo darbuotojai ir mokslininkai iš Lietuvos apsilankė ir mano tėvų, Vaišnių, šeimos namuose. Mano tėvus paskatino visus savo keturis vaikus išleisti mokytis į Lietuvą, į Vilniaus rajono Marijampolio vidurinę mokyklą – pirmąją lietuvišką vidurinę mokyklą Pietryčių Lietuvoje, įkurtą 1957 m. Nors mūsų šeimoje lietuvių kalbos tradicija, deja, jau buvo nutrūkusi – ji nebuvo perduodama iš kartos į kartą. Tačiau lietuviškai dar puikiai kalbėjo Tėvelis, vyresnio amžiaus tetos, dėdės, kaimynai. O mes, vaikai, augom be lietuvių kalbos, nes kaimo apylinkėse lietuviškų mokyklų nebebuvo ir niekas neleido jų steigti.

Taigi, visi keturi išvykome mokytis į Marijampolį ir labai sėkmingai šią mokyklą pabaigėme. Pastangos išmokyti savo tėvų, senelių ir prosenelių, gimusių ir visą gyvenimą gyvenusių savo gimtinėje – lietuviškuose kaimuose Baltarusijoje, kalba, pasiteisino. Vyriausioji sesuo Teresė Vaišnytė, brolis Marijonas Vaišnys ir aš baigėme Vilniaus universiteto Filologijos fakultetą. Sesuo Danutė Vaišnytė baigė tuometinį Vilniaus architektūros institutą.

Tuo metu Marijampolio vidurinei mokyklai vadovavo talentingas matematikos mokytojas ir rūpestingas mokyklos vadovas Algimantas Masaitis, visą gyvenimą pašventęs Vilniaus krašto švietimui ir lietuviškumo išsaugojimui. Dirbęs iš visos širdies, nuosekliai, pasiaukojančiai. Nemažas būrys Marijampolio vaikų – mokyklos absolventų, ypač kilusių iš etninės Lietuvos žemių, taigi ir aš, širdyje esame dėkingi direktoriui Masačiui. Ir nelengvą darbą dirbusiam, darniam mokytojų kolektyvui už tai, kad ši mokykla pakeitė mūsų gyvenimą, suteikė galimybę išmokyti lietuviškai, skatino domėtis savo kraštu, jo istorija, tradicijomis, kalba arba kalbomis (kaip žinome, Pietryčių Lietuvoje ir etninėse lietuvių salose greta viena kitos pakaitomis vartojamos net keturios kalbos), paskatino ištrūkti iš sovietų „sukultūrintos“ aplinkos ir siekti kažko daugiau.

Pradžią buvo nelengva. Juk vaikai, atvykę iš etninių lietuvių salų, iš Šalčininkų krašto, Vilniaus rajono kaimų, į pirmąją Marijampolio mokyklos klasę ėjo nemokėdami lietuviškai. Tačiau visi jautėme pirmųjų mūsų mokytojų dėmesį ir globą, toleranciją. Nes buvome skirtingi, iš mišrių šeimų, kitakalbės aplinkos, tarpusavyje kalbėjome vietine baltarusių tarme „po prostu“. Niekas mums nedraudė bendrauti savo šeimos kalba. Tačiau pirmieji mūsų mokytojai labai subtiliai ir profesionaliai skatino mus vis drąsiau prabilti lietuviškai, pamilti lietuvių kalbą.

Pirmas svarbus kantraus darbo rezultatas – po

metų mokslų pradėjome kalbėti lietuviškai, o po metų – jau skaitėme knygas ir rašėme rašinėlius. Aš lietuvių kalbos mokiausi su dideliu noru ir įkvėpimu, kaip gimtosios kalbos.

Jau daug vėliau, kai patys auginam savo vaikus, suvokiame, kad ne kiekvienas mokytojas galėjo dirbti tokioje daugiakalbėje, daugiakultūroje aplinkoje. Tam reikia pasirengimo, nepaprastos kantrybės, išmonės ir energijos. Nes ne visuomet pedagogo profesionalumas, kryptingi ir geri ketinimai duoda teigiamų rezultatų. Kaip ir šiandien, šiuolaikinėse mokyklose. Įdėto darbo rezultatai išryškėja tik po daugelio metų.

Pietryčių Lietuvos mokytojai visuomet būdavo labai aktyvūs visuomeninių organizacijų kūrėjai ir dalyviai, siekiantys suburti ir suvienyti pirmiausia įvairiomis kalbomis kalbančius vaikus. Ši veikla taip pat reikalauja atsidavimo, kūrybingumo ir drąsos. Nes pietrytinėse Lietuvos apylinkėse per užklausinę veiklą, kultūros renginius, tautinius minėjimus buvo sėjama lietuviybės sėkla. Reikia pabrėžti, kad mokytojai jautė didžiulę atsakomybę už kiekvieną vaiką, už kiekvieną pasakytą žodį. Ypač už tuos vaikus, kurie augo probleminėse šeimose.

Džiaugiuosi ir didžiuojuosi, jeigu savo visuomenine ir profesine veikla prisidėjau ir prisidedu puoselėjant lietuviybę Pietryčių Lietuvoje ir etninėse jos žemėse. Esu Lietuvių kalbos instituto dialektologė, sociolingvistė. Jau tris dešimtmečius nuosekliai tyrinėju pietų aukštaičių patarmės paribius – lietuvių šnektų sąveiką su slavų kalbomis etninėje Lietuvoje ir šiaurės Lietuvos sienos – Šalčininkų apylinkėse. Tai buvusios unikali, archajiškos Ramašionių, Asavos, Rodūnios, Pelesos lietuvių šnektos Baltarusijoje ir Dieveniškų, Didžiųjų Sėlų, Eišiškių, Kalesninkų, Vėžionių ir kt. šnektos Šalčininkų apylinkėse. Šiandien, deja, jos visos yra smarkiai apnykusios arba ir visiškai sunykusios – nebuvo perduotos iš kartos į kartą, todėl gyvai nebevarojamos. Mes, dialektologai, šiuo metu analizuojame ankstesnių mokslinių ekspedicijų medžiagą: kalbinius įrašus, užpildytų

sociolingvistinių anketų duomenis, bažnytinių knygų įrašus, etnolingvistinę medžiagą, sukaupę ir saugomą Lietuvių kalbos instituto Tarmių archyve.

Šiandien Pietryčių Lietuvos paribio ir užribio apylinkių tyrėjų, mokslininkų iš tiesų nėra daug, ypač kalbininkų. Kadangi tai daugiakultūris, daugiakalbis kraštas. Toks šio krašto unikalumas ir išskirtinumas. Istoriškai susiklostė taip, kad vietiniai žmonės gimė ar gyvena regione, kuris praeityje neišvengė kardinalių politinių, socialinių, ekonominių bei kultūrinių pokyčių. Pietryčių Lietuvos miestų, ypač Eišiškių ir Šalčininkų, istorija ir kultūrinis paveldas byloja apie ištaisius šimtmečiais čia sąveikavusias įvairias kalbines, kultūrinės ir religines tradicijas. Gyvenvietėse ir kaimo vietovėse dominuoja ir tarpusavyje konkuruoja trys slavų kalbos, tiksliau, vietiniai jų variantai.

Kad susikalbėtum su vietiniais žmonėmis, reikia mokėti ir čia vartojamas kalbas. Man dėl to pasisekė – nuo vaikystės kalbu „po prostu“, neblogai moku vietinę lenkų kalbą.

Nuoširdžiai dėjuosi, jeigu mano kelias, mano pavyzdys bent vienam jaunam šios gimnazijos mokiniui taps įkvėpimu, pavyzdžiu, kad tereikia pasikliauti savo jėgomis, kantriai dirbti. Svarbu turėti tikslą, svajonę. Nuolatos siekti žinių, juolab, skaitmeniniame pasaulyje rasti atsakymą į iškeltą klausimą galima vos kelių mygtukų paspaudimu. Tačiau nuoseklus darbas, ypač jo pradžia, kaip girdėjote, nebūna lengva. Visi žinome, kad sunkumai, kliūtys mus užgrūdina.

Visiems šio unikalaus Eišiškių krašto vaikams, Stanislovo Rapolionio gimnazijos moksleiviams, linkiu domėtis savo krašto istorija, išskirtinumu, pasitelkiant ne tik šiuolaikines technologijas, bet ir gyvą bendravimą su vyresniąja gyventojų karta. Jie tikrai turi ką jums papasakoti. Tereikia klausyti ir išklausyti. Visiems Mokytojams linkiu naujų idėjų, įkvėpimo šaltinių, energijos ir kantrybės ugdant šiuolaikinius vaikus, skatinant juos pasitikėti savo jėgomis, atsiskleisti. Ačiū!

Gerb. Danguole Sabiene,

*Gyvenimas – tai amžinas laukimas,
Baigti ir dar nepradėti darbai.
Gyvenimas – tai amžinas siekimas
Padaryti tai, ko dar nedarei.
Gyvenimas prabėga beieškant
Vienintelės tikros pasaulio vietos,
Žmonių, kuriais galėtumei tikėti,
Prasmės, lygiausio ir žvaigždėto kelio,
O gal kažkur vis skubančios savęs...*

Mes, Trakų rajono Rytų Lietuvos mokytojų sąjungos nariai, nuoširdžiai sveikiname Jus garbingo 80-ojo gimtadienio proga, dėkojame už nepamatuojamą indėlį į šalies ir rajono švietimą. Linkime stiprios sveikatos, stiprybės ir pavydėtino veiklumo bei optimizmo.

Mokiniai paskatinti domėtis savo šeimų istorijomis

Neringa TUŠKEVIČIENĖ,
Musninkai, Širvintų r.

Kalba signataro Alfonso Petrulio palikuonis Vidimantas Kučas.
NERINGOS TUŠKEVIČIENĖS NUOTR.

Neseniai dienos šviesą išvydusi knyga „Signatarų genealogijos. 1918 m. Vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai“ skatina jaunimą domėtis ne tik įžymių, Lietuvai nusipelnusių žmonių, bet ir savo šeimos istorija.

Musninkų bendruomenę aplankė du svečiai, kurie čia visada labai laukiami. Tai Vasario 16-osios akto signataro Alfonso Petrulio giminaičiai: Nijolė Petrulytė-Štriupkuvienė ir genealogijos tyrinėtojas Vidimantas Kučas. Jie yra ketvirtos eilės pusbrolis ir pusseserė. Abu yra Alfonso Petrulio giminaičiai – ponia Nijolė per tėvo liniją (A. Petrulio brolio vaikaitė), ponas Vidimantas – per mamos liniją (A. Petrulio mamos sesers provaikaitis).

Svečius pasveikino Musninkų Alfonso Petrulio gimnazijos direktorė Palmira Kvietkauskienė ir pasidžiaugė gimnazistų galimybe pasiklausti tikrų istorijų.

Musninkų Švč. Trejybės parapijos klebonas, kunigas Marius Talutis padėkojo gimnazijos bendruomenei, kad deramai gerbia ir puoselėja Alfonso Petrulio atminimą. Susirinkusiems priminė, kad šie metai yra jubiliejiniai – sukanka 150 metų nuo Nepriklausomybės akto signataro A. Petrulio gimimo. A. Petrulis padėjo eiti išsilavinimo keliu. Jis matė ir suprato, kad išsilavinęs žmogus – laimingas žmogus. Pasak kunigo Mariaus, A. Petrulis degė patriotizmu,

buvo puikus pedagogas. Kunigas pasakojo apie mūsų kraštą, kuris tikrai nebuvo lietuviškas. Net lietuvių šeimose tarpusavyje buvo kalbama lenkiškai. Kunigas A. Petrulis, siekdamas skatinti kalbėti lietuviškai, ėmė kas antrą savaitgalį pamokslus skaityti lietuviškai. Gaila, kad Musninkuose signataras gyveno labai neilgai, jis mirė prie altoriaus eidamas savo pareigą – tarnystę žmogui. Baigdamas savo pasisakymą, kunigas Marius pakvietė visus Alfonso Petrulio garbei sugiedoti Lietuvos valstybės himną.

Heraldikos draugijos narys ir genealogijos tyrinėtojas Vidimantas Kučas pasakojo, kad artėjant Nepriklausomybės akto šimtmečiui buvo nutarta pasidomėti visų Akto signatarų genealogijomis. Taip palengva atsivėrė šeimų istorijos. Tiesa, šimtmečiui parengti knygą nespėta, ji dienos šviesą išvydo tik visai neseniai. Mokiniai sužinojo apie Alfonso Petrulio, jo brolių ir kelių giminaičių genealogijos medžius ir svarbius gyvenimo įvykius.

Mokiniais papasakota, kad tyrinėjant Petrulių genealogiją, paaiškėjo, kad dauguma jų turėjo du vardus. O du vardus vaikams duodavo kilmingieji. Buvo iškelta versija, kad Petruliai (Petrulevičiai) galėjo būti kilmingi. Bet niekada tuo nesididžiavo ir nesigyrė.

Nijolė Petrulytė-Štriupkuvienė pristatydama knygą, teiravosi mokinių, ar jie žino savo mamos mergautinę pavardę, o močiutės? Pasak viešnios, pradėti domėtis genealogija reikia nuo savo šeimos. O jau tuomet žingsnis po žingsnio galima eiti tolyn. Ponia Nijolė dovanojo gimnazijai naujai išleistą knygą „Signatarų genealogijos. 1918 m. Vasario 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarai“.

Gražios, kartais ir skausmingos istorijos nepaliko nė vieno abejingo. Kaip sužinojo mokiniai, ir įžymūs žmonės mylėjo, kentėjo, ilgėjosi ir... net žudėsi dėl to, kad buvo įsiparegoję ir negalėjo likti su mylimuoju.

Renginyje dalyvavo Musninkų miestelio gyventojai ir seniūnė Birutė Jankauskienė, Musninkų Alfonso Petrulio gimnazijos vyresnių klasių mokiniai, mokytojai, Širvintų rajono bibliotekininkai ir visi, kam smalsu sužinoti Musninkuose gyvenusių žmonių gyvenimo istorijas.

Žurnalo priedo redaktorė Irma Stadalnykaitė

Dalia Kuodytė

(1962 01 21–2023 04 21)

Balandžio 21 d. mirė buvusi Lietuvos Respublikos Seimo narė, istorikė, politinė veikėja Dalia Kuodytė.

Dalia Kuodytė gimė 1962 m. sausio 21 d. Kaune. 1969–1980 m. mokėsi Kauno 25-oje vidurinėje mokykloje. 1982–1987 m. studijavo Vilniaus universiteto Istorijos fakultete.

1987–1990 m. buvo Kauno IX forto muziejaus mokslinė bendradarbė. 1990–1997 m. – Tremties ir rezistencijos muziejaus vadovė, istorinio žurnalo „Laisvės kovų archyvas“ vyriausioji redaktorė. 1997–2008 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro generalinė direktorė, 2005–2007 m. Liustracijos komisijos pirmininkė.

Dalia Kuodytė buvo išrinkta į 2008–2012 m. ir 2012–2016 m. kadencijų LR Seimą. Dirbo Žmo-

gaus teisių, Socialinių reikalų ir darbo komitetuose, Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijoje. Priklausė Liberalų sąjūdžio frakcijai.

2017–2020 m. Varėnos rajono savivaldybės darbuotoja. Nuo 2021 m. dirbo Varėnos rajono mero Algio Kašėtos patarėja.

Paskelbė straipsnių apie ginkluotą pokario pasipriešinimą, knygų, dokumentų rinkinių, albumų bendraautorė, sudarytoja, redaktorė.

2022 m. jai skirta Varėnos rajono savivaldybės įsteigta kasmetinė Adolfo Ramanausko-Vanago premija už visuomeniškai aktualią publicistiką.

*Lietuvos Respublikos Seimas
Šaltinis – <<https://www.lrs.lt>>*

Kun. Mykolas Petravičius, SDB

(1936 08 15–2023 03 14)

„Paguosti Viešpaties Prisikėlimu, su liūdesiu pranešame, kad Dievas pašaukė pas Save savo tarną, mūsų visų mylimą kun. Mykolą Petravičių“; – rašoma Vilniaus Šv. Jono Bosko parapijos paskyroje.

Mykolas Petravičius gimė 1936 m. rugpjūčio 15 d. Užkibiškės kaime, Dūkšto parapijoje (Ignalinos r.), šeštas iš septynių vaikų šeimoje. Sulaukęs dešimties metų, neteko motinos.

1944–1948 m. mokėsi Garkonių pradžios mokykloje, ją baigęs 1948 m. įstojo į Rimšės septynmetę mokyklą, o 1951 m. – į Vilniaus 1-ąją vidurinę mokyklą ir ją baigė 1955-aisiais.

1955–1958 m. tarnavo sovietinėje armijoje. Grįžęs iš armijos, įstojo į Kauno politechnikos instituto Vilniaus vakarinį skyrių. Studijuodamas dirbo Vilniaus vyriausiojoje energetikos valdyboje techniku.

1963 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1968 m. gegužės 22 d. įšventintas kunigu ir paskirtas Dubičių parapijos administratoriumi.

1991 m. sausio 1 d. paskirtas klebonu į Valkininkus ir, tarnaudamas dideliems bei mažiems, turėjo puikią progą atskleisti savo kaip žmogaus ir kunigo talentus.

Kun. Mykolas, su dideliu pasisekimu darbuodamasis Valkininkuose, panorio tapti Lietuvos Šv. kunigo Jono Bosko saleziečių draugijos nariu, su ypatinga meile pasišvėsdamas darbui su apleistu jaunimu. Pirmuosius įžadus davė 1993 m. balandžio 17 d.

Lietuvos saleziečiams įsikūrus Vilniuje, Šv. Jono Bosko parapijoje, ir išvykus į užsienį kun. Izidoriui Sadauskui, SDB, kun. M. Petravičius 1995 m. birželio 16 d. buvo paskirtas Šv. Jono Bosko parapijos klebonu. Jo laukė ne tik dvasinės, bet ir medžiaginės statybos reikalai.

Kun. M. Petravičius, atsidėkodamas šv. kun. Jonui Boskui, pažadinusiam jo kunigystės pašaukimą, amžinuosius saleziečio įžadus davė jubiliejiniais 2000-aisiais.

Sovietmečiu kun. Mykolas už tiesumą buvo netekęs valdžios malonės, nes rizikuodamas daug prisidėjo prie Pelesos parapijos Baltarusijoje atgavinimo, bažnyčios atgavimo. Už pasiaukojimą dėl Laisvės atgavimo ir už rizikingą patarnavimą Aukščiausiajai Tarybai 1991 m. sausį kun. M. Petravičius 2008-aisiais buvo Lietuvos Respublikos Prezidento apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu.

Kun. Mykolas nuoširdžiai darbavosi Vilniaus Šv. Jono Bosko parapijoje – buvo jos klebonas iki 2003 m., o paskui – parapijos vikaras. Aukodamas širdį ir sveikatą, laimėjo visų parapijiečių pagarbą ir meilę. Paskutiniaisiais metais paūmėjo fizinės negalės, bet tai netrukdė jam gyventi maldos gyvenimo ir, kiek leido trapi sveikata, dalyvauti saleziečių bendruomenės veikloje.

Paskutinius mėnesius keletą kartų gulėjo ligoninėje dėl kvėpavimo takų infekcijos. Sąmoningai priėmė Ligonių patepimo sakramentą ir, atlikęs išpa-

žintį, priėmė Eucharistiją. Mirė ramybėje su Dievu ir žmonėmis.

A. a. kun. Mykolas Petravičius, *SDB*, palaidotas Sudervės kapinėse, Saltoniškėse, Vilniuje.

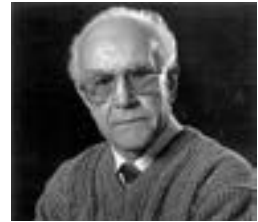
Amžinąjį atilsį duok mirusiam, Viešpatie, ir amžinoji šviesa jam tešviečia.

Vilniaus Šv. Jono Bosko parapija,
Vilniaus arkivyskupija

Nuotr. iš Vilniaus Šv. Jono Bosko parapijos archyvo

Antanas Algirdas Pocius

(1931 05 09–2023 04 18)

Po sunkios ligos mirė Lietuvos žurnalistų draugijos garbės narys, mokytojas lituanistas, tyrinėtojas, tautotyrininkas, Žemaičių kultūros draugijos Simono Stanevičiaus bendrijos steigėjas ir vadovas Antanas Algirdas Pocius.

Antanas Pocius – žinomų monografijų „Kęstučio apygardos vadai“, „Viduklė“, „Domeikava“ ir dešimčių kitų knygų, žurnalų autorius ir sudarytojas, leidėjas, minėjimų, švenčių, mokslinių konferencijų

organizatorius ir oratorius. Jo vardas aukso raidėmis įrašytas į pokario rezistencijos istorijos tyrinėjimus Lietuvoje, ypač Žemaitijoje. Liko dar daug sumanytų, gerai apgalvotų, nebaigtų darbų, pradėtų ir įstrigusių rašomojoje mašinėlėje.

Liūdime visi ir reiškiame užuojautą šeimai.

Lietuvos žurnalistų draugija

Leonas Žuklys

(1923 03 19–2023 02 01)

Į amžinybę iškeliavo garsus lietuvių skulptorius, Rokiškio garbės pilietis Leonas Žuklys.

Leonas Žuklys gimė 1923 m. kovo 19 d. Degučiuose, Obelių valsčiuje. Vlodo Žuklio ir Liongino Žuklio brolis, G. Daunoravičienės tėvas. 1949 m. baigė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutą. 1948–1993 m. dėstė Lietuvos dailės institute (nuo 1990 m. – Vilniaus dailės akademija; 1985–1990 m. – Piešimo katedros vedėjas); profesorius (1981).

Sukūrė portretinių biustų (tėvo, 1957, V. Mykolaičio Putino, 1958, M. Paulausko, 1971), bareljefų (P. Aleksandravičiaus, 1984), antkapinių paminklų (tėvams ir broliui, su V. Žukliu, 1964, Z. Žemaičiui, su architektu S. Pipyne, 1976), dekoratyvinių (*Šeima* Vilniuje, su architektu G. Baravyku, 1982, *Taika* Tauragėje, su architektu E. Budreika, 1988, *Arka* Rokiškyje, su architektu E. N. Bučiute, 1999, *Motinytė* Vilniuje, 2000, abi su architektu L. Markejevaite,

pastarosios 3 ir su sūnumi skulptoriumi G. Žukliu) ir paminklinių (J. Naujalio Raudondvaryje, su architektu G. Baravyku, 1994, M. Valančiaus Kaune, su architektais A. Sprindžiu, L. Vaičiu, 2005) skulptūrų viešosioms erdvėms, religinės tematikos skulptūrų. Ankstyvieji kūriniai daugiausia iš medžio, vėlyvieji – bronzos ir granito; jie apibendrintų formų, lyriški.

Nuo 1950 m. dalyvavo parodose; individualios Vilniuje, Rokiškyje (abi 2013). Leono Žuklio kūrinių turi Lietuvos nacionalinis dailės muziejus, Lietuvos nacionalinis muziejus.

A. a. Leonas Žuklys palaidotas Rokantiškių kapinėse, Vilniuje.

„Vorutos“ redakcija

Parengta pagal „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ (<https://www.vle.lt/>) informaciją

Nuotr. iš MELC archyvo

Ramutė Aleksandra Vailokaitytė-Backer (1924–2023)

*Aleksandra ir Jonas Vailokaičiai su dukromis
Kaune, 1929 m. Nuotrauka daryta jų vestuvių
10 metų sukakties proga. Centre – Ramutė
Vailokaitytė-Backer*

Kovo 29 d. netekome Nepriklausomybės Akto signataro, parlamentaro, verslininko, mecenato Jono Vailokaičio dukters Ramutės Aleksandros Vailokaitytės-Backer, gyvenusios Jungtinėse Amerikos Valstijose (toliau – JAV), Kalifornijoje, Niuport Bičo mieste. Buvo belikę tik keletas mėnesių iki garbios 99 metų sukakties.

Ji gimė 1924 m. ir buvo jauniausia iš trijų fotografės Aleksandros Jurašaitytės ir Jono Vailokaičio dukrų. Jos vaikystės ir paauglystės metai Kaune prabėgo ramiai ir laimingai. Nuo 1930 m. turtinga ir įtakinga šeima gyveno jaukiuose ir svetinguose namuose Vienybės aikštėje, bet XX a. pirmųjų dešimtmečių istorijos audras atlaikę tėvai mokė vaikus kuklumo ir savarankiškumo. Šios pamokos tapo itin svarbios, kai 1940 m. vasarą, sovietams okupavus Lietuvą, merginai kartu su tėvais ir jaunesniu broliu Jonu teko palikti Tėvynę. Iš pradžių ji su artimaisiais gyveno Berlyne, vėliau Blankenburge, Detmole. Vos sulaukusi dvidešimties metų, neteko tėvo. Tais pačiais metais atsitraukianti iš Kauno vokiečių kariuomenės susprogdino šeimos namus Kaune.

Vyresniosios seserys Danutė ir Birutė, pirmosios įsikūrusios JAV, 1947 m. pakvietė atvykti likusius artimuosius. Ten 1951 m. Ramutė Vailokaitytė ištekėjo už lietuvių kilmės teisininko Alleno Backerio (Bakanausko, 1914–2007), dirbusio JAV karinėje administracijoje Vokietijoje, vėliau teisiniu konsultantu ir valdininku, teisėju Kalifornijos valstijoje. Kartu su vyru Ramutė (Rama) Backer užaugino sūnų Paulių Alleną Backerį (1957–2016). Ji daug nuveikė, įprasmindama sūnaus, kūrybingo ir mylimo Pietų Kalifornijos universiteto teatro kalbos ir judesio profesoriaus, prodiuserio, ilgamečio Kalifornijos Ohajaus miesto Šekspyro festivalio vadovo atminimą – universitetui padovanojo jo didžiulę knygų kolekciją ir padėjo įrengti jo vardu pavadintą skaityklą.

Ramutė Vailokaitytė-Backer buvo santūri, kukli, rami ir stojiška šeimos moteris. Ji oriai atlaikė likimo išbandymus, per visus gyvenimo JAV metus išsaugodama tvirtą Europos inteligentės dvasinį pamatą ir gilų ryšį su Lietuva.

„Vorutos“ redakcija

Vytautas Žemaitis (1949 05 18–2023 05 30)

Gegužės 30 d. mirė spaudos talkininkas Vytautas Žemaitis.

V. Žemaitis gimė 1949 m. gegužės 18 d. Trakų r., Kazokiškių k. Mokėsi Gudakiemio, Rūdiškių vidurinėse mokyklose, Panevėžio hidromelioracijos technikume, politinę ekonomiką studijavo Kaune.

Dirbo įvairius darbus – buvo kultūros namų Alaburdiškėse, Trakų r., direktorius, drauge su kitais darbuotojais subūrė vyrų chorą, vėliau gyvenimas nubloškė dirbti melioracijos darbų – buvo brigadininkas, o po 5 metų ėmė dirbti

Trakų nerūdinių statybinių medžiagų gamybinio susivienijimo gamykloje „Nesta“.

Žurnalistika ir fotografija susidomėjo 1974–1976 m., belankydamas neetatinių korespondentų kursų. Apie 1978 m. pradėjo bendradarbiauti su neįgaliųjų spauda. Jo tekstai ar nuotraukos yra papuošę įvairius periodinius leidinius.

Nuo 2006 m. dalyvavo fotografijos pleneruose, o nuo 2011 m. buvo Trakų krašto fotografų asociacijos „Fotra“ narys.

„Vorutos“ redakcija

Dr. Justinas Stonys

(1940–2023)

Kovo 17 d. iškeliavo į amžinybę Mažosios Lietuvos, Smalininkų ir Jurbarko krašto patriotas, Senovinės technikos muziejaus įkūrėjas dr. Justinas Stonys.

1940 m. Tauragės rajono Kalniškių kaime gimęs Justinas Stonys 1965 m. baigė Lietuvos žemės ūkio akademijos Mechanizacijos fakultetą ir gavo paskyrimą dirbti dėstytoju Smalininkų žemės ūkio technikume (Jurbarko r.). Vėliau daugiau nei du dešimtmečius (nuo 1982 m.) dirbęs Žemės ūkio ministerijoje, Elektromechanikos technikume, Vilniaus technikos universitete, 2004 m. jis vėl sugrįžo į Smalininkus ir ėmė rūpintis savo paties įkurtu Senovinės technikos muziejumi.

J. Stonio iniciatyva ir pastangomis įkurtame ir puoselėtame Senovinės technikos muziejuje yra surinkta ir eksponuojama apie 24 tūkst. įvairių eksponatų. Šis muziejus jau ne vieną dešimtmetį yra vienas lankomiausių turistų traukos objektų rajone. Visi bent kartą apsilankę šiame muziejuje ir sutikę jame J. Stonį niekada neužmirš jo įdomių pasakojimų ne tik apie eksponatus, bet ir apie jų atsiradimo istoriją, technikos raidą. J. Stonio muziejaus kieme ne kartą buvo organizuojami renginiai „Muziejaus naktys“, kuriuose svečiuodavosi ne tik mūsų rajono ar šalies, bet ir užsienio turistai.

Už savo išskirtinius darbus garsinant Jurbarko kraštą ir saugant bei puoselėjant istorinį palikimą J. Stonys 2013 m. buvo apdovanotas ženkle „Už nuo-

pelnus Jurbarko kraštui“, 2018 m. – „Už filantropinę veiklą, ypač jaunų žmonių saviraiškos skatinimą ir rėmimą“, Gabrielės Petkevičaitės-Bitės atminimo medaliu „Tarnaukite Lietuvai“, o 2019 m. – „Krištolinė lelija“ nominacijoje „Įgyvendinusiems Jurbarko kraštui svarbius projektus“.

„Technika yra ne tik žmogaus tolimesnių veiklų sąlygojančiu faktoriumi. Ji įsitvirtina visoje žmogaus veikloje ir pasireiškia kaip svarbi kultūros dalis. Išsaugoti materialinę ir dvasinę kultūros paveldą lieka aktualu ir šiais laikais.“ Šie žodžiai, tarsi priesakas mums tęsti muziejaus veiklą, įrašyti dr. Justino Stonio, Smalininkų senovinės technikos muziejaus kūrėjo, puoselėtojo ir šio muziejaus sielos, paskutinėje išleistoje knygoje. Justino šiandien netekome... Netekome žmogaus, kuris Smalininkus išgarsino visame pasaulyje, žmogaus, kurio atkaklumas renkant eksponatus muziejui, žinios apie techniką, erudicija, šmaikštus žodis kiekvieną atvykusį į muziejų traukte įtraukdavo, ir visi lankytojai, apžiūrėję gausias ekspozicijas, stebėjosi jo galimybėmis kuriant tokio masto muziejų. Justino galimybės ribų nebuvo, jį sustabdė tik mirtis. Visos Jurbarko rajono bendruomenės vardu reiškiu nuoširdžią užuojautą velionio šeimai ir visiems pažinėjusiems, gerbusiems ir mylėjusiems Justiną Stonį“, – sako Jurbarko rajono savivaldybės meras Skirmantas Mockevičius.

Jurbarko rajono savivaldybė
Šaltinis – <<https://www.jurbarkas.lt/>>

Paskelbtos pavardės žmonių, įrašytų į numatytų ištremti asmenų sąrašus

Lietuvos ypatingasis archyvas interneto svetainėje „Elektroninis pavardžių archyvas“ (<https://lyapavardes.archyvai.lt>) paskelbė pavardės žmonių, kurie 1941 m., 1945–1953 m. buvo įrašyti į numatytų ištremti asmenų sąrašus. Šie sąrašai yra saugomi Lietuvos SSR vidaus reikalų ministerijos (MVD) Informacinio centro archyvine fonde Nr. V-135, Veiklos bylų apyraše Nr. 7.

Numatytų ištremti asmenų sąrašai yra suskaitmeninti ir prieinami viešai, todėl Elektroniniame pavardžių archyve radus ieškomo žmogaus pavardę, sąrašą, kuriame jis yra įrašytas, galima pažiūrėti Elektroninio archyvo informacinės sistemos Skaitmeninėje skaitykloje (<https://eais.archyvai.lt/repo-ext>), kur dokumentus skaityti galima be apribojimų.

Svetainė „Elektroninis pavardžių archyvas“ sukurta įgyvendinant Lietuvos kultūros tarybos dalinai finansuotą projektą.

Lietuvos ypatingojo archyvo informacija

Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ pardavimo vietos

Vilnius

LS KIOSKAS, Geležinkelio g. 16, Vilnius;
LS KIOSKAS, J. Lelevelio g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Liepkalnio g. 112, Vilnius;
MAXIMA, Mamoničių g. 3, Vilnius;
MAXIMA, Mindaugo g. 11, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 18, Vilnius;
MAXIMA, Ozo g. 25, Vilnius;
MAXIMA, Pavilnionių g. 55, Vilnius;
MAXIMA, Sausio 13-osios g. 2, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 282, Vilnius;
MAXIMA, Ukmergės g. 369, Vilnius;
NARVESEN, Gedimino pr. 19 (prie Vieniūnų g.), Vilnius;
NARVESEN, Gynėjų g. 1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 24 D-1, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22, Vilnius;
NARVESEN, Sodų g. 22 (autobusų stotis), Vilnius.

Kaunas

MAXIMA, Jonavos g. 60, Kaunas;
MAXIMA, K. Baršausko g. 66 A, Kaunas;
MAXIMA, Karaliaus Mindaugo g. 49, Kaunas;
MAXIMA, Pramonės pr. 29, Kaunas;
MAXIMA, Šarkuvos g. 1 A, Kaunas;
MAXIMA, Savanorių pr. 255, Kaunas;
MAXIMA, Veiverių g. 150 B, Kaunas;
NARVESEN, Vytauto pr. 24, Kaunas.

Alytus

MAXIMA, Santaikos g. 34, Alytus.

Druskininkai

MAXIMA, M. K. Čiurlionių g. 99, Druskininkai.

Elektrėnai

MAXIMA, Rungos g. 4, Elektrėnai.

Jonava

MAXIMA, Plento g. 3, Jonava.

Kėdainiai

LS KIOSKAS, J. Basanavičiaus g. 53, Kėdainiai;
LS KIOSKAS, Budrio g. 5, Kėdainiai;
MAXIMA, J. Basanavičiaus g. 93, Kėdainiai.

Klaipėda

MAXIMA, Liepų g. 81, Klaipėda;
MAXIMA, Šilutės pl. 35, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 141, Klaipėda;
MAXIMA, Taikos pr. 61, Klaipėda.

Kupiškis

MAXIMA, Gedimino g. 53 N, Kupiškis.

Marijampolė

MAXIMA, Bažnyčios g. 38, Marijampolė;
MAXIMA, V. Kudirkos g. 3, Marijampolė.

Mažeikiai

MAXIMA, Žemaitijos g. 20-2, Mažeikiai.

Molėtai

MAXIMA, Sakalo g. 1, Molėtai.

Palanga

MAXIMA, Klaipėdos pl. 42, Palanga;
NARVESEN, Liepojos pl. 1, Palanga.

Panevėžys

MAXIMA, Klaipėdos g. 92, Panevėžys;
MAXIMA, Ukmergės g. 23, Panevėžys;
NARVESEN, Savanorių a. 5, Panevėžys.

Plungė

MAXIMA, J. Tumo-Vaižganto g. 81, Plungė.

Raseiniai

MAXIMA, Vilniaus g. 93, Raseiniai.

Rokiškis

MAXIMA, Respublikos g. 111, Rokiškis.

Šiauliai

MAXIMA, Aido g. 8, Šiauliai;
MAXIMA, Tilžės g. 225, Šiauliai;
NARVESEN, Aido g. 8, Šiauliai;
NARVESEN, Tilžės g. 109, Šiauliai.

Trakai

RIMI, Vilniaus g. 88, Trakai.

Utena

LS KIOSKAS, Basanavičiaus g. 93, Utena.

*Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“
pardavimo vietų sąrašą galima
pasitikrinti čia – <https://prenumeruoti.lt/voruta>*

*„Vorutos“ informacija
Parengta remiantis 2023 m.
gegužės 10 d. duomenimis*

Autorių dėmesiai

Dėkojame, kad skaitote ir prenumeruojate Lietuvos istorijos žurnalą „Voruta“ ir internetinį laikraštį www.voruta.lt. Jeigu nusprendėte atsiųsti mums straipsnį, žinutę, pranešimą spaudai, prašytume laikytis šių reikalavimų:

- Visi autoriai privalo laikytis Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodekso, patvirtinto viešosios informacijos rengėjų ir skleidėjų organizacijų ir Visuomenės informavimo etikos asociacijos narių atstovų 2016 m. vasario 29 d. susirinkime. Žr. *Lietuvos visuomenės informavimo etikos kodeksas*, Vilnius: Visuomenės informavimo etikos asociacija, 2016, 24 p. Prieiga per internetą – <https://www.etikoskomisija.lt/teisine-informacija/etikos-kodeksai/item/215-visuomenes-informavimo-etikos-kodeksas>.
- Rankraštis turėtų būti surinktas kompiuteriu (šriftai – *Times New Roman* arba *Palemonas*, dydis – 12 punktų, tarpai tarp eilučių – 1,5 linijos) ir suredaguotas, laikantis bendrinės lietuvių kalbos normų, kalbos kultūros taisyklių.
- Publikacijos apimtis turėtų būti ne didesnė nei 15 000 simbolių. Jei publikacija yra didesnės apimties, prašytume kreiptis į redakciją ir aptarti publikavimo galimybes.
- Prie straipsnių būtina pridėti literatūros sąrašą, pateikti

archyvinių šaltinių nuorodas. Išnašos pateikiamos puslapio apačioje. Remtis bibliografinių duomenų pateikimo standartu.

- Nelietuviški asmenvardžiai ir vietovardžiai adaptuojami (nelotyniško pagrindo rašmenis vartojančių kalbų – transkribuojami) ir gramatinami. Adaptuotus nelietuviškus asmenvardžius tekste minint pirmą kartą, jie skliaustuose pateikiami ir autentiška forma pasviruoju šriftu.

- Rankraštį prašome siųsti elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt. Laiške būtina tiksliai nurodyti savo vardą, pavardę, pareigas, kontaktinio telefono numerį, elektroninio pašto adresą.

- Prie rankraščio pridėti iliustracijų (pvz., dokumentų faksimilių), fotografijų. Būtina nurodyti fotografijų autorių vardus ir pavardes, pateikti metriką (asmenys, vieta, data ir t. t.), pažymėti, kuriai fotografijai skirtas aprašas.

- *JPG* arba *TIF* formatu išsaugotas iliustracijas ir fotografijas prašome siųsti prisegtas prie laiško (atskirai nuo pagrindinio teksto) elektroniniu paštu vorutosfondas@voruta.lt.

- Kitiems leidiniams pateiktų publikacijų Lietuvos istorijos žurnale „Voruta“ nespausdiname.

*Lietuvos istorijos žurnalo „Voruta“ redakcija
El. paštas vorutosfondas@voruta.lt,
vorutosfondas@gmail.com.
Tel. 8 528 51266, mob. tel. 8 605 11117 (Aušra),
8 603 11117 (Irma).*